

Series Ceranea
tom 7

Agata Kawecka
Izabela Lis-Wielgosz
Ivan N. Petrov
Małgorzata Skowronek
Jan Stradomski

**Komentowana bibliografia
polskich przekładów
piśmiennictwa kręgu
*Slavia Orthodoxa***

Ceranea
— CERANEUM —

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

Series Ceranea

tom 7

**Komentowana bibliografia
polskich przekładów
piśmiennictwa kręgu
*Slavia Orthodoxa***

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Series Ceranea

tom 7

Agata Kawecka
Izabela Lis-Wielgosz
Ivan N. Petrov
Małgorzata Skowronek
Jan Stradomski

**Komentowana bibliografia
polskich przekładów
piśmiennictwa kręgu
*Slavia Orthodoxa***

redakcja naukowa
Ivan N. Petrov

Ceranea
— CERANEUM —

W WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

łódź 2021

Series Ceranea

tom 7

Uniwersytet Łódzki, Centrum Badań nad Historią i Kulturą Basenu Morza
Śródziemnego
i Europy Południowo-Wschodniej im. prof. Waldemara Cerana, Ceraneum

KOLEGIUM REDAKCYJNE

*Zofia A. Brzoźowska, Paweł Filipczak, Agata Kawecka, Andrzej Kompa, Mirosław J. Leszka
Marek Majer, Kiril Marinov, Georgi Minczew, Ivan N. Petrov, Małgorzata Skowronek*

ADRES KOLEGIUM REDAKCYJNEGO

90-237 Łódź, ul. Matejki 32/38, pok. 319, www.ceraneum.uni.lodz.pl, s.ceranea@uni.lodz.pl

RECENZENT

Małgorzata Kuczyńska

REDAKTOR NAUKOWY

Ivan N. Petrov

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkomska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Dorota Stępień

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Sebastian Buzar

Zdjęcie wykorzystane na okładce autorstwa Małgorzaty Skowronek
Święci Cyryl i Metody, fresk (Zachari Zograf, poł. XIX w.)
z cerkwi Przemienienia Pańskiego w pobliżu Wielkiego Tyrnowa (Bulgaria)

© Copyright by Authors, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Publikacja powstała w związku z realizacją projektu pt. „Recepcja piśmiennictwa oraz literatury ludowej kręgu *Slavia Orthodoxa* w Polsce – historia i bibliografia twórczości przekładowej”, realizowanego w Centrum Ceraneum Uniwersytetu Łódzkiego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/E/HS2/03827

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W:08546.18.0.K

Ark. wyd. 21,1; ark. druk. 30,125

ISBN 978-83-8220-414-8

e-ISBN 978-83-8220-415-5

<https://doi.org/10.18778/8220-414-8>

Publikację dedykujemy
Profesorowi Aleksandrowi Naumowowi
– polskiemu badaczowi
i tłumaczowi piśmiennictwa
kręgu *Slavia Orthodoxa*

Spis treści

Wprowadzenie	9
Kultura polska w kontaktach z piśmiennictwem cerkiewnosłowiańskim – od dialektalnego <i>koiné</i> do przekładu literackiego ..	17
Przekłady z języka cerkiewnosłowiańskiego w źródłach drukowanych od XVI do początku XIX wieku	38
Wykaz bibliograficzny przekładów	53
Skróty: antologie i zbiory tekstów	55
Autorzy słowiańscy, bizantyńscy i inni	63
Słowiańskie piśmiennictwo anonimowe	135
1. Teksty liturgiczne i eucharystyczne	135
2. Nieliturgiczna poezja i proza. Hagiografia. Apokryfy	253
3. Zabytki prawne. Dokumenty	279
Studia szczegółowe	287
Ważniejsze tłumaczenia z XIX i z początku XX wieku	289
O pewnych aspektach problemu recepcji dawnych literatur południowosłowiańskich (przekłady starobułgarskich i staroserb- skich tekstów na język polski)	305
Twórczość translatorska Aleksandra Naumowa na tle innych pol- skich publikacji tego typu	327
Twórczość translatorska Ryszarda Łuźnego	339
Twórczość translatorska ks. Stanisława (Eustachego) Stracha	353
Przykłady tłumaczeń w Internecie	367

Spis treści

O obecności i nieobecności starserbskich tekstów w przekładzie na język polski	373
Prawosławne przekłady tekstów biblijnych	389
Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratekstu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)	409
Pomoce naukowe i opracowania leksykograficzne	431
Wykaz publikacji powiązanych tematycznie z realizacją projektu bibliograficznego	463
Indeks tłumaczy tekstów kręgu <i>Slavia Orthodoxa</i> na język polski ..	467
Indeks rzeczowy	471

Wprowadzenie

Jednym z najważniejszych składników historii recepcji piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa* w Polsce jest rozwijana na przestrzeni wieków – z różną dynamiką – twórczość przekładowa. Jej całościowy opis i szczegółowa analiza wymaga zebrania i uporządkowania danych bibliograficznych na temat istniejących tłumaczeń przedmiotowej literatury (czy szerzej: przedmiotowego piśmiennictwa). Temu właśnie poświęcona jest niniejsza publikacja.

Bibliografia uwzględnia teksty powstałe i/lub funkcjonujące w kręgu Słowiańszczyzny obrządku wschodniego między schyłkiem IX a XXI w., które zostały przełożone na język polski ze staro-cerkiewnosłowiańskiego, różnych późniejszych redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego, a w niektórych (rzadkich) przypadkach też języka ruskiego czy np. nowobułgarskiego z silnymi wpływami cerkiewszczyzny. Co do zasady pomijane są w niej teksty przełożone bezpośrednio z greki (jeżeli ustalenie języka, z którego dany utwór został przetłumaczony, było możliwe). W książce zamieszczono wykaz drukowanych tłumaczeń wyodrębnionych, tj. opatrzonych samodzielnym tytułem i informacjami pozwalającymi na co najmniej podstawową identyfikację tekstu. W odrębnym pierwszym dziale ujęto przekłady – także opracowania – zarejestrowane w literaturze staropolskiej (od XVI do początków XIX w.). Zakres chronologiczny tomu obejmuje więc zasadniczo całość historii twórczości przekładowej interesującego nas

piśmiennictwa – od okresu najstarszego po czasy najnowsze (głównie do roku 2018). Publikacje z lat 2019–2020 zostały uwzględnione sporadycznie, ponieważ na etapie przygotowania książki do druku nie było już możliwe przeprowadzenie systematycznej i kompletnej kwerendy. Zdajemy sobie sprawę, że mimo naszych wysiłków, eksploracji wielorakich źródeł bibliograficznych (tradycyjnych i internetowych), dostępnych katalogów oraz innych opracowań i publikacji, a także poszukiwań w księgozbiorach, w zebranej przez nas bibliografii – jak w każdej publikacji tego typu – mogą być (i z pewnością są) braki. Liczymy jednak, że proponowane zestawienie i dołączone do niego studia mimo to wypełniają istotną lukę w badaniach nad translatorską recepcją piśmiennictwa prawosławnych Słowian w Polsce. Przejawiana zresztą obecnie aktywność translatorska polskiego środowiska (pale)slawistycznego pozwala mieć pewność, iż najbliższe lata zaowocują kolejnymi publikacjami polskich przekładów piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa*.

Podstawowym celem zespołu autorów było poznanie i zarysowanie właśnie dziejów recepcji szeroko pojętej literatury cerkiewnosłowiańskiej na bazie istniejących przekładów w języku polskim. Intencją było ułożenie bibliograficznego katalogu ilustrującego historię tłumaczonej w Polsce prawosławnej literatury słowiańskiej, w tym przypadku składających się na nią kilku literatur: starobułgarskiej, staroserbskiej, staroruskiej, a także (w osobnym opracowaniu) twórczości ludowej Słowian południowych i wschodnich. Warto wspomnieć, że załączek projektu stanowiły wcześniejsze badania polskich paleoslawistów, refleksje wyrażone w wielu publikacjach, w których ogłoszone zostały wyniki cząstkowych eksploracji w tym zakresie.

Zasadniczym efektem przeprowadzonych prac jest więc dokumentacja oraz omówienie kontekstu dziejów recepcji literatury cerkiewnosłowiańskiej, historii tłumaczonych tekstów na język polski. Na podstawie zgromadzonych w ramach projektu danych można wysnuć wiele interesujących wniosków czy potwierdzić szereg wcześniejszych supozycji, chociażby dotyczących asymetrii w obszarze tłumaczonych literatur, wyborów, preferencji, zapotrzebowania itd.

Wykaz inspirowany jest kilkoma publikacjami o ugruntowanej już pozycji, wśród których na pierwszym miejscu znajduje się książka Wojciecha Stawiszyńskiego pt. *Bibliografia patrystyczna 1901–2016. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*¹ – rzadko spotykany przykład pracy o charakterze bibliograficznym, podlegający przeróbkom, wznowieniom i aktualizacjom, dowód na żywotność dorobku kultury starożytności i średniowiecza we współczesnej tradycji i nauce polskiej. Innym opracowaniem, gromadzącym studia dotyczące kultury prawosławnej w Polsce, jest wielotomowa *Wstępna bibliografia chrześcijaństwa wschodniego* Grzegorza Sosny². Przydatne okazały się również zbiory wykazów przekładów z literatur narodowych, ukazujące się jako monografie oraz zestawienia obejmujące wybrane okresy³, jak również niedawno wydana monografia upamiętniająca działalność oficyn wydawniczych⁴.

Zasadniczo układ bibliografii jest alfabetyczny. Przyjęcie zasady wskazywania tytułów polskich tekstów/rekordów jako

¹ Wydanie III (Kraków 2017), rozszerzone, poprawione i zmienione. W wydaniu I (Kraków 2006) obejmowała lata 1901–2004.

² G. Sosna, *Wstępna bibliografia chrześcijaństwa wschodniego. Druki polskojęzyczne okresu współczesnego*, cz. I, Ryboły 1994; Suplement 1: „Tygodnik Podlaski” – „Prawosławie” – „Orthodoxia. Przegląd Prawosławny” 1985–1994, Ryboły 1995; Suplement 2: „Wiadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce” 1947–1948, „Cerkovnyj Vestnik” 1954–1994, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 1971–1994, Białystok–Ryboły 1995; Suplement 3: „Biuletyn Informacyjny KTP” 1983–1992, „List Informacyjny” 1984, „Biuletyn Informacyjny” 1987, „List Informacyjny” 1988–1995, „Biuletyn Informacyjny” 1990–1995, „Wiadomości Bractwa” 1992–1995, „Ikos” 1994–1995, Ryboły 1996; cz. II, Ryboły 1996; cz. III, Ryboły 1998; cz. IV, Białystok 2003.

³ Przykładowo w serii *Przekłady Literatur Słowiańskich*. Także nowsze prace o charakterze monograficznym, m.in. w odniesieniu do literatur słowiańskich, np. L. Spyrcy, *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich*, Katowice 2016; J. Skowron, *Recepcja najnowszej literatury ukraińskiej w przekładach na język polski po roku 1989. Wybrane zagadnienia w ujęciu diachronicznym i synkretycznym*, Wrocław 2018.

⁴ J. Szymańska, *Polscy wydawcy z literatur orientalnych w XX w.*, Warszawa 2000.

wyznaczników owego porządku jest rozwiązaniem przyjętym w sytuacji niemożności odwołania się do tytułu oryginalnego – odpisy czy nawet wydania tekstów zaczerpniętych ze słowiańskich rękopisów różnią się między sobą, także w przekładach na inne języki słowiańskie (np. bułgarski czy rosyjski). Utwory, które miały szczęście być obiektem zainteresowania polskich tłumaczy, uzyskiwały w języku polskim różne tytuły – stąd oboczności, często wynikające z mnogości określeń gatunkowych, typu: *mowa* vs. *słowo*, *oficjum* vs. *służba* vs. *nabożeństwo* (uwzględnione w indeksie porządkującym nieścisłości terminologiczne przez system odsyłaczy). Z tych powodów teksty uszeregowano według porządku alfabetycznego tytułów przyjętych konwencjonalnie przez autorów bibliografii; być może cytowanie ich w literaturze polskiej pozwoli w przyszłości na zmianę i upowszechnienie się któregoś z tytułów/określeń⁵.

Wspomniane wyżej „publikacje opatrzone samodzielnym tytułem” to często utwory, którym poświęcono komentarz, umieszczono w kontekście innych podobnych tekstów (tematycznie, gatunkowo, ze względu na czas powstania czy obszar funkcjonowania), stosunkowo najłatwiejsze do pozyskania i opisania. Bardziej kłopotliwa okazała się kwerenda ciągła czasopism, w których literatura kręgu *Slavia Orthodoxa* pojawiała i pojawia się jako zjawisko kulturowe (np. „Przegląd Prawosławny”, „Polski Żołnierz Prawosławny”, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”), oraz innych publikacji o charakterze popularnym i naukowym, gdzie zabytki literackie kręgu *Slavia Orthodoxa* niejednokrotnie cytowano i komentowano bez wyodrębnienia i/bądź tytułów.

⁵ Niezwykle ważnym i szeroko zakrojonym działaniem naukowym w kierunku usystematyzowania wspomnianej i powiązanej terminologii jest realizowany obecnie na Uniwersytecie w Białymstoku i finansowany w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki międzyuczelniany grant pt. „Słownik polskiej terminologii prawosławnej” (kierownik: ks. prof. Marek Ławreszuk), kontynuujący m.in. próbę podjętą w monografii: apb Jakub Kostiuć, ks. Jerzy Tofiluk, ks. Marek Ławreszuk, ks. Włodzimierz Misijuk, Jarosław Charkiewicz, *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej: koncepcja normatywizacji pisowni*, Białystok 2016.

W części pierwszej – *Autorzy słowiańscy, bizantyńscy i inni* – znajduje się wykaz utworów, których autorstwo jest przynajmniej częściowo możliwe do określenia, choć także tradycyjnie przypisywane autorytetom (stąd postaci takie jak Pseudo-Jan Złotousty) oraz posiadającym nazwy funkcjonalne, jak np. Anonim z Ravanicy – autor tradycyjnie kojarzony z ośrodkiem, w którym dany tekst powstał. Na uwagę – na innym już polu badawczym – zasługuje fenomen istnienia w przekładzie polskim tekstów, które trafiły tu dwiema drogami: jako tłumaczone bezpośrednio z greki oraz poprzez teksty słowiańskie, w których czerpano z oryginałów greckich czy bizantyńskich. W podobnych sytuacjach autorzy bibliografii uwzględniali te przekłady polskie, co do których jest pewność, że zostały przełożone z języka scs. (np. edycje *Wielkiego kanonu pokutnego św. Andrzeja z Krety* czy formularze liturgii).

Część drugą stanowi *Słowiańskie piśmiennictwo anonimowe* – zawierające wykaz przekładów utworów o nieznanym i/lub nieustalonym autorstwie, a także teksty wieloautorskie (jak kanony czy postanowienia soborów) – podzielone na trzy segmenty: *Teksty liturgiczne i eucharystyczne, Nieliturgiczna poezja i proza. Hagiografia. Apokryfy* oraz *Zabytki prawne. Dokumenty*. Pewne wątpliwości może budzić zastosowane tu zasadniczo kryterium gatunkowe, przyjęte na potrzeby segregacji obszernej ilości materiału. W części *Nieliturgiczna poezja i proza. Hagiografia. Apokryfy* zawarto żywoty świętych, tzw. prologowe, czyli krótkie, odczytywane w dni świąt liturgicznych ich bohaterów, a także utwory, co do których kanoniczności trwają spory lub które wykorzystują elementy pochodzenia niekanonicznego i jako takie funkcjonowały poza głównym nurtem. Obok licznych modlitw znajdują się tu m.in. teksty nabożeństw, czytania i inne utwory używane podczas praktyk liturgicznych Słowian prawosławnych (pojedyncze strofy poetyckie, kazania, homilie i in.). Te, które nie reprezentują gatunków poetyckich (służba, kanon, akatyst, wersety, strofy: kondak, ikos, troparion i in.), można umownie zaliczyć do szeroko rozumianej beletrystyki.

Do omówionych zabytków proveniencji literackiej zaliczono także reprezentujące epigrafikę zapisy starsłowiańskie (w języku scs.

oraz jego różnych redakcjach; wielokrotnie zresztą można się zaledwie domyślać ich postaci oryginalnej): inskrypcje różnego typu, np. dokumenty kancelaryjne, napisy nagrobne, uwagi latopisarskie, komentarze, inskrypcje z artefaktów (obiektów architektonicznych, przedmiotów codziennego użytku). Podkreślić należy, że część z zaprezentowanego w tym miejscu materiału pochodzi spoza kręgu *Slavia Orthodoxa* – z ziem chorwackich, jednakże z okresu sprzed podziału Kościoła na Wschodni i Zachodni. Pomimo iż formalnie wykraczają poza (poprzedzają) zakres tematyczny/tytułowy bibliografii, zostały w niej ujęte ze względu na język oryginału. Dodajmy, że jeśli napisy związane są z postaciami historycznymi (władcy, duchowni, osoby świeckie), odpowiednie rekordy włączono do działu i ujęto w porządku alfabetycznym (a więc np. *Testament cara Iwana Groźnego* znajduje się pod ‘I’).

Wykaz obejmuje przekłady tekstów literackich kręgu *Slavia Orthodoxa*, które ukazały się pod własnym tytułem w języku polskim. Ze względu na wykorzystanie wielu z nich jako tekstów źródłowych dla celów naukowych i katechetycznych, zwłaszcza w publikacjach związanych z działalnością Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, trudnym zadaniem okazało się dotarcie do edycji prezentujących niekiedy drobne fragmenty, o objętości nieraz zdania czy dwóch, bez określenia źródła pochodzenia, autora czy tłumacza – dlatego zaprezentowano odnaleziony wybór. Sporadycznie włączono także fragmenty nieustalonego pochodzenia, często będące drobnymi urywkami większych całości, niejednokrotnie bez podania nazwiska tłumacza (niewskazanego np. przez autora artykułu).

Każdy ze zgromadzonych w bibliografii rekordów zawiera informacje uporządkowane według przyjętego schematu, który otwiera tytuł skrócony w języku polskim, konwencjonalny, pod którym dany tekst został zapisany. W *Bibliografii patrystycznej 1901–2016* tytuły mają postać łacińską, natomiast w przypadku tekstów słowiańskich rozwiązanie takie byłoby nieprzejryste, ponieważ niejednokrotnie zapisywane są (a także edytowane) pod różnymi tytułami, jak również w kopiach rękopiśmiennych są opisywane niejednolicie. Po

konwencjonalnym tytule polskim następują: tytuł właściwy, tj. zaczerpnięty z zamieszczającej go publikacji; nazwisko autora przekładu (co do zasady podawane zgodnie z edycją, także w wypadku samych inicjałów) lub zaznaczenie braku informacji o tłumaczu; miejsce pierwodruku. Informacja ta powtarza się w przypadku każdego z przekładów danego tekstu źródłowego. Zaburzenie układu chronologicznego dla każdego z tytułów wynika z przedstawienia na pierwszym miejscu edycji pełnego przekładu (lub najobszerniejszego wyboru), po nim następują jego ewentualne przedruki, a następnie edycje fragmentów przekładu. Układ ten zostaje zachowany dla każdego z przekładów (które z kolei wykazano w porządku chronologicznym, tj. od pierwszego, który ukazał się drukiem).

W rekordach zawierających wykazy poezji liturgicznej zachowano zastosowany przez tłumaczy w opisie tekstu źródłowego format zapisu numeracji troparionów i pieśni, stąd np. 'V.3' oraz '3. troparion pieśni 5.' lub 'troparion trzeci pieśni piątej'.

Przedstawiając wyniki naszych ustaleń, pragniemy skierować słowa wdzięczności do wszystkich osób, które inspirowały i wspierały nas w trakcie realizacji tego projektu oraz przygotowania publikacji do druku. W pierwszej kolejności dziękujemy Profesorowi Aleksandrowi E. Naumowowi, wybitnemu badaczowi i tłumaczowi piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa*. Dziękujemy także Profesor Marzannie Kuczyńskiej, która opracowała recenzję wydawniczą. Za liczne rady, wskazówki i podpowiedzi bibliograficzne jesteśmy wdzięczni Państwu Profesorom: Elizie Małek, Georgiemu Minczewowi, Dejanowi Ajdačićowi, Piotrowi Bunjakowi. Za pomoc organizacyjną i informatyczną dziękujemy dr Zofii Brzozowskiej, dr. Janowi Wolskiemu, dr. Dariuszowi Głasowi, dr. Dawidowi Szymczakowi, mgr. Dawidowi Grzelakowi, Adrianowi Boćkowi. Chcielibyśmy też podkreślić rolę Narodowego Centrum Nauki, które finansowało grant naukowy mający na celu opracowanie niniejszej publikacji. Szczególne wyrazy wdzięczności kierujemy także do pracowników Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego, w szczególności – do Pani Redaktor Urszuli Dzieciatkowskiej oraz Pani Redaktor Doroty Stępień.

Kultura polska w kontaktach z piśmiennictwem cerkiewnosłowiańskim – od dialektalnego *koiné* do przekładu literackiego

Polsko-ruskie relacje kulturowe sięgają przynajmniej czasów wczesnego średniowiecza (X/XI w.), gdy zamieszkujące rozległy obszar między Wisłą a Dnieprem plemiona kontaktowały się w sprawach handlowych, politycznych, militarnych, a później również kościelnych. Procesy państwowotwórcze, które doprowadziły do powstania Korony i Rusi Kijowskiej, nie spowodowały ukształtowania się trwałej granicy politycznej, co przy braku wyraźnej bariery naturalnej sprawiało, że ziemie pogranicza wraz z zamieszkałą je ludnością okresowo przechodziły z rąk do rąk. Niewątpliwie sprzyjało to przenikaniu się kultur, których nośnikami – co oczywiste – byli ludzie, czasowo (kupcy, wojsko, poselstwa, jeńcy wojenni) lub stale (związki małżeńskie, nowe osadnictwo) przebywający w granicach państwa sąsiada. Istnienie takiej interferencji kulturowej zasadniczo nie jest dziś kwestionowane, potwierdzają ją bowiem nie tylko średniowieczne teksty historyczne, lecz także archeologia. Wątpliwości

wzbudza natomiast ocena skali tego zjawiska i jego realnego wpływu na kształt ówczesnej kultury materialnej i duchowej Polaków czy Rusinów. Problemów nastrocza zwłaszcza interpretacja niektórych źródeł i coraz liczniej odnajdywanych na terenie Polski artefaktów o cechach charakterystycznych dla bizantyńsko-słowiańskiego kręgu kulturowego. Należą do nich zarówno zabytki o przeznaczeniu sakralno-kulturowym (enkolpiony, tabliczki, inskrypcje), jak i przedmioty użytkowe (np. nóż z Drohiczyzna) świadczące bezsprzecznie o istnieniu kontaktów kulturalnych i handlowych państwa Piastów ze światem prawosławia. W tym kontekście należy wspomnieć o trwającej od lat dyskusji o początkach chrześcijaństwa na ziemiach polskich oraz związanego z tym wątkiem zagadnienia obecności lub przenikania tradycji cyrylometodejskiej na obszary Małopolski i Dolnego Śląska. Spór ten może mieć charakter niekończącej się dyskusji akademickiej, jeśli jej celem będzie wykazanie pierwotnej jednorodności obrządkowej danego obszaru, a przez to wykluczenie (a przynajmniej silną marginalizację) udziału jakiegokolwiek innej tradycji. Taka perspektywa narzuca bowiem potrzebę rekonstrukcji (niemalże wektorową) kierunków przenikania tradycji cyrylometodejskiej bądź łacińskiej na ziemie polskie, zakładając, że jedna z nich musi być pierwotna względem drugiej, a już na pewno konkurencyjna. Często przy tym zapomina się o formalnej jeszcze w tym czasie jedności Kościoła pod koniec pierwszego tysiąclecia i anachronicznie projektuje wszelkie uprzedzenia i zarzuty wyrażane już po Wielkiej Schizmie (1054). Z powodu braku wystarczającej ilości źródeł i długiego okresu trwania samego zjawiska kulturowej koegzystencji takie myślenie może sprowadzać na badawcze manowce. Poświadczony historycznie proces chrystianizacji Polski za pośrednictwem Czech nie musi wcale oznaczać, że był to jedyny kierunek przenikania z południa na tereny Małopolski i Śląska reliktywnej tradycji cyrylometodejskiej. Nie można wykluczyć, że w X–XII w. na obszarach południowej Polski obecne były jeszcze, w równie szczątkowej postaci, co w Czechach, pozostałości miejscowej (ogólno)chrześcijańskiej kultury z okresu, kiedy ziemie te znajdowały się w zasięgu wpływów politycznych Wielkich Moraw, a może też podejmowanych

w podobnym czasie misji iroszkockich. Niezależnie od wcześniejszego (morawskiego) czy późniejszego (ruskiego) pochodzenia bizantyńsko-słowiańskiego komponentu wczesnośredniowiecznej kultury chrześcijańskiej w Polsce sam fakt jego obecności w średniowieczu nie powinien zaskakiwać. Recepcja chrześcijaństwa w okresie sprzed utrwalenia się w świadomości zbiorowej faktu schizmy w Kościele pozwalała zapewne bez większych oporów czerpać nowo schrytystianizowanej ludności z różnych dostępnych jej tradycji, zwłaszcza gdy istniało naturalne środowisko ich osmotycznego przenikania się. Nie powinny więc nas dziwić ślady obecności na terenach polskich w X–XIII w. greckosłowiańskich form leksykalnych (cerkiewnych toponimów oraz cerkiewnosłowiańskich form imion świętych) czy znajomości/używania cyrylicy (*Modlitewnik Gertrudy, Bogurodzica* i inne)¹. Pamiętajmy, że w tym czasie alfabet cyrylicki nie nosił jeszcze tak wyraźnego nacechowania, jak w wiekach późniejszych, gdy został jednoznacznie skojarzony przez łacinników z prawosławiem, a był jedyną wówczas w praktyce oryginalną formą zapisu mowy słowiańskiej dostępną w tym rejonie Słowiańszczyzny². Podobny brak dystansu względem kultury prawosławnej obserwujemy w przypadku chętnie branych za małżonki przez władców polskich księżniczek ruskich, których aktywność fundatorska, przedmioty osobiste i bliskie otoczenie (łącznie z duchownymi, dworem i praktyką nadawania dzieciom imion ruskich) ewidentnie nie wzbudzały w tym czasie kontrowersji, choć przecież nosiły wyraźne cechy chrześcijańskiej tradycji wschodniej³. Rzeczywisty kształt kultury chrześcijańskiej w Koronie

¹ Zob. L. Bednarczuk, *Początki i pogranicza polszczyzny*, Kraków 2018, s. 74–80; A. Romanowski, *Wschodnim pograniczem literatury polskiej. Od średniowiecza do oświecenia*, Kraków 2018, s. 35–38.

² Pamiętajmy oczywiście o możliwym w okresie misji cyrylometodejskiej, a trudnym dziś do rekonstrukcji, zasięgu używania głągolicy na obszarze wpływów morawskich, jak również późniejszych nielicznie zachowanych przykładach zapisywania mowy polskiej łacinką w źródłach łacińskojęzycznych.

³ Zob. F. Sielicki, *Polsko-ruskie stosunki kulturalne do końca XV wieku*, Wrocław 1997, s. 42–46. Autor zauważa że: „Taka współpraca przy budowie świątyni jeszcze raz dowodzi, że różnice wyznaniowe w XII w. nie stanowiły dla Polaków

we wczesnym średniowieczu był więc najpewniej wypadkową nałożenia się tradycji czeskiej na relikty miejscowe i komponent ruski. Brak wystarczającego materiału źródłowego (zwłaszcza zabytków rękopiśmiennych) z okresu sprzed XIV w.⁴ nie pozwala jednak na pełny opis zjawiska i definitywne rozstrzygnięcia⁵. Marginalizacja znaczenia elementów tradycji cyrylometodejskiej i ruskiej nie jest jednak konieczna do opisu dziejów kształtowania się łacińskiego modelu kultury w Polsce, a dogmatyczne przyjęcie perspektywy jej kulturowo-konfesyjnej jednorodności pod koniec średniowiecza czyni trudnymi do zrozumienia motywy i przebieg skutecznych procesów tworzenia wieloetnicznego oraz wieloreligijnego państwa epoki Jagiellonów.

Przejdźmy jednak do literatury. Piśmiennictwo starej Rusi od samego początku rozwija się w języku staro-cerkiewno-słowiańskim i niezwykle mu jeszcze bliskim na tym etapie lokalnym dialekcie ruskim. Pierwszy pełnił funkcję języka tekstów wysokich (liturgicznych, chrześcijańskiej literatury teologicznej, parenetycznej i egzegetycznej), drugi obsługiwał zwyczajne potrzeby administracji książęcej i komunikacji bytowej⁶. Bogaty repertuar przekładowej (greckiej) i oryginalnej (południowsłowiańskiej) literatury chrześcijańskiej stanowił szeroką ofertę dla nowo schryścianizowanych

i Rusinów żadnego problemu. To samo stwierdzamy, obserwując szybką asymilację wyznaniową księżniczek ruskich w Polsce i polskich na Rusi” – F. Sielicki, *Polsko-ruskie stosunki...*, s. 45.

⁴ Okres obejmujący epoki – staropolską przedpiśmienną (966–1136) i staropolską przedliteracką (wczesnopiśmienną) (1136 – koniec XIII w.) według periodyzacji L. Bednarczuka, zob. L. Bednarczuk, *Początki i pogranicza...*, s. 87.

⁵ Przebieg dyskusji na ten temat i wskazówki bibliograficzne, zob. *ibidem*, s. 77–80.

⁶ Warto dodać, że istniał jeszcze hybrydowy wariant pośredni języka staroruskiego, w którym zapisano bodaj najbardziej charakterystyczne dla tego areału zabytki piśmiennictwa, jakimi są latopisy. Zob. S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej w Pierwszej Rzeczypospolitej*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Prawosławie i unia*, red. M. Kuczyńska, *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w Dialogu z Europą. Hermeneutyka Wartości*, XI, Warszawa 2017, s. 96.

Rusinów. W okresie istnienia Rusi Kijowskiej (988–1237) i powstałej w wyniku rozbicia dzielnicowego Rusi Halicko-Wołyńskiej (1054–1349) literatura staroruska uzupełniona została o kolejne przekłady z greki, wykonane już na miejscu, oraz liczne adaptacje nowych tekstów południowosłowiańskich. Regularnie dostarczane z południa księgi (głównie z Bułgarii, Serbii i słowiańskich klasztorów Góry Athos) wymagały co najwyżej nieznacznej korekty, ale z pewnością nie przekładu, ponieważ ich warianty dialektalne były nadal dość dobrze zrozumiałe dla ruskiego czytelnika/słuchacza. Do tych adaptacji przenikały wszakże lokalne cechy języka (fonetyczne, leksykalne i składniowe), nadając tekstom odrębny kształt ruskiej redakcji języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego⁷. W tym samym czasie na ziemiach polskich piśmiennictwo rozwijało się w języku łacińskim, oficjalnym języku Kościoła i państwa, który nadał kształt miejscowej tradycji w oparciu o zachodni wzorzec kultury i literatury chrześcijańskiej. Jednakże w tym przypadku lokalny dialekt słowiański (polszczyzna) nie posiadał jeszcze funkcji literackich (a nawet piśmienniczych!), nie ma zatem symetrii kształtu obu tych obszarów, które przynajmniej do końca XIV w. rozwijają się w ramach własnych systemów. W tym okresie nie możemy też oczekiwać podejmowania prób przekładów tekstów cerkiewnosłowiańskich na język polski, gdyż polszczyzna wciąż stanowi zaledwie dialekt lokalny i to o niskiej funkcji typowo komunikacyjnej (oralnej). Do przekładu tekstu literackiego (a w przypadku kultury cerkiewnej o takich przecież mowa) potrzebny jest bowiem inny, w miarę ukształtowany już wariant języka, który pozwoliłby należycie oddać treść i walory artystyczne tekstu oryginału. Pojawia się tu jednak pytanie, czy istniała już wówczas wystarczająca bariera (nie)zrozumienia języków źródła i przekładu, która jest zawsze podstawowym imperatywem skłaniającym do podjęcia wysiłku tłumaczenia? Wydaje się, że na tym etapie różnicowania się dialektów słowiańskich (X–XIV w.)

⁷ Zob. W. Mokry, *Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 18–20; S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej...*, s. 91–92.

i pozostałości językowego *koiné* czynnik ten nie był jeszcze wystarczająco silny. Kolejną przeszkodę stanowił fakt o charakterze pozaliterackim, jakim była schizma kościelna. Rozwijająca się od połowy XI w. grecko-łacińska polemika religijna na terenach chrześcijańskiego pogranicza łacińsko-greckiego na Rusi była prowadzona w językach własnych tradycji (łacina vs. cerkiewnosłowiański/grecki) i nie została wyrażonych śladów działalności przekładowej ze źródeł ruskich. Nie musi to jednak świadczyć o całkowitym braku recepcji tekstów cerkiewnosłowiańskich na ziemiach polskich, bowiem ich lektura, dla wykształconego mnicha znającego alfabet cyrylicki przynajmniej pod względem językowym w tym czasie nie powinna stanowić problemu. Nie posiadamy jednak świadectw przekładania tekstów cerkiewnosłowiańskich dla celów polemiki czy cytowania, a sam duch kościelnego sporu nakazywał traktować wszelkie teksty „schizmatyczne” czy „frankońskie” z symetryczną co najmniej podejrzliwością i niechęcią⁸. Okres istnienia księgi rękopiśmiennej sprzed upowszechnienia się druku pod tym względem wymaga jeszcze zbadania.

Dopiero włączenie ziem Rusi Halicko-Wołyńskiej do Korony (1349–1366) przez króla Kazimierza Wielkiego dało silny impuls do bliższego kontaktu łacińskiej i cerkiewnosłowiańskiej kultury literackiej i artystycznej (sztuka sakralna), a język ruski stał się obok łaciny jednym z języków kancelarii królewskiej w Krakowie⁹. Jeszcze bardziej korzystne pod tym względem warunki między Polską i Litwą zaistniały po układzie krewskim (1385), a zwłaszcza po unii lubelskiej (1569), kiedy oba państwa utworzyły jeden organizm polityczny. W granicach Rzeczypospolitej znalazły się rozległe tereny ruskie stanowiące kulturowo-językowe i cywilizacyjne pogranicze dwóch chrześcijańskich światów¹⁰. Nowe struktury administracyj-

⁸ Z nieco mniejszą niechęcią odnoszono się do tekstów greckich, szczególnie patrystycznych, przynajmniej do czasów, kiedy zaczęto polemicznie wysuwać zarzuty o ich celowe fałszowanie przez Greków.

⁹ Por. A. Romanowski, *Wschodnim pograniczem...*, s. 39–41.

¹⁰ Do Korony zostały inkorporowane tereny Wołynia, Ukrainy Kijowskiej i Podola braclawskiego.

ne, w tym nakładające się często na siebie obszary prawosławnych i łacińskich diecezji, uwypuklały obecność i wzmacniały współistnienie dwóch modeli kultury, a przez to nasilały kontakty z jej produktami. W wieloetnicznej i wielokulturowej Rzeczypospolitej rozpoczął się okres dość intensywnego obustronnego wpływu kulturalnego.

Wielkie Księstwo Litewskie powstało w wyniku zwycięskiej konfrontacji z Tatarami i podboju terytoriów udzielnych księstw ruskich wraz z ich stołecznymi grodami (Nowogródek w 1240 r., Połock w 1307 r., Pińsk i Turów w 1316 r., Kijów w 1363 r.). Obszary te były już schryścianizowane i stały wyżej w cywilizacyjnym rozwoju, dzięki czemu chrześcijańska kultura prawosławna zaczęła silnie oddziaływać na pogańską jeszcze formalnie (do 1387 r.) Litwę. Wraz z osadnictwem ruskim rozprzestrzenił się język i piśmiennictwo, a wraz z prawosławiem (Cerkwią) – język i literatura cerkiewnosłowiańska.

Sytuacja językowa na obszarze prawosławnym Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego była jednak złożona i wiązała się z obecnością piśmiennictwa w kilku różniących się znacznie wariantach językowych. W przypadku nosicieli chrześcijańskiej kultury ruskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów obserwujemy korelację pomiędzy wyznaniem i językiem, w szczególności zaś językiem oficjalnego piśmiennictwa i tekstów liturgicznych. Cztery obecne na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego konfesje – prawosławie, katolicyzm, protestantyzm i grekokatolicyzm – posługiwały się czterema językami piśmiennictwa, tj. cerkiewnosłowiańskim, ruską mową, łaciną i polskim, choć – jak powiada znawca problematyki – „żaden nie miał statusu wyłączności”, a niektóre pełniły jedynie funkcje pomocnicze¹¹.

W przypadku terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego można mówić nawet o multilingwizmie czy poliglosji wynikających z bardzo zróżnicowanego etnicznie społeczeństwa (miejscowa ludność litewska, a także łotewska i pruska, tatarscy Muślimowie, Karaimi, Żydzi, Cyganie, osadnicy niemieccy i oczywiście Polacy). Różne

¹¹ S. Temčinās, *Języki kultury ruskiej...*, s. 83.

języki tej społeczności odgrywały rolę dialektów funkcjonalnych w zależności od miejsca i sytuacji komunikacyjnej – innego języka należało użyć w urzędzie (albo sądach lub szkołach), innego w świątyni, a jeszcze innego w domu lub na rynku. Tworzyła się więc świadomość istnienia innych wspólnot językowych, z którymi należało, a wręcz konieczne było komunikowanie się, co owocowało wzajemnymi interferencjami językowymi. Taki multilingwizm hamował jednak potencjalną aktywność przekładową, zwłaszcza w sferze sakralnej, gdyż każda ze wspólnot pozostawała w kręgu własnej tradycji uznawanej za jedynie prawdziwą i wartościową. Od wytworzenia się specyficznej „wspólnoty komunikatywnej Wielkiego Księstwa Litewskiego” do przekładu literackiego konkretnych tekstów była więc jeszcze daleka droga¹².

W odróżnieniu od okresu Rusi Kijowskiej, w Wielkim Księstwie Litewskim i Koronie język cerkiewnosłowiański utracił status języka dominującego w oficjalnym piśmiennictwie (na rzecz łaciny, polskiego i administracyjnego języka kancelarii wielkoksiążęcej), a jego rola zaczęła się ograniczać do funkcji liturgicznej i literackiej w ramach Cerkwi prawosławnej¹³. Mimo utrzymania wysokiego poziomu artystycznego dzieł rękopiśmiennych piśmiennictwo cerkiewnosłowiańskie uległo stopniowej inercji, polegającej na powielaniu dotychczasowego repertuaru tekstów i kopiowaniu głównie użytkowych ksiąg liturgicznych. W takich warunkach nieuchronnie zachodził też proces powolnego zaniku praktycznej znajomości języka cerkiewnosłowiańskiego¹⁴.

Podobne procesy zachodziły na południu ziem ruskich. Rozbicie dzielnicowe Rusi Kijowskiej, jakie nastąpiło po 1132 r., spowodowało rozpad jednolitego systemu piśmiennictwa i języka cerkiewnego na podsystemy tworzące lokalne, szkatułkowe modele własne w ramach żywego nadal panprawosławnego modelu kultury wschod-

¹² Zob. L. Bednarczuk, *Początki i pogranicza...*, s. 126.

¹³ Monografia na ten temat – В.П. Мякишев, *Язык Литовского Статута 1588 года*, Kraków 2008.

¹⁴ S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej...*, s. 92–94.

niochrześcijańskiej¹⁵. Procesowi temu towarzyszyła też stopniowa dyferencjacja języka staroruskiego w stronę regionalizmów, wzmocniona jeszcze polityczno-cywilizacyjnymi skutkami najazdów tatarsko-mongolskich (1237–1240) oraz osłabieniem władzy książąt ruskich i ich mecenatu nad kulturą. Na terenach zachodnich (ukraińskich i białoruskich) tworzy się wariant staroruszczyzny podlegający silnym wpływom sąsiadujących dialektów polskich, w efekcie czego powstał język potoczny, zwany „prostą” albo „ruską” mową. W okresie od XIII do końca XV w. elementy tego wernakularnego dialektu przenikają do tekstów cerkiewnosłowiańskich, co poświadczają zabytki piśmiennictwa, takie jak *Latopis halicko-wołyński*, *Ewangeliarz z Kamionki Strumiłowej* (1411), *Apostoł z XV w.*, *Mineje z 1498 r.* i inne¹⁶. Ten wariant języka stawał się coraz powszechniejszy nie tylko w mowie potocznej, lecz także w piśmie, jak to miało miejsce na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie ruska mowa stała się z czasem oficjalnym językiem administracji i piśmiennictwa pozacerkiewnego (kroniki, korespondencja prywatna). Niewątpliwie sprzyjały temu procesy emancypacji i podniesienia prestiżu polszczyzny, które umożliwiły jej stopniowe przejmowanie roli języka literackiego. Wyraźny krok w stronę polszczyzny dała posługująca się potoczną ruską mową szlachta ruska. Polityczny język Rzeczypospolitej nie tylko dawał jej poczucie przynależności do elity, lecz ułatwiał także codzienne życie, zwłaszcza w przypadku załatwiania spraw administracyjnych czy sądowych¹⁷. Od końca XVI w. polszczyzna stała się niemal równorzędnym językiem piśmiennictwa na ziemiach ukraińskich, a przynajmniej językiem tamtejszych

¹⁵ Zob. I. Lis, *Święci w kulturze duchowej i ideologii Słowian prawosławnych w średniowieczu (do XV w.)*, Kraków 2004, s. 136, 167.

¹⁶ W. Mokry, *Od Itariona...*, s. 42. Prosta albo ruska mowa jest zachodnim wariantem języka staroruskiego (z białoruskimi i ukraińskimi regionalizmami), który ulegał silnym wpływom polszczyzny. Zob. S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej...*, s. 88, 104, 101, *passim*.

¹⁷ T. Chynczewska-Hennel, *Tożsamość religijna i narodowościowa Rusinów w Pierwszej Rzeczypospolitej*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem...*, s. 68.

sfer wyższych¹⁸. W realiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów język polski stał się funkcjonalnym dialektem komunikacji społecznej na bardzo dużym obszarze – od Bałtyku aż po Morze Czarne¹⁹. Na ziemiach włączonych do Korony i blisko z nią graniczących (w zachodniej części Wielkiego Księstwa Litewskiego) w XVI w. odgrywał rolę czwartego, obok tzw. prostej mowy, cerkiewnosłowiańskiego oraz łaciny, języka literackiego, a w niektórych środowiskach (w warstwach wyższych) – dominującego²⁰. Na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego zachodził jednak proces samoistnego przenikania się katolickiej kultury polskiej i prawosławnej kultury ruskiej. W szczególności w dużych miastach, takich jak Brześć, Grodno, Połock, Mińsk i oczywiście silnie spolonizowane Wilno, krzyżowały się i ścierały składniki obu tych modeli, podsycane ideami humanizmu, (kontr)reformacji, a później baroku. Z zasobów obu typów kultury czerpali tacy działacze i twórcy, jak: F. Skoryna, Sz. Budny, M. Smotrycki, H. Pocij czy M. Strykowski²¹, zaś niektóre postaci związane z siedemnastowieczną polemiką religijną (M. Smotrycki, H. Pocij, P. Mołyła, J. Galatowski, K. Sakowicz) plasują się wyraźnie w pozycji granicznej. W ich przypadku możemy mówić przynajmniej o dwujęzyczności stwarzającej niemałe problemy z przyporządkowaniem ich twórczości do tradycyjnie rozumianych modeli historii literatur narodowych²².

Nie tylko dzięki codziennym kontaktom bytowym z prawosławnym żywiołem ruskim, lecz także dzięki rusko- i polskojęzycznej literaturze religijnej XVI–XVII w. oraz pierwszym tłumaczeniom

¹⁸ Zob. *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 1–2, Warszawa 1985 (M. Jakóbiec, *Białorusko-polskie związki literackie*, t. 1, s. 69–70; Z. Stoberski, *Litewsko-polskie związki literackie*, t. 1, s. 590–592; M. Jakóbiec, *Ukraińsko-polskie związki literackie*, t. 2, s. 517–519).

¹⁹ A. Romanowski, *Wschodnim pograniczem...*, s. 27.

²⁰ G. Rytter, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne w polszczyźnie XVII wieku*, Łódź 1992, s. 143.

²¹ Zob. przypis 18.

²² A. Romanowski, *Wschodnim pograniczem...*, s. 117–233.

z tego okresu w polszczyźnie pojawiają się cerkiewizmy, jak również przenikające za pośrednictwem ruskim kalki z greki. Ten zasób nowego słownictwa w większości zadomowi się w języku staropolskim, a nawet przetrwa do dziś. Jak twierdzi badaczka: „Kresowa polszczyzna południowowschodnia i północnowschodnia rozumiana jako regionalna odmiana języka literackiego XVII w. przejmowała słownictwo tzw. prostej mowy ruskiej, języka pełniącego funkcję właściwie równorzędną z polszczyzną literacką, choć niepozbawionego lokalnych cech ukraińskich i białoruskich”²³. W analogiczny sposób wczesne warianty języków ukraińskiego i białoruskiego nasiąkają licznymi polonizmami²⁴.

W pierwszej połowie XVI w. na ziemiach ruskich w granicach państwa polsko-litewskiego zrodził się ruch odnowy Cerkwi związany z aktywnością części hierarchii i duchowieństwa prawosławnego oraz świeckich bractw cerkiewnych zatroskanych o kondycję prawosławia i zaniepokojonych prozelityczną aktywnością zachodnich chrześcijan (protestantów i katolików)²⁵. Wysiłek podjęty na rzecz oświaty prawosławnej i uporządkowania życia cerkiewnego ujawnił

²³ G. Rytter, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne...*, s. 7, por. s. 143. Bednarczuk mówi nawet o istnieniu „polsko-ruskiego grafolektu”, o obecności którego świadczy duża liczba polonizmów u pisarzy ukraińskich XVII w. oraz o obecności leksykalnych i gramatycznych rutenizmów (ukrainizmów) w tekstach staropolskich, zob. L. Bednarczuk, *Początki i pogranicza...*, s. 158. Warto nadmienić, że ruska mowa nie stanowi bezpośredniego zaplecza dla ukształtowania się współczesnych języków literackich – białoruskiego i ukraińskiego – bowiem posiadają one bazę dialektalną. Piśmiennictwo ruskie i cerkiewnosłowiańskie łączy wspólnota alfabetu – cyrylicy i nakładającego się obszaru występowania.

²⁴ M. Karpluk, *Z polsko-ruskich związków językowych*, Warszawa 1996, s. 68–69; G. Rytter, *Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalne...*, s. 143–144.

²⁵ Zob. m.in. W. Mokry, *Od Itariona...*, s. 43; A. Naumow, *Wiara i historia*, Kraków 1996, s. 20–21; *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2002; *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2001; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, Białystok 2003; A. Nowak, *Priesthood in the Teachings for the Clergy. On the History of Religious Reform in the Kievan Metropolitanate throughout the 16th and 17th Centuries*, Kraków 2017.

szereg bolączek związanych ze stanem ówczesnej cerkiewnej kultury piśmienniczej. Problematyczna okazała się zwłaszcza narastająca niezrozumiałość języka cerkiewnosłowiańskiego wynikająca z zawężenia jego funkcjonowania niemal wyłącznie do sfery liturgicznej, braku właściwego modelu kształcenia duchownych oraz latynizacji/polonizacji świeckich wiernych.

Dla społeczności prawosławnej w Rzeczypospolitej język „ruski” miał ogromne znaczenie tożsamościowe. Na poziomie aksjologii kwestii językowej nadawały znaczenia wszelkie konotacje ze starym i nowym piśmiennictwem cerkiewnosłowiańskim. Trafnie zauważył niegdyś Aleksander Naumow, że na terenach Rzeczypospolitej język cerkiewnosłowiański był czymś więcej niż tylko ruską redakcją staro-cerkiewno-słowiańskiego, łączył bowiem „w sobie stare cechy języka cyrylometodejskiego i późniejszych odmian bułgarskiej, serbskiej, kijowskiej, mołdawskiej, z czasem także moskiewskiej”. Problem języka cerkiewnego dotyczył więc podstawowych obszarów i okresów tradycji uznawanej przez prawosławnych Słowian za wspólną i jednoczącą. Stąd też odrodzenie tradycji cerkiewnosłowiańskiej w przestrzeni rękopiśmiennego i drukowanego piśmiennictwa (zwłaszcza liturgicznego) stanie się jednym z istotnych zadań Cerkwi ruskiej pod koniec XVI i w wieku XVII²⁶.

Osobny problem stanowiły niedoskonałości przekładów ksiąg cerkiewnych i brak standaryzacji ksiąg liturgicznych, będące często powodem wstydu prawosławnej inteligencji, zwłaszcza w kontekście rozwijającej się w Europie intensywnie sztuki typograficznej oraz licznych uszczypliwości ze strony przeciwników religijnych²⁷. Cen-

²⁶ A. Naumow, *Między Wschodem a Zachodem (zamiast wstępu)*, [w:] idem, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 38; por. S. Temčin, *Języki kultury ruskiej...*, s. 90–95.

²⁷ Na temat krytycznych wypowiedzi archimandryty supraskiego Sergiusza Kimbara wobec kopistów popełniających w przekładach błędy zob. A. Mironowicz, *Rec. książki P. Nowakowskiego, Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po unii brzeskiej (1596–1720)*, Kraków 2004, „Studia Podlaskie” 14, 2004, s. 349–357; zob. też S. Temčin, *Języki kultury ruskiej...*, s. 94–95.

trum życia intelektualnego i duchowego wiernych prawosławnych była nadal liturgia, która wyrażała się poprzez rytuał i tekst, co nadawało dyskusji o cerkiewszczyźnie bardzo wyraźny kontekst aksjologiczny²⁸. W obliczu kontrreformacyjnych działań Kościoła rzymskiego na polu kultu i propagandy religijnej w środowisku cerkiewnym zrodziła się potrzeba dowartościowania prawosławnej spuścizny literackiej i upowszechniania tekstów własnej tradycji. Oferta literatury cerkiewnosłowiańskiej (i szerzej – wschodniochrześcijańskiej tradycji grecko-słowiańskiej) nie była wcale skromniejsza niż ta, którą szczylicy się wówczas katolicy czy protestanci. Aby się o tym przekonać, wystarczyło sięgnąć do bogatego repertuaru piśmiennictwa cerkiewnego dawnej Rusi czy greckich i słowiańskich ksiąg, które docierały z Bałkanów niemal nieprzerwanie. Pierwsze krakowskie druki cyryliczne Sz. Fiola (Kraków 1490–1492), a następnie działalność wydawnicza Franciszka Skoryny (Praga 1517–1519, Wilno 1522–1525) przetrwały szlaki prawosławnej typografii na terenach Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pod koniec XVI i w pierwszych dziesięcioleciach XVII w. w granicach Rzeczypospolitej pojawiły się kolejne stałe oficyny wydawnicze drukujące cyrylicą. Dla podniesienia poziomu ówczesnej kultury prawosławnej niezwykle ważną okazała się działalność Iwana Fedorowa (Zabłudów, Lwów, Ostróg), Piotra Mścislawca (Zabłudów, Wilno), braci Mamoniczów (Wilno) i wielu innych drukarzy²⁹. W ich warsztatach ukazały się fundamentalne dla ruskiej kultury prawosławnej pozycje. Nie mniej istotne znaczenie miała też działalność typografii Ławry Kijowskiej (zał. 1616), tłoczącej zarówno cerkiewnosłowiańskie, jak i polskie książki, zaś wielojęzyczne środowisko Kolegium Mohylańskiego (zał. 1632) przepelnione było językiem cerkiewnosłowiańskim, ale też polszczyzną.

Coraz powszechniejsza wielojęzyczność prawosławnych intelektualistów epoki późnego renesansu, zwłaszcza baroku, a także nowy

²⁸ Zob. M. Kuczyńska, *Między Wschodem a Zachodem. Prawosławie i unia*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem...*, s. 8.

²⁹ I.N. Petrov, *Od inkunabułów do pierwszych gramatyk: konteksty rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV – początek XVII wieku)*, Łódź 2015.

typ kształcenia kładący nacisk na poznawanie języków klasycznych³⁰, sprzyjały kształtowaniu się kompetentnego środowiska filologicznego, a z czasem powstawaniu przekładów. W przestrzeni kultury prawosławnej istotny krok naprzód w tej sprawie poczynił już Franciszek Skoryna, który swymi wydaniami biblijnymi ukazał potrzebę przekładania tekstu na współczesny dialekt lokalny³¹. Istotne znaczenie miała też aktywność Szymona Budnego, sięgającego do tekstów cerkiewnosłowiańskich i ruskich w swoich biblijnych pracach przekładowych, polemice i propagandzie protestanckiej³². Jednak bezprecedensowe okazało się wydanie pierwszej pełnej Biblii cerkiewnosłowiańskiej (*Biblia Ostrogska*, 1581), która rozślawiła imię jej twórców i całego prawosławia ruskiego nie tylko na wschodzie, lecz także na południu prawosławnego areału w Europie. Nie mniejsze znaczenie miały takie pozycje, jak: *Ewangelia Pouczająca* (Zabłudów 1569), *Psalterz z Czasosłowem* (Zabłudów 1569), *Apostoł* (Lwów 1574) oraz wiele innych normatywnych wydawnictw liturgicznych i kanonicznych. Proces odradzania się i popularyzacji cerkiewszczyzny w Rzeczypospolitej wydatnie wsparły pierwsze gramatyki języka cerkiewnosłowiańskiego (Wilno 1586, Lwów 1591, Wilno 1596, Jewie 1619) i wydania słownikowe (Wilno 1596, Kijów 1627)³³ przyspieszające wydatnie proces kodyfikacji języka cerkiewnosłowiańskiego, a także odbudowę prawosławnego systemu szkolnictwa³⁴.

³⁰ Szkoła w Ostrogu od 1576 r., Akademia Kijowska od 1632 r. i szereg szkół brackich w dużych miastach (Lwów, Wilno, Kijów). W przypadku wspomnianych szkół językami tymi były greka, łacina oraz cerkiewnosłowiański, jednak, jak we wszystkich środowiskach zdominowanych przez intelektualną i polityczną elitę Rzeczypospolitej, żywo obecny był również język polski, choć nie stanowił jeszcze przedmiotu nauczania czy studiów.

³¹ M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, *Franciszek Skoryna z Połocka – życie i pisma*, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 3, Gniezno 2007.

³² M. Gębarowicz, *Iwan Fedorow i jego działalność w latach 1569–1583 na tle epoki*, cz. 1: *Poprzednicy*, „Roczniki Biblioteczne” XIII, 1–2, 1969, s. 73, 79, 86.

³³ I.N. Petrov, *Od inkunabułów...*, s. 138–142.

³⁴ V. Nosilia, *Oświata ruska na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVII wieku*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem...*, s. 141–173.

Pojawienie się i upowszechnienie druku cyrylicy z pewnością wpłynęło na zwiększenie świadomości istnienia piśmiennictwa ruskiego wśród innowierczych obywateli państwa, a być może też na zaciekawienie jego dziełami. Tekst cerkiewnosłowiański jeszcze wyraźniej zaistniał w przestrzeni kultury łacińsko-polskiej, jednak do początków XVII w. obecny był w postaci druków przeznaczonych niemal wyłącznie dla „schizmatyckich” odbiorców prawosławnych. W drukach tych nie znajdujemy jeszcze przekładów na język polski.

Wydaje się więc oczywiste, że faktyczne początki przekładu tekstu cerkiewnosłowiańskiego na język polski związane są z trwającym od końca XVI w. prawosławno-unicko-katolickim sporem o unię brzeską (1596).

Istotną rolę w tym procesie odegrały dyskusje na temat tłumaczeń na języki narodowe tekstów biblijnych i liturgicznych, jakie toczyły się w środowisku rzymskich katolików w okresie okołotrydenckim. Na czoło tego sporu wysuwa się z pewnością postać kardynała Stanisława Hozjusza i jego licznych adwersarzy, z których jednym z najważniejszych był Piotr Paweł Vergerio (1498–1565)³⁵. Dyskusja ta ukazuje stopniową zmianę stanowiska oswojonych już z polszczyzną katolików względem prawosławnej Rusi oraz jej języka liturgicznego. Wyrażone niegdyś przez Sarcanausa postulaty bezwarunkowej konwersji „schizmatyków” (nawet przez powtórny chrzest!), gdzie prawosławie traktowane jest na równi z herezją, powoli ustępują próbom podjęcia dialogu – wprawdzie silnie polemicznego i tendencyjnego w duchu kontrreformacji

³⁵ Zob. D.A. Frick, *Polish Sacred Philology in the Reformation and the Counter-Reformation. Chapters in the History of the Controversies (1551–1632)*, Berkeley 1989 (polskie tłumaczenie: D.A. Frick, *Polska „philologia sacra” w czasach reformacji i kontrreformacji. Kilka kart z historii sporów wyznaniowych (1551–1632)*, przeł. Kaja Szymańska, Warszawa 2018); M. Gębarowicz, *Iwan Fedorow i jego działalność...*, cz. 1: *Poprzednicy*, s. 5–95; zob. też idem, *Iwan Fedorow i jego działalność...*, cz. 2: *Opiekunowie i współpracownicy*, „Roczniki Biblioteczne” XIII, 3–4, 1969, s. 393–481; J. Stradomski, *Soteriologiczne aspekty sporu o język liturgiczny w katolicko-prawosławnej polemice religijnej w Rzeczypospolitej pod koniec XVI wieku*, [w:] *Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií*, red. P. Žeňuch, P. Zubko, Bratislava 2017, s. 89–99.

– jednak mającego na celu doprowadzenie w perspektywie do kościelnego zjednoczenia poprzez unię. Realizacja tego planu w postaci unii brzeskiej wymusiła na stronie katolickiej znacznie łagodniejsze stanowisko względem cerkiewszczyzny. Wprawdzie Piotr Skarga rozpoczął okres polemiki religijnej od bezpardonowego ataku na język cerkiewnosłowiański, jednak w ciągu kolejnych lat zmuszony był zmienić ton, a nawet wycofać się ze swych wcześniejszych radykalnych postulatów. Warunki unii domagały się zmiany stanowiska katolików względem słowiańskiej liturgii i języka, ale ich przekonanie o wyższości tradycji zachodniej (w tym również łaciny jako języka kościelnego) pozostało³⁶.

Literatura religijna w Rzeczypospolitej od końca XVI do końca XVII w. zapewniła szerokie pole do wymiany opinii i argumentów, a w konsekwencji do zaprezentowania miarodajnego arsenału dowodowego w postaci tekstów źródłowych. Przyjęta i utrwalona w praktyce konwencja pisania tekstu polemicznego w języku adwersarza sprawiła, że konieczne stało się przekładanie tekstów własnej kultury religijnej.

W początkowej fazie polemiki między katolikami a prawosławnymi widać wyraźnie tendencję do powoływania się na źródła łacińskie i greckie. Dopiero nieco później, gdy kontrowersja wokół unii brzeskiej nasiliła się, a do dyskusji włączyli się unicy, obserwujemy coraz częstsze odwoływanie się do argumentacji zaczerpniętej ze słowiańskich ksiąg cerkiewnych³⁷. Zwłaszcza spór unicko-prawosławny (prowadzony często w języku polskim) wymagał sięgnięcia po dowody z szeroko rozumianej tradycji wschodniej i literatury cerkiewnej.

³⁶ Zob. P. Nowakowski, *Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po unii brzeskiej (1596–1720)*, Kraków 2004.

³⁷ Dla przykładu można wskazać na o. Zachariasza Kopysteńskiego, który w *Palinodii* powołał się na imponujący zestaw wschodniosłowiańskich (głównie cerkiewnosłowiańskich) źródeł. Wśród nich znajdujemy: *Sobornik* (również z Góry Athos), *Margarit* i inne biesiady Jana Złotoustego, *Kronika słowiańska* „z greckiego przekładu”, *Pomjannik kijowski*, *Kronika serbska*, *Letopisec ruski*, *Oktoich*, *Prolog*, *Pateryk skitski*, *Pateryk pieczerski*, kanony soborowe (a więc nomokanon/kormcza), *Synaksarion* (grecko-słowiański), *Sobornik święteczny*, *Sobornik świętego Sergiusza*, *Triod postny*, *Trebnik*, *Ustaw (Tipikon)*, *Czasosłow*, *Mineje miesięczne*, pisma Ojców, czyli *sborniki*.

Skuteczna polemika wymagała przełamania uprzedzeń językowych, w tym wypadku głównie względem kojarzonego z katolicyzmem języka polskiego. Ze strony prawosławnej w XVI w. widać jeszcze silne dystansowanie się do polsko-łacińskiej kultury umysłowej. Przykładem takiej niechętej postawy jest o. Iwan Wiszeński, który zażarcie bronił języka cerkiewnosłowiańskiego („słowiańskiego”), widząc w nim ostoję ortodoksji oraz doskonały język liturgii i teologii, wolny od zachodnich skażeń sylogizmami, scholastyką i świecką filozofią. Nieco później Jerzy Rohatyniec (*Perestroha*) również wystąpił w obronie prawosławia, choć jako członek bractwa lwowskiego doskonale zdawał sobie sprawę z zapóźnień szkolnictwa prawosławnego, które było jednym z głównych powodów polonizacji i latynizacji Rusinów³⁸. Na defensywną postawę i apologię języka cerkiewnosłowiańskiego niewątpliwie miały wpływ bezprecedensowe ataki jezuitów z końca XVI w. (Herbest, Skarga) i choć takie postawy zyskiwały z pewnością sympatyków w kręgach ortodoksyjnych, to nie były reprezentatywne dla obrazu zmieniającej się Rusi, która ulegała polonizacji. Zresztą utrata przez Cerkiew monopolu na piśmiennictwo oraz wspomniane wyżej procesy rozprzestrzeniania się ruskiej mowy sprawiły, że potrzeba posługiwania się tym drugim językiem przenikała również do rękopiśmiennego i drukowanego piśmiennictwa religijnego (kazania, literatura biblijna i okołobiblijna), choć nie do liturgicznego (hymnografia, hagiografia), powodując niekiedy zacieranie się różnic między obiema tradycjami nawet wśród samych prawosławnych³⁹. Język „słowiański” albo „ruski” w źródłach niekiedy oznacza każdy tekst wypowiedzi oficjalnej, niezależnie od tego, czy wyrażony jest w funkcjonalnie wysokim języku cerkiewnosłowiańskim, czy zyskującej coraz większe znaczenie „swojej”, „prostej mowie”⁴⁰. Z czasem strona prawosławna

³⁸ T. Grabowski, *Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce (1630–1700)*, „Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1, 3, 1922, s. 5–6.

³⁹ S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej...*, s. 102–105.

⁴⁰ T. Chynczewska-Hennel, *Tożsamość religijna i narodowościowa...*, s. 65; S. Temčinas, *Języki kultury ruskiej...*, s. 89.

przekonała się do strategii podjęcia dyskusji z katolikami w ich własnym (tj. polskim) języku. Od początku XVII w. polemika religijna toczyła się już głównie w języku polskim i prowadzona była przez dobrze wykształconych pisarzy, a zatem powstało wreszcie odpowiednie środowisko i kontekst do podejmowania działań na rzecz przekładu tekstu cerkiewnosłowiańskiego na język polski⁴¹. Drogą tą podążyli Leon (Lew) Kreuza-Rzewuski, Melecjusz Smotrycki, Hipacy Pociiej, Piotr Mołyła, Kassian Sakowicz, Teofil Rutka i wielu innych⁴². Polemika z utalentowanymi i wykształconymi pisarzami prawosławnymi (P. Mołyła, J. Galatowski) zmusiła katolików do większego zainteresowania się tekstem cerkiewnosłowiańskim, który w polskim przekładzie lub łacińskiej transkrypcji już na stałe zagrościł na kartach pism polemicznych.

Niezwykle istotną rolę transmisyjną w procesie recepcji tekstów kultury wschodnio- i zachodniochrześcijańskiej odegrali grekokatolicy, (zwłaszcza zgromadzenie bazylianów), obficie przekładający literaturę katolicką (łacińską, włoską, niemiecką) na język polski i ruski („prostą mowę”). Im to zawdzięczamy większość tłumaczeń, głównie osiemnastowiecznych, na język polski, ale i cerkiewnosłowiański, będący nadal oficjalnym językiem liturgicznym Cerkwi unickiej. Aktywność bazylianów wyrażała się również w tworzeniu oryginalnych utworów cerkiewnosłowiańskich, zwłaszcza hymnograficznych⁴³. Przekłady z cerkiewnego na język polski z tego okresu

⁴¹ Jednak nie tylko, bowiem powstały też tłumaczenia z cerkiewnosłowiańskiego na „ruską mowę” i to wykonywane nawet przez protestantów używających cyrylicy do celów religijnych (np. *Ewangelia* z około 1570 r. Wasylija Ciapińskiego, z paralelnym tekstem cerkiewnosłowiańskim i ruskim, zob. V. Nosilia, *Oświata ruska na ziemiach wschodnich...*, s. 153).

⁴² Zob. A. Naumow, *Domus divisa...*, *passim*; J. Stradomski, *Spory o „wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej*: Kraków 2003, *passim*.

⁴³ Zob. A. Naumow, *Oficjum ku czci Jozafata Kuncewicza, unickiego arcybiskupa połockiego*, [w:] idem, *Wiara i historia*, s. 96–141; por. P. Nowakowski, *Problematyka liturgiczna...*, *passim*; J. Getka, *Prosta mowa końca XVIII wieku. Język „Nauk Parafialnych” (Początek 1794)*, *Druga Europa*, 5, Warszawa 2012, s. 53; B. Lorens, *Bazylianowie jako propagatorzy literatury łacińskiego kręgu kulturowego wśród społeczności*

były jednakże formą odpowiedzi na coraz mniej rozumiały język cerkiewnosłowiański, który pod koniec XVII w. sprawiał kłopoty nie tylko wiernym, ale nawet części unickiego duchowieństwa⁴⁴. Pod koniec XVII w. (w latach 80.) mamy świadectwa (o. Paweł Kamiński) słabej znajomości języka cerkiewnosłowiańskiego i ruskiego wśród unitów, co było powodem wprowadzania zmian i uproszczeń w liturgii unickiej oraz jej silnej polonizacji. Niewątpliwie sprzyjał temu fakt, że wśród unickiej hierarchii nie małą grupę stanowili Polacy⁴⁵. Problem musiał być na tyle dotkliwy, że Nuncjatura Apostolska zakazała wypuszczania druków cerkiewnosłowiańskich drukarni poczajowskiej⁴⁶.

Inną formą reakcji na ten sam proces nieznamomości cerkiewszczyzny w XVIII w. było rozszerzanie zastosowania tzw. prostej mowy, która zaczęła się pojawiać coraz obficie także w tekstach *stricte* religijnych, modlitwach, kazaniach i to zarówno w środowisku unickim, jak i prawosławnym⁴⁷.

unickiej w Rzeczypospolitej w XVIII wieku, [w:] Między Wschodem a Zachodem..., s. 319–324. Dla przykładu można wskazać: Makary Neronowicz, *Kratkij Katichizm istoriczeskij, ot pisanij Wetchaho i Nowaho Zawieta izbranyj... ot mnohich swodow posledze na dialekt slowenskiy ... przewedenyj*, Poczajów 1756. (Na odwrocie ten sam tytuł po polsku:) *Krótki Katechizm historyczny z Pisma świętego tak Starego iako y Nowego Zakonu wybrany... Z różnych języków a na ostatku teraz na język słowieński ... przetłumaczony... do druku podany, w Monasterze Poczaiewskim Zakonu S. Bazylego W. Roku 1756* (tekst katechizmu w połowie stronnic w języku cerkiewnym i po polsku; na końcu spis rzeczy i poprawa omyłek także w obu językach). Inną formą poradzenia sobie z problemem niezrozumienia cerkiewnosłowiańskiego przez unitów było tłumaczenie na współczesny język „pospolity”, czyli prostą mowę, np. J. Dobryłowski, *Nauki parochialnija na Nedili i Swiata uroczystyja ciłoho roku ... z sławensko-ruskaho na prostyj i pospolityj jazyk ruskij prełożennija*, Poczajów 1797.

⁴⁴ J. Getka, *Prosta mowa...*, s. 18.

⁴⁵ P. Nowakowski, *Problematyka liturgiczna...*, s. 247.

⁴⁶ J. Getka, *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek)*, Warszawa 2013, s. 48.

⁴⁷ J. Getka, *Idee a język i tożsamość narodowa mieszkańców dawnych południowo-wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Uwagi na materiale druków typografii bazylikańskich (XVIII wiek)*, „Polilog. Studia Neofilologiczne” 4, 2014, s. 207–209; B. Lorens, *Bazylianie jako propagatorzy...*, s. 308, 319–320.

Dla celów niniejszego projektu, pod kątem obecności tekstów tłumaczonych ze źródeł cerkiewnosłowiańskich, sprawdzono około trzysta starodruków z okresu od XVI do początku XIX w., należących przede wszystkim do nurtu polemiki religijnej i literatury historycznej. Prezentowany poniżej wykaz nie jest ostateczny ani całkowity, nie pozwala również na stwierdzenie, że ukazuje w pełni zakres badanego zjawiska. Niemniej na podstawie przeprowadzonych analiz i wyekscerpowanych źródeł można wysnuć pewne wnioski na temat dynamiki procesów tłumaczenia, ich charakterystycznych cech formalnych, repertuaru źródeł, a przede wszystkim wskazać grono autorów przekładów. Zdecydowana większość tłumaczeń to krótkie, zaledwie kilkuwersowe fragmenty, wykorzystywane jako argumentacja w polemice wyznaniowej lub sporze politycznym. Nieliczne, dłuższe teksty przekładane na język polski służą głównie celom okołoliturgicznym i formacyjnym.

Jeśli nie zostało inaczej opisane, wszystkie wskazania oznaczają przekłady tekstów na język polski ze źródeł cerkiewnosłowiańskich. Większość fragmentów została zidentyfikowana na podstawie wskazań bibliograficznych autorów lub towarzyszących przekładom cytatów, nieliczne zaklasyfikowano w oparciu o duży stopień prawdopodobieństwa według następującego kryterium: tekst prawosławnego autora lub sugestie pośrednie, że autor odwołuje się do źródeł „słowiańskich”. Nie zawsze dokonano wyraźnego rozróżnienia na źródła czysto cerkiewnosłowiańskie oraz ruskie (czyli z naleciałością tzw. prostej mowy), bowiem w wielu przypadkach trudno to było ustalić (zwłaszcza przy krótkich fragmentach). Podobnie bez rozróżnienia wskazane zostają miejsca, w których znajdujący się w edycji przekład przypuszczalnie jest niedokładny lub parafrazowany. Doprecyzowanie tych informacji wymaga jeszcze dalszych badań. Problematyczne są same wskazania pisarzy, którzy często nie są precyzyjni w określaniu źródeł i traktują synonimicznie takie terminy, jak: „język słowiański” (czyli język cer-

kiewnosłowiański) oraz „język ruski” (czyli tzw. prosta mowa)⁴⁸. Dla ukazania poetyki wypowiedzi druków staropolskich w wielu wypadkach zachowano oryginalną postać wskazywanych przez autorów tytułów dzieł lub użyte przez nich odsyłacze. W wykazie pominięto przekłady tekstów wschodniochrześcijańskich, które w sposób oczywisty tłumaczone były z łaciny i greki lub które posiadały odwołania bibliograficzne do wydań w tych językach. Przyjęto założenie, że wszystkie fragmenty (cytaty) biblijne w polskojęzycznych tekstach ruskich (prawosławnych) pisarzy tłumaczone były, podobnie jak pisma patrystyczne, ze źródeł cerkiewnosłowiańskich. Wszystkie lokalizacje stron/kart odnoszą się do cytowanego pierwodruku. W przypadku istnienia późniejszych reedycji dzieła umieszczamy również taką informację dla celów bibliograficznych.

⁴⁸ Kwestia wymaga jeszcze analizy językoznawczej zwłaszcza w przypadku tekstów transkrybowanych, gdzie można wysnuć wnioski na podstawie zapisów fonetycznych.

PRZEKŁADY Z JĘZYKA CERKIEWNOSŁOWIAŃSKIEGO W ŹRÓDŁACH DRUKOWANYCH OD XVI DO POCZĄTKU XIX WIEKU

Skróty: cs. – cerkiewnosłowiański (łacinka)⁴⁹; epist. – epistoła, posałanie, list; kan. – kanon; pol. – przekład polski; fragm. (...) – większy fragment (liczba wersów)⁵⁰; rus. – ruski (łacinka); zaczn. – zaczął, perykopa.

ΕΚΘΕΣΙΣ *abo krótkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to jest, pomiastnym synodzie w Brześciu Litewskim, Kraków 1597.* Przedruk/wydanie w: *Русская Историческая Библиотека 19, Памятники полемической литературы III*, red. П. Гилтебрандт, С. Петербургъ 1903, s. 329–376.

Biblia:

- Jud 1, 3–4, k. 1 nlb.
- 1 J 2, 18–19, k. 1 nlb.
- 1 Tym 4, 1–2, k. 1 nlb.
- J 3, 20, k. 11.
- Ez 13, 9–10, k. 14.
- Iz 22, 15–23, k. 14–15.
- Iz 22, 25, k. 15.
- 1 P 2, 9, k. 16.
- Ez 33, 2–6, k. 16.

Kanony soborowe i synodalne:

- Credo* (przy chirotonii biskupiej), k. 25.
- Chalced., kan. 9, k. 25.
- Konst. I, kan. 2, 28, k. 26.

⁴⁹ Obecność w edycji cerkiewnosłowiańskiego tekstu źródła (transkrypcja łacinka) tłumaczonego następnie na język polski.

⁵⁰ W ten sposób oznaczamy jedynie fragmenty pięciowersowe i dłuższe.

Konst. III, kan. 36, k. 26.
Nicea I, kan. 6, k. 27.
Kan. Apost. 34, k. 27.
Konst. III, kan. 13, k. 29–30.

[Melecjusz Smotrycki], *АНТИГРАФН або odpowiedź na script uszczypliwy... przeciwko ludziom starożytnej religiej greckiej od apostatów Cerkwie wschodniej wydany, ktoremu tytuł Heresje ignorancje i politika popów i mieszczan bractwa wileńskiego. Tak też i na książkę, rychło potym ku objaśnieniu tegoż scriptu wydaną nazwiskiem Harmonią...*, Wilno 1608. Przedruk/wydanie w: *Русская Историческая Библиотека 19, Памятники полемической литературы III*, red. П. Гилтебрандт, С. Петербургъ 1903, s. 1149–1300.

Biblia:

Ps 51, 3–7, k. 5v.
Dn 7, 9–10, k. 67.
Mt 5, 25, k. 66v; Mt 13, 30, 39–43, k. 57v.
J 13, 1, 4, 26, 27–29, k. 46–46v.
1 Kor 3, 12–15, k. 66; 1 Kor 9, 5; 1 Kor 14, 34–35, k. 5.
2 Kor 5, 10, k. 57v.
Ef 2, 14–18, k. 31v–32.
Hbr 7, 19–22, k. 32v; Hbr 11, 39–40, k. 57v–58.

Atanazy (Aleksandryjski a. Wielki), *Księgi „O wierze”*, fragm., k. 24v.
Cyryl Jerozolimski, *Kazanie Ś. Patriarchy Cyryla Jerozolimskiego, o Antychryście...*, wg ed. Stefana Zyzaniego, Wilno 1596, fragm. (18), k. 31v–32.

Jan Chryzostom, homilia na J 7, fragm., k. 24; *Kazanie o Duchu św.*, fragm., k. 24v; *Kazanie o wcieleniu Pańskim (z Margarita)*, fragm. (50), k. 32–32v; fragm. (60), k. 33v–34v; ekscerpty z homilii na Rz 8, Hbr 7, Ef 2, fragm., k. 35–35v; homilia „na 5 ks. Mojżeszowe cap. 16”, k. 48v; homilia 28 na Hbr 11, fragm. (43), k. 58–58v.

Kosma (Cosmas), „synaksarion albo homilia na W. Czwartek”, k. 48.

Lew Kreuza-Rzewuski, *Obrona jedności cerkiewnej abo dowody ktorymi się pokazuje, iż grecka Cerkiew z łacińską ma być zjednoczona...*, Wilno 1617. Przedruk/wydanie w: *Русская Историческая Библиотека 4, Памятники полемической литературы I*, red. П. Гилтебрандт, С. Петербургъ 1878, kol. 157–312.

Химнография i liturgia:

- 13 II, św. Leona, na wieczerni, stychy, s. 8; kanon na jutrzni, pieśń 6, s. 8.
 - 14 IV, św. Marcina, pap., s. 26.
 - 29 VI, św. św. Piotra i Pawła, mała wieczernia, „na stychownach”, s. 4; wielka wieczernia, na *Hospodi vozzvach*, s. 5; z Oktoicha, „w svetilnie 11, stychyra”, s. 5; z Minei, „na litiej, na sedalne”, kanon pieśń I, s. 5.
 - 25 XI, [Boże Narodzenie], na psalm *Chwalcie Pana z nieba*, s. 8.
- Ryt spowiedzi (z *Trebnika i Prawił cerkiewnych*), s. 5.
Trebnik Bałabanowy, s. 5–6.

Prolog (fragm. żywotów):

- 2 I, św. Sylwestra, s. 7.
- 12 III, św. Grzegorza, s. 8 („to samo w Sobornikach ruskich”⁵¹).
- 14 IV (15 IX, 13 VIII), św. Marcina, pap., s. 8–9, 26.
- 17 IV, św. Agapita, pap., s. 25–26.
- 4 VI, św. Mitrofana, s. 22.
- 13 VIII, św. Maksyma Wyznawcy, s. 20–21.
- 25 VIII, św. Miny (Menasa), patr. konst., s. 22.
- 23 X, św. Ignacego, patr. konst. (autorstwa Nicetasa Patagońskiego a. Choniatesa), s. 21, 31, (w „kronice słowieńskiej a. ruskiej”), s. 30, 32.
- 6 XI, św. Pawła, patr. konst., s. 22.

⁵¹ W praktyce autorzy wydawnictw z XVI–XVIII w. traktują synonimicznie terminy Prolog i Sobornik, które oznaczają liturgiczne zbiory żywotów krótkich (prologowych). Ponieważ nie ma jednej normy wskazywanych odwołań (nawet w obrębie tego samego dzieła), pozostawiamy również w niniejszym wykazie takie rozróżnienie.

Sobornik (fragm. żywotów):

14 II, św. św. Cyryla i Metodego, fragm. (15), s. 55.

17 III, św. Aleksego, s. 9.

9 V, św. Mikołaja, przeniesienie relikwii do Bari (*translatio*), fragm. (14), s. 43–44.

6 XI, św. Pawła, patr. konst., s. 22.

11 XI, św. Teodora Studyty, s. 9, 14.

[13 XI], kłątwa pap. Innocentego na ces. Arkadiusza i jego żonę, s. 24.

28 XI, św. Stefana, s. 13.

5 XII, św. Saby, pustelnika, s. 25.

św. Atanazy Aleksandryjski, apologia wtóra (parafraza), s. 15; list do pustelników, fragm. (14), s. 95.

św. Bazyli Wielki, homilia „o pokucie”, s. 1; homilia 10 „o ustawach mniszych i posłuszeństwie”, s. 3.

św. Cyryl Aleksandryjski, kazanie na Nestoriusza (w *Sobornikach*, 16 VII), s. 9, 25.

św. Cyryl Jerozolimski, katecheza 17, s. 2.

św. Efreem Syryjczyk, homilia na Przemienienie Pańskie, s. 2.

Grzegorz Cambłak, mowa pochwalna ku czci św. św. Piotra i Pawła, s. 6–7.

św. Hipolit Rzymski, homilia o sądzie i dniu ostatecznym, s. 2.

św. Jan Chryzostom, homilia 14 na Mt 16, zac. 9, s. 1; homilia 54 na Mt, s. 2, 3; homilia na Ps 50, s. 2; homilia „o fałszywych nauczycielach/prorokach” (z *Margarita*), s. 2, 3; homilia 18 na J, s. 3; homilia „o pokucie i czystości”, s. 4; homilia na Dz 1, s. 4; homilia na Dz, zac. 23, s. 4; na Ga 1, s. 4; o kapłaństwie (za: *O swiaszczeństwie*, cs., Lwów 1614, druk), ks. 2, s. 7.

św. Jan Damasceński (Damascenus), homilia „o Barlaamie”, s. 2; homilia 2. „o obrazach”, s. 94.

Michał Cerulariusz (do Piotra Antiocheńskiego, na łacinników), s. 36–37.

Nikon, patr. carogrodzki, list do Józefa (Welamina Rutskiego), metr. ruskiego, „wileński” dekret soboru florenckiego, fragm. (10), s. 51–52.

Piotr Antiocheński (o przaśniku), w księgach słowieńskich, s. 35–36; przygania Cerulariuszowi, list jego, s. 37–38 (6 fragm.), 40–41; odpis na list Cerulariusza („z ksiąg bractwa św. Ducha w Wilnie”), cały list, s. 79–89.

św. Tarazjusz, *Żywot Chryzostoma* (aut. Teodora Trychiteńskiego), s. 23.

Teofilakt Ochrydzki, komentarz na Mt z acz. 67, s. 2; komentarz na Łk z acz. 108, s. 2; komentarz na J z acz. 77, s. 3.

Kronika „w królestwie Jana Paleologa” (lament starca Isaji po najeździe Turków), fragm. (26), s. 42–43.

List Leona pap. do Flawiana (apellacja), s. 20.

Posłanie do pap. Sykstusa IV z 1476 r. (duchowieństwa i stanów ruskich), fragm. (14), s. 52–53.

Prawiła ruskie (a. Kormcza), s. 12.

Słowo albo powieść o łacinnikach, jako się odłączyli od Greków (z „prawideł” czyli Kormczej), dwa fragm. (22), s. 41–42.

Euzebi Pimin [Piotr Mołyła], *ΛΙΘΟΣ albo kamień z procy prawdy Cerkwie świętej prawosławnej ruskiej. Na skruszenie fałecznociemnej Perspektywy albo raczej paszkwilu od Kassiana Sakowicza..., Kijów 1644.*

Bogorodiczen, dwa fragm., s. 226–227.

Hymn *Kako ne divimsja...* i hymny na kolejne dni tygodnia (do piątku), s. 229–230.

Liturgia godzin, fragm., s. 226.

Liturgia godzin, jutrznia (anafory, sedalne, tropar Bogorodiczen i dalej stichiry, prokimen itp.), s. 239, 241–243; 246–250.

Psalmy po antyfonach, s. 228.

Ryt chrztu, dłuższy, s. 18–19.

Ryt chrztu, krótki, s. 8–9.

Służba (psalmy, irmosy), fragm. s. 225–226.

Troparion na 28 III, s. 328.

Jan Dubowicz, *Hierarchia abo o zwierzchności w Cerkwi Bożej... w druk za dozwoleńiem starszych podane...*, Lwów 1644.

Sobornik:

14 II, św. Konstatyna-Cyryla (też „w kronikach ruskich”), cs., fragm. (19), s. 168–169.

9 V, św. Mikołaja, przeniesienie relikwii do Bari (*translatio*), fragm. (11), s. 157–158.

Kronika „w królestwie Jana Paleologa” (lament starca Isaji po najeździe Turków, taki sam, jak u L. Kreuzy-Rzewuskiego), s. 153–154.

Odpis Piotra Patriarchy wielkiej Antiochii na list Michaela Cerularego Patryarchy Konstantynopolskiego („przepisany z ksiąg słowiańskich Bractwa Wileńskiego S. Ducha Monastera, i miejscami skrócony, i poczyna się tak: *Ieliko łukawnowawrah woswiatom twoiem*, etc. dla długości onego text słowieński opuszczam”), cały list (ten sam tekst, co u L. Kreuzy-Rzewuskiego), s. 138–148.

Słowo abo opowieść o łacinnikach, jako się odłączyli od Greków („znajduje się w księgach słowieńskich wielu”), (dwa fragmenty takie same, jak u L. Kreuzy-Rzewuskiego), s. 152–153.

[Sylwester Kossow], *Paterikon abo Żywoty SS. Ojców Pieczarskich obszernie słowieńskim językiem przez Świętego Nestora zakonnika i letopisca ruskiego przedtym napisany; teraz zaś z greckich, łacińskich, słowiańskich i polskich pisarzy objaśniony i krócej podany*, Kijów 1635. Przedruk/wydanie w: *Seventeenth-Century Writings on the Kievan Caves Monastery*, with an introduction by Paulina Lewin, Harvard University Press 1987, p. 3–118; Наталія Сінкевич “Патерикон” Сильвестра Косова: Переклад та дослідження пам’ятки, Київ 2013.

(swobodny przekład z cs. *Pateryku Kijowsko-Pieczerskiego*)

Jan Kreczmer, *Consideracie podane panom disunitom około niektórych ich nauk przeciwnych wierze św. katolickiej...*, Wilno 1648.

Hymnografia i liturgia:

28 VI, św. św. Piotra i Pawła, wieczernia „na stichovne”, fragm. (5), s. 43; wielka wieczernia, s. 43; z Oktoichu, „na svetylnie” 11, s. 44–44; „w *Półustawu* po 3 pieśni”, s. 44.

25 VIII, św. Leona, pap., wieczernia „na stychownach”, z Minei, s. 47.

Prolog:

2 I, św. Sylwestra, pap., s. 47.

12 III, św. Grzegorza, pap., s. 47–48.

Trebnik, modlitwa rozgrzeszenia, fragm. (12), s. 44.

Piotr Antiocheński, *List do Michała Ceruleriusza*, fragm. (9), s. 52.

Benedykt Paweł Boym, *Stara wiara, abo jasne pokazanie, iż ci co w dizuniej trwają starej wiary nie mają. Na dwie części rozłożona, to jest: O władzy ś. Piotra i papieżów rzymskich; i O pochodzeniu Ducha ś. i od Syna...*, Wilno 1668.

Hymnografia i liturgia:

25 VIII, św. Leona Wielkiego, pap., wieczernia, kanon jutrzni, pieśń 6, z Minei, fragm. (5,10), s. 2.

Prolog:

14 IV, św. Maksyma Wyznawcy, cs., fragm. (5), s. 18.

25 VIII, św. Leona Wielkiego, pap., cs., fragm. (5), s. 17.

Sobornik:

14 II, św. Konstantyna-Cyryła, cs., fragm. (25), s. 8–9.

11 XI, List do Leona pap., fragm. (8), s. 16.

13 XI, klątwa pap. Innocentego na cesarza i Greków („z druku Bractwa Lwowskiego”), cs., fragm. (9), s. 6–7 (list u P. Skargi w *Żywocie Jana Chryzostoma i Rocznych dziejach kościelnych*).

Bessarion, *List do Aleksego Laskarisa*, fragm. (26), s. 102.

św. Jan Chryzostom, Homilia 1 na Kor., cs., fragm. (17), s. 36–37;
Homilia 11 na Ef 4, cs., fragm. (42), s. 40–42.

św. Tarazjusz, patr. konst., *List do pap. Adriana* (z: Jan Chryzostom, *O svjaszczenstve*, Lwów 1614), cs., fragm. (5), s. 5.

Pachomiusz Ohilewicz, *Ecphonemata Liturgiej Greckiej, to jest: to co przy Liturgiej kapłan, diakon i chór w głos tylko śpiewają...*, Wilno 1671.

Ryt liturgii wschodniej, paralelny tekst cs. i pol., 46 stron (nieliczbowane).

Rozsiane drobne tłumaczenia w II cz. zatytułowanej *Harmonia obrzędów* (strony nieliczbowane)⁵².

Joannicjusz Galatowski, *Stary Kościół Zachodni nowemu Kościołowi Rzymskiemu pochodzenie Ducha Św. od Ojca samego, nie od Syna, pokazuje...*, Nowogródek Siewierski 1675.

św. Andrzej z Krety, środa *przepełnienia* Pięćdziesiątnicy, pieśń 7, irmos, stych 3, s. 46.

św. Cyryl Jerozolimski, katecheza przedchrzcielna 16, s. 59.

Gennadiusz Scholarios, patr. konst., (z druku cs. *Dialog Gennadiusza Patriarchy z Amuratem Machometem*), niemal stronicowe streszczenie a. przekład swobodny fragm. dialogu, s. 49–50.

⁵² Szerzej na temat dzieła zob. P. Nowakowski, *Problematyka liturgiczna w międzywyznaniowej polemice po unii brzeskiej (1596–1720)*, Kraków 2004, s. 227–239; J. Stradomski, *Ortodoksja języka czy język ortodoksji? Argument lingwistyczny w sporze reprezentantów Kościoła katolickiego i Cerkwi ruskiej w dobie Kontrreformacji*, „Latopisy Akademii Supraskiej” 3 (Język naszej modlitwy – dawniej i dziś, red. U. Pawluczuk), Białystok 2012, s. 125–134.

- św. German z Konstantynopola**, Niedziela św. św. Ojców, trefologion, kanon, pieśń 8, stych 1, s. 46–47.
- św. Grzegorz Omiritski (Gregencjusz, bp Tafar)**, dysputa z rabinem Hermanem (Herbanem), fragm. (4 + 7), s. 45.
- św. Jan Damasceński**, antyfona 2, ton 8, cs., s. 33.
- św. Iosif Pesnopewec (Józef Hymnograf)**, wt. 4 tyg. W. Postu, triod postny; wt. 5 tyg. W. Postu, pieśń 8, s. 48.
- św. Kosma z Majumy**, 10 X, Niedziela Pięćdziesiąticy, jutrznia, pieśń 5, stych 1, pieśń 6, stych 1, s. 44.
- św. Mitrofan z Konstantynopola**, kanon Trójcy Św. ton 2, pieśń 1, stych 2; ton 3, pieśń 4, stych 1; ton 8, pieśń 3, stych 2; ton 5, pieśń 8, stych 3, s. 48–49.
- św. Teodor Studyta**, triod postny, czw. 2 tyg. W. Postu; pon. 3 tyg. W. Postu, s. 44.
- św. Teofan**, bp Nicei, Niedziela Pięćdziesiąticy, powieczere, kanon, pieśń 4, stych 2, fragm. (5), s. 45.

Nowy Kościół rzymski, nową wiarę wymyśla... (druga część dzieła, wydana wspólnie, ale z osobną paginacją).

- św. Grzegorz Synaita**, stych Trójcy Św., s. 26.
- św. Leon Mądry**, triod kwietny, niedziela, wieczernia na *Gospodi vozzvach*, s. 99.
- św. Mitrofan z Konstantynopola**, kanon Trójcy Św., ton 6, pieśń 1, stych 5, s. 23–24.

Teofil Rutka, *Zgoda święta Cerkwie S. wschodniej prawosławnej z Kościołem S. Katholickim Apostolskim rzymskim...*, Lwów 1678.

Prócz wymienionych poniżej fragmentów w dziele obecne są też bardzo liczne, rozsiane po kartach, jedno- i dwuwiersowe cytaty z pism patrystycznych i liturgicznych, najczęściej bez wskazań źródłowych. Edycja bez oryginalnej paginacji.

Liturgia: fragm. (6 + 4), k. 34–34v; na Objawienie Pańskie (Bogojawlenie), cs., k. 14; na Niedzielę Przewodnią, cs., fragm. (5),

k. 14v; „na świętki”, cs., fragm. (5), k. 15v–16; 1 niedz. W. Postu (anatemy), cs., fragm. (9), k. 18–18v; modlitwa w dn. wsp. Filoteusza (Kokkina), cs., fragm. (6), k. 16v; piątek 6. tyg. W. Postu, cs., k. 15v; poniedziałek „po świętkach”, wieczernia, cs., k. 8; powieczersze, cs., k. 15v; środa „po świętkach”, jutrznia, pieśń 9, cs., k. 12; czwartek „po świętkach”, cs., k. 13v; akatyst „kijowski” do Ducha św., k. 13v.

Mineja: 11 III, cs. (bez pol.), fragm. (5), k. 43; (*Menologion moskiewski*), cs., fragm. (7), k. 28, cs., k. 35v, cs., k. 35v–36, k. 37v.

Prolog „moskiewski” drukowany: 29 VI, św. Jana Chryzostoma, cs. (bez pol.), fragm. (9), k. 24v–25.

Prolog: 14 II, św. Konstantyna-Cyryła, cs. (bez pol.), k. 30v; 11 III, cs. (bez pol.), k. 46; 4 IV, cs., fragm. (5), k. 45–45v; 17 IV, 25 VII, cs. (bez pol.), k. 49; 29 VI, cs., k. 28v, cs., fragm. (5), k. 31v, cs., k. 33; św. Liberiusza, cs., k. 44v–45.

Sobornik: 12 III, cs. (bez pol.), k. 46; 28 XI, św. Stefana Młodszeo, męcz., cs., k. 46; Kanon 34 (Kaliksta, patr.), cs., fragm. (6), k. 29–29v.

Trebnik „kijowski” (P. Mohyły): ryt odnowienia cerkwi, cs., k. 6; *fol.* 52, cs. (bez pol.), fragm. (5), k. 32v.

Trefologion: czwartek 2. tyg. W. Postu, jutrznia, cs., k. 37–37v.

św. Andrzej z Cezarei, bp, *Apokalipsa komentowana*, rozdz. 22, cs., k. 7v; cs. (bez pol.), fragm. (7), k. 9v; cs., k. 20v.

św. Atanazy Aleksandryjski (Wielki), cs., k. 17v; (*Sobornik Jaworowski*), cs., k. 21v; (*u Nikona Mnicha*), hom. 39, cs. (bez pol.), k. 35v; homilia na Boże Narodzenie (*Sobornik Krechowski*), cs., k. 22.

św. Anastazy Synaita, komentarz na Ps 6, cs. (bez pol.), k. 15; komentarz na Ps 6, cs., fragm. (6), k. 33.

św. Bazyli Wielki, „przeciw Ariuszowi”, (*Sobornik Jaworowski*), cs., fragm. (5), k. 21; „w nauce moralnej”, cs., k. 36v; cs., fragm. (6), k. 17v; Posłanie (epistoła) 69, 70, fragm. (7), k. 43; Posłanie do Atanazego 48, 52, k. 42v–43; Posłanie do Grzegorza z Nyssy, cs., k. 12–12v; *O Duchu Św.* 18, cs. (bez pol.), k. 12; *Reguły* („w Ostrogu drukowane”), cs., fragm. (7), k. 38–38v.

- św. Cyryl Aleksandryjski**, (*Sobornik Jaworowski*), cs., k. 21v; *Lib.* 13 cap. 1, k. 15; *Lib.* 10 *in Ioan c(ap)*. 34, cs., k. 19; *L(ibr)*. 13, *c(ap)*. 1, cs., fragm. (7), k. 20–20v.
- św. Cyryl Jerozolimski**, Katecheza 31, cs., fragm. (29), k. 10–11; Katecheza 32, cs. (bez pol.), fragm. (10), k. 22v–23; cs. (bez pol.), k. 31v; cs. (bez pol.), fragm. (5), k. 35v; Homilia na Epifanię (*Sretenije*), cs., k. 4.
- św. Efrem Syryjczyk**, (*Sobornik krechowski*), cs., k. 15.
- św. Epifaniusz (z Cypru a. Salaminy)**, cs., k. 3–3v.
- św. Grzegorz Teolog (z Nazjanzu)**, cs., fragm. (7), k. 5; cs., fragm. (5), k. 12; cs., k. 19v; Homilia na Wielkanoc, cs., fragm. (7), k. 5v–6.
- św. Grzegorz Cudotwórca (z Nowej Cezarei)**, cs., fragm. (6), k. 4; cs., k. 21v; Homilia na BN (*Sobornik Krechowski*), cs. (bez pol.), k. 14v–15.
- św. Grzegorz z Nyssy**, (*z Sobornika Krechowskiego*), cs., k. 5v; Homilia na Zwiastowanie NMP (*Sobornik Krechowski*), cs., k. 13.
- św. Jan Chryzostom**, „u Nikona Mnicha”, Homilia 49, cs. (bez pol.), fragm. (7), k. 26v–27; Homilia 51, cs. (bez pol.), fragm. (5), k. 27v; cs., k. 22; Homilia 3 *in Acta*, cs., k. 38v; Homilia 6, cs., k. 33v; Homilia 88 *in Ioan*, cs., k. 39; Homilia *in Acta Apost.*, cs., k. 25v; Homilia *in Paschale*, cs., fragm. (7), k. 35; cs., fragm. (5), k. 39; Homilia na 1 Kor, hom. 1, cs., fragm. (6), k. 23; Homilia na Ga, cs., k. 23–23v; cs., fragm. (7), k. 34v; Homilia na Niedzielę przed BN (*Sobornik Krechowski*), cs. (bez pol.), fragm. (7), k. 6.
- św. Jan Damasceński**, *O imionach Bożych*, rozdz. 16, cs., fragm. (7), k. 13v–14; *Wiara prawosławna*, rozdz. 2, cs. (bez pol.), fragm. (7), k. 17.
- św. Julian**, „Biskup Thybeyski” (?), zapewne św. Julian z Toledo), cs. (bez pol.), fragm. (5), k. 5v.
- Kalikst**, patr. konst., Homilia na Niedzielę Tomasza, cs. (bez pol.), fragm. (17), k. 15–15v; („drukowany w 1637 r.”), cs. (bez pol.), k. 43v.
- Nikon Mnich (z Czarnej Góry)**, Homilia 56 (ekskomunika), cs. (bez pol.), fragm. (12) k. 48–48v; synaksarion, cs., fragm. (6), k. 40.
- św. Teofan**, bp Nicei, (11 X) hymn świąteczny, cs., k. 7; cs., k. 8.

Historia Ojców Świętych, Homilia 11., cs. (bez pol.), fragm. (16), k. 30–30v.

Ze „słowa kartageńskiego”, cs., fragm. (12), k. 40v.

[Teofil Rutka], *S. Bazylisz Wielki zycia zakonnego w Cerkwi Swietey Wschodniey Patriarcha y Fundator, przedtym w prawach zakonnych greckim, łacinskim i słowiańskim, a teraz polskim językiem i drukiem swiatu za dozwoleńiem starszych pokazany. To jest Roku P. 1686* (Kalisz).

(przekład całości *Reguł dłuższych i Reguł krótszych* św. Bazylego Wielkiego)⁵³

Teofil Rutka, *Choraągiew zgody i pokoju, to jest Duch Święty od Syna pochodzący, wyznaniem Cerkwi wschodniej z ksiąg słowieńskich wyjętym, utwierdzony, Cerkiew wschodnią do siebie zapraszający...*, Lublin 1691.

Wiele fragmentów z dzieł pisarzy wschodniochrześcijańskich przerebionych na j. pol., jednak w zdecydowanej większości ze źródeł łacińskojęzycznych. W książce bardzo liczne cytaty z pism patrystycznych i liturgicznych w języku cs. regularnie transkrybowane na łacinkę, co zapewne jest wyrazem przekonania autora/wydawców o bardzo wysokim poziomie zrozumienia tekstu cs. przez polskojęzycznego czytelnika.

Jan Aloyzy Kulesza, *Wiara prawosławna Pismem Świętym, soborami, ojcami świętymi mianowicie greckimi i historiją kościelną... objaśniona...*, Wilno 1704.

Sobornik: 14 II, św. Konstantyna-Cyryla, fragm. (15), s. 42.

Patericon (S. Kossowa), *Żywot św. Antoniego Pieczerskiego*, fragm. (7), s. 76.

⁵³ O tłumaczu zob. L. Grzebień, *Rutka Teofil (1622–1770), jezuita*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, ATK, 3, Warszawa 1982, s. 525–527.

Latopis ruski o najeździe Tatarów (za kroniką M. Strykowskiego), fragm. (11), s. 137.

Chronograf ruski (o wizycie patr. Jeremiasza w Moskwie), fragm. (31), s. 208–209.

Nepomucen Orłowski, *Defensa biskupstwa i diecezji kijowskiej rzetelnym opisaniem, z przydatkami niektórymi dla niej potrzebnymi, światu remonstrowana*, Lwów 1748.

Mineja, fragm. hymnu na 2 I (wspomnienie św. Sylwestra, papieża), s. 232.

***Kanon, albo Pokutne Kościoła Wschodniego nabożeństwo w piątą wielkiego postu szrodę corocznie w tymże kościele odprawować się zwykłe od S. Andrzeja Kretenskiego po grecki napisane pierwey, na słowiński z greckiego, a teraz z słowińskiego na polski język przetłumaczone...*, Wilno 1776.**

Wielki kanon pokutny św. Andrzeja z Krety⁵⁴.

Ignacy Stebelski, *Dwa wielkie światła na horyzoncie połockim z cieniów zakonnych powstające czyli żywoty św. św. panien i matek Eufrozyny i Parascewii...*, (t. 1), Wilno 1781.

Żywot św. panny i matki naszej Eufrozyny, księżniczki połockiej, pełny tekst żywota, kompilacja w oparciu o cs. oryginał z rękopisu, s. 56–91.

***Różne nabożeństwo od Świętych Ojców złożone a z słowiańskiego na polski język przetłumaczone, teraz dla pożytku dusz (...) po słowiański i po polsku*, Berdyczów 1793.**

⁵⁴ Informacja za: *Bibliografia staropolska Estreicherów*, t. XXXVI, cz. II (*Dopełnienia A–G*, wyd. II), s. 37, <https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/> [dostęp: 20.12.2021].

Modlitwy poranne, s. 1–12.

Akatyst Panu Naszemu Jezusowi Chrystusowi, s. 12–25.

Akatyst Najświętszej Pannie Bogurodzicy, s. 25–42.

Paraklis czyli Moleben do NMP, s. 42–61.

Akatyst do św. Mikołaja, s. 61–80.

Modlitwy przy Świętej Liturgii, s. 80–107.

Modlitwy przed przyjęciem Komunii (Najświętszej Tajemnicy), s. 107–118.

Modlitwy po Komunii Świętej, s. 118–123.

Modlitwy „do spania idącym”, s. 123–140.

Publikacja wznawiana. W drugiej edycji (Berdyczów 1800) znajduje się paralelny, transkrybowany tekst cs. oraz polski (na osobnych kartach). Zestaw modlitw jest jednak taki sam, podobnie też w czwartej edycji – Przemyśl 1842. Nieco odmienne natomiast jest wydanie trzecie – Berdyczów 1828, które zawiera w pierwszej części wyłącznie polskojęzyczne modlitwy (jak w ed. 1793), po których umieszczono dodatek w postaci cyklu modlitw „ruskim językiem” (fonetycznie zukrainizowany cs., transkrybowany): *Modlitwy codzienne (Mołytwy powszednewnyi)*, s. 233–236; *Dekalog (Desiat Zapowiedy Bożych)*, s. 236–237; *Piat Prykazań Cerkownych, Sedm Sakramentow*, s. 237.

***Historia o początkach cudownego obrazu Najświętszej Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie...*, Wilno 1816.**

Hymn liturgii św. Jana Chryzostoma, fragm., s. 18, 31.

***Zbiór Różnych Nabożeństw z słowieńskiego języka na polski przetłumaczonych, ku większej czci Boga i Matki Jego Przczystej, tudzież i innych Patronów Świętych...*, Poczajów 1819.**

Modlitwy poranne, s. 1–25.

Akatyst Panu Naszemu Jezusowi Chrystusowi, s. 25–49.

Akatyst Najświętszej Pannie Bogurodzicy, s. 49–83.

Paraklis albo Moleben do NMP, s. 83–119.

Akatyst św. Mikołajowi, s. 119–157.

[...]

Modlitwy przed przyjęciem Najświętszych Tajemnic (Komunii św.),
s. 436–459.

Modlitwy po Komunii Świętej, s. 459–468.

Modlitwy „do spania idącym”, s. 468–491.

Publikacja podobna do *Różne nabożeństwo...*, choć znacznie obszerniejsza. Znajdujące się na s. 157–436 litanie, godzinki i modlitwy mają jednakże typowo zachodniochrześcijański (rzymskokatolicki) charakter, zatem wykluczając ich tłumaczenie ze źródła cs., pomijamy je też w niniejszym wykazie.

WYKAZ BIBLIOGRAFICZNY
PRZEKŁADÓW

Skróty: antologie i zbiory tekstów

Antologia poezji ukraińskiej

Antologia poezji ukraińskiej, oprac. Florian Nieuważny, Jerzy Pleśniarowicz, Warszawa 1977.

Apokryfy i legendy

Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych, wybór i redakcja Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, Kraków 2006.

Apokryfy Starego Testamentu

Apokryfy Starego Testamentu, red. ks. Ryszard Rubinkiewicz SDB, Warszawa 1999.

[wydanie II] 2000.

[wydanie III] 2016.

Carstwo Bułgarskie

Mirosław Jerzy Leszka, Kiril Marinow, *Carstwo Bułgarskie. Polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura 866–971*, Warszawa 2015.

Cyryl i Metody

Cyryl i Metody. Apostołowie i nauczyciele Słowian, cz. 2: Dokumenty, red. Jan Sergiusz Gajek, Leonard Górka SVD, Lublin 1991.

Dar słowa

Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej, wybór i opracowanie Aleksander E. Naumow, przekłady Teresa Wątor-Naumow, Aleksander E. Naumow, Wanda Kotwiczowa, Łódź 1983.

Do źródeł

Anna Kamińska, *Do źródeł. Psalmi i inne przekłady poetyckie*, Poznań 1988.

Domus divisa

Aleksander Naumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej*, Kraków 2002.

Euchologion 1

Euchologion, t. 1, przeł. ks. Henryk Paprocki, red. Jarosław Charkiewicz, Warszawa 2016.

Euchologion 2

Euchologion, t. 2, przeł. ks. Henryk Paprocki, red. Jarosław Charkiewicz, Warszawa 2016.

Euchologion uzupełniający

Euchologion uzupełniający, przeł. ks. Henryk Paprocki, red. Jarosław Charkiewicz, Warszawa 2016.

Franciszek Skoryna

Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma, wybór i oprac. Mariola Walczak-Mikołajczakowa, Aleksander Naumow, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 3, Gniezno 2007.

Herezje dualistyczne

Średniowieczne herezje dualistyczne na Bałkanach. Źródła słowiańskie, opracowanie, przekład i komentarz Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, Jan Mikołaj Wolski, Series Ceranea, 1, Łódź 2015.

Inskrypcje słowiańskie

Najstarsze datowane inskrypcje słowiańskie X–XIII wiek, wydanie zabytków, komentarz, przekład Marian Wójtowicz, Poznań 2005.

Kanony Kościoła prawosławnego

Ks. dr Aleksy Znosko, *Kanony Kościoła prawosławnego w przekładzie polskim*, t. 1 w trzech częściach, ChAT, Warszawa 1978.
[wydanie II] Hajnówka 2000.

Kazania i komentarze

Marek Melnyk, Włodzimierz Pilipowicz, *Kazania i komentarze sakramentalno-liturgiczne z „Trebnika” Piotra Mohyły*, Olsztyn 2003.

Księżna Olga

Zofia Brzozowska, *Święta księżna kijowska Olga. Wybór tekstów źródłowych*, Łódź 2014.

Kult Świętego Mikołaja

Kult Świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej, wybór i oprac. Agnieszka Dejniewicz, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 1, Gniezno 2004.

Literatura staroruska

Literatura staroruska, wiek XI–XVII. Antologia. Teksty, oprac. Wiktor Jakubowski, Ryszard Łużny, Warszawa 1971.

[wydanie II] 1975.

[wydanie III] 1979.

Iwan IV Groźny

Władysław A. Serczyk, *Iwan IV Groźny*, wyd. 3, Wrocław 2004.

[wydanie I] 1977.

[wydanie II] 1986.

Menologion

Menologion. Życiorysy świętych, opracował i teksty liturgiczne przetłumaczył na język polski o. Roman Piętka MIC, Kostomłoty–Warszawa 2007.

Modlimy się słowami

Modlimy się słowami prawosławnych Rosjan, wybrał, wstępem opatrzył Zbigniew Podgórzec, Warszawa 1995.

Modlitewnik mały

Krótki prawosławny modlitewnik, Rzym 1945.

Modlitewnik prawosławny (I)

Modlitewnik prawosławny, Warszawa 1928.

* 1928 na okładce, na stronie tytułowej – 1927.

Modlitewnik prawosławny (II)

Modlitewnik prawosławny, [ułożył i oprac. ks. Michał Bożerianow], Teheran 1942.

Modlitewnik prawosławny (III)

Prawosławny modlitewnik, ułożył i oprac. ks. Michał Bożerianow, Nairobi 1944.

* Teksty cerkiewnosłowiańskie w transliteracji na łacinkę, część z przekładem polskim.

Modlitewnik prawosławny (IV)

Modlitewnik prawosławny, oprac. ks. Piotr Pietkiewicz, Czarna Białostocka 2004.

[wydanie II] Białystok 2005.

[wydanie III] Białystok 2005.

[wydanie IV] Białystok 2008.

[wydanie V] Białystok 2009.

[wydanie ze zmodyfikowanym tytułem]: *Modlitewnik Prawosławny – Modlitwy wieczorne i poranne*, Białystok 2012.

[wydanie VI] Białystok 2015.

Modlitwy dla najmłodszych

Modlitwy dla najmłodszych, wybór, opracowanie i wprowadzenie Artur Aleksander Aleksiejuk, współpraca Elżbieta Aleksiejuk, konsultacja tekstów modlitw w języku cerkiewnosłowiańskim o. Tomasz Stempa, konsultacja tekstów w języku polskim o. Henryk Paprocki, Ząbki 2015.

Naród i kultura

Naród i kultura. Antologia esejów o narodzie i kulturze bułgarskiej, wybór, wstęp i opracowanie Wojciech Gałązka, Kraków 1985.

Niewidzialne skrzydła

Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (od IX wieku do roku 1944), wybór Ełka Konstantinowa, Wojciech Gałązka, przedmowa i noty o autorach Wojciech Gałązka, Kraków 1987.

O modlitwie umysłu

Św. Paisjusz Wieliczkowski, *O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, przeł., wstęp Józef Kuffel, Białystok 1995.

Od Iłariona do Skoworody

Włodzimierz Mokry, *Od Iłariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku*, Kraków 1996.

Od inkunabułów

Ivan N. Petrov, *Od inkunabułów do pierwszych gramatyk. Konteksty rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV – początek XVII wieku)*, Łódź 2015.

Opowieść o Kicieżu

Opowieść o niewidzialnym grodzie Kicieżu. Z legend i podań dawnej Rusi, wyboru dokonał, tłumaczył z języka staroruskiego i rosyjskiego, wstępem i przypisami opatrzył Ryszard Łuzny, Warszawa 1988.

Pasterze

Pasterze wiernych Słowian. Święci Cyryl i Metody, teksty wybrał, tłumaczył i opracował Aleksander Naumow, Kraków 1985.

Psałterz

Psałterz, przetłumaczył ks. Henryk Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl. *Psałterz grecki. Psałterz proroka i króla Dawida z komentarzami Świętych Ojców, Nauczycieli Kościoła i pisarzy bizantyjskich*, przetłumaczył Henryk Paprocki, Kraków 2017.

Południowosłowiańska poezja liturgiczna

Marzanna Kuczyńska, *Południowosłowiańska poezja liturgiczna w zbiorach bibliotek polskich*, Szczecin 2003.

Prawosławne oblicze Italii

Piotr Nazaruk, *Prawosławne oblicze Italii*, Warszawa 2009.

Siedem niebios

Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej, wybór, przekład, wstęp Teresa Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983.

Siedmiu Świętych

Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów, oprac. Małgorzata Skowronek, Georgi Minczew, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 4, Kraków 2010.

Słowo o Bogu i człowieku

Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej, wybór, przekład, oprac. Ryszard Łużny, Kraków 1995.

Symeon Wielki a Bizancjum

Mirosław Jerzy Leszka, *Symeon Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893–977*, Łódź 2013.

Święci Konstantyn-Cyryl i Metody

Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu, t. 1: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. zespół pod red. Aleksandra Naumowa, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 5, Kraków 2013.

Święty Benedykt

Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu, wybór i oprac. Aleksander Wojciech Mikołajczak, Aleksander Naumow, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 2, Gniezno 2006.

Umocnieni Słowem

Umocnieni Słowem, przygotowanie, czytania patrystyczne i hagiograficzne tłum., komentarzem opatrzył Antoni Paciorek, t. 3, cz. 2, Katowice 1987; t. 4, cz. 1, Katowice 1988.

Wiara i historia

Aleksander Naumow, *Wiara i historia*, Krakowsko-Wileńskie Studia Sławistyczne, 1, Kraków 1996.

Wizja dziejów

Z.A. Brzozowska, *Zapożyczona czy własna wizja dziejów powszechnych? Wpływ autorów bizantyńskich na świadomość historyczną Słowian Południowych i Wschodnich (na przykładzie opowieści o Mahomecie i „Historii paulicjan” Piotra z Sycylii)*, [w:] *Widmo Mahometa, cień Samuela. Cesarstwo bizantyńskie w relacji z przedstawicielami innych religii i kultur (VII–XV wiek)*, red. Z.A. Brzozowska, M.J. Leszka, K. Marinow, T. Wolińska [Byzantina Lodziensia XXXIX], Łódź 2020, s. 13–44.

Z Zachodu na Wschód

Marzanna Kuczyńska, *Z Zachodu na Wschód. Obywatele Rzeczypospolitej na ołtarzach Cerkwi Rosyjskiej*, Kraków 2011.

Ze służb ku czci świętych włoskich

Ze służb ku czci świętych włoskich, przeł. Aleksander Naumow, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 5(26), 17.05.1987, s. 5.

Ziemscy aniołowie

Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze, wybór i wstęp Georgi Minczew, Białystok 2002.

Żywot Awwakuma

Żywot protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism, przeł., wstęp, komentarz Wiktor Jakubowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.

Żywot św. Grzegorza

Żywot świętego męczennika Grzegorza Archimandryty i nabożeństwa do niego, „Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies” 14, 2006 (numer specjalny).

Żywoty

Żywoty *Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przełożył i przypisami opatrzył Tadeusz Lehr-Spławiński, Poznań 1959.

[wydanie II poprawione] uzupełnienie i wstęp Franciszek Sławski, Warszawa 1967.

[wydanie III poprawione] uzupełnienie, komentarz i posłowie Leszek Moszyński, Warszawa 1988.

[wydanie IV] Warszawa 2000.

Inne skróty

BP

Wojciech Stawiszyński, *Bibliografia patrystyczna 1901–2016. Polskie tłumaczenia tekstów starochrześcijańskich pierwszego tysiąclecia*, wydanie trzecie, rozszerzone, poprawione i zmienione, Kraków 2017.

[wydanie I] 2005–2006.

[wydanie II] 2013.

* Powiązania poszczególnych rekordów z lokalizacjami w BP odnoszą się do wydania III.

Autorzy słowiańscy, bizantyńscy i inni¹

AGATON DIAKON (VI w.)

Pouczenie bogatych

Pouczenie bogatych (kompilacja fragmentów Schede basilike Agapeta), przeł. Z. Brzozowska, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 355. **BP 17934.**

ŚW. ALEKSANDER ŚWIRSKI (1448–1533)

Modlitwa o dobrą śmierć

Św. Aleksander Swirski, *Modlitwa o dobrą śmierć*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 23–24.

ŚW. ANASTAZY SYNAITA (610 – ok. 685/700)

Komentarz do Księgi Przysłów

Komentarz do Księgi Przysłów (9,1–6), przeł. Z. Brzozowska, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 355. **BP 17862.**

ANDRZEJ WŁODZIMIERZOWICZ, książę kijowski (wnuk ks. Olgerda Giedyminowicza, XV w.)

Testament księcia Andrzeja Włodzimierzowicza (1442)

Testament księcia Andrzeja Włodzimierzowicza [wstęp], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 188–189.

¹ W układzie alfabetycznym.

ŚW. ANDRZEJ Z KRETY, biskup (650–740)

Wielki kanon pokutny

I. Święty Andrzej z Krety, *Wielki kanon pokutny*, przekł. i oprac. H. Paprocki, Hajnówka 2000.

[przedruk] *Wielki kanon pokutny Świętego Andrzeja z Krety*, przekład i oprac. H. Paprocki, przygotowanie do druku części cerkiewnosłowiańskiej S.(E.) Strach, Hajnówka 2000.

[wydanie II] Hajnówka 2004.

[wydanie III] Hajnówka 2005.

[wydanie IV] Hajnówka 2015.

II. *Kanon pokutny św. Andrzeja z Krety*, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl

ANONIM ZE SMEDEREVA (poł. XV w.)

Słowo nadgrobnie św. Jerzemu Brankoviciowi

Anonim ze Smedereva, *Słowo nadgrobnie świętemu Djordjowi Brankoviciowi*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 160–164.

ANONIM Z KRUŠEDOLA (I poł. XVI w.)

Służba św. Angelinie Branković

Anonim z Krušedola, *Służba świętej Angelinie Branković* [fragment: pieśń IV kanonu], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 167.

Służba św. Janowi (Jowanowi) Brankoviciowi

Anonim z Krušedola, *Służba świętemu Jowanowi Brankoviciowi* [całość: stichira tonu II, stichira tonu VII, kanon tonu I (całość)], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 170–175.

Służba św. Maksymowi Brankoviciowi

Anonim z Krušedola, *Służba świętemu Maksimowi Brankoviciowi* [fragmenty: pieśń VI kanonu, pieśń IX, ikos], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 168–169.

Służba św. św. Brankoviciom

Anonim z Krušedola, *Wspólna służba świętym Brankoviciom* [fragmenty: stichira tonu I, kanon świętemu Maksimowi tonu I: pieśń I, pieśń III, pieśń IV, pieśń V, pieśń VI, pieśń VIII,

pieśń IX; kanon świętym Stefanowi i Angelinie Brankoviciom: pieśń III, pieśń IV, pieśń V; kanon Jovanovi despocie: pieśń I, pieśń III, pieśń IV, stichira tonu IV], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 176–186.

ANONIM Z KUPINOVA (fl. po 1486)

Śłużba św. Stefanowi Brankoviciowi

Anonim z Kupinova, *Śłużba świętemu Stefanowi Brankoviciowi* [fragmenty: stichira tonu V, stichira tonu I, kanon pierwszy świętemu, tonu 4 – pieśń IX, kanon drugi tonu VIII – pieśń IX], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 165–166.

ANONIM Z MILEŠEVY (XIII w.)

Śłużba zaśniećiu św. Savy

Anonim z Mileševy, *Śłużba zaśniećiu świętego Savy* [fragmenty: stichira tonu V, drugi kanon świętemu Savie tonu IV – ikos, sedalan tonu VIII, stichira tonu I], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 70–72.

ANONIM Z RAVANICY (kon. XIV / pocz. XV w.)

Słowo o księciu Lazarze

Anonim z Ravanicy, *Słowo o księciu Lazarze* [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 134–138.

Słowo pochwalne św. Łazarzowi

Anonim z Ravanicy, *Słowo pochwalne świętemu Lazarowi – pobłogosław, Ojczel!*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 144–148.

Śłużba św. Łazarzowi

Anonim z Ravanicy, *Śłużba świętemu Lazarowi* [fragmenty: pieśń III kanonu II, pieśń IV, pieśń V, pieśń VI, pieśń IX], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 149–151.

ANTONI, arcybiskup Nowogrodu (XIII w.)

Napis na krzyżu arcybiskupa nowogrodzkiego Antoniego

Napis na krzyżu arcybiskupa nowogrodzkiego Antoniego, ok. 1211 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 135.

ŚW. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, biskup (295–373)

Symbol

Symbol, czyli wyznanie świętego ojca naszego Atanazego, patriarchy Aleksandrii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Psalterz*, s. 2–3.

ŚW. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, biskup (295–373), ŚW. CYRYL ALEKSANDRYJSKI, patriarcha (378–444)

Krótkie przedstawienie wiary

Błogosławionego Atanazego, patriarchy wielkiej Aleksandrii, i Cyryla Aleksandryjskiego krótkie przedstawienie wiary w pytaniach i odpowiedziach teologicznych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Psalterz*, s. 3–4.

ŚW. ATANAZY FILIPOWICZ (BRZESKI) (1596–1648)

Nowiny przez prawowiernych pożądane...

Atanazy Filipowicz, Nowiny przez prawowiernych pożądane o uspokojenie wiary i Cerkwi prawosławnej wschodniej, przeł. A. Dejniewicz, [w:] *Domus divisa*, s. 297–316.

ATANAZY NIKITIN († 1474)

Wędrowka za trzy morza

I. Atanazy Nikitin, *Wędrowka za trzy morza*, przeł. H. Willman-Grabowska, wstęp i komentarz W. Jakubowski i H. Willman-Grabowska, Wrocław 1952.

[przedruk fragmentów] *Opis hinduskich obyczajów; Opis sultanatu Bidar*, [w:] *Literatura staroruska*, s. 112–114.

II. Afanasij Nikitin, *Podróż za trzy morza* [fragment], przeł. J. Jarco, [w:] M. Tichomirow, *Rosja średniowieczna na szlakach międzynarodowych w XIV i XV wieku*, przeł. J. Jarco, Warszawa 1976, s. 176.

ŚW. AUGUSTYN, biskup Hippony (354–430)

Słowo w Prologu Psalmów

Słowo Augustyna Nauczyciela w Prologu Psalmów o ich mocy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Psalterz*, s. 7.

AWRAAM PALICYN (ok. 1550–1626/1627)

O Rusinach

Fragment pisma o Rusinach z ziem litewskich, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 12.

AWWAKUM PROTOPOP (1620–1682)

Homilia pierwsza

Homilia pierwsza (Opowieść o tych, co w Rosji cierpieli męki za staro-cerkiewne pobożne tradycje), przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 257–263.

Homilia ósma

Homilia ósma [fragment], przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 263–265.

Homilia dziesiąta

Homilia dziesiąta (O wynajętych robotnikach) [fragment], przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 266–267.

Księga polemik

1. *Księga oskarżeń, czyli Ewangelia wieczna* [fragmenty], przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 286–290.
2. Protopopa Awwakuma Pietrowicza *Księga polemik, czyli Ewangelia wieczna*, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 225–230.

Księga wykładni i pouczeń

Księga wykładni i pouczeń [fragmenty], przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 270–285.

Lamentacja o trzech wyznawczy niach/O trzech wyznawczy niach słowo płacziwe

- I. *Lamentacja o trzech wyznawczy niach*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 329–335.
- II. Protopopa Awwakuma Pietrowicza *O trzech wyznawczy niach słowo płacziwe* [Drugi dzień miesiąca listopada. Opowieść na temat dzielności i męstwa, okrutnych doświadczeń i cierpień, będących udziałem świątobliwej księżnej Teodozji Prokopiewny Morozowej,

noszącej po ślubach zakonnych imię Teodory, czyli *O trzech wyznawczyniach słowo płacziwe*], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 215–224.

Zob. też *Opowieść o męczennicy Teodorze*.

List do cara Fiedora Aleksiejewicza

I. *Suplika do cara Fiedora Aleksiejewicza*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 306–309.

II. *List błagalny do cara Fiodora Aleksiejewicza*, przeł. E. Siemaszkiewicz, [w:] E. Siemaszkiewicz, *Listy protopopa Awwakuma*, „W Drodze” 2(78), VIII, 1980, s. 67–78.

III. *Suplika do cara Fiodora Aleksiejewicza*, przeł. R. Łużny, „Znak” 307/1, XXII, 1980, s. 29–55.

Zob. też AWWAKUM PROTOPOP, *Listy do cara Aleksego Michajłowicza*.

List do „dzieci cerkiewnych”

List do „dzieci cerkiewnych” o diakonie Fieodorze, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 325–328.

List do Teodozji Morozowej

List do bojarowej Teodozji Morozowej, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 310–312.

List do Teodozji Morozowej i Eudoksji Urusowej

I. *List do bojarowej Teodozji Morozowej i księżny Eudoksji Urusowej*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 312–315.

II. *List do bojarzyni T.M. Morozowej i księżnej E.P. Urusowej*, przeł. E. Siemaszkiewicz, [w:] E. Siemaszkiewicz, *Listy protopopa Awwakuma*, „W Drodze” 2(78), VIII, 1980, s. 67–78.

List do Symeona

List do Symeona, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 321–325.

Listy do rodziny

I. *Listy do rodziny*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 315–321.

- II. *Listy do rodziny: 1, 2*, przeł. E. Siemaszkiewicz, [w:] E. Siemaszkiewicz, *Listy protopopa Awwakuma*, „W Drodze” 2(78), VIII, 1980, s. 67–78.

Listy do cara Aleksego Michajłowicza

- I. *Pierwsza suplika do cara Aleksego Michajłowicza*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 294–299.
Trzecia suplika do cara Aleksego Michajłowicza, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 300.
Piąta suplika do cara Aleksego Michajłowicza, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 301–306.
- II. *Protopop Awwakum, Listy do cara Aleksego Michajłowicza [Suplika pierwsza; Suplika trzecia; Suplika czwarta; Suplika piąta; Suplika do cara Fiodora Aleksiejewicza]*, przeł. R. Łużny, „Znak” 307/1, XXII, 1980, s. 29–55.

Opis i zebrane nauki o Bóstwie i stworzeniu

- Opis i zebranie nauki o Bóstwie i stworzeniu i jak stworzył Bóg człowieka [fragment]*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 291–293.

Żywot-autobiografia

- Żywot protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony*, przeł. W. Jakubowski, [w:] *Żywot Awwakuma*, s. 129–224.

BARTOLOMEO, MARCO (1590–1654/1657) i BARTOLO GINAMMI

Psalterz z dodatkiem, Wenecja 1638 r.

- Przedmowa, k. 1r–1v; z k. 110r; z k. 127r; z k. 274r–274v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 233–234; 234; 234; 234.

BARTOLEMEUSZ (GORODCOW), biskup, metropolita nowosybirski i barnauński (1866–1956)

Wybór hymnografii

- Hymnografia bpa Bartolemeusza*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 148–194, *passim*.

BAZYLI KALIKA, arcybiskup nowogrodzki (ok. 1280–1352)

Posłanie do biskupa Teodora

Wasylego, arcybiskupa nowogrodzkiego *Posłanie do biskupa twerskiego Teodora na temat sporu o raju*, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 135–141.

ŚW. BAZYLI WIELKI (330–379)

Liturgia

I. *Boska Liturgia świętego ojca naszego Bazylego Wielkiego*, przeł. ks. H. Paprocki, Warszawa 2005.

[w:] *Liturgie Kościoła prawosławnego*, tłum. H. Paprocki, wyd. I, Biblioteka Ojców Kościoła Kraków 2003, s. 139–152.

[wydanie II popr.] Kraków 2014, s. 131–164.

Liturgia św. Bazylego Wielkiego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

II. *Liturgia św. Bazylego Wielkiego*, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl

III. *Wybrane modlitwy Liturgii w Jana Chryzostoma i św. Bazylego Wielkiego [pierwsza modlitwa wiernych; druga modlitwa wiernych; modlitwa hymnu cherubinów; modlitwa proskomidii, po postawieniu Bożych darów na świętym ołtarzu; modlitwy kanonu eucharystycznego]*, przeł. M. Ławreszuk, [w:] *Św. Mikołaj Kabasilas, Komentarz Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma*, przeł. M. Ławreszuk, Warszawa 2009, s. 112; 112–113; 113–114; 114–115; 115–126.

IV. *Służba Boża według św. Ojca naszego Bazylego Wielkiego [fragmenty]*, przeł. ks. R.A. Płoński, [w:] ks. R.A. Płoński, *Celebracja liturgii św. Bazylego Wielkiego w tradycji liturgikonu weneckiego z 1519 r.*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. 2. *Kościół prawosławny na Bałkanach i w Polsce – wzajemne relacje oraz wspólna tradycja*, red. U. Pawluczuk, Białystok 2011, s. 71–101 (Aneks do artykułu na s. 84–99).

[przedruk w:] ks. R.A. Płoński, *Celebracja liturgii św. Bazylego Wielkiego w tradycji liturgikonu weneckiego z 1519 r.*, s. 71–83, *passim*.

Modlitwa przed Komunią

Modlitwa św. Bazylego Wielkiego przed przyjęciem świętych Tajemnic, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 55–59.

Modlitwa po Komunii

Modlitwa I św. Bazylego Wielkiego po komunii, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 66–68.

[przedruk] *Modlitwa świętego Bazylego Wielkiego po przyjęciu Świętej Eucharystii*, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 84.

[O Psalterzu]

Inc. *Żadna inna księga nie sławi tak Boga, jak Psalterz...*, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Psalterz*, s. 6–7.

BORIŁ, car bułgarski († 1218)

Synodykon [fragment]

I. *Anatemy z Synodykonu bułgarskiego na Niedzielę Ortodoksji, tzw. Synodykonu cara Borila*, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 133–145.

* *Anatemy z Synodykonu cara Borila* stanowią fragment powieści Emiliana Stanewa *Legenda o księciu preślawskim Sybinie*. Zob. E. Stanew, *Legenda o księciu preślawskim Sybinie*, [w:] idem, *Legenda o księciu preślawskim Sybinie. Tichik i Nazariusz. Łazarz i Jezus*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983, s. 115 (całość *Legedy...* na s. 5–115) oraz wydania następne.

2.I. [fragment] *Laudacje z Synodyku cara Borila*, przeł. M. Skowronek, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 71.

II. [fragment] *Synodykon cara Borila (laudacje pierwszym władcom i św. św. Cyrylowi i Metodemu)*, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 367.

BOŽIDAR VUKOVIĆ (1466–1539)

Mineja święteczna, 1538 r.

Przedmowa, k. 1–1v; posłowie i kolofon, k. 431v–432v, przeł. A. Namow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 217–218; 218–221.

Modlitewnik z Wenecji, 1520 r.

Posłowie i kolofon, k. 174v–175v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 209–210.

Modlitewnik, 1521 r.

Posłowie i kolofon, k. 271–272, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 212.

Modlitewnik, 1536 r.

Posłowie i kolofon, k. 311–312, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 213–214.

Oktoich (tony V–VIII), 1537 r.

Przedmowa, k. 1–1v; paschalia, posłowie i kolofon, k. 160v–161v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 214–215; 215–217.

Psałterz z Wenecji, 1519 r.

Posłowie i kolofon, k. 159r–160v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 206–207.

Psałterz z dodatkiem z Wenecji, 1520 r.

Posłowie I, k. 159–160v; posłowie II i kolofon, k. 351–352v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 210; 210–212.

Służebnik z Wenecji, 1519 r.

Posłowie i kolofon, k. 238v–240v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 207–209.

CAMBŁAK GRZEGORZ zob. GRZEGORZ CAMBŁAK

CHODKIEWICZ GRZEGORZ zob. GRZEGORZ CHODKIEWICZ

CHRABR MNICH (IX/X w.)

O piśmie

I. Czernorizec Chrabr, *O piśmie*, przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 26–31. **BP** 17897.

[przedruk w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 33–36. **BP** 17898.

[przedruk fragmentu w:] A. Naumow, *Św. Konstantyn Cyryl Filozof Apostoł Słowian*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(132) 2, 1985, s. 11.

II. Mnich Chrabr, *O literach*, przeł. M. Wójtowicz, [w:] M. Wójtowicz, *Początki pisma słowiańskiego*, Seria Filologia Słowiańska, 2, Poznań 2000, s. 165–167.

CORESI DIAKON († 1583)

Ewangelia, Braşov 1562 r.

Posłowie i kolofon, k. 241v–242, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 251.

Ewangelia, Sebeş lub Braşov 1579 r.

Posłowie, k. 206v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 255.

Mineja święteczna, Braşov 1568 r.

Posłowie i kolofon, k. 244, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 252.

Mineja święteczna, Sebeş 1580 r.

Posłowie I, k. 1–2; posłowie II i kolofon, k. 2–2v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 255–257; 257–258.

Oktoich, Braşov 1557 r.

Posłowie i kolofon, k. 165, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 249–250.

Oktoich (tony I–IV), Sebeş lub Braşov 1574 r.

Posłowie i kolofon, k. 214, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 252–253.

Oktoich (tony V–VIII), Sebeş lub Braşov 1575 r.

Posłowie i kolofon, k. 201, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 253.

Psalterz z dodatkiem, Sebeş lub Braşov 1577 r.

Posłowie, k. 172, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 254.

Triodion kwietny, Târgovişte 1558 r.

Posłowie i kolofon, k. 364v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 250–251.

Triodion postny, Sebeş lub Braşov 1578 r.

Posłowie i kolofon, k. 291v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 254.

CYPRIAN Z RAČY (II poł. XVII w.)

Stichira św. Łazarzowi

Kiprijan z Račy, *Stichira świętemu Łazarowi*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 143.

ŚW. CYRYL ALEKSANDRYJSKI, patriarcha (378–444)

Modlitwa po komunii

Modlitwa św. Cyryla Aleksandryjskiego po komunii św., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 69–69.

Zob. też ŚW. ATANAZY ALEKSANDRYJSKI, ŚW. CYRYL ALEKSANDRYJSKI, *Krótkie przedstawienie wiary.*

CYRYL STAWROWIECKI (1570–1646)

Ewangelia pouczająca

Cyryl Stawrowiecki, *Ewangelia pouczająca* [fragmenty], przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonalna* (Cyryl Stawrowiecki, *Ewangelia pouczająca*, Rachmanów 1619, Joannicjusz Galatowski, *Klucz rozumienia*, Kijów 1659), Szczecin 2004, *passim*.

***Lekarstwo sybarytom. Perła drogocenna* [fragment]**

Kyryło Trankwilion, *Lekarstwo sybarytom* (ze zbioru *Perła drogocenna*), przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 97.

[przedruk] Kyryło Trankwilion-Stawrowecki, *Lekarstwo sybarytom* (ze zbioru *Perła drogocenna*), przeł. E. Łapski, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 273–274.

ŚW. CYRYL TUROWSKI, biskup (1130/1140–1182)

Kanon ku czci św. Olgi

Kanon ku czci św. Olgi, przypisywany Cyrylowi z Turowa, XII–XIII w., przeł. Z. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 61–74.

***Lament Józefa Arymatejskiego. Słowo o zdjęciu z krzyża Ciała Chrystusa* [fragment]**

Lament Józefa Arymatejskiego [fragment Słowa o zdjęciu z krzyża Ciała Chrystusa, i o myroforach, i pochwały Józefa w trzecią nie-

dzielę po Wielkanocy], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 129–130.

Modlitwa na piątek [fragment]

Św. Cyryl z Turowa, *Modlitwa w piątek po jutrzni*, przeł. W. Hryniewicz, [w:] W. Hryniewicz, *Staroruska teologia paschalna w świetle pism św. Cyryla Turowskiego*, Warszawa 1993, s. 5.

Placz Bogarodzicy. Słowo na Wielki Piątek [fragment]

Placz Bogarodzicy [fragment *Słowa na Wielki Piątek*], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 127–129.

Słowo na Niedzielę Przewodnią

I. Kirył Turowski, *Słowo Kiryła Turowskiego na Niedzielę Przewodnią*, przeł. A. Kamieńska, „W Drodze” 4(32), IV, 1976, s. 95–98.

II. Kyryło Turowski, *Słowo na Niedzielę Przewodnią* [fragment], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 130–131.

Słowo o duszy i o ciele

I. Kirył Turowski, *Kiryła Mnicha słowo o duszy ludzkiej i o ciele*, przeł. A. Kamieńska, „W Drodze” 1(29), IV, 1976, s. 98–99.

[przedruk w:] *Do źródeł*, s. 143–144.

[przedruk w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 132–133.

II. Mnicha Cyryła *Przypowieść o duszy ludzkiej i ciele, o naruszeniu Bożego przykazania, o z martwych powstaniu ciała ludzkiego, i o Sądzie Ostatecznym oraz męce wiekuistej*, przeł. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 91–105.

Słowo o mądrości

Słowo o mądrości. Przypowieść, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] Z.A. Brzozowska, *Staroruskie Słowo o mądrości przypisywane Cyrylowi z Turowa (edycja i przekład)*, „Slavia Antiqua” LVI, 2015, s. 101–108.

Słowo na Wniebowstąpienie

Św. Cyryl Turowski, *Słowo na Wniebowstąpienie Pańskie*, przeł. W. Hryniewicz, [w:] J. Łabyncew, Ł. Szczawińska, *W mieście zwanym Zabłudowem*, przeł. M. Hajduk, Białystok 1995, s. 83–88.

Homilie paschalne

Św. Cyryl Turowski, *Homilie paschalne*, przeł. (z jęz. cs.) i komentarz W. Hryniewicz OMI, słowo wstępne bp A. Nossol, Opole 1992.

DAMASKIN, mnich moskiewski

O kijowianach [fragment]

O kijowianach [fragment], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 23.

DANIEL (DANILO) II, zw. Starszym, patriarcha (ok. 1270–1337)

Służba św. Arseniuszowi

Danilo II, *Służba świętemu Arsenijowi* [fragmenty: stichira tonu I, stichira tonu II, kondak tonu II], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 185–186.

Służba św. Eustachemu

Danilo II, *Służba świętemu Jevstatijowi* [fragmenty: stichira tonu VI, stichira tonu I, kanon świętemu tonu III – pieśń V], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 188–189.

Żywoł św. Heleny

Arcybiskup Danilo II, *Żywoł świętej Jeleny* [fragmenty: *Pouczenie synom*, *Modlitwy pokutne Jeleny*, *Modlitwa Jeleny za naród przy budowie klasztoru Gradac*], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 86–95.

Żywoł św. Stefana Dragutina

Arcybiskup Danilo II, *Żywoł świętego Stefana Dragutina* [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 96–109.

Żywoł św. Stefana Milutina

Żywoł świętego Stefana Milutina [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 110–111.

DANIEL (DANILO) III, zw. Młodszy, patriarcha (ok. 1350–1396/1399)

Słowo o księciu Łazarzu

1. *Słowo o księciu Łazarzu* [fragment], przeł. A.E. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 115–117.

2. Patriarcha Danilo III, *Słowo o księciu Łazarzu* [fragment inny], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 131–133.

Służba św. Stefanowi Milutinowi

Patriarcha Danilo III, *Służba świętemu Stefanowi Milutinowi* [fragmenty: sedalan tonu VIII, kanon świętemu tonu IV – pieśń III, ikos, sveticlan], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 112–113.

DANIEL IHUMEN (X/XI w.)

Itinerarium do Ziemi Świętej

- I. Daniela, ihumena Ziemi Ruskiej *Żywot i pielgrzymowanie* [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 59–80.
II. *Ihumena Daniela z ziemi ruskiej pielgrzymka do Ziemi Świętej (relacja z początku XI wieku)*, przeł. K. Pietkiewicz, przyg. do druku J. Grzebowska, K. Pietkiewicz, Poznań 2003 (tekst na s. 61–166).

DANIEL WIĘZIENŃ (XII/XIII w.)

Suplika Daniela Więźnia

List Daniela Uwięzionego do wielkiego księcia Jarosława Wsiewołodowicza, przeł. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 73–80.
[przedruk fragmentów ze skrótami i drobnymi zmianami w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 161–165.

DIMITRIJE LJUBAVIĆ (1519–1564)

Apostoł, Târgoviște 1547 r.

Przedmowa (wariant wołoski), k. 1–1v; z k. 3; przedmowa (wariant mołdawski), k. 1–1v; z k. 3, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 248; 248; 248–249; 249.

Modlitewnik, Târgoviște 1545 r.

Posłowie i kolofon, k. 297–297v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 247.

DIONIZY WALEDYŃSKI, metropolita warszawski (1876–1960)

Akatyst do św. Onufrego

Akatyst do św. Onufrego [fragmenty: kondak 1, modlitwa po akatyście], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 184–185.

DJURDJE (GJURG) CRNOJEVIĆ († 1514)

Oktoich z 1494 r.

Przedmowa, k. 2v; posłowie i kolofon, k. 268r–269r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 201–202; 202–203.

Psalterz z dodatkiem z 1495 r.

Posłowie i kolofon, k. 347v–348v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 203–204.

DOMENTIAN HIEROMNICH (po 1200–1264)

Żywot św. Sawy [fragmenty]

Domentijan, *Żywot świętego Sawy* [fragmenty: *O poselstwie najprzewielebniejszego do wielkiego miasta Rzymu; O przeniesieniu świętej korony z państwa rzymskiego; O koronacji dostojnego króla kir Stefana przez najprzewielebniejszego kir Savę*], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 64–65.

Żywot św. Symeona

Domentijan, *Żywot świętego Simeona* [fragment], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 55–57.

DYMITR KANTAKUZEN (ok. 1435 – schyłek XV w.)

Modlitwa do Bogarodzicy

I. Dimitr Kantakuzen, *Modlitwa do Bogarodzicy*, przeł. A.E. Naumow, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 2, II, 1972, s. 58–59.

[przedruk fragmentu] Dimitrije Kantakuzin, *Modlitwa do Bogurodzicy* [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 210–215.

[przedruk fragmentu] Dymitr Kantakuzin, *Modlitwa do Bogurodzicy* [fragment], przeł. A.E. Naumow, „W Drodze” 11, 1995, s. 4–6 [przedruk za: *Dar słowa*].

II. Dymityr Kantakuzin, *Modlitwa do Bogurodzicy*, przeł. W. Gałązka, s. 22–26, [w:] *Niewidzialne skrzydła*, s. 19–20.

Słowo z pochwałą św. Iwanowi (Janowi) Rylskiemu

Krótkie słowo z małą pochwałą św. Iwanowi Rylskiemu, przeł. J. Stradomski, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 33–52.

Posłanie do kir Isaji

Dimitrije Kantakuzin, *Posłanie do dostojnego kapłana i domestika Isaji od grzesznego Dimitrija Kantakuzina – witaj w Panu i o nieustanne za mnie modlitwy proszę!*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 216–221.

[przedruk fragmentu] Dimitrije Kantakuzin, *Posłanie do kir Isaji*, XV wiek, [w:] *Dar słowa*, s. 5.

DYMITR ROSTOWSKI, metropolita (1651–1709)

Żywot św. św. Cyryla i Metodego

Dymitr metropolita Rostowski, *Żywot św. św. Cyryla i Metodego*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 83–105.

ŚW. EFREM, patriarcha (1311–1400)

Kanon proszący

Jefrem, *Kanon proszący [za despotę Stefana Lazarewicia]* [całość i stichiry], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 156–159.

ŚW. EFREM SYRYJCZYK (306–373)

Modlitwa pokutna

Modlitwa pokutna świętego Efrema Syryjczyka, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 64.

Modlitwa wielkopostna

Wielkopostna modlitwa św. Efrema Syryjczyka, b.n.t., „Przeгляд Православный” 4, 2006, s. 4–6.

[przedruk] *Modlitwa wielkopostna św. Efrema Syryjczyka*, b.n.t., „Istocznik” 2(30.03.), 2007, s. 3.

Modlitwa wielkopostna św. Efrema Syryjczyka, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (IV)*.

Słowo o Antychryście

Efrem Syryjczyk, *Słowo o Antychryście (fragment Paraenesis)*, tłum. J. Stradomski, [w:] *Na powrót tłumacza (Wojciechowi Gałgźce 2017)*, red. J. Baluch, Kraków 2017, s. 40–46.

EPIFANIUSZ, mnich († 1645)

Żywot-autobiografia

Mnicha Epifaniego *Żywot przez niego samego napisany*, przeł. i oprac.
R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 231–243.

EPIFANIUSZ MĄDRY, mnich (XIV/XV w.)

Dziękczynienie za świętość mnicha Sergiusza

Epifaniusz Mądry, *Dziękczynienie za świętość mnicha Sergiusza*,
przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 19.

Żywot św. Sergiusza [fragmenty]

- I. *Żywot św. Sergiusza [z Radoneża] pióra Epifaniasza* [fragment],
przeł. A. Kempfi, [w:] A. Kempfi, *Święty Sergiusz z Radoneża*,
„Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 7(28), 1987, s. 4–5.
- II. Epifaniusz Mędrzec z Rostowa, *Żywot Sergiusza Radoneżskiego*
[fragment], przeł. U. Wójcicka, [w:] U. Wójcicka, *Literatura staroruska z elementami historii i kultury dawnej Rusi*, Bydgoszcz 2010, s. 188–189.

Żywot św. Stefana Permskiego

Jepifanij Priemudry, *Żywot Stefana Permskiego* [fragment], przeł. J. Jarco, [w:] M. Tichomirow, *Rosja średniowieczna na szlakach międzynarodowych w XIV i XV wieku*, przeł. J. Jarco, Warszawa 1976, s. 177.

ŚW. EUFROZYNA POŁOCKA, księżniczka (1101/1104–1173)

Napis na krzyżu księżny Eufrozyny Połockiej

Napis na krzyżu księżny Eufrozyny Połockiej, 1161 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 127–128, 130.

EUTYMIUSZ, mnich

Kanon modlitewny

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, aby wyśpowiadać grzesznika. Poemat mnicha Eutymiusza, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 517–529.

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, aby wyśpowiadać grzesznika, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też *Euchologion [molebny]. Kanon przed spowiedzią.*

ŚW. EUTYMIUSZ, patriarcha tyrnowski (ok. 1325–1402)

Żywot św. Hilariona Megleńskiego [fragmenty]

Żywot Świętego Hilariona Megleńskiego [fragmenty], przeł. J.M. Wol-
ski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 193–214.

Żywot św. Paraskewy (Petki)

I. *Żywot i czyny matki naszej świętej Petki, a także rzecz o przenosi-
nach jej świętych szczątków do sławnego grodu Tyrnowa. Spisa-
ne przez wielebnego Eutymiusza, patriarchę tyrnowskiego*, przeł.
T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 195–206.

II. *Żywot i czyny wielebnej matki naszej Petki, a w nim i o tym, jak zo-
stała przeniesiona do przesławnego grodu Tyrnowa. Spisane przez
kyr Eutymiusza, patriarchę Tyrnowskiego*, przeł. B. Kotyk, [w:]
Ziemscy aniołowie, s. 99–111.

FILARET DROZDOW, metropolita (1782–1867)

***Akatyst do św. św. Cyryla i Metodego, modlitwa, troparion i uwiel-
bienie***

Metropolita Filaret (Drozdow), *Akatyst do Świętych Nauczycieli Słow-
wian Cyryla i Metodego*, przeł. matuszka J. Lachocka, H. Lachoc-
ka-Marek [monachini Eudokia], korekta ks. prot. S.(E.) Strach,
konsultacja językowa przekładu W. Witkowski, Białystok 2004,
s. 6–67 (po akatyście: modlitwa do świętych równych apostołom
Metodego i Cyryla, s. 63–65, troparion, s. 67 i uwielbienie, s. 67).
[przedruk fragmentu akatysty i troparionu w:] D. Wysocka, *Do Świę-
tych Nauczycieli Słowian*, „Przegląd Prawosławny” 11, 2004, s. 39.

Modlitwa codzienna

Modlitwa codzienna św. Filareta (Drozdowa), [w:] *Modlitewnik pra-
wosławny IV*.

FILOTEUSZ MNICH (ok. 1465–1542)

Posłanie do wielkiego księcia Wasyla

Mnicha Filoteja *Posłanie do wielkiego księcia Wasyla III*, przeł.
i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 171–176.

FIODOROW IWAN zob. IWAN FIODOROW

FRANCISZEK SKORYNA (1486–1551)

Akatyst do św. Jana Chrzciciela

Akatyst do św. Jana Chrzciciela [fragmenty, m.in.: stichera 2, ikos 2], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 87–89.

Mała księga podróżna. Hymny ku czci Grobu Pańskiego i modlitwa na niedzielę

Hymny ku czci Grobu Pańskiego oraz Modlitwa do Pana Boga do odmawiania w niedzielę (po kanonie), przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 161–164.

Hymny [akatyś, modlitwa, kanon] ku czci Archaniołów

Hymny ku czci Archaniołów [Akatyst ku czci świętego Michała Archanioła i wszystkich mocy niebieskich zaczynamy śpiewać ze skruchą; Modlitwa nabożna do świętego Anioła, Stróża swego (po akatyście); Kanon ku czci świętego Michała wraz z wszystkimi chórami niebieskimi, którego akrostych jest taki: Aniołowie Pańscy, ku wam prośbę niegodni my teraz przynosimy, ton 1. Napisany przez Jana Damasceńskiego], przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 165–170.

Hymny [akatyś, kanon] ku czci Jana Chrzciciela

Akatyst ku czci Jana, dostojnego i najchwalebniejszego Proroka, Poprzednika i Chrzciciela Pańskiego z akrostychem: PISAL DOKTOR SKORINIČ FRANCISKUS; Kanon Janowi Poprzednikowi, z takim akrostychem: Chrzcicielu Chrystusowy, tobie, niegodni, modlitwę przynosimy. Ton 2. Napisany przez Józefa, śpiewany z Akatystem i na jutrzni, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 171–184.

Zob. też JÓZEF HYMNOGRAF.

Modlitwy [akatyś i modlitwa] do Najświętszej Maryi Panny

Akatyst do Przenajświętszej Dziewicy Matki Bożej Maryi [Modlitwa (wielce) nabożna do Najświętszej Bogurodzicy Maryi po akatyście do Pana Boga do odmawiania w niedzielę (po kanonie)]; Modlitwa do Najświętszej Bogurodzicy zawsze Dziewicy Maryi, do odmawiania po kanonie z potulnym i pokornym sercem, przeł.

M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 185–187.

Hymny [akatyście i modlitwy] i Posłowie ku czci świętych Apostołów

Hymny ku czci świętych Apostołów [Akatyście ku czci świętych największych apostołów Piotra i Pawła i wszystkich innych apostołów; Modlitwa po akatyście; Modlitwa do (wszystkich) świętych Apostołów, mówiona po kanonie], przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 188–193.

Hymny [akatyście, kanon, modlitwa] ku czci świętego Mikołaja Cudotwórcy

Akatyście ku czci świętego wielkiego cudotwórcy Mikołaja, biskupa mirlicyjskiego, nabożnie zaczynamy; Modlitwa do świętego Mikołaja, po akatyście; Kanon ku czci świętego Mikołaja z takim akrostychem: Modlitwę łaskawie przyjm Mikołaju z ust sług swoich. Ton 2. Napisany przez Teoktysta mnicha klasztoru Studion, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 194–198.

Zob. też TEOKTYST STUDYTA, mnich.

Hymny [akatyście, kanon] ku czci Krzyża Świętego

Akatyście ku czci świętego i życiodajnego Krzyża Pańskiego zaczynamy nabożnie śpiewać; Modlitwa po akatyście; Kanon ku czci świętego i życiodajnego Krzyża Pana naszego Jezusa Chrystusa, śpiewany wraz z akatyście, który ma taki akrostych: Krzyż Twój czcigodny, Chryste, wszyscy uwielbiamy. Ton 3. Napisany przez kyr Józefa, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 199–202.

Zob. też JÓZEF HYMNOGRAF.

Hymny i Posłowie ku czci Imienia Pańskiego

Oto początek Akatysty do Najśłodszego Imienia Pana naszego Jezusa Chrystusa do codziennego odmawiania (z akrostychem DELAL DOKTOR SKORINIČ FRANCISKUS); Modlitwa po akatyście, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 203–215.

Przedmowa do całej Biblii w języku ruskim

Przedmowa do całej Biblii w języku ruskim, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 41–45.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Rodzaju

Przedmowa do pierwszej Księgi Mojżeszowej, zwanej Rodzaju, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 46–47.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Wyjścia

Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Wyjścia, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 49–52.

Przedmowa, wybór ze streszczeń rozdziałów i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Kapłańskiej

Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Lewickiej, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 53–57.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Liczb

Przedmowa do Mojżeszowej Księgi Liczb, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 58–61.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Powtórzonego Prawa

Wprowadzenie do Mojżeszowej Księgi Powtórzonego Prawa, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 62–56.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Jozuego

Przedmowa do Księgi Jezusa, syna Nuna, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 66–69.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Sędziów

Przedmowa do Księgi Sędziów Izraelskich, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 70–72.

Przedmowa, streszczenia rozdziałów i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Rut

Przedmowa do Księgi Rut, prababki Dawida, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 73–74.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Ksiąg Królewskich

Przedmowa ogólna do Ksiąg Królewskich, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 75–77.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszej Księgi Królewskiej

Przedmowa do Pierwszej Księgi Królewskiej (Samuela), przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 78.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Drugiej Księgi Królewskiej

Przedmowa do Drugiej Księgi Królewskiej (Samuela), przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 79.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszej Księgi Kronik

Przedmowa do Trzeciej (Pierwszej) Księgi Królewskiej, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 80–81.

Przedmowa i dwa Posłowia [bez nagłówków] do Drugiej Księgi Kronik

Przedmowa do Czwartej (Drugiej) Księgi Królewskiej, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 82.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Ezdrasza

Przedmowa do Czwartej Księgi Ezdrasza Nauczyciela, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 83.

Przedmowa, streszczenia rozdziałów i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Judyty

Przedmowa do Trzeciej (Pierwszej) Księgi Królewskiej, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 84–86.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Estery

Przedmowa do Księgi Królowej Estery, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 87–89.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Hioba

Przedmowa do Księgi Hioba, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 90–91.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Psalmów

Przedmowa do Psalterza, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 92–94.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Przysłów

Przedmowa do Przypowieści najmądrzejszego Salomona, króla izraelskiego, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 95–98.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Koheleta (Eklezjastes)

Przedmowa do Księgi najmądrzejszego króla Salomona, zwanej Eklezjastes, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 99–100.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Pieśni nad Pieśniami

Przedmowa do księgi *Pieśń nad Pieśniami*, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 101–102.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Mądrości

Przedmowa do Przypowieści najmądrzejszego Salomona, króla izraelskiego, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 103–104.

Przedmowa i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Mądrości Syracha

Przedmowa do Księgi Jezusa, syna Syracha [Prolog Jezusa syna Syracha do księgi nazywanej *Cerkiewnikiem*; Rozpoczyna się druga przedmowa doktora Franciszka Skoryny do księgi Jezusa, syna Syracha], przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 105–108.

Przedmowa i 16 fragmentów/wstępów do Ksiąg Prorockich

Przedmowa do Ksiąg Prorockich, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 109–119.

Przedmowa, streszczenia rozdziałów i Posłowie [bez nagłówka] do Księgi Płaczu Jeremiasza

Przedmowa do Księgi Płaczu Jeremiasza, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 120–122.

Przedmowa i dwa Posłowania [bez nagłówków] do Księgi Daniela

Przedmowa do Księgi proroka Daniela, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 123–126.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Dziejów Apostolskich

Wprowadzenie do Dziejów Apostolskich, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 129–131.

Wprowadzenie do Listu św. Jakuba Apostoła

Wprowadzenie do Listu powszechnego św. Jakuba, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 132.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszego Listu św. Piotra

Wprowadzenie do Pierwszego Listu Piotrowego, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 133.

Wprowadzenie do Drugiego Listu św. Piotra

Wprowadzenie do Drugiego Listu Piotrowego, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 134.

Wprowadzenie do Listów św. Jana Apostoła

Wprowadzenie do Trzech Listów powszechnych św. Jana, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 135.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Judy

Wprowadzenie do Listu św. Judy, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 136.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Rzymian

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Rzymian [Zaczynają się listy świętego, sławnego, największego, nauczonego w niebie Apostoła Chrystusowego Pawła], przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 138–140.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian

Wprowadzenie do Pierwszego Listu świętego Pawła Apostoła do Koryntian, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 141–142.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Drugiego Listu św. Pawła do Koryntian

Wprowadzenie do Drugiego Listu świętego Pawła Apostoła do Koryntian, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 143–144.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Galatów

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Galatów, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 145–146.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Efezjan

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Efezjan, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 147–148.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Filipian

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Filipian, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 149.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Kolosan

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Kolosan, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 150.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszego Listu św. Pawła do Tesaloniczan

Wprowadzenie do Pierwszego Listu świętego Pawła Apostoła do Solunian, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 151.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Drugiego Listu św. Pawła do Tesaloniczan

Wprowadzenie do Drugiego Listu świętego Pawła Apostoła do Sołunian, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 152.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Pierwszego Listu św. Pawła do Tymoteusza

Wprowadzenie do Pierwszego Listu świętego Pawła Apostoła do Tymoteusza, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 153.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Drugiego Listu św. Pawła do Tymoteusza

Wprowadzenie do Drugiego Listu świętego Pawła Apostoła do Tymoteusza, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 152.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Tytusa

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Tytusa, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 153.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Filemona

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Filemona, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 154.

Wprowadzenie i Posłowie [bez nagłówka] do Listu św. Pawła do Żydów

Wprowadzenie do Listu świętego Pawła Apostoła do Żydów, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 155.

Kolofon i Posłowie [bez nagłówka] Apostoła

Kolofon książki zwanej Apostołów, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] *Franciszek Skoryna*, s. 156.

GRADESZA, sędzia (XII–XIII w.)

Napis nagrobny sędziego Gradeszy

Napis nagrobny sędziego Gradeszy, 1180–1204 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 48.

GRZEGORZ CAMBŁAK (ok. 1365 – ok. 1420)

O Jeruzalem, ojcowski gród

Hryhorij Cambłak, *O Jeruzalem, ojcowski gród...*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 182.

Prośba o deszcz. Pochwała Izajasza Proroka [fragment]

Hryhorij Cambłak, *Prośba o deszcz* [fragment pochwały Izajasza Proroka], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 181.

Słowo pochwalne Eutymiuszowi

I. *Mowa pochwalna ku czci św. Eutymiusza* [fragment], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 64.

II. *Grigorija Cambłaka słowo pochwalne o Eutymiuszu* [fragmenty], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 207–220.

Słowo pochwalne ojcom soboru

I. *Mowa powitalna na soborze we Florencji* [fragmenty], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 74–77.

II. *Grzegorza, arcybiskupa kijowskiego i całej Rusi, Słowo pochwalne do ojców soboru we Florencji i w Konstancji do Galatów, Włochów i Rzymian, i do wszystkich Galatów*, tłum. J. Stradomski, A. Naumow, „*Latopisy Akademii Supraskiej*” 5: *Synody Cerkwi prawosławnej w I Rzeczypospolitej*, 2014, s. 48–52.

Służba św. Janowi Suczawskiemu

I. *Oficjum ku czci św. Jana Suczawskiego (Akermańskiego)* [fragmenty, m.in.: trzecia stichera na litii, troparion 1 pieśni VIII kanonu], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 68.

II. *Grzegorz Cambłak, Służba ku czci św. Jana Nowego Suczawskiego*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Południowosłowiańska poezja liturgiczna*, s. 115–121.

Śłużba św. Stefanowi Deczańskiemu

Grigorije Camblak, *Śłużba świętemu Stefanowi Dečanskiemu* [fragmenty: stichira tonu I, stichira tonu V, stichira tonu III; kanon świętemu tonu I: pieśń V, pieśń VI, pieśń VIII], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 118–121.

Zmartwienia bogatego

Hryhorij Camblak, *Zmartwienia bogatego*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 182.

GRZEGORZ CHODKIEWICZ (1514–1572)

Przedmowa do Ewangelii Pouczającej

Przedmowy Iwana Fiodorowa i Grzegorza Chodkiewicza, przeł. A. Naumow, [w:] J. Łabyncew, Ł. Szczawińska, *W mieście zwanym Zabłudowem*, przeł. M. Hajduk, Białystok 1995, s. 73–80.
[przedruk] *Przedmowa do Ewangelii Pouczającej (Zabłudów 1569)*, przeł. A. Naumow, [w:] *Domus divisa*, s. 228–232.

GRZEGORZ MNICH (IX/X w.)

Zapis mnicha Grzegorza

Zapis Grzegorza, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 353.
BP 17899.

ŚW. GRZEGORZ PALAMAS, arcybiskup Tesaloniki (1296–1359)

Modlitwa za kapłanów

Modlitwa świętego Grzegorza Palamasa za kapłanów, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 60.

PSEUDO-GRZEGORZ Z NAZJANZU

Opowieść o Drzewie Krzyżowym

- I. *Opowieść o drzewie krzyżowym*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 55–58.
- II. *Słowo św. Grzegorza Teologa o Świętym Krzyżu i o dwóch łotrach*, przeł. B. Kotyk, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 161–168.

HILARION METROPOLITA († ok. 1054/ok. 1088)

Słowo o Prawie i Łasce

- I. Metropolity Iłariona *Słowo o Prawie i łasce. O Prawie danym przez Mojżesza, i o łasce i prawdzie, które się stały przez Jezusa Chrystusa; o tym, jak Prawo doszło do swego kresu, łaska zaś i prawda nappełniła ziemię wszystkich, wiara dotarła do każdego narodu, w tym także do narodu naszego, ruskiego. I pochwała księciu naszemu Włodzimierzowi, przez którego zostaliśmy ochrzczeni, a także modlitwa do Boga całej ziemi naszej*, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 39–57. **BP 17901.**
- [fragment] *Homilia „O zakonie i łasce” [metropolity Hilariona]* [fragment], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 39–43.
- II. *Słowo o prawie i łasce [tytuł całego zbioru pism; Homilia paschalna o Prawie i Łasce; Proroctwa; Pochwała księcia Włodzimierza; Modlitwa; Wyznanie wiary; Dopisek autobiograficzny]*, przeł. W. Hryniewicz OMI, [w:] W. Hryniewicz, *Chrystus zmartwychwstał. Motywy paschalne w pismach metropolity Iłariona (XI w.). Przekład pism z oryginału cerkiewnosłowiańskiego*, Warszawa 1995, s. 184; 184–192; 192–193; 193–199; 199–202; 202–204; 204; przypisy do s. 250. **BP 17900.**
- III. [fragment] *Elogium wielkiego księcia Włodzimierza*, przeł. A. Kempfi, „Rocznik Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej” 2, 29, 1987, s. 152–159. **BP 17902.**
- [przedruk] „Życie katolickie” 4, 1988, s. 72–22. **BP 17903.**
- IV. [fragment] *Symbol wiary*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Panie! Imię Twoje pokój... Antologia poezji rosyjskiej*, wybrał i przełożył Z. Podgórzec, Warszawa 1988, s. 12–16. **BP 17904.**
- V. Metropolita Iłarion, *Słowo o prawie i łasce* [fragment]. *Słowo o prawie, które ustanowił Mojżesz, i o łasce i prawdzie danej nam przez Jezusa Chrystusa, jako że prawo przeminęło, łaska i prawda nappełniła ziemię całą i wiara rozprzestrzeniła się wśród wszystkich narodów i naszego ruskiego, i pochwała „kaganowi” naszemu Włodzimierzowi, przez niegoż zostaliśmy ochrzczeni, i modlitwa do Boga całej ziemi naszej*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 115–119.
- VI. *Słowo o zakonie i łasce* [fragment], przeł. J. Szokalski, [w:] I. Jesaulow, „*Słowo o zakonie i łasce*” oraz „*Słowo o wyprawie Igora*”

– *prawosławny kontekst odbioru*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Teologiczne Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, 7–8(20–21), V (XVI), 2003, s. 179–180, 183–186.

HIPACY POCIEJ (1541–1613)

Historia o soborze florenckim

Historia o listrikijskim, to jest o zbójeckim, ferrarskim albo florenckim synodzie, pokrótce prawdziwie spisana, przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 259–286.

List do Konstancyjna Ostrogskiego

List Hipacego Pocieja do Konstancyjna W. Ostrogskiego, przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 239–249.

Odpowiedź Klirykowi z Ostroga

Odpowiedź Hipacego Pocieja Klirykowi z Ostroga [1598–1599], przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 284–286.

Odpowiedź klerykowi z Ostroga

Respons klerykowi ostrozskiemu (bezimiennemu), przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 287–295.

Przedmowa do kleryka z Ostroga

Przedmowa do kleryka ostrożskiego bezimiennego od episkopa włodzimierskiego i brzeskiego Hipacyja, przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 286–287.

HRYHORYJ KONYSKI (1717–1795)

Rolnik. Wskreszenie umarłych [fragment]

Hryhorij Konyski, *Rolnik* (z dramatu *Wskreszenie umarłych*), przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 105.

[przedruk] Hryhorij Konyski, *Rolnik* (z dramatu *Wskreszenie umarłych*), przeł. E. Łapski, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 338.

HRYHORIJ SKOWORODA (1722–1794)

Gaudia pelle

Gaudia pelle (inc. *Radość pędzić / Lęk przeganiać...*), przeł. J. Trybuniewicz, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 117.

*** [**Gołębico, ptaku czysty...**]

*** [inc. *Gołębico, ptaku czysty...*], przeł. J. Trybusiewicz, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 109.

*** [**Na próżno spożywa Ciało, kto się we własne wcielił...**]

*** [inc. *Na próżno spożywa Ciało, kto się we własne wcielił...*], przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 349.

Ogród pieśni nabożnych

Hryhorij Skoworoda, *Z tomu „Ogród pieśni nabożnych”*. *Pieśń dziewiąta. Do Ducha Świętego. Z onego: Duch twój dobry nakieruje mnie na ziemię sprawiedliwą. Zstąpił mieszając języki. I podnieśli wrzawę rozgłośni*, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 110.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 342.

Pieśń dziesiąta. Z onego ziarna: Błogosławiony mąż, który w mądrości umiera i który w rozumie swoim uczy się świętym rzeczom (Sirach), przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 110–111.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 343.

Pieśń trzynasta. Z onego: wyjdźcie spomiędzy nich... Przyjdź miły mój! Wyjdziemy na pole, a przenocujemy we wsiach. Tam cię poczęła matka twoja (Pieśń nad pieśniami, Biblia gdańska), przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 111–112.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 344.

Pieśń osiemnasta. Pan moznym się przeciwi, kornych zasię łaską obdarza, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 112–113.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 344–345.

Pieśń dziewiętnasta. Na tę myśl: Nie masz u nas sporu z krwią i ciałem... Pożenisz lwa i smoka... Przyjmijcie też miecz duchowny, którym jest słowo boże, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 113–114.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 345.

Pieśń dwudziesta trzecia. Z onego: Dni na marnościach zeszyły... Odkupujący czas... Otrząśnijcie się i upamiętajcie, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 114–115.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 346.

Pieśń dwudziesta czwarta. Rzymskiego proroka Horacego, przewiedzona na małosyjskie narzecze w roku 1765-tym. Zaczyna się tymi słowy: Otium divos rogat in patienti... etc. Mieści w sobie zachętę dobrą do spokojnego żywota, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 115–116.

[przedruk w:] *Od Itariona do Skoworody*, s. 347.

*** [**Przeminęła chmura...**]

*** [inc. *Przeminęła chmura...*], przeł. J. Trybusiewicz, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 108.

IGNACY, mnich (?)

Opis podróży metropolity Pimena

Ignatij, *Opis podróży metropolity Pimena z Moskwy do Carogrodu* [dwa fragmenty], przeł. J. Jarco, [w:] M. Tichomirow, *Rosja średniowieczna na szlakach międzynarodowych w XIV i XV wieku*, przeł. J. Jarco, Warszawa 1976, s. 176.

INNOCENTY, mnich

O łaskę słowa dla kronikarza

Mnich Innocenty, *O łaskę słowa dla kronikarza*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 22.

IWAN (JAN) ASEN II, car Bułgarów (1195–1241)

Napis cara Iwana Asena II

Napis cara Iwana II Asena, 1230 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 61–62.

IWAN FIODOROW (FEDOROWICZ, FEDOROW) (1514–1572)

Posłowie do Apostoła

Posłowie do Apostoła (Lwów 1574), przeł. A. Naumow, [w:] *Domus divisa*, s. 223–228.

Przedmowa do Apostoła

Przedmowa Iwana Fiodorowa, przeł. A. Naumow, [w:] J. Łabyńcew, Ł. Szczawińska, *W mieście zwanym Zabłudowem*, przeł. M. Hajduk, Białystok 1995, s. 61–73.

IWAN FIODOROW (1514–1572) i PIOTR MŚCISŁAWIEC (fl. 1563–1577)

Posłowie/Do czytelnika

[*Posłowie/Do czytelnika*], przeł. A. Naumow, [w:] *Domus divisa*, s. 232.

IWAN IV GROŻNY, car (1530–1584)

Modlitwa do Jezusa Chrystusa i św. Michała Archaniola

Car Iwan Groźny, *Do Pana Naszego Jezusa Chrystusa i świętego Michała Archaniola*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 25–27.

Dokumenty kancelarii cara Iwana IV Groźnego [wybór; fragmenty]

Dokumenty kancelarii carskiej, przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. 23.

Korespondencja z ks. Andrzejem Kurbskim [fragmenty]

Korespondencja cara Iwana IV z księciem Andrzejem Kurbskim [fragmenty], przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. 67–73.

List do królowej Elżbiety I [fragmenty]

List cara Iwana IV do królowej Elżbiety I [fragmenty], przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. 121.

List pierwszy do Kurbskiego (1564)

List cara i władcy do całego Państwa Rosyjskiego przeciwko krzywo-przysiężcom, księciu Andrzejowi Kurbskiemu u jego towarzyszym o ich zdradzie [fragmenty], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 125–131.

Korespondencja z Wasylem Griaznym [fragmenty]

Korespondencja cara Iwana IV z Wasylem Griaznym [fragmenty], przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. 97–100.

Testament cara Iwana IV Groźnego

Testament cara Iwana IV Groźnego [fragment], przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. 90–92.

ŚW. IWAN MAKSYMOWICZ (1651–1715)

Omega. Alfabet rymowany [fragment]

Iwan Maksymowicz, *Omega* (z *Alfabetu rymowanego*), przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 104.
[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 333.

IWAN MAZEPA, hetman (właśc. JAN KOŁODYŃSKI, 1639–1709)
Duma hetmana Mazepy

Duma hetmana Mazepy, przeł. A. Tchórzewski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 82–83.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 313–316.

IWAN NEKRASZEWICZ (po 1742–1796)

Placz mnichów kijowskich

Placz mnichów kijowskich (głos gospodarza soboru), przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 107.

[przedruk] Iwan Nekraszewicz, *Placz mnichów kijowskich* (głos pisarza soboru), przeł. E. Łapski, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 339–340.

Spowiedź [fragment]

I. Iwan Nekraszewicz, *Spowiedź* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 106.

II. Iwan Nekraszewicz, *Spowiedź* [fragment], przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 310.

ŚW. IWAN (JAN) RYLSKI (ok. 876–946)

Testament św. Iwana Rylskiego

Testament czcigodnego i noszącego w sercu Boga ojca naszego świętego Iwana Rylskiego cudotwórcy, który go uczniom swoim dał w przededniu śmierci swojej, przeł. J. Pietruszewski, [w:] *Ziemsy aniołowie*, s. 53–60.

IWAN SIRKA, ataman (II poł. XVII w.)

Respons kozaków zaporoskich

Ataman koszowy Zacharczenko z całym towarzystwem zaporoskim, *Respons Kozaków zaporoskich*, przeł. J. Litwiniuk, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 87.

[przedruk w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 310.

IWAN WEŁYCZKOWSKI (ok. 1640/1650–1726)

Epitafium

Ioan Wełyczkowski, *Epitafium*, przeł. M. Tułowiecka, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 99.

[przedruk] Iwan Wełyczkowski, *Epitafium*, przeł. M. Tułowiecka, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 330–331.

Fraszka

Ioan Wełyczkowski, *Fraszka*, przeł. H. Wyrwich, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 98.

Piszącym wiersze

Piszącym wiersze, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 310.

*** [inc. *Na piersi zawsze Twą ikonę świętą noszę...*] [dwuwiersz religijny], przeł. M. Tułowiecka, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 330.

*** [*Zaprawdę ciężki jest krzyż...*] [dwuwiersz religijny], przeł. M. Tułowiecka, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 330.

IWAN (JAN) WŁADYSŁAW, car Bułgarów († 1018)

Napis cara Iwana Władysława

Napis cara Iwana Władysława, 1015–1016 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 32–34.

IZAJASZ STARZEC (MNICH) († po 1371)

Zapis w księdze tłumaczeń

Starzec Isaija, *Zapis w księdze tłumaczeń świętego Dionizego*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 125–127.

JAKOW z miejscowości KAMENA REKA (fl. 1564–1572), JEROLIM ZAGUROVIĆ i JAKOW KRAJKOW

Czasosłowiec, Wenecja 1566 r.

Posłowie i kolofon paschalia, k. 122v–124, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 228–229.

Modlitewnik, Wenecja

Z k. 20v, z k. 122v, posłowie i kolofon, k. 128–128v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 232.

Modlitewnik (Trebnik), Wenecja 1570 r.

Posłowie i kolofon, k. 280–281v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 231.

Psalterz z dodatkiem, Wenecja 1569–1570 r.

Przedmowa, k. 1–1v; z k. 111; posłowie, k. 127–128v; z k. 272v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 229; 230; 230; 231.

ŚW. JAKUB, BRAT PAŃSKI (I w.)

Liturgia św. Jakuba (ok. V w.?)

Boska liturgia Świętego Jakuba Apostoła, Brata Pańskiego, przeł. H. Paprocki, [w:] *Liturgie Kościoła prawosławnego*, tłum. H. Paprocki, wyd. II popr., Kraków 2014, s. 165–213 (wraz z komentarzem); www.liturgia.cerkiew.pl

JAKUB MNICH (XI w.)

Pochwała księżnej Olgi

Pochwała Olgi, włączona w obręb Pamięci i pochwały księcia ruskiego Włodzimierza Jakuba Mnicha, XI w., przeł. Z. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 44–48. **BP** 17960.

Pochwała księcia Włodzimierza

Pochwała księcia Rusi Włodzimierza przez mnicha Jakuba, przeł. A. K[empfi], [w:] A. K[empfi], *W kręgu najdawniejszych przekazów o chrzcie Rusi*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 46(210) 20, 1986, s. 9.

[przedruk w:] A. K[empfi], *Dawne przekazy o chrzcie Rusi*, „Tygodnik Polski” 11(279), 1988, s. 1, 5.

JAN BRATOLUBOW, biskup uljanowski (1882–1968)

Wybór hymnografii

Hymnografia bpa Jana, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 155–164, *passim*.

JAN EGZARCHA (IX/X w.)

Heksameron

1. Św. Jan Egzarcha Bułgarski, *Prolog do Szestodnewu* [fragment], przeł. A.E. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 105. **BP** 17905.

2. I. Joan Egzarcha, *Sześćdziesiąt czyli Heksameron* [fragment ks. VI]. *Opis pałacu Simeonowego*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na Świecie” 5(121), 1981, s. 6. **BP** 17906.
- II. Jan Egzarcha, *Opis pałacu Symeona*, przeł. Z. Brzozowska, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 354. **BP** 17907.
- III. Joan Egzarcha, *Sześćdziesiąt* [trzy fragmenty, w tym opis pałacu Symeona], b.n.t., [w:] S. Bojanow, *Słowo Jana Egzarchy*, „Panorama Bułgarska” 7(124), 1981, s. 8–10.
3. Jan Egzarcha, *Heksameron* [fragmenty o heretykach-dualistach], przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 59–65. **BP** 17908.

Niebiosa

Joan Egzarcha, *Niebiosa* [fragment], b.n.t., [w:] S. Bojanow, *Słowo Jana Egzarchy*, „Panorama Bułgarska” 7(124), 1981, s. 8–10.

JAN MNICH

Idiomelosity

Idiomelosity Jana Mnicha, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Obrzęd pogrzebu ludzi świeckich*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

JAN MOSCHOS (ok. 550–619)

Łąka duchowa [fragment]

Jan Moschos, *Łąka duchowa* [fragment], przeł. J.M. Wolski, [w:] *Symeon Wielki a Bizancjum*, s. 60.

ŚW. JAN Z DAMASZKU (ok. 676–749)

Kanon Paschy

I. *Kanon na dzień Zmartwychwstania Pańskiego, poemat św. Jana z Damaszku*, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Molebien w okresie Paschy*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też *Euchologion [molebny]. Molebien w okresie Paschy.*

II. *Kanon Paschy Jana z Damaszku (?)* [fragmenty], b.n.t., „Istocznik” 2(14), 2010, s. 6.

[przedruk] *Fragmenty kanonu paschalnego*, b.n.t., „Istocznik” 2(22), 2012, s. 6.

Modlitwa

Modlitwa św. Jana Damascena, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 40–44.

ŚW. JAN ZŁOTOUSTY, biskup Konstantynopola (ok. 350–407)

Liturgia

I. *Boska Liturgia świętego ojca naszego Jana Chryzostoma*, przeł. ks. H. Paprocki, Warszawa 2001.

[przedruk] *Liturgie Kościoła prawosławnego*, tłum. H. Paprocki, wyd. II popr., Kraków 2014, s. 65–130 (wraz z komentarzem).

Liturgia św. Jana Chryzostoma, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

II. *Boska Liturgia św. Jana Złotoustego*, wydanie dwujęzyczne (wersja z transkrypcją polską tekstu słowiańskiego), przekł. R. Piętka, Kostomłoty 2005.

Boska liturgia św. Jana Złotoustego, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl

III. [fragmenty: wybór modlitw kapłana i wiernych w:] przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Prawosławny modlitewnik (III)*, ułożył i oprac. M. Bożerianow, Nairobi 1944 [modlitwa cicha wiernych podczas ektenii [inc. *Panie Boże nasz, oświeć nas łaską Swoją...*], s. 38; modlitwa cicha wiernych [inc. *Dziękujemy Ci, Boże, za wszelkie dary i łaski od Ciebie otrzymane...*], s. 40; modlitwa cicha wiernych podczas niesienia Ewangelii [inc. *Wspominając, Chryste, przyjście Twoje w świat dla nauczania wszystkich ludzi...*], s. 40; modlitwa cicha wiernych przed wysłuchaniem Ewangelii [inc. *Zapał w sercach naszych, człowieka miłujący Panie, ogień miłości Twej...*], s. 43; modlitwa w czasie ektenii [inc. *Panie Boże nasz, przyjmij szczerze modły sług Twoich...*], s. 44; modlitwa za spokój dusz zmarłych wiernych [inc. *Boże duchów i wszelkiego stworzenia, który śmierć zniweczyłeś...*], s. 45–46; modlitwa cicha wiernych [inc. *Spraw, Boże, abyśmy, którzy w obecnym momencie symbolicznie wyobrażamy Cherubinów...*], s. 48; modlitwa cicha wiernych [inc. *Uczyń, Boże, abyśmy dzień dzisiejszy spędzili święcie...*], s. 50; modlitwa cicha wiernych [inc. *Wielki jesteś, Boże, niewysłowiony, niewidzialny, niepojęty i nieobjęty...*], s. 51–52;

modlitwa cicha wiernych [inc. *Wielki i dobry Boże Ojczy i najśladźszy Jezuu...*], s. 52–53; modlitwa cicha wiernych w czasie konsekracji [inc. *Wszechmogący Boże, składając Ci bezkrwawą żertwę...*], s. 53–54; modlitwa cicha wiernych [inc. *Zmiłuj się, Boże, i zachowaj świętą Cerkiew Twą soborną i apostołską...*], s. 55; modlitwa cicha wiernych [inc. *Boże, Duchu święty, bądź miłościw Twojej Cerkwi Prawosławnej...*], s. 56; modlitwa cicha wiernych [inc. *Wiemy, Boże, że święte jest dla świętych i nie jesteźmy godni przystąpić do Przenajśladźszego Ciała i Najdroższej Krwi Twojej...*], s. 58–59; modlitwy dla przystępujących do Komunii świętej, stojących przed potirem (kielichem) św. [inc. *Wierzę, Panie, i wyznaję, że Ty istotnie jesteź Chrystusem, synem Boga żywego...*], s. 59–60; modlitwa cicha wiernych [inc. *O Panie Jezuu Chryste, Boże i Zbawicielu mój najśladźszy!...*], s. 61; modlitwa cicha wiernych [inc. *Dzięki Ci, Władco, stworzenie miłujący, iżeś w dniu dzisiejszym raczył zezwolić mi być obecnym na mszy świętej...*], s. 62; modlitwa cicha wiernych [inc. *Pobłogosław wielbiącym Ciebie, Panie, i uświęć ufających Ci...*], s. 62–63].

IV. *Wybrane modlitwy Liturgii św. Jana Chryzostoma i św. Bazylego Wielkiego [pierwsza modlitwa wiernych, druga modlitwa wiernych, modlitwa hymnu cherubinów, modlitwa proskomidii, po postawieniu Bożych darów na świętym ołtarzu, modlitwy kanonu eucharystycznego]*, [w:] Św. Mikołaj Kabasilas, *Komentarz Boskiej Liturgii św. Jana Chryzostoma*, przeł. M. Ławreszuk, Warszawa 2009, s. 112–126.

Modlitwa św. Jana Złotoustego

Modlitwa Świętego Jana Złotoustego według liczby dwunastu godzin dnia i nocy, przeł. R. Łuźny, „W Drodze” 1–2(149–150), XII, 1986, s. 187–188. **BP** 17929.

Modlitwa II przed przyjęciem świętych Tajemnic św. Jana Złotoustego

Modlitwa II św. Jana Chryzostoma, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 59–62.

Modlitwa III przed przyjęciem świętych Tajemnic św. Jana Złotoustego

Modlitwa III św. Jana Chryzostoma, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 63.

Modlitwa IV przed przyjęciem świętych Tajemnic św. Jana Złotoustego

Modlitwa IV św. Jana Chryzostoma, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 64–65.

Modlitwa IV św. Jana Złotoustego, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 34–36.

Słowo na dzień Zmartwychwstania Pańskiego

I. Św. Jan Chryzostom, *Słowo... na dzień Zmartwychwstania Pańskiego*, tłum. z scs. O. Narbutt, „Tygodnik Powszechny” 15, 1974, s. 5. **BP** 17930.

[przedruk] *Słowo św. Jana Chryzostoma na Dzień Zmartwychwstania*, przeł. O. Narbutt, „Przegląd Prawosławny” 4(82), 1992, s. 2.

[przedruk w:] „Przegląd Prawosławny” 5(143), 1997, s. 2.

II. Słowo Jana Złotoustego na Niedzielę Paschy. Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]

Słowo św. Jana Chryzostoma na Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 97–100.

Słowo św. Jana Chryzostoma w Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

III. Mowa katechetyczna na dzień Zmartwychwstania

Św. Jana Złotoustego mowa katechetyczna na święty dzień Zmartwychwstania Chrystusa, przeł. J. Klinger, „Przegląd Prawosławny” 5, 2002, s. 2.

PSEUDO-JAN ZŁOTOUSTY

O prawie kościelnym

Pseudo-Jan Złotousty, *O prawie kościelnym* [fragment], przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 163–167.

Słowo Jana Złotoustego o tym, jak Michał zwyciężył Satanaela

Słowo Jana Złotoustego o tym, jak Michał zwyciężył Satanaela, przeł. A. Michałowska, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 12–25.

Zob. też *Walka Michała z Satanaelem*.

JAN ŻORAWNYCKI († 1589)

*** [Idziesz mimo, stań godzinę] [wiersz obyczajowo-satyryczny], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 154–156.

JEFIMIJA, żona despoty Ugljeszy, mniszka (1349–1405)

Napis na zasłonie w Chilandarze

Jefimija, *Napis na zasłonie w Chilandarze*, przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 208–209.

Pochwała księciu Łazarzowi

Jefimija, *Pochwała księciu Łazarzowi*, przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 139–142.

Płacz za synkiem Ugljeszą

Jefimija, *Płacz za małym synkiem Ugljeszą*, przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 207.

JEREMIASZ PREZBITER (X/XI w.)

Opowieść o Drzewie Krzyżowym

Opowieść o Drzewie Krzyżowym. Słowo i pochwała Mojżesza o splocie drzewa sosny, cedru i cyprysu, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 169–189. **BP 17909.**

JERZY MNICH (HAMARTOLOS, IX w.)

Kronika

1. [fragment] *O heretykach*, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Wizja dziejów*, s. 41–44.
2. [fragment] *O heretyku Mahomecie*, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Wizja dziejów*, s. 37–41.

JERZY ROHATYNYEC († ok. 1605)

Jerzy Rohatyniec, *Przestroga wielce potrzebna chrześcijanom (Lwów 1600–1605)* [fragmenty, tłum. J. Stradomski], [w:] J. Stradomski, *Spory o „wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2003, s. 138, 139, 168, 263, 269.

JOACHIM, patriarcha

Pismo o Symeonie Połockim

Pismo o pracach Symeona Połockiego [fragment], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 21.

JOACHIM I, patriarcha Konstantynopola († 1504)

Thomos

Joachim, z Bożej łaski arcybiskup Carogrodzki Nowego Rzymu i powszechny patriarcha, *Thomos* [określający zasady życia mniszego w klasztorze w Supraślu], przeł., oprac. S. Borowik, „Przegląd Prawosławny” 7, 2005, s. 12.

JOAN, podskarbi ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego (XV w.) (?)

Ioan, *Poselstwo do papieża Sykstusa IV. Poślanie do papieża rzymskiego Sykstusa IV od duchowieństwa i od książąt i panów ruskich w roku 1476* [fragmenty], przeł. H. Pocięj, [w:] *Od Iariona do Skoworody*, s. 190–196.

Zob. też MISAEŁ PSTRUCKI, metropolita, *Poselstwo do papieża Sykstusa IV.*

JOAN WRACZANSKI (XVIII w.)

Mowa przeciwko niegodziwym mnichom

Joan Wraczanski, *Mowa przeciwko niegodziwym mnichom*, przeł. M. Skowronek, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 117–120.

JOANNICJUSZ GALATOWSKI († 1688)

Klucz rozumienia

Joannicjusz Galatowski, *Klucz rozumienia* [fragmenty], przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonalna* (Cyryl Stawrowiecki, *Ewangelia pouczająca, Rachmanów 1619*, Joannicjusz Galatowski, *Klucz rozumienia, Kijów 1659*), Szczecin 2004, *passim*.

JOASAF BDINSKI, metropolita (XIV w.)

Słowo pochwalne św. Filotei [fragment]

Słowo pochwalne i po części cuda i żywot czcigodnej naszej matki, po trzykroć błogosławionej świętej Filotei. Spisane przez wielbnego Joasafa, metropolitę Bdńskiego, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 221–225.

JOSIF, zograf (XVII w.)

Posłanie do carskiego izografa

Posłanie pewnego izografa Josifa do carskiego izografa i najmądrzejszego żywopisca Simona Fiodorowicza, przeł. A. Pospiszil, [w:] A. Pospiszil, *Posłanie pewnego izografa Josifa do carskiego izografa i najmądrzejszego żywopisca Simona Fiodorowicza. Rosyjski XVII-wieczny traktat o sztuce malowania ikon*, Warszawa 2005, s. 64–127.

JOSIF BRADATI (ok. 1695 – ok. 1757)

O duchownych

O duchownych [dwa fragmenty], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 163–164.

O kaznodziei

O kaznodziei, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 165.

O niewiastach

O niewiastach, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 162–163.

O pijaństwie

O pijaństwie [dwa fragmenty], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 164.

JOWCZO POP (* 1786)

Kronika [fragment]

Kronika popa Jowcza [fragment], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 243–246.

JOZAFAT KUNCEWICZ (1580–1623)

O zafałszowaniu ksiąg słowiańskich

Jozafat Kuncewicz, *O zafałszowaniu ksiąg słowiańskich* [fragment], przeł. J. Stradomski, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 202.

JÓZEF HYMNOGRAF, SYCYLIJCZYK (816–886)

Kanon ku czci Krzyża Świętego

Kanon ku czci świętego i życiodajnego Krzyża Pana naszego Jezusa Chrystusa, śpiewany wraz z akatystem, który ma taki akrostych:

Krzyż Twój czcigodny, Chryste, wszyscy uwielbiamy. Ton 3. Napisany przez kyr Józefa, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] Franciszek Skoryna, s. 199–202.

Kanon ku czci św. Jana Chrzciciela

Kanon Janowi Poprzednikowi, z takim akrostychem: Chrzcicielu Chrystusowy, tobie, niegodni, modlitwę przynosimy. Ton 2. Napisany przez Józefa, śpiewany z Akatystem i na jutrzni, przeł. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, [w:] Franciszek Skoryna, s. 171–184.

Nabożeństwo ku czci św. Benedykta

Nabożeństwo ku czci św. Benedykta na dzień 14 marca [nieszpory (wieczernia); jutrznia: kanon, ton 2 (pieśń I, III, kathisma, staurotheotokion, pieśń IV, V, VI, kondak); synaksarion (dnia 14 tegoż miesiąca [marca], wspomnienie świętego ojca naszego Benedykta); pieśń VII, VIII, IX], przeł. A. Naumow, [w:] Święty Benedykt, s. 105–116.

Zob. też Menologion: 14 marca.

ŚW. JÓZEF WOŁOCKI (ok. 1440–1515)

Słowo przeciw herezji

Josif Wołockij, *Słowo przeciw herezji* (posłanie); odpowiedź mnichów z Kiriłowskiego klasztoru, przeł. i oprac. A. Sambor, „Literatura na Świecie” 4(213), 1989, s. 165–166; 167–168.

KALIKST I, patriarcha Konstantynopola († 1363)

Żywot św. Teodozjusza Tyrnowskiego

Żywot Świętego Teodozjusza Tyrnowskiego [fragmenty], przeł. J.M. Wolski, [w:] Herezje dualistyczne, s. 173–191.

KANTAKUZEN DYMISTR zob. DYMISTR KANTAKUZEN

KASJA (SIENINA), mniszka (* 1972)

Wybór hymnografii

Hymnografia mniszki Kasji, przeł. M. Kuczyńska, [w:] Z Zachodu na Wschód, s. 232–252, passim.

KASJAN SAKOWICZ (ok. 1578–1647)

Lament [fragment]

Kasijan Sakowycz, *Lament* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 94–95.

[przedruk] Kasjan Sakowicz, *Lament* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Od Itariona do Skoworody*, s. 271–272.

Na pogrzeb Sahajdacznego

Kasijan Sakowycz, *Na pogrzeb Sahajdacznego* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 93.

[przedruk] Kasjan Sakowicz, *Na pogrzeb Sahajdacznego*, przeł. E. Łapski, [w:] *Od Itariona do Skoworody*, s. 270–271.

KIRIŁ zob. CYRYL TUROWSKI

ŚW. KLEMENS OCHRYDZKI († 916)

Mowa pochwalna na cześć św. św. Cyryla i Metodego

Święty Klemens z Ochrydu (?), *Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 37–52. **BP** 17912.

[przedruk] *Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Cyryl i Metody*, s. 71–84. **BP** 17913.

[przedruk] Kliment z Ochrydu (?), *Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 37–44. **BP** 17914.

Mowa pochwalna na cześć św. Cyryla Filozofa

Święty Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna na cześć świętego Cyryla Filozofa*, przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 99–105. **BP** 17910.

[przedruk] Kliment z Ochrydu (?), *Mowa pochwalna na cześć świętego Cyryla Filozofa*, przeł. A. Naumow, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 45–48. **BP** 17911.

[przedruk] Św. Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna na cześć Cyryla Filozofa* [fragment], przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Św. Konstantyn Cyryl Filozof Apostoł Słowian*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(132) 2, 1985, s. 11.

Mowa pochwalna Archaniołom [fragment]

Klemens z Ochrydu, *Mowa pochwalna Michałowi i Gabrielowi* [fragment], przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Aniołowie w prawosławiu*, [w:] *Księga o aniołach*, red. H. Oleschko, Kraków 2003, s. 270 (całość s. 264–270).

Mowa pochwalna Łazarzowi [fragment]

Św. Kliment Ochrydzki, *Słowo pochwalne Łazarzowi wskrzeszonemu* [fragment], przeł. A. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 108. **BP** 17915.

KLERYK CERKWI OSTROGSKIEJ (XVI/XVII w.)

Odpowiedź biskupowi Hipacemu

Odpowiedź na list w Bogu wielbnego Hipacego, biskupa włodzimierskiego i brzeskiego, do Jaśnie Oświeconego księcia Konstantyna Ostrogskiego, wojewody kijowskiego – o zalecaniu i pochwalę unii albo zgody Cerkwi wschodniej z Kościołem zachodnim napisany w roku 1598, przez jednego pokornego kleryka cerkwi Ostrogskiej w tymże roku odpisany, przeł. J. Stradomski, [w:] *Domus divisa*, s. 250–258.

KLĘMENTIJ ZINOWIJIW (XVII–XVIII w.)

O ludziach niesłusznie czyniących

Kłymentij Zinowijiw, *O ludziach tych niesłusznie czyniących, którzy żenią się i pojmują nierówni wiekiem będąc: a to mianowicie, że czasem bywa mąż stary, a żona bardzo młoda: albo żona bardzo stara, a mąż nazbyt młody, i przez to między takimi życia złego niż dobrego więcej jest*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 334–335.

O, miłości moja, Wenus

Kłymentij Zynowjew, *O, miłości moja, Wenus* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 102.
[przedruk] Kłymentij Zinowijiw, *O, miłości moja, Wenus* [fragment], przeł. E. Łapski, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 337.

O wpisujących się do kozactwa kmiotkach

Kłymentij Zynowjew, *O wpisujących się do kozactwa kmiotkach i przemysłiwających, jak się wypisać*, przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 100.

[przedruk] Kłymentij Zinowijiw, *O wpisujących się do kozactwa kmiotkach i przemyśliwających, jak się wypisać*, przeł. E. Łapski, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 334–335.

O złych żonach

Kłymentij Zinowijiw, *O złych żonach, im to nigdy nie można wierzyć*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 335.

O żeńcach

Kłymentij Zynowjew, *O żeńcach*, przeł. E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 101.

[przedruk] Kłymentij Zinowijiw, *O żeńcach*, przeł. E. Łapski, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 334–335.

KONSTANTYN, cesarz

Eksapostilariony

Oktoich: Eksapostilariony i eotiny [Eksapostilariony i eotiny. Eksapostilariony autorstwa cesarza Konstantyna. Eotiny autorstwa cesarza Leona Filozofa], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też LEON FILOZOF, *Oktoich*.

KONSTANTY OSTROGSKI (ok. 1460–1530)

Przedmowa do Biblii Ostrogskiej

Ks. Konstanty Ostrogski, *Przedmowa do Biblii Ostrogskiej*, b.n.t., [w:] A. Kempfi, *Książę Konstanty Ostrogski – mecenas cerkiewnej oświaty*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 4(37), 1988, s. 8.

KONSTANTYN PRESŁAWSKI, biskup (IX w.)

Granesa dobra Konstantinowa

Konstantin Presławski, *Granesa dobra Konstantinowa*, przeł. C. Bartuła, „Kieleckie Studia Filologiczne” 7, 1994, s. 13.

Modlitwa abecadłowa

Konstantyn bp Presławia, *Modlitwa abecadłowa*, przeł. J. Kornhauser, A.E. Naumow, „Pamiętnik Słowiański” 22, 1972, s. 359–360. **BP** 17917.

[przedruk] „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 3, III, 1973, s. 93–95.

[przedruk] *Pasterze*, s. 23–25. **BP** 17918.

[przedruk] Konstantyn Presławski, *Modlitwa abecadłowa* [=1], [w:] *Niewidzialne skrzydła*, s. 19–20.

Śłużba ku czci św. Metodego

Konstantyn (biskup Presławia?), *Śłużba ku czci świętego Metodego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 85–98. **BP** 17921.

[przedruk fragmentu: kontakion] A.E. Naumow, *Metody jako święty*, „Церковный вестник. Ежемесячник Польской Автокефальной Православной Церкви/Сerkiewny Wiestnik. Miesięcznik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 4–12, XXXI, 1985, s. 36–44.

Przedmowa do Ewangeliarza Pouczającego

Konstantyn Presławski, *Przedmowa do Ewangeliarza Pouczającego*, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 351. **BP** 17919.

KONSTANTYN PRESŁAWSKI (IX w.), ŚW. KLEMENS OCHRYDZKI († 916)

Śłużba ku czci świętego Metodego

Konstantyn z Presławia, Kliment z Ochrydu, *Śłużba ku czci świętego Metodego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 54–62. **BP** 17916, 17920.

ŚW. KONSTANTYN-CYRYL (ok. 827–869)

Proglas. Wstęp do Ewangelii

Proglas. Wstęp do Ewangelii. Świętego Konstantyna słowa, przeł. A.E. Naumow, J. Kornhauser, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 3, III, 1973, s. 91–92. **BP** 17896.

[przedruk] „Pamiętnik Słowiański” 22, 1972, s. 355–358. **BP** 17894.

[przedruk] Święty Konstantyn Cyryl Filozof (?), *Proglas. Wstęp do Ewangelii*, przeł. A. Naumow, J. Kornhauser [=1], [w:] *Pasterze*, s. 32–36. **BP** 17895.

[przedruk] Konstantyn-Cyryl Filozof, *Proglas. Wstęp do Ewangelii*, przeł. A. Naumow, J. Kornhauser [=1], [w:] *Niewidzialne skrzydła*, s. 15–18.

[przedruk fragmentu (1 strofa)] Św. Konstantyn-Cyryl, *Proglas do świętej Ewangelii (IX wiek)*, [w:] *Dar słowa*, s. 5.

KONYSKI HRYHORYJ zob. HRYHORYJ KONYSKI

KOPYSTEŃSKI ZACHARIASZ zob. ZACHARIASZ KOPYSTEŃSKI

KOSMA PREZBITER (X w.)

Mowa polemiczna przeciwko heretykom

Mowa polemiczna przeciwko heretykom [fragmenty], przeł. M. Skowronek, G. Minczew, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 67–125. **BP** 17922.

KULIN, ban Bośni (1163–1204)

Napis bana Kulina

Napis fundacyjny bana Kulina, 1185 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 52.

KYRYŁO zob. CYRYL TUROWSKI

LAVRENTIJE, hieromnich (XVI w.)

Tetraevangelium z Bukaresztu 1582 r.

Posłowie, k. 217v–218r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 259.

LAZAREVIĆ STEFAN zob. STEFAN LAZAREVIĆ

LEON FILOZOF, cesarz (866–912)

Eotinony

Oktoich: Eksapostilariony i eotinony [Eksapostilariony i eotinony. Eksapostilariony autorstwa cesarza Konstantyna. Eotinony autorstwa cesarza Leona Filozofa], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też KONSTANTYN, cesarz, Eksapostilariony.

LJUBAVIĆ DIMITRIJE zob. DIMITRIJE LJUBAVIĆ

LONGIN ZOGRAF (XVI w.)

Akatyst św. Stefanowi

Longin Zograf, *Akatyst świętemu Stefanowi* [fragmenty: kondak XII, ikos XII, kondak XIII], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 192–194.

LORINȚ DIAK (XVI w.)

Oktoich (tony V–VIII) z Brașov 1567 r.

Posłowie i kolofon, k. 196v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 258.

Tetraevangelium z Alba Iulia 1579 r.

Kolofon i przywilej, k. nienumerowana, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 258–259.

ŁUKASZ ŻYDIATA (1016–1060)

Pouczenie dla braci

Pouczenie [fragment], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iariona do Skowrorody*, s. 126.

MAKARIJE MNICH († po 1512)

Oktoich z Târgoviște 1510 r.

Posłowie i kolofon, k. 200v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 201–202; 202–203.

Służebnik z Târgoviște 1508 r.

Posłowie i kolofon, k. 128r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 204–205.

Tetraevangelium z Târgoviște 1512 r.

Posłowie i kolofon, k. 290r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 205–206.

ŚW. MAKARY EGIPSKI (WIELKI, STARSZY) (ok. 300 – ok. 390)

Modlitwy

I. *Modlitwa św. Makarego Wielkiego*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 13–14.

II. *Modlitwa świętego Makarego Wielkiego po przebudzeniu*, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 68.

III. *Modlitwa tegoż świętego*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 14–15.

MAKSYM GREK (ok. 1475–1556)

***O świętych ikonach* [fragmenty]**

Fragmety z: rozdz. I, *O świętych ikonach, którym cześć oddawać należy*; rozdz. II, *Opowieść o malarzach ikon, jakimi być powinni*; rozdz. III, *O tym, że oprócz świętych ikon prawowierny izograf nic innego nie może malować*; rozdz. IV, *O ikonach, które są nad bramami umieszczone; Jeszcze o pisarzach ikon*; rozdz. V, *O ikonach, które rękami niewiernych są namalowane, by ich nie przyjmować i świętych ikon w ręce niewiernych nie oddawać*; rozdz. VI, *O tym, na jakich rzeczach malować i wyobrażać (należy) święte ikony, a na jakich ich nie pisać; O tym, by świętych ikon nie obciążać ceną srebra; O tym, aby nie zubożyć zografa*], przeł. U. Cierniak, [w:] U. Cierniak, *Josif Wołocki i Maksym Grek o izografach i świętych ikon pisaniu*, [w:] *Eikon staroobrzędowy*, pod red. M. Olejnika i J. Tomalskiej, Szamotuły 2008, s. 187–192.

ŚW. MAKSYM WYZNAWCA (580–662)

Przedstawienie wiary

Świętego Maksyma przedstawienie wiary w krótkich pytaniach i odpowiedziach teologicznych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Psałterz*, s. 4–6.

MAREK (MARKO) Z PECI, biskup (XIV/XV w.)

Służba św. Efremowi

Marko z Peci, *Służba świętemu Jefremowi* [fragmenty: pieśń IV, stichira tonu I], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 191.

Służba św. Nikodemowi

Marko z Peci, *Służba świętemu Nikodimowi* [fragment: stichira tonu V], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 190.

Żywot św. Efrema

Żywot Świętego patriarchy Efrema [fragment], przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 221–223.

MARIA DIWICA (XIII w.)

Napis nagrobny Marii Diwicy

Napis nagrobny Marii Diwicy, 1231 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 66.

MARINOVIĆ STEFAN zob. STEFAN MARINOVIĆ

ŚW. METODY (ok. 815–885)

Adhortacja do książąt i sędziów

Św. Metody, *Adhortacja do książąt i sędziów*, przeł. A. Naumow, „Przegląd Prawosławny” 11, 1993, s. 4–5.

Kanon ku czci św. Dymitra [fragmenty]

Święty Metody, *Kanon ku czci św. Dymitra, wielkiego męczennika z Salonik (w tonie czwartym)* [fragmenty], przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 141–144. **BP** 17925.

[przedruk] *Hymn ku czci św. Dymitra*, przeł. A. Naumow, [w:] A. Kempfi, *Nad cyrylometodejską antologią*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 24(188) 15, 1986, s. 12.

METODY DRAGINOW, pop (XVII w.)

Poturczenie Czepiny

Metodij Draginow, *Poturczenie Czepiny*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 237–238.

MIROŚŁAW, książę Omiša (XIII w.)

Napis nagrobny księcia Mirosława z Omiša

Napis nagrobny księcia Mirosława z Omiša, 1208–1235 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 57.

MIROŚŁAW ZAVIDOVIĆ, książę Zahumla (ok. 1110–1198/1199)

Napis fundacyjny księcia Mirosława

Napis fundacyjny księcia Mirosława, 1170–1190 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 43.

MISAEL PSTRUCKI, metropolita (poł. XV w.) (?)

Poselstwo do Papieża rzymskiego (1476)

Metropolity Misaela Poselstwo do Papieża rzymskiego Syksta IV od duchowieństwa, książąt i panów ruskich, z Wilna roku 1476 miesiąca marca dnia 14 przez posłów w tymże liście poniżej imieniem wymienionych skierowane, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 159–169.

Zob. też JOAN, podskarbi Wielkiego Księstwa Litewskiego, *Pośelstwo do papieża Sykstusa IV.*

MNICH CHRABR zob. CHRABR MNICH

MOHYŁA PIOTR zob. PIOTR MOHYŁA

MOSTICZ, czyrgubilja (X–XI w.)

Napis nagrobny Czyrgubilji Mosticza

Napis nagrobny Czyrgubilji Mosticza, 976–1001 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 29.

MYTURA OŁEKSANDR zob. OŁEKSANDR MYTURA

NEKRASZEWICZ IWAN zob. IWAN NEKRASZEWICZ

NEOFIT, biskup Zety (1250–1270)

Napis fundacyjny biskupa Zety Neofita

Napis fundacyjny biskupa Zety Neofita, 1269 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 87.

NESTOR (ok. 1050 – ok. 1114)

Powieść lat minionych/Latopis Nestora

I. *Latopis Nestora*, przeł. J. Kotkowski.

Latopis Nestora. Stary tekst mnicha Ławrentego z XIV w. Oddział pierwszy, część przez Schlözera krytycznie przepracowaną przepolszczył J. Kotkowski, Kijów [nakładem autora] 1860.

[przedruk] Sandomierz 2018 [transkrypcja na łacinkę i przekład polski].

II. *Latopis Nestora*, przeł. A. Bielowski.

Latopis Nestora, przeł. A. Bielowski, J. Wagilewicz oraz *Monomacha nauka i list,* przeł. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, t. 1, wyd. A. Bielowski, Lwów [nakładem własnym] 1864, s. 550–834 (tekst scs. i przekład polski), s. 520–862 (tekst wraz z komentarzami) oraz s. 863–884 (tekst scs. i przekład polski), s. 862–886 (tekst wraz z komentarzami).

- [przedruk] *Latopis Nestora z dodatkiem Monomacha nauki i Listu do Olega*, w oryginale i polskim tłumaczeniu wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz, Lwów [w drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, odbitek z dzieła *Monumenta Poloniae historica*, nakładem Bielowskiego] 1864.
- [przedruk/wydanie anastatyczne] *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, wyd. A. Bielowski, t. 1, wstęp A. Gieysztor, B. Kürbis, G. Labuda, Warszawa 1960.
- [przedruk] *Żywot św. Metodego znany też jako Legenda Panońska*, przeł. August Bielowski, Sandomierz 2011.
- III. *Powieść minionych lat*, charakterystyka historycznoliteracka, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 209–427.
- [przedruk] 1999.
- [przedruk] *Powieść minionych lat. Najstarsza kronika kijowska, charakterystyka historycznoliteracka*, przeł., komentarze Fr. Sielicki, Wrocław 2005.
- [przedruk] *Powieść minionych lat* [fragment], przeł. F. Sielicki, [w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. E. Goranin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987.
- [przedruk fragmentów w:] „*I przyszliśmy do Greków, i wiedli nas, gdzie służą Bogu*”. *Z kronik staroruskich. Nestor*, przeł. E. Goranin, F. Sielicki i H. Suszko, „*W Drodze*” 8(180), 1988, s. 21–26.
- [przedruk fragmentów w:] W. Hryniewicz OMI, *Staroruska teologia paschalna w świetle pism św. Cyryla Turowskiego*, Warszawa 1993, *passim*.
- Nestor, *Powieść doroczna* [*Powieść minionych lat*, fragmenty], przeł. F. Sielicki, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań 1999, s. 64–67; 100–105; 149–153; 166–169; 182–188; 213–214; 228–230 [na podstawie wydania *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, Poznań 1954].
- [wydanie II] Poznań 2003.
- IV. *Powieść minionych lat. Oto powieści minionych lat, skąd się zaczęła ziemia ruska, kto w Kijowie pierwszy zaczął panować i skąd*

powstała ziemia ruska [fragmenty: [początek *Otóż zaczniemy powieść tę...*]; *Podanie o pobycie apostoła Andrzeja na Rusi*; *Podanie o założeniu Kijowa*; *Obyczaje plemion ruskich*; *Legenda o śmierci Olega*; *O Jarosławie Mądrym*; *Oślepienie Wasylki Trembowelskiego (rok 1097)*], przeł. W. Jakubowski, z porównaniem z przekładem Fr. Sielickiego, [w:] *Literatura staroruska*, s. 27–34.

- V. [Powieść lat minionych, fragmenty] *Legenda o apostołe Andrzeju i jego wędrówce po ziemiach ruskich*; *Opowieść o tym, jak powstał alfabet i piśmiennictwo Słowian*; *Chrzest księżny Olgi*; *O pierwszych ruskich męczennikach za wiarę*; *Książę Włodzimierz szuka prawdziwej wiary*; *Posłowie Włodzimierza w poszukiwaniu najlepszego obrządku*; *O tym, jak książę Włodzimierz się ochrzcił*; *Chrzest Rusi w Kijowie*; *Pierwsi święci*; *Książę Jarosław, zwany Mądrym, krzewicielem kultury chrześcijańskiej*; *O tym, jak powstał Klasztor Pieczerski w Kijowie*, przeł. R. Łużny, [w:] *Opowieść o Kitieżu*, s. 39–40; 40–42; 42–45; 45–46; 46–49; 49–51; 51–53; 53–56; 63–76; 68–69; 69–73.

[pierwodruk fragmentów: *Opowieść lat minionych: Chrzest księżny Olgi*; *Książę Włodzimierz szuka prawdziwej wiary*; *Posłowie Włodzimierza w poszukiwaniu najlepszego obrządku*; *O tym, jak książę Włodzimierz się ochrzcił*; *Chrzest Rusi w Kijowie*, [w:] R. Łużny, *U początków chrześcijaństwa na Rusi*, „*Życie Katolickie*” 1, IV, 1985, s. 125–137.

[fragment] *Słowo Filozofa*, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 22–37.

- VI. *Kronika Nestora* [fragment], b.n.t., [w:] A. Kempfi, *Chrzest Rusi*, „*Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski*” 11(279), 1988, s. 1, 5.

Powieść doroczna, b.n.t., [w:] A. Mironowicz, *Początki prawosławia na ziemiach polskich (1)*, „*Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski*” 20(132) 2, 1985, s. 5, 9; (2), „*Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski*” 24(136) 3, 1985, s. 9.

Zob. też WŁODZIMIERZ II MONOMACH, *Pouczenie*.

ŚW. NIFONT, biskup Nowogrodu († 1156)

Napis na antyminsie arcybiskupa nowogrodzkiego Nifonta

Napis na antyminsie arcybiskupa nowogrodzkiego Nifonta, 1148 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 122.

ŚW. NIL Z ROSSANO (MŁODSZY) (910–1004)

Nabożeństwo ku czci św. Benedykta

Nabożeństwo ku czci św. Benedykta na dzień 21 marca. Dnia 21 miesiąca marca [...] św. Benedykta, ojca naszego, igumena kasyńskiego [stichery; kathisma; kanon na nieszpory, z akrostychem abecadłowym...], przeł. A. Naumow, [w:] Święty Benedykt, s. 117–132.

OŁEKSANDR MYTURA (XVI/XVII w.)

Wizerunek cnot [fragment]

Oleksandr Mutyra, Odnowicielowi drukarni – Elizjaszowi Płetenieckiemu (fragment z Wizerunku cnot), przeł. E. Łapski, [w:] Antologia poezji ukraińskiej, s. 96.

PAISJUSZ Z JANJEVA (JANJEVAC), patriarcha serbski (poł. XVI w. – 1647)

Śłużba św. Symonowi [Simonowi]

Patriarcha Pajsije z Janjewa, Śłużba świętemu Simonowi [fragmenty: stichira tonu IV, stichira tonu I], przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 73–74.

Śłużba św. carowi Uroszowi I

Patriarcha Pajsije z Janjewa, Śłużba świętemu carowi Uroszowi I [fragment: pieśń VII kanonu], przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 124.

Żywot cara Urosza I

Patriarcha Pajsije, Żywot cara Uroša I [fragment], b.n.t., [w:] Dar słowa, s. 223.

ŚW. PAISJUSZ CHILENDARSKI (ok. 1722–1773)

Historia słowianobułgarska

I. Paisij Chilendarski, *Słowianobułgarska historia*, przeł., wstęp, przypisy Fr. Korwin-Szymanowski, Warszawa 1981.

[fragment] Paisij Chilendarski, *Historia słowianobułgarska*, przeł. Fr. Korwin-Szymanowski, [w:] *Naród i kultura*, s. 11–14.

II. [fragment] Paisjusz Chilendarski, *O nauczycielach słowiańskich*, przeł. E. Solak, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 106–110.

ŚW. PAISJUSZ WIELICZKOWSKI (1722–1794)

Lilie polne albo kwiaty cudowne

Lilie polne albo kwiaty cudowne odnośnie Bożych przykazań i świętych cnót, zebrane z Pisma Świętego przez Archimandrytę Paisjusza Wieliczkowskiego, przeł. J. Kuffel, [w:] O modlitwie umysłu, s. 69–132.

O modlitwie umysłu

O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej. Dzieło Świętego Starca Schimnicha i Archimandryty Paisjusza Wieliczkowskiego, przełożonego monasteru Neamț i innych monasterów w Mołdawii oraz założyciela rosyjskiego skitu św. Eliasza na Athosie, przeł. J. Kuffel, [w:] O modlitwie umysłu, s. 29–67.

Reguła monastyczna

Reguła św. Paisjusza [Opisanie z krótką przedmową Metropolicie Kyr Gabrielowi z Jass porządku oraz norm życia wspólnotowego. Osiemnaście zasad albo punktów], przeł. J. Kuffel, [w:] O modlitwie umysłu, s. 133–146.

PARTENIUSZ, biskup (1907–1982)

Nabożeństwo ku czci Siedmiu Świętych Mężów

Słowiańskie nabożeństwo ku czci Siedmiu Świętych Mężów [fragmenty: mała wieczernia; wieczernia; jutrznia: kanon Siedmiu Świętym Mężom w tonie czwartym z akrostychem], przeł. I.N. Petrov, [w:] Siedmiu Świętych, s. 164–174.

PAŠTROVIĆ STEFAN zob. STEFAN PAŠTROVIĆ

PEJO, pop (XV/XVI w.)

Żywot św. Jerzego Nowego

Pop Pejo, Żywot świętego Georgiego Nowego, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] Siedem niebios, s. 226–236.

PIOTR I, car (1672–1725)

Pismo do Warłaama Jasińskiego

Pismo do Warłaama Jasińskiego [fragment], przeł. M. Kuczyńska, [w:] Z Zachodu na Wschód, s. 39.

PIOTR MOHYŁA, metropolita kijowski (1596–1646/1647)

Trebnik 1646 r. [fragmenty]

Trebnik. Przedmowa [Wstęp do Trebnika 1646 r.]

Przedmowa, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 334–343.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 53–63.

O sakramencie chrztu świętego

O sakramencie chrztu świętego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 64.

O formie, czyli o sprawowaniu chrztu świętego

O formie, czyli o sprawowaniu chrztu świętego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 66.

O posługującym w sakramencie chrztu

O posługującym w sakramencie chrztu, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 67–68.

O chrzcie dzieci

O chrzcie dzieci, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 68–69.

O chrzcie dziwów

O chrzcie dziwów, czyli cudów, które się urodziły, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 69–70.

O chrzestnych

O chrzestnych, czyli o kumotrach, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 70–71.

O czasie i miejscu sprawowania chrztu

O czasie i miejscu sprawowania sakramentu chrztu świętego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 71–72.

O materii, czyli o rzeczach chrztu świętego

O materii, czyli o rzeczach chrztu świętego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 64–65.

Kazanie przed chrztem

Kazanie przed chrztem, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 344–350.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 123–130.

Kazanie przed spowiedzią

Kazanie przed spowiedzią, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 131–134.

Napomnienie po spowiedzi i rozgrzeszeniu

Napomnienie po spowiedzi i rozgrzeszeniu, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 351–352.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 135–136.

Kazanie do chcących przyjąć Komunię

Kazanie do chcących przyjąć Komunię, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 353–357.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 137–142.

O sakramencie Ciała i Krwi/Komunii

1. **O świętym i cudownym sakramencie Ciała i Krwi Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 73–74.
2. **O porze odprawiania nabożeństwa**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 74–75.
3. **O materii, czyli o rzeczy sakramentu Ciała i Krwi Chrystusowej**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 75.
4. **O rzeczy sakramentu samego Ciała Chrystusowego**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 75–77.
5. **O materii, czyli o rzeczy Krwi Chrystusowej**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 77–79.

O sakramencie pokuty

O sakramencie pokuty, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 80–81.

Porządek sprawowania świętego sakramentu pokuty, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 82–87.

O sakramencie małżeństwa

O sakramencie małżeństwa, czyli o pełnoprawnym ślubie, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 88–93.

Obrzęd zaręczyn

Obrzęd zaręczyn, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 93–94.

Obrzęd ślubu

Obrzęd ślubu, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 94–98.

Kazanie przed ślubem

Kazanie przed ślubem, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 358–363.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 143–148.

Kazanie podczas ślubu

Kazanie podczas ślubu, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 364–375.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 149–161.

Kazanie pogrzebowe

Kazanie pogrzebowe wygłoszone nad zmarłym, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Domus divisa*, s. 376–386.

[przedruk w:] *Kazania i komentarze*, s. 162–173.

Ostatni pocałunek zmarłego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:]

Kazania i komentarze, s. 103–104.

Namaszczenie olejkiem ciała zmarłego, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 104–105.

Zarządzenie o pogrzebie chrześcijańskim

1. **Zarządzenie, kto nie jest godzien dostąpić chrześcijańskiego pogrzebu kościelnego**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 105–106.
2. **Kanon 26 soboru kijowskiego odbytego w roku 1640: O procesji pogrzebowej i o odprawianiu litanii wokół cerkwi**,

przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 106–107.

3. **Nauczanie o pamięci za zmarłych**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 108–121.

4. **Zarządzenie o parastasio**, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 121–122.

Zarządzenie o pochówku

Zarządzenie o grzebaniu ciał prawowiernych chrześcijan, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 99–103.

Nauczanie o pamięci za zmarłych

Nauczanie o pamięci za zmarłych, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 108–121.

Obrządek poświęcenia wody

Obrządek małego poświęcenia wody na wszelką potrzebę w pierwszym dniu miesiąca sierpnia lub wówczas, gdy zezwoli przełożony, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 174–175.

Nauka o świętej wodzie

Nauka o epifanicznej [jordańskiej] świętej wodzie, od Boga danym rzeczywistym i jawnym znaku prawdziwego Kościoła, przeł. M. Melnyk, W. Pilipowicz, [w:] *Kazania i komentarze*, s. 176–182.

POCIEJ HIPACY zob. HIPACY POCIEJ

PRIBIL, żupan serbski (XIII w.)

Napis nagrobny żupana Pribilszy

Napis nagrobny żupana Pribilszy, 1234–1243 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 68.

PROKOPOWICZ TEOFAN zob. TEOFAN PROKOPOWICZ

ROGWOŁOD, książę połocki (ok. 945 – ok. 978/980)

Napis na kamieniu Rogwołoda

Napis na kamieniu Rogwołoda, 1171 r. (?), przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 132.

ROHATYNIĘC JERZY zob. JERZY ROHATYNIĘC

SAKOWICZ KASJAN zob. KASJAN SAKOWICZ

SAMUEL KOMITOPUL, car Bułgarów (958–1014)

Napis cara Samuela

Napis cara Samuela, 993 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 22.

ŚW. SAWA SERBSKI (ok. 1175–1235)

Służba ku czci św. Symeona

I. Sawa I arcybiskup serbski, *Służba świętemu Simeonowi* [fragmenty: kanon tonu VIII, pieśń V, pieśń VI, ikos, pieśń VIII], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 22–24.

II. Św. Sawa, *Służba ku czci św. Symeona* [fragmenty], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Południowosłowiańska poezja liturgiczna*, s. 68, 71.

Żywot św. Symeona

Sawa I arcybiskup serbski, *Żywot świętego Simeona*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 7–21.

SERAPION WŁODZIMIERSKI, archimandryta († 1275)

Pouczenia

Pouczenia: I i II [fragmenty], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 158–160.

Słowo: Boże błogosław, ojcze!

Słowo: Boże błogosław, ojcze! [fragment], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 158.

ŚW. SERGIUSZ Z RADONEŻA († 1392)

Obdarz nas wodą

Św. Sergiusz z Radoneża, *Obdarz nas wodą...*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 17.

Prośba do Matki Bożej o wstawiennictwo

Św. Sergiusz z Radoneża, *Prośba do Matki Bożej o wstawiennictwo*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 18.

SILUAN (XIV w.) (?)

Słowa sławy św. Sawie

Słowa sławy Savie, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 54.

SKABAŁŁANOWICZ MICHAŁ N. († 1931)

Akatyst do Ducha Świętego

M.N. Skabałłanowicz, *Akathistos do Ducha Świętego*, przeł. R. Łużny, „W Drodze” 6(130), X, 1984, s. 96–98.

SKORYNA FRANCISZEK zob. FRANCISZEK SKORYNA

SKOWORODA HRYHORIJ zob. HRYHORIJ SKOWORODA

SOFRONIUSZ WRACZANSKI (1739–1813)

Żywot i męka grzesznego Sofroniusza

I. *Żywot i męka grzesznego Sofroniusza*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 247–274.

II. *Żywot i cierpienia grzesznego Sofroniusza* [fragmenty], przeł. W. Gałązka, [w:] *Biała jaskółka. Antologia opowiadań bułgarskich XIX i XX wieku*, wybór K. Migdalska, W. Gałązka, przedmowa W. Gałązka, Katowice 1982, s. 21–29.

Z mądrości filozoficznych [fragmenty]

Sofroniusz Wraczanski, *Z mądrości filozoficznych*, przeł. W. Gałązka, [w:] *Naród i kultura*, s. 15–17.

SOFRONIUSZ Z RIAZANIA (XIV/XV w.)

Zadońszczyzna

I. „Słowo” Sofroniusza z Riazania [*Zadońszczyzna*], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 98–109 [komentarz, tekst oryginalny, przekład].

II. *Zadońszczyzna* [dwa fragmenty], przeł. J. Jarco, [w:] M. Tichomirov, *Rosja średniowieczna na szlakach międzynarodowych w XIV i XV wieku*, przeł. J. Jarco, Warszawa 1976, s. 174, 175.

STEFAN LAZAREVIĆ (1374/1375–1427)

Słowo miłości

Stefan Lazarević, *Słowo miłości, którego tytuł w akrostychu slovo ljubve*, przeł. W. Kotwiczowa, [w:] *Dar słowa*, s. 152–155.

STEFAN MARINOVIĆ (ze Skutari) (fl. 1561–1563)

Triodion kwietny, 1563

Posłowie i kolofon, k. 222–223v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 225–228.

Triodion postny, Wenecja 1561

Posłowie i kolofon, k. 256–256v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 224–225.

STEFAN NEMANJA, wielki żupan Raszki (ok. 1113/1133–1199/1200)

Napis fundacyjny Stefana Nemanji

Napis fundacyjny Stefana Nemanii, 1170–1171 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 42.

STEFAN NEMANJIĆ PIERWOUKORONOWANY, wielki żupan i król Serbów (ok. 1165–1227)

Żywot św. Symeona

Stefan Nemanjić Pierwoukoronowany, *Żywot świętego Simeona* [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 25–40.

STEFAN PAŠTROVIĆ (fl. 1597), HIEROMNICH SAVA i GIOVANNI ANTONIO RAMPAZETTO († 1607)

Elementarz (abecadło), Wenecja 1597 r.

Kolofon, k. 4v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 233.

Modlitewnik, Wenecja 1597 r.

Posłowie i kolofon, k. 150r–151v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 232–233.

ŚW. STEFAN UROSZ, car (ok. 1336–1371)

Arenga bulli chilendarskiej

Stefan Uroš car, *Arenga bulli chilendarskiej*, przeł. A. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 123.

STEFAN Z NOWOGRODU (XIV w.)

Itinerarium

Itinerarium Stefana z Nowogrodu z opisem konstantynopolińskiego portu Kontoskalion (1348/1349), przeł. i oprac. Z. Brzozowska, [w:]

Miasto na skrzyżowaniu mórz i kontynentów. Wczesno- i średnio-bizantyński Konstantynopol jako miasto portowe, red. M.J. Leszka, K. Marinow, *Byzantina Lodziensia*, XXIII, Łódź 2016, s. 227–260 (s. 232 oryginał, s. 233 – przekład polski/bilingua do s. 246/247, przypisy od s. 248).

SYMEON, car Bułgarów (866–927)

Przedmowa

Przedmowa samego cara Symeona, miłośnika Chrystusa, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 358. **BP** 17926.

SYMEON METAFRASTA (LOGOTETA) (900–987)

Kanon

Symeon Logothetos, *Kanon* [fragmenty: kondakion, 2 troparion pieśni V], b.n.t., [w:] M. Lenczewski jr, *Prawosławne świątynie Warszawy. Sobór św. Marii Magdaleny*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 2(23), 1987, s. 1.

SZMARAGDA (ZYKOWA), mniszka

Wybór hymnografii

Hymnografia mniszki Szmaragdy, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 232–252, *passim*.

SZWAJPOLT FIOŁ (1479–1526)

Czasosłow z 1491 r.

Kolofon z k. 382v; wyimek z k. 381v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 201.

Oktoich z 1491 r.

Kolofon z k. 169v; wyimek z k. 169r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 201.

ȘERBAN DIAKON (fl. 1582–1588)

Służebnik diakona Șerbana, Brașov 1587/1588 r.

Kolofon, k. 105, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 259–260.

ŚWIATOSŁAW WSIEWOŁODOWICZ, książę włodzimierski i nowogrodzki († 1252)

Napis na krzyżu Światosława

Napis na kamiennej podstawie Krzyża Światosława z soboru św. Jerzego w Juriewie Polskim, 1234 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 138.

TEODOR I LASKARYS, cesarz (1174–1222)

Kanon do Bogurodzicy

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy [Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, poemat pobożnego cesarza kyr Teodora Laskarisa], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

TEODORET, biskup Cyru (386/393–457/466)

Egzegeza Psalmu 5

Teodoret egzegeza psalmu 5, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Psalterz, s. 8.

TEODOZJUSZ CHILENDARSKI (1246–1328)

Kanon Zbawicielowi i św. św. Symeonowi i Sawie

Teodosije, Kanon wspólny Zbawicielowi Chrystusowi i świętym Simeonowi i Sawie, przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 77–85.

Kanony św. Symeonowi i św. Sawie [fragmenty]

Teodosije, Wspólne kanony świętemu Simeonowi i świętemu Sawie [fragmenty: kanon III – pieśń IV, pieśń VII, pieśń IX; kanon IV – pieśń V; kanon V – pieśń VI; kanon VII – pieśń VI, pieśń VIII; kanon VIII – pieśń V, pieśń IX], przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 58–61.

Służba św. Piotrowi z Koriśy [fragment]

Teodosije, Służba świętemu Petarowi z Koriśy [fragment: stichira tonu I], przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 187.

Służba św. Sawie [fragmenty]

Teodosije, Służba świętemu Sawie [fragmenty: stichira tonu VIII; stichira tonu II], przeł. A.E. Naumow, [w:] Dar słowa, s. 62–63.

[przedruk, stichira tonu VIII w:] „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 3(167) 10, 1986, s. 12.

Służba św. Symeonowi

1. Teodosije, *Służba świętemu Simeonowi* [fragmenty: stichira tonu IV; kanon tonu IV, który głosi w akrostychu: *Teodosije niegodny opiewa cię, ojcze Simeonie* – pieśń IX; inny kanon tonu VIII, o wytaczaniu mirry – pieśń VII], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 51–53.
2. Teodozy Chilendarski, *Służba ku czci św. Symeona*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Południowosłowiańska poezja liturgiczna*, s. 79–80, 82–84, 86.

Żywot św. Sawy

- I. Teodosije, *Żywot świętego Sawy* [fragment: *Ucieczka Rastka*], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 41–50.
[przedruk fragmentów w:] „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 3(167) 10, 1986, s. 12.
- II. Teodozjusz Chilendarski, *Żywot św. Sawy* [fragment], przeł. J.M. Wolski, „Balcanica Posnanensia. Acta et Studia” 19, 2012, s. 62–68.
- III. Teodozjusz Chilendarski, *Żywot świętego Sawy* [fragment], przeł. B. Szepliński, [w:] B. Szepliński, *Trzy oblicza Sawy Nemanjicia. Postać historyczna – autokreacja – postać literacka*, Byzantina Lodziensia, XXV, Łódź 2016, s. 227–273 (Aneks).

TEODOZJUSZ PECZERSKI (1036–1074)

O wojennej i zakonnej służbie

O wojennej i zakonnej służbie, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 120.

TEOFAN PROKOPOWICZ (1681–1736)

Pan mówi do człowieka małej wiary

Teofan Prokopowicz, *Pan mówi do człowieka małej wiary*, przeł. A. Kamińska, [w:] *Do źródeł*, s. 144–145.

Kant polski

Teofan Prokopowicz, *Kant polski*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 317–318.

TEOFAN TROFIMOWICZ († ok. 1736)

Miłość boska [fragment Ukraina]

Teofan Trofymowicz, *Ukraina* (z dramatu *Miłość boska*), przeł.

E. Łapski, [w:] *Antologia poezji ukraińskiej*, s. 103.

[przedruk] Teofan Trofymowicz, *Ukraina* (z dramatu *Miłość boska*),

przeł. E. Łapski, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 332.

TEOKTYST, mnich z klasztoru Studion

Kanon ku czci św. Mikołaja

Kanon ku czci świętego Mikołaja z takim akrostychem: Modlitwę łaskawie przyjm Mikołaju z ust sług swoich. Ton 2. Napisany przez

Teoktysta mnicha klasztoru Studion, przeł. M. Walczak-Mikołaj-

czakowa, A. Naumow, [w:] Franciszek Skoryna, s. 194–198.

Kanon modlitewny w bólu duchowym

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, śpiewany w każdym

bólu duchowym. Poemat mnicha Teoktysta, przeł. ks. H. Paprocki,

[w:] *Euchologion 2*, s. 494–517.

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, śpiewany w każdym

bólu duchowym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też *Euchologion [molebny]. Kanon modlitewny w bólu duchowym.*

TODOR PIRDOPSKI (I poł. XIX w.)

Letopisy

Bakałarza Todora Pirdopskiego letopisy, przeł. T. Dąbek-Wirgowa,

[w:] *Siedem niebios*, s. 239–242.

TROFIM ONYSZKIEWICZ (XVI–XVII w.)

Przeczystej Pannie Maryi pokłon wdzięczności

Trofim Onyszkiewicz, *Przeczystej i najbłogosławięszej Pannie Ma-*

ryi Matce zmartwychwstałego Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa

chwala, godność, i pokłon wdzięczności na wieki, przeł. W. Mo-

kry, [w:] Od Iłariona do Skoworody, s. 244.

TROFIMOWICZ TEOFAN zob. TEOFAN TROFIMOWICZ

TUDOR DOKSOW, mnich (IX/X w.)

Zapis Tudora Doksowa

Zapis Tudora Doksowa, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 352. BP 17933.

UCZEŃ DANILA II

Żywot św. Stefana Deczańskiego

Uczeń Danila II, *Żywot świętego Stefana Dečanskiego* [fragmenty], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 114–117.

UCZEŃ ŚWIĘTEGO SAWY

Służba przeniesieniu ciała św. Sawy Serbskiego

Uczeń Świętego Savy, *Służba przeniesienia ciała świętego Savy* [fragmenty: stichira tonu IV, stichira tonu II, stichira tonu VI; pierwszy kanon świętemu tonu IV – pieśń I, pieśń III, pieśń IV, pieśń V, pieśń VI], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 66–69.

UCZNIOWIE ŚWIĘTEGO SERGIUSZA

Modlitwa do św. Sergiusza

Uczniowie św. Sergiusza, *Modlitwa do św. Sergiusza z Radoneża*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 20–21.

VICENZO VUKOVIĆ (fl. 1560–1571)

Modlitewnik, 1547 r.

Kolofon, k. 311, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 223.

Modlitewnik, 1560 r.

Kolofon, k. 311, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 224.

Psalterz z dodatkiem, Wenecja 1546 r.

Przedmowa, k. 2–2v; posłowie, k. 139–140; z k. 141v; kolofon, k. 308, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 221–222; 222–223; 223; 223.

Służebnik, 1554 r.

Kolofon, k. 240v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 223.

VUKOVIĆ BOŽIDAR zob. BOŽIDAR VUKOVIĆ

VUKOVIĆ VICEZNO zob. **VICENZO VUKOVIĆ**

WEŁYCZKOWSKI IWAN zob. **IWAN WEŁYCZKOWSKI**

ŚW. WŁODZIMIERZ, wielki książę kijowski i nowogrodzki († 1015)

Wyznanie wiary

Św. Włodzimierz, *Wyznanie wiary* [fragment], przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 13–15.

Wejrzyj z niebios

Św. Włodzimierz, *Wejrzyj z niebios*, przeł. Z. Podgórzec, [w:] *Modlimy się słowami*, s. 16.

WŁODZIMIERZ DAWIDOWICZ, książę czernihowski († 1151)

Napis na czarze księcia Włodzimierza Dawidowicza

Napis na czarze księcia Włodzimierza Dawidowicza, 1139–1151 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 120.

WŁODZIMIERZ II MONOMACH, wielki książę kijowski (1053–1125)

Pouczenie

I. *Pouczenie [Włodzimierza Monomacha]* [fragmenty], przeł. i oprac. W. Jakubowski, [w:] *Literatura staroruska*, s. 37–39 (całość s. 34–39).

II. Książę Włodzimierz Monomach, *Pouczenie dla dzieci moich* [bardzo obszerne fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 81–90.

Zob. też *Powieść lat minionych*.

WŁODZIMIERZ STARICKI, książę

List do cara Iwana IV Groźnego

List do cara Iwana IV Groźnego [fragmenty], przeł. W.A. Serczyk, [w:] *Iwan IV Groźny*, s. *passim*.

WRANA, książę (XII–XIII w.)

Napis księcia Wrany

Napis księcia Wrany, 1197–1207 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 55.

ZACHARIASZ KOPYSTEŃSKI († 1627)

Palinodia albo księga obrony [...] Cerkwi

Zachariasz Kopysteński, *Palinodia albo Księga obrony Katolickiej Świętej Apostolskiej Cerkwi Wschodniej (Kijów 1620–1621)* [fragmenty, tłum. J. Stradomski], [w:] J. Stradomski, *Spory o „wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2003, s. 63, 88, 91, 99, 110, 116, 128, 131, 136, 142, 156, 162, 163, 179, 180, 181, 182, 264, 265.

Zachariasz Kopysteński, *Palinodia albo księga obrony katolickiej, świętej, apostolskiej Cerkwi wschodniej i świętych patriarchów, i o Grekach, i o chrześcijanach na Rusi...* [Kijów 1621–1622; fragment], przeł. J. Stradomski, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 205–214.

ZENOBIUSZ, mnich (XIII w.)

Napis nagrobny mnicha Zinowija

Napis na kamieniu nagrobnym mnicha Zinowija, 1271 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 144.

**ZINOWIJIW (ZYNOWJEW) KŁYMENTIJ zob. KŁYMENTIJ
ZINOWIJIW**

PSEUDO-ZONARAS

Nomokanon

Nomokanon Pseudo-Zonarasa [fragmenty], przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 215–219.

ŻORAWNYCKI JAN zob. JAN ŻORAWNYCKI

ŻUPAN GRDA (XII w.)

Napis nagrobny żupana Grda

Napis nagrobny żupana Grda, 1173–1179 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 45.

Słowiańskie piśmiennictwo anonimowe

1. TEKSTY LITURGICZNE¹ I EUCHOLOGICZNE

Akatyst do Bogurodzicy

I. *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Starożytny liturgiczny hymn maryjny z dodatkiem oficjów towarzyszących*, przeł. M. Bednarz SJ, [w:] *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Starożytny liturgiczny hymn maryjny z dodatkiem oficjów towarzyszących*, oprac. J.S. Gajek MIC, Rzym 1980.

[przedruk] *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Starożytny liturgiczny hymn maryjny z dodatkiem oficjów towarzyszących*, oprac. J.S. Gajek MIC, b.m.w. 1981 (wydanie skrócone).

II. *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylmetody.marianie.pl [dział *Modlitwy*].

III. *Akatyst ku czci Bogurodzicy. Hymn maryjny Kościoła Bizantyjskiego*, przeł. T. Wyszomirski, Warszawa 1991.

IV. *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, przeł. o. G. Krańczuk, [w:] *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, tekst cs. w transliteracji alfabetu polskiego z paralelnym przekładem na j. polski, przeł. o. Gabriel (Krańczuk), Hajnówka 1996.

¹ Z wyłączeniem żywotów prologowych.

[przedruk] *Akatyst ku czci Bogurodzicy*, tekst cs. w transliteracji alfabetu polskiego z paralelnym przekładem na j. polski, przeł. o. Gabriel (Krańczuk), Hajnówka 2000.

Akatyst do Pana Jezusa

Akatyst do najśłodszeo Pana naszego Jezusa Chrystusa. Starożytny hymn Kościoła bizantyjskiego, przeł. z j. scs. T. Wyszomirski, Warszawa 1990.

Akatyst do św. Andrzeja [fragment]

Akatyst apostołowi Andrzejowi Pierwszemu Powołanemu [fragment – ikos 8], przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Idea cyrylometodejska w kształtowaniu tożsamości Rusi Karpackiej*, Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, 8: *Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskiej Słowian w regionie karpackim. Historia, tradycje, odwołania*, red. M. Kuczyńska, J. Stradomski, Kraków 2013, s. 223 (całość na s. 221–236).

Akatyst do św. Benedykta

Anonim, *Akatyst do świętego ojca naszego Benedykta, cudotwórcy nursyjskiego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Święty Benedykt*, s. 133–143.

Akatyst do św. Grzegorza Peradze

Akatyst do świętego męczennika Grzegorza Archimandryty, b.n.t., [w:] *Żywot św. Grzegorza*, s. 43–50.

Akatyst do św. Jana Ewangelisty

Akatyst do świętego apostoła i ewangelisty Jana Teologa, tłum. ks. protijerej S.(E.) Strach, Białystok b.d.w., tłum. na s. 28–63.

Akatyst do św. Jana Kormiańskiego

Akatyst do świętego sprawiedliwego cudotwórcy Jana Kormiańskiego, tłum. ks. mitrat S.(E.) Strach, Boratyniec Ruski 2017, tłum. na s. 4–41.

Akatyst do św. Jerzego

Akafist swiatomu Wielikomuczeniku i pobiedonoscu Hieorhiju [brak tytułu w j. polskim], przeł. J. Łopatowicz, Białystok 2006.

Akatyst do św. Marii Magdaleny

Akatyst do świętej równej apostołom Marii Magdaleny, przeł. ks. mitrat S.(E.) Strach, [w:] *Akatyst do świętej równej apostołom Marii Magdaleny*, przeł. ks. mitrat S.(E.) Strach, Hajnówka 2014*, s. 3–55.

* Uwaga: dwa wydania – w oprawie twardej ISBN 978-83-88325-64-9 i w oprawie broszurowej ISBN 978-83-88325-63-2.

Akatyst do św. Mikołaja

I. *Akatyst do św. ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa Miry w Licji, cudotwórcy*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 93–103.

II. *Akatyst do świętego Mikołaja*, przeł. M. Dądela, [w:] A. Dębowski, *Mikołaj – święty nieznan*, Kraków 2006, s. 105–117.

Akatyst i modlitwy do św. Nektariusza

Akatyst do świętego hierarchy Nektariusza, metropolity pentapolskiego cudotwórcy, b.n.t., Saki 2017, s. 3–41 (+ troparion, ton 1, s. 3, kondakion, ton 8, s. 3, hymn uwielbienia, s. 3, modlitwa pierwsza, s. 43, modlitwa druga, s. 43–45).

Akatyst i modlitwa do św. mnicha Paisjusza

Akatyst ku czci świętego mnicha i teofora ojca naszego Paisjusza ze Świętej Góry (Atos), tłum. ks. mitrat S.(E.) Strach, Hajnówka 2016, s. 3–47.

Akatyst do św. Sawy Serbskiego [fragmenty]

Anonim, *Akatyst świętemu Sawie* [fragmenty: kontakion V, ikos VII, kontakion XI], przeł. T. Wątor-Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 75–76.

Akatyst, troparion i modlitwy do św. Serafima [fragmenty]

Akatyst do Świętego Serafima, Cudotwórcy Sarowskiego [troparion w tonie 4, akatyst i modlitwa], przeł. (?) o. G. Krańczuk, M. Jakimiuk, Hajnówka 2004.

Akatyst do św. Stefana

Akatyst do świętego apostoła, pierwszego męczennika i archidiakona Stefana, b.n.t., Jelenia Góra 2011, s. 4–64.

Akatyst do św. Włodzimierza

Akatyst Świętemu Równemu Apostołom księciu Włodzimierzowi [fragment], przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Idea cyrylometodejska w kształtowaniu tożsamości Rusi Karpackiej*, Krakowsko-Wileńskie Studia Sławistyczne, 8: *Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskiej Słowian w regionie karpackim. Historia, tradycje, odwołania*, red. M. Kuczyńska, J. Stradomski, Kraków 2013, s. 221–236.

Akatyst do św. św. Cyryla i Metodego

Akatyst ku czci świętych Cyryla i Metodego, tłum. i oprac. R. Piętka, Lublin 2008.

Akatyst do św. św. męczenników Kosmy i Damiana

Akatyst do świętych męczenników i darmo leczących Kosmy i Damiana, oprac., tłum. i korekta ks. protoijerej S.(E.) Strach, Białystok 2010, s. 30–59 (+ modlitwa do świętych męczenników i cudotwórców Kosmy i Damiana, s. 61–63).

Akatyst do św. św. Męczenników Podlaskich

Akatyst ku czci Błogosławionych Męczenników Podlaskich, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl [dział *Modlitwy*].

Akatyst, strofy i modlitwy do św. św. Męczenników Wileńskich

Akatyst świętym męczennikom wileńskim Antoniemu, Janowi i Eustachemu, tłum. J. Łopatowicz, konsultacja G. Misijuk, Bractwo Trzech Świętych Męczenników Wileńskich, Białystok 2017, s. 7–41 (+ troparion, ton 4, s. 3, kondakion, ton 3, s. 3, hymn uwielbienia, s. 5, prokimen, ton 4, s. 5, modlitwa do świętych męczenników Antoniego, Jana i Eustachego, s. 43, modlitwa akatystu, s. 45–47).

Akatyst do Trójcy świętej

Akatyst do Przenajświętszej Trójcy, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Prawosławny modlitewnik (III)*, s. 136–146.

Akatyst do Zbawiciela

Akatyst do Zbawiciela, przeł. ks. mitrat G. Misijuk, Białystok 2018.

Akatyst dziękczynny

Akatyst dziękczynny, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl

Akatyst ku czci Częstochowskiej Ikony Matki Bożej

Akatyst do Przenajświętszej Bogurodzicy ku czci Jej Ikony Częstochowskiej, tłum. ks. protoijerej S.(E.) Strach, Białystok 2013, s. 4–59.

Akatyst ku czci Iwierskiej Ikony Matki Bożej

[w:] *Akatyst ku czci Iwierskiej Ikony Matki Bożej*, b.n.t., Hajnówka 2007, s. 14–63.

[w:] *Akatyst ku czci Iwierskiej ikony Matki Bożej* [akatyś i modlitwa], b.n.t., red. o. G. Krańczuk, M. Jakimiuk, J. Misiejuk, Hajnówka 2007, s. 15–61; modlitwa do Przenajświętszej Bogurodzicy, s. 61–63.

Akatyst ku czci Ikony Matki Bożej Kielich Nieupijający

Akatyst do Najświętszej Bogurodzicy ku czci jej cudownej ikony „Kielich nieupijający”, b.n.t., Białystok 2006, s. 5–53.

[przedruk] *Akatyst do najświętszej Bogurodzicy ku czci Jej Cudownej Ikony „Kielich Nieupijający”*, b.n.t., Białystok 2016, s. 6–47; *Modlitwa do Najświętszej Bogurodzicy*, s. 49–51.

Akatyst ku czci Ikony Matki Bożej Szybko Spełniającej Prośby

Akafist przed ikoną: „Matki Bożej Szybko Spełniającej Prośby” (Skoroposłuszniczy), tłum. ks. protoijerej S.(E.) Strach, Terespol 2012, s. 5–63.

Akatyst ku czci Ikony Matki Bożej Wybawienie z powodu nieszczęść cierpiących

Akatyst przed ikoną Przenajświętszej Bogurodzicy „Wybawienie z powodu nieszczęść cierpiących”, tłum. ks. mitrat S.(E.) Strach, Bora-tyniec Ruski 2017, s. 4–31.

Akatyst ku czci Zmartwychwstania Pańskiego

Akafist ku czci Zmartwychwstania Pańskiego, przeł. A.E. Naumow, Białystok 2006.

Akatyst o darowanie wiecznego odpoczynku

Akatyst o darowanie (wiecznego) odpoczynku zmarłym, przeł. ks. S. (E.) Strach, [w:] A. Bloom, *Życie, choroba, śmierć*, Białystok 2007, s. 108–139.

Akatyst i modlitwa za zmarłego

Akatyst za zmarłego, tłum. ks. K. Bondaruk, Białystok 2017, s. 8–46 (+ modlitwa za spokój duszy umarłego, s. 46–48).

Akatyst (oraz tropariony i modlitwy) za zmarłych

I. *Akafist o uspokojeniu usopszych*, tłum. G. Misijuk, Białystok 2016, s. 8–39 (+ troparion, ton 8, s. 7, kondakion, ton 8, s. 7; + modlitwa za każdego ze zmarłych, s. 43, modlitwa za wszystkich zmarłych, s. 45; modlitwa za umarłego niespodzianie, s. 47–53; modlitwa wypowiedana w czasie czytania psalterza po zmarłym, s. 53; modlitwa po rozłączeniu duszy od ciała, s. 55–57; modlitwa Cerkwi w dni pamięci o zmarłych, s. 57–59).

II. *Akatyst za zmarłych*, tłum. ks. K. Bondaruk, Białystok 2017, s. 4–47.

III. *Akatyst „O upokojeniu usopszych”* [fragment], 7. kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2007, s. 38–39.

Akatyst (i modlitwa) Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy

Akatyst Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy, oprac. i tłum. o. Gabriel (Krańczuk) – Hagioryta, Hajnówka 2010, s. 20–73.

Alleluja i Prokimenony

Prokimenony i Alleluja (Wielkich świąt (stałych), Z triodionu postnego, Z triodionu paschalnego), Niedzielne prokimenony i Alleluja ośmiu tonów, Prokimenony i Alleluja dni powszednich, Prokimenony i Alleluja wspólne dla świętych, gdy odprawiamy nabożeństwo ku ich czci, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia. Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny* [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 85–166; www.liturgia.cerkiew.pl

Całonocne czuwanie

1. *Fragment jutrzni; troparion niedzielny w tonie 6; polielej*, przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Całonocne czuwanie*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 1(22), 1987.
2. *Fragment stichery niedzielnej tonu 1; dogmatyk służby niedzielnej tonu 6; Hymn do Chrystusa Światłości; modlitwa wieczorna, prokimen tonu 6; fragment doksologii*, przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Całonocne czuwanie, cz. II*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 42(206) 19, 1986, s. 6.
3. *Pierwsza godzina kanoniczna* [fragment], przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Całonocne czuwanie*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 5(26), 1987, s. 7.

Zob. też Horologion (Czasosłów).

Dogmatyk

Dogmatyk służby niedzielnej tonu 6, przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Całonocne czuwanie, cz. II*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 42(206) 19, 1986, s. 6.

Dogmatyki Maryjne

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 1., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd prawosławny” 5, 1997, s. 27–28.

[przedruk ze zmianą (‘poprawka’) w: „Przegląd Prawosławny” 7, 1997, s. 32].

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 1997, s. 31–32.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 3., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 1997, s. 25.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 1997, s. 27–28.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 5., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 1997, s. 28–29.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 6., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 1997, s. 27.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 7., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 1997, s. 27.

Niedzielne dogmatyki Maryjne. Dogmatyk w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 1998, s. 31.

Dziękczynienie

Dziękczynienie za wysłuchanie prośb i za wszelkie dobrodziejstwa Boże, przeł. H. Paprocki, [w:] *Kalendarz Prawosławny na 2010 rok*, Białystok 2009, s. 145–160.

[przedruk w:] *Euchologion* 1, s. 558–575.

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]². Modlitwa, gdy kobieta urodzi dziecko

Modlitwy odmawiane pierwszego dnia, gdy kobieta urodzi dziecko, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 7–10; www.liturgia.cerkiew.pl

Modlitwy odmawiane pierwszego dnia, gdy niewiasta urodzi dziecko, b.n.t. [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 4–16.

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Modlitwa nadania dziecku imienia

Modlitwa nadania imienia dziecku, odmawiana ósmego dnia po jego narodzinach, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 10–13.

Modlitwa nadania dziecku imienia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Modlitwa nadania dziecku imienia, odmawiana ósmego dnia po urodzeniu, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 18–26.

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Modlitwa nad matką

Modlitwa dla matki po czterdziestu dniach, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 13–20.

² W nawiasie kwadratowym podano nazwę działu, w którym modlitwa pojawia się w *Euchologionie* na stronie www.liturgia.cerkiew.pl

Modlitwy odmawiane nad matką czterdziestego dnia, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 30–58.

Modlitwy odmawiane nad matką 40. dnia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Modlitwa po poronieniu

Modlitwa dla kobiety, gdy poroni dziecko, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 1*, s. 21–23.

Modlitwa po poronieniu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Modlitwa odmawiana nad niewiastą, gdy poroni dziecko, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 60–68.

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Modlitwa nad katechumenem

Modlitwa, aby uczynić katechumenem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 1*, s. 23–35.

Obrzęd nad katechumenem modlitwy katechumenatu, b.n.t. [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 70–124.

Obrzęd nad katechumenem, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Obrzęd chrztu

Porządek świętego chrztu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 1*, s. 36–55.

Obrzęd świętego chrztu i bierzmowania, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Chrzest dziecka w obliczu śmierci

Skrócone modlitwy świętego chrztu, czyli jak chrzcić dziecko w obliczu śmierci, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 1*, s. 55–57.

Sakrament chrztu i bierzmowania, b.n.t., Płock 2016, s. 231–240.

Skrócone modlitwy chrztu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Modlitwy ósmego dnia po chrzcie

Modlitwy odmawiane ósmego dnia po chrzcie, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 72–78.

Modlitwy odmawiane 8. dnia po chrzcie, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Chrzest podczas Liturgii

Sakrament chrztu, sprawowany podczas Liturgii, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Obrzęd chrztu

Porządek świętego chrztu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 36–55.

Obrzęd świętego chrztu i bierzmowania, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [chrzest i bierzmowanie]. Sakrament bierzmowania

Obrzęd świętego bierzmowania, sprawowany oddzielnie od świętego chrztu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 57–71.

Obrzęd bierzmowania, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 186–230.

Sakrament bierzmowania, sprawowany oddzielnie od sakramentu chrztu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd chirotiesji akolity i lektora

Obrzęd chirotiesji akolity i lektora, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd chirotiesji subdiakona

Obrzęd chirotiesji subdiakona, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd chirotonii diakona

Obrzęd chirotonii diakona, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd podniesienia do godności arcydiakona lub protodiakona

Obrzęd podniesienia do godności arcydiakona lub protodiakona, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd chirotonii prezbitera

Obrzęd chirotonii prezbitera, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd podniesienia do godności ihumena

Obrzęd podniesienia do godności ihumena, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd podniesienia do godności archimandryty

Obrzęd podniesienia do godności archimandryty, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd mianowania biskupa

Obrzęd mianowania biskupa, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [kapłaństwo]. Obrzęd chirotonii biskupa

Obrzęd chirotonii biskupa, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [komunia]. Obrzęd podania komunii choremu

Obrzęd, gdy zdarzy się choremu szybko dać komunię, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 231–237; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [małżeństwo]. [1.] Obrzęd zaręczyn

Obrzęd zaręczyn, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 101–108; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [małżeństwo]. [2.] Obrzęd koronowania

Obrzęd koronowania, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 109–131.

Obrzęd koronowania, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [małżeństwo]. [3.] Modlitwa na zdjęcie koron

Modlitwa na zdjęcie koron, odmawiana ósmego dnia, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 131–134.

Modlitwa na zdjęcie koron, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [małżeństwo]. [4.] Obrzęd powtórnego koronowania

Obrzęd powtórnego koronowania, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 134–141; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa przed budową domu

Modlitwa przed rozpoczęciem budowy domu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 11; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa przed wejściem do nowego domu

Modlitwa odmawiana, gdy ktoś chce wejść do nowego domu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 12; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd poświęcenia nowego domu

Obrzęd poświęcenia nowego domu, gdy ktoś chce po raz pierwszy w nim zamieszkać, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 13–23.

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Poświęcenie nowego domu podczas wizyty duszpasterskiej

Poświęcenie domu (lub mieszkania) podczas wizyty duszpasterskiej, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 24–31.

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia komnaty weselnej

Modlitwa na pobłogosławienie komnaty weselnej, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 31–32; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia piwnicy

Modlitwa pobłogosławienia piwnicy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 36–37.

Obrzęd pobłogosławienia piwnicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia spichlerza

Modlitwa pobłogosławienia spichlerza lub stodoły, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 36–37.

Obrzęd pobłogosławienia spichlerza lub gumna, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa nad nową studnią

Modlitwa nad nową studnią, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 46–47; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa przed wykopaniem studni

Modlitwa przed wykopaniem studni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 45–46; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd pobłogosławienia nowej studni

Obrzęd pobłogosławienia nowej studni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 47–50; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd pobłogosławienia stajni

Obrzęd pobłogosławienia stajni (obory, chlewa), przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 37–45.

Obrzęd pobłogosławienia stajni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd nad piecem

Obrzęd nad piecem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 51–54; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia nowego młyna

Modlitwa pobłogosławienia nowego młyna, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 54–56; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa nad ziarnem siewnym

Modlitwa nad ziarnem siewnym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 56–57; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa przy sadzeniu winnicy

Modlitwa przy sadzeniu winnicy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 72–73; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd zasianych pól

Modlitwa poświęcenia pól (Obrzęd poświęcenia zasianych pól), przeł. ks. H. Paprocki, „Istocznik” 2(29), 2014, s. 15; www.liturgia.cerkiew.pl
[przedruk w:] *Euchologion 2*, s. 57–71.

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa na pobłogosławienie wszelkiej rzeczy

Modlitwa na pobłogosławienie wszelkiej rzeczy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 114; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa na zrywanie winogron

Modlitwa na zrywanie winogron, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 73–74; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia nowego miodu

Modlitwa pobłogosławienia nowego miodu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 88; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia nowego oleju

Modlitwa pobłogosławienia nowego oleju, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 89–90; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia nowego stawu rybnego

Modlitwa pobłogosławienia nowego stawu rybnego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 92–93; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia nowej łodzi

Modlitwa pobłogosławienia nowej łodzi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 94–95.

Obrzęd pobłogosławienia nowej łodzi, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia sieci

Modlitwa pobłogosławienia sieci, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 93–94; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia stada

Modlitwa pobłogosławienia stada, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 76; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia statku

Modlitwa pobłogosławienia statku, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 95–96.

Obrzęd pobłogosławienia statku, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa pobłogosławienia wina

Modlitwa pobłogosławienia wina, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 74–75; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd pobłogosławienia rojów pszczelich

Obrzęd pobłogosławienia rojów pszczelich, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 77–85; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Pobłogosławienie rojów pszczelich w nowych ulach

Pobłogosławienie rojów pszczelich, włożonych w nowe ule, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 86–87.

Obrzęd pobłogosławienia rojów pszczelich, włożonych w nowe ule, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Modlitwa nad solą

Modlitwa nad solą, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 90–91; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd pobłogosławienia nowego mostu

Obrzęd pobłogosławienia nowego mostu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 97–106; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd poświęcenia wozu

Obrzęd poświęcenia wozu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 107–109; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące domu i pracy człowieka]. Obrzęd poświęcenia samolotu

Obrzęd poświęcenia samolotu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 110–113; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Obrzęd w czasie zarazy bydła

Obrzęd w czasie zarazy bydła, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 395–400.

Euchologion. Modlitwa pobłogosławienia kadzidła

Modlitwa pobłogosławienia kadzidła, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 91–92.

Euchologion. Modlitwa na znak krzyża przeciw cierpieniom

Modlitwa, gdy kapłan czyni znak krzyża świętą kopia przeciwko cierpieniom, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 181–182.

Euchologion [modlitwy dotyczące rodziny]. Pobłogosławienie bezdzietnego małżeństwa

Pobłogosławienie bezdzietnego małżeństwa, przeł. ks. H. Paprocki; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące rodziny]. Obrzęd usynowienia

Obrzęd usynowienia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [1.] Obrzęd na rozpoczęcie budowy świątyni

Obrzęd na rozpoczęcie budowy świątyni według Wielkiego Euchologionu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 175–178.

Obrzęd na rozpoczęcie budowy świątyni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [2.] Obrzęd rozpoczęcia budowy cerkwi i postawienia krzyża

Obrzęd rozpoczęcia budowy cerkwi i postawienia krzyża, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 179–212.

Obrzęd rozpoczęcia budowy cerkwi, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Obrzęd poświęcenia nowego krzyża, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [3.] Służba poświęcenia świątyni

Służba poświęcenia świątyni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [4.] Modlitwy na poświęcenie świątyni

Modlitwy na poświęcenie świątyni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 312–315.

Modlitwa na poświęcenie świątyni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [5.] Obrzęd poświęcenia świątyni przez biskupa

Obrzęd poświęcenia świątyni przez biskupa, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 237–286.

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [6.] Obrzęd poświęcenia świątyni przez kapłana

Obrzęd poświęcenia świątyni, gdy czyni to doświadczony kapłan, wybrany przez biskupa, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 287–311.

Obrzęd poświęcenia świątyni – kapłan, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [7.] Poświęcenie antimensionów

Obrzęd poświęcenia przez biskupa antimensionów, na których kapłan sprawuje liturgię w tych cerkwiach, gdzie święty ołtarz nie ma relikwii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 316–335.

Obrzęd poświęcenia antiminsów, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [8.] Modlitwa otwarcia świątyni zbezczeszczonej przez pogan lub heretyków

Modlitwa otwarcia świątyni, zbezczeszczonej przez pogan lub heretyków, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 336–338.

Modlitwa otwarcia świątyni, zbezczeszczonej przez pogan, heretyków, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [9.] Modlitwa otwarcia świątyni po śmierci

Modlitwa odmawiana po wejściu do świątyni, w której zdarzyło się umrzeć człowiekowi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 339–341.

Modlitwa otwarcia świątyni, w której umarł człowiek, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [10.] Modlitwa poświęcenia poruszonego ołtarza

Modlitwa poświęcenia ołtarza poruszonego ze swego miejsca, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 341–346; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [11.] Obrzęd pobłogosławienia naczyń liturgicznych

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia naczyń liturgicznych, tzn. diskosu, kielicha, zwiedzicy i łżycy z ich trzema pokrowcami, razem przedłożonych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 346–350.

Modlitwa poświęcenia naczyń liturgicznych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [12.] Modlitwa nad nowym diskosem

Modlitwa nad nowym diskosem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 351–353.

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [13.] Modlitwa nad nowym kielichem

Modlitwa nad nowym kielichem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 351–353; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [14.] Modlitwa pobłogosławienia nowego asterysku

Modlitwa pobłogosławienia nowego asterysku dla dyskoteki, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 354–355.

Obrzęd pobłogosławienia nowego asterysku, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [15.] Obrzęd pobłogosławienia nowej łyżeczki

Obrzęd pobłogosławienia nowej łyżeczki dla Bożych tajemnic, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 356–357.

Obrzęd pobłogosławienia nowej łyżeczki, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [16.] Obrzęd pobłogosławienia welonów

Obrzęd pobłogosławienia nowych welonów, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 358–359.

Obrzęd pobłogosławienia welonów, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [17.] Obrzęd pobłogosławienia artoforionu

Obrzęd pobłogosławienia artoforionu, czyli naczynia, w którym mają być chronione Boskie Tajemnice Chrystusa, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 341–346.

Obrzęd pobłogosławienia artoforionu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [18.] Obrzęd pobłogosławienia ilitonu

Obrzęd pobłogosławienia ilitonu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 366–371; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [19.] Obrzęd pobłogosławienia szat kapłańskich

Obrzęd pobłogosławienia, czyli poświęcenia nowych szat kapłańskich, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 372–376.

Obrzęd pobłogosławienia szat kapłańskich, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [20.] Obrzęd indytii, czyli pobłogosławienia obrusów

Obrzęd indytii, czyli pobłogosławienia obrusów do przykrycia ołtarza, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 372–376.

Obrzęd pobłogosławienia obrusów do przykrycia ołtarza, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [21.] Obrzęd pobłogosławienia nowego krzyża

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia nowego krzyża, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 381–394.

Obrzęd pobłogosławienia nowego krzyża, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [22.] Obrzęd pobłogosławienia ikony Trójcy świętej

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia najświętszej i życiodajnej ikony Trójcy świętej w postaci trzech aniołów, Chrztu, Przemienienia lub Zstąpienia Świętego Ducha, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 395–400.

Obrzęd pobłogosławienia ikony św. Trójcy i innych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [23.] Obrzęd pobłogosławienia ikony Chrystusa

Obrzęd pobłogosławienia ikony Chrystusa lub świąt Pańskich, jednej lub wielu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 400–411.

Obrzęd pobłogosławienia ikony Chrystusa, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [24.] Obrzęd pobłogosławienia ikony Bogurodzicy

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia ikony Najświętszej Bogurodzicy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 412–419.

Obrzęd pobłogosławienia ikony Bogurodzicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [25.] Obrzęd pobłogosławienia ikony jednego lub wielu świętych

Obrzęd pobłogosławienia ikony jednego lub wielu świętych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 420–425; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [26.] Obrzęd pobłogosławienia naczyń liturgicznych

Obrzęd pobłogosławienia nowych naczyń cerkiewnych, wielu razem lub jednego, jakimi są: kadzielnica, taca dla anafory, włącznia, naczynia do wody i inne przynależności prezbiterium, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 426–429.

Obrzęd pobłogosławienia naczyń liturgicznych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [27.] Obrzęd pobłogosławienia nowego relikwiarza

Obrzęd pobłogosławienia nowego relikwiarza lub innego naczynia w formie krzyża bądź w innej formie, wykonanego dla chronienia relikwii świętego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 430–438.

Obrzęd pobłogosławienia nowego relikwiarza, przeł. ks. H. Paprocki,
www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. [28.] Pobłogosławienie krzyża

Pobłogosławienie krzyża do noszenia na piersiach, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 439–442; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. Obrzęd umieszczenia krzyża na dachu nowej cerkwi

Obrzęd modlitewny umieszczenia krzyża na szczycie dachu nowo budowanej cerkwi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 213–217.

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. Służba poświęcenia świątyni

Służba poświęcenia świątyni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 218–236.

Euchologion. Modlitwa ikonografa

Modlitwa ikonografa przed rozpoczęciem pracy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 394.

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia ikonostasu

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia ikonostasu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 443–453.

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. Obrzęd pobłogosławienia różnych ikon

Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia różnych ikon, razem przedłożonych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 454–462.

Obrzęd pobłogosławienia różnych ikon, przeł. ks. H. Paprocki,
www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy dotyczące świątyni]. Obrzęd pobłogosławienia dzwonu

Obrzęd pobłogosławienia dzwonu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 463–475.

Obrzęd pobłogosławienia dzwonu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwa przeciw cierpieniom

Modlitwa przeciw cierpieniom, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwa nad nieśpiącym i słabym

Modlitwa siedmiu świętych młodzieńców nad nieśpiącym i słabym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 178–181.

Modlitwa nad nieśpiącym i słabym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwa na wszelką niemoc

Modlitwa na wszelką niemoc, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 226–227; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwa na wszelkie błaganie

Modlitwa na wszelkie błaganie, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 227–232; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Obrzęd modlitewny za słabych, dręczonych przez duchy nieczyste

Obrzęd modlitewny za słabych, dręczonych przez duchy nieczyste, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwy nad dręczonymi przez demonów

Modlitwy, czyli zaklinania Bazylego Wielkiego nad dręczonymi przez demonów i przeciwko wszelkiej niemocy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 209–223.

Modlitwy nad dręczonymi przez demonów, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy egzorcyzmów]. Modlitwa nad domem dręczonym przez duchy nieczyste

Modlitwa nad domem, dręczonym przez duchy nieczyste, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 223–226, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Modlitwa nad skalanym

Modlitwa nad skalanym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 152–155.

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Obrzęd sprawowany, gdy coś nieczystego wpadnie do studni

Obrzęd sprawowany, gdy coś nieczystego wpadnie do studni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 115–117; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa za spożywających nieczyste pokarmy

Modlitwa za spożywających nieczyste pokarmy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 117–118; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa nad zanieczyszczoną pszenicą lub mąką

Modlitwa nad zanieczyszczoną pszenicą lub mąką, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 119–120; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa nad zanieczyszczonym naczyniem

Modlitwa nad zanieczyszczonym naczyniem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 118–119; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwy oczyszczające nad powracającym do wiary

Modlitwy oczyszczające, odmawiane nad powracającym do prawdziwej wiary, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 123–132. Modlitwy oczyszczające nad powracającym do prawdziwej wiary, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Obrzęd nad kapłanem zanieczyszczonym w nocy

Obrzęd nad kapłanem zanieczyszczonym w nocy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 132–152; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa przed snem i gdy ktoś zbezcześci się we śnie

Modlitwa przed snem i gdy ktoś zbezcześci się we śnie, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 155–156; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Kanon przeciwko skalaniu

Kanon przeciwko skalaniu, gdy komuś zdarzy się ulec we śnie diabelskiej pokusie, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 156–164.

Kanon przeciwko skalaniu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa przeciwko nieczystym pokusom

Modlitwa przeciwko nieczystym pokusom, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 164–166; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa przeciwko wstydliwym myślom

Modlitwa przeciwko wstydliwym myślom, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 167–168; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy oczyszczeń]. Modlitwa przeciwko pokusom cielesnym

Modlitwa przeciwko cielesnym pokusom, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 168–169.

Modlitwa przeciwko pokusom cielesnym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Obrzęd, gdy coś nieczystego wpadnie do naczynia z płynem
Obrzęd sprawowany, gdy coś nieczystego wpadnie do naczynia z winem, miodem, olejem lub czymś innym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 121–122.

Euchologion [modlitwy pokutne]. Modlitwa nad uwalnianym od klątwy

Modlitwa nad uwalnianym od klątwy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 171; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy pokutne]. Modlitwa za przysięgających

Modlitwa za przysięgających, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 172; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy pokutne]. Modlitwa za pokutujących

Modlitwa za pokutujących, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 172–175; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy pokutne]. Modlitwa za pozostających w klątwie i związanych przysięgą

Modlitwa za pozostających w klątwie i związanych przysięgą, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 175–176; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy pokutne]. Modlitwa pogodzenia zwaśnionych

Modlitwa pogodzenia zwaśnionych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 177; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa na Narodzenie Chrystusa

Modlitwa synom duchowym na narodzenie Chrystusa, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 11–13.

Modlitwa na Narodzenie Chrystusa synom duchowym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd wielkiego poświęcenia wody

Obrzęd wielkiego poświęcenia wody w święto Teofanii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 14–35; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Małe poświęcenie wody

Obrzęd małego poświęcenia wody, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 36–61.

Małe poświęcenie wody, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Skrócony obrzęd małego poświęcenia wody

Skrócony obrzęd małego poświęcenia wody, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 61–64; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia świec drugiego lutego

Modlitwa pobłogosławienia świec 2. lutego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 64–71; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia świec cerkiewnych

Modlitwa pobłogosławienia świec cerkiewnych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 71–72; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Molebień przed rozpoczęciem dobrego dzieła

Krótki molebień odmawiany przed rozpoczęciem wszelkiego dobrego dzieła, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 557–561.

Euchologion [molebny/horologion (czasosłów)]

Molebień wspólny, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 562–588; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwy na początek Wielkiego Postu

Modlitwy, które kapłan odmawia na początku Wielkiego Postu, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 557–561.

Modlitwy na początek Wielkiego Postu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd modlitewny na nawrócenie zbląkanych w Niedzielę Ortodoksji

Obrzęd modlitewny na nawrócenie zbląkanych, śpiewany w Niedzielę Ortodoksji i w innych wypadkach, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 79–91.

Obrzęd modlitewny na nawrócenie zbląkanych w Niedzielę Ortodoksji, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia palm w Niedzielę Palmową

Modlitwa poświęcenia palm w Niedzielę Palmową, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 92–93.

Modlitwa pobłogosławienia palm w Niedzielę Palmową, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Słowo Jana Złotoustego na Wielki Czwartek

Słowo św. Jana Chryzostoma na Wielki Czwartek, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 94–96.

Słowo św. Jana Chryzostoma w Wielki Czwartek, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Słowo Jana Złotoustego na Niedzielę Paschy

Słowo św. Jana Chryzostoma na Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 97–100.

Słowo św. Jana Chryzostoma w Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też św. Jan Złotousty Słowo na dzień Zmartwychwstania Pańskiego.

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia mięs

Modlitwa pobłogosławienia mięs w Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 107–108.

Modlitwa pobłogosławienia mięs, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia sera i jaj

Modlitwa pobłogosławienia sera i jaj, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 108–109; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia Artosu w Niedzielę Paschy

Modlitwa pobłogosławienia Artosu w Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 109–111; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa rozdrobnienia Artosu w Niedzielę Antypaschy

Modlitwa rozdrobnienia Artosu w Niedzielę Antypaschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 111–113; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Modlitwy odmawiane przez kapłana w Niedzielę Paschy

Modlitwy odmawiane przez kapłana w Niedzielę Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 100–107.

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd klęknięcia w Niedzielę Pięćdziesiątnicy

W Niedzielę wieczór świętej Pięćdziesiątnicy obrzęd klęknięcia, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 113–152.
Obrzęd klęknięcia w Niedzielę Pięćdziesiątnicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd pobłogosławienia koliwa czy kutii

Obrzęd pobłogosławienia koliwa czy kutii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 153–154; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd nad kutią ku pamięci zmarłych

Obrzęd nad kutią ku pamięci zmarłych, na Liturgii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 155–157; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Obrzęd nad kutią ku pamięci zmarłych, wieczorem

Obrzęd nad kutią ku pamięci zmarłych, wieczorem, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 158.

Obrzęd nad kutią ku pamięci zmarłych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Litia w dni tygodnia

Litia w dni tygodnia po rozesłaniu wieczerni i jutrzni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 159–163.

Litia w dni tygodnia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia winogron

Modlitwa pobłogosławienia winogron szóstego sierpnia, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 163–164; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa za przynoszących pierwociny owoców

Modlitwa za przynoszących pierwociny owoców, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 165–166; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia wonnego ziela

Modlitwa pobłogosławienia jakiegokolwiek wonnego ziela, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 166–168; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia ziół 15. sierpnia

Modlitwa pobłogosławienia ziół 15. sierpnia, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 168–170; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia ruty i innych ziół

Modlitwa pobłogosławienia ruty i innych ziół wonnych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 171–172.

Modlitwa pobłogosławienia ruty i innych ziół jadalnych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w ciągu roku liturgicznego]. Modlitwa pobłogosławienia ziół leczniczych

Modlitwa pobłogosławienia ziół leczniczych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 172–173; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Inna modlitwa pobłogosławienia winogron

Inna modlitwa pobłogosławienia winogron, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion uzupełniający*, s. 164–165.

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Obrzęd sprawowany na niwach lub równinach, gdy szkodzą im gady lub inne stworzenia

Obrzęd sprawowany na niwach lub równinach, gdy szkodzą im gady lub inne zwierzęta, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 400–406; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Modlitwa błagalna na wszelkie błaganie

Modlitwa błagalna na wszelkie błaganie, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 390–392; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Obrzęd w czasie zarazy bydła

Obrzęd w czasie zarazy bydła, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Modlitwa w czasie wichury i burzy morskiej

Modlitwa w czasie wichury i burzy morskiej, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 387–389; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Modlitwa w czasie gromów i błyskawic

Modlitwa w czasie gromów i błyskawic, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 385–386; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Modlitwa przeciwko zgubnej słabości

Modlitwa przeciwko zgubnej słabości, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 371–381.

Inna modlitwa przeciwko zgubnej słabości, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Inna modlitwa w czasie zarazy i głodu

Inna modlitwa odmawiana do Pana w czasie zarazy i głodu, autorstwa św. patriarchy Kallistosa, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 382–385.

Inna modlitwa w czasie zarazy i głodu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Modlitwa w czasie zarazy

Modlitwa św. Patriarchy Filoteusza, odmawiana w czasie zarazy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion 2*, s. 364–367.

Modlitwa odmawiana w czasie zarazy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Inna modlitwa odmawiana w czasie zarazy

Inna modlitwa, odmawiana w czasie zarazy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 267–370; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Molebien w czasie morowego powietrza i zarazy

Molebien w czasie morowego powietrza i śmiertelnej zarazy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 331–363.

Molebien w czasie morowego powietrza, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Kanon w niebezpieczeństwie trzęsienia ziemi

Kanon w niebezpieczeństwie trzęsienia ziemi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 309–331; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Molebien, gdy pada obfity deszcz

Molebien, gdy pada obfity deszcz, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [modlitwy w czasie klęsk żywiołowych]. Molebień śpiewany w czasie suszy

Molebień śpiewany w czasie suszy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 232–272; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Kanon przed spowiedzią

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, aby wyświadczyć grzesznika. Poemat mnicha Eutymiusza, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 517–529.

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, aby wyświadczyć grzesznika, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też Eutymiusz, mnich, Kanon modlitewny.

Euchologion [molebny]. Kanon modlitewny w bólu duchowym

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, śpiewany w każdym bólu duchowym. Poemat mnicha Teoktysta, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 2, s. 494–517.

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, śpiewany w każdym bólu duchowym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. też Teoktyst, mnich z klasztoru Studion, *Kanon modlitewny w bólu duchowym*.

Euchologion [molebny]. Modlitwa przed rozpoczęciem żeglugi

Modlitwa przed rozpoczęciem żeglugi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 2, s. 431–432.

Euchologion [molebny]. Modlitwa nad wyruszającym w drogę

Modlitwa nad wyruszającym w drogę, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 2, s. 420; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Modlitwy o zwycięstwo nad wrogami

Modlitwy o zwycięstwo nad wrogami [modlitwa I: o zwycięstwo nad wrogami; modlitwa II: o zwycięstwo wojsk idących do walki; modlitwa III: o zwycięstwo wojsk idących na bitwę; modlitwa IV: o zwycięstwo nad bezbożnymi wrogami], przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 1, s. 593–606.

Euchologion [modlitwy]. Molebień dziękczynny

Molebień dziękczynny, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebień o pomnożenie miłości

Molebień o pomnożenie miłości, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 2, s. 466–494; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebień przed zebraniem publicznym

Molebień przyzywania pomocy Świętego Ducha przed rozpoczęciem zebrań publicznych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Euchologion 2, s. 455–466.

Molebień przed rozpoczęciem zebrań publicznych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebień przed początkiem wszelkiego dzieła
Molebień z przyzywaniem pomocy Świętego Ducha przed początkiem
wszelkiego dobrego dzieła, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Eucholo-*
gion 1, s. 606–617; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebien przyzywania Świętego Ducha przed soborem

Molebien przyzywania Świętego Ducha przed rozpoczęciem soboru
kościelnego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 445–454.

Euchologion [molebny]. Molebień w okresie Paschy

Molebień w okresie Paschy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2,
s. 589–604; www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. Jan z Damaszku, Kanon Paschy.

Euchologion [molebny]. Molebien wspólny

Molebien wspólny, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebień za chorych

Molebień za jednego lub wielu chorych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:]
Euchologion 1, s. 641–653; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebień za dobroczyńców

Molebień do Pana naszego Jezusa Chrystusa za naszych dobroczyń-
ców, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 654–687.

Euchologion [molebny]. Molebień przed rozpoczęciem nauki

Molebien przed rozpoczęciem nauki, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Eu-*
chologion 1, s. 618–628; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebien dziękczynny

Molebien dziękczynny, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebien na Nowy Rok

Molebień na Nowy Rok, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1,
s. 545–557; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebien śpiewany w czasie walki z wrogami
Molebien śpiewany w czasie walki z wrogami, przeł. ks. H. Paprocki,
[w:] *Euchologion* 1, s. 582–592; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Molebien w dni świąt państwowych
Molebien w dni świąt państwowych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 575–582; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. O podniesieniu panagii
O podniesieniu panagii, gdy ktoś chce odejść na służbę, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 530–540; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Obrzęd łamania chleba
Obrzęd łamania chleba, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 540–545; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Obrzęd nad źle uczącym się dzieckiem
Obrzęd nad dzieckiem źle uczącym się, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 638–641; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Obrzęd pobłogosławienia podróży powietrznej
Obrzęd pobłogosławienia podróży powietrznej, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 432–444.

Euchologion [molebny]. Obrzęd przed nauką Pisma Świętego
Obrzęd, gdy dziecko przychodzi uczyć się Pisma Świętego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 628–638.
Modlitwa, gdy dziecko przychodzi uczyć się Pisma Świętego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Obrzęd przed podróżą
Obrzęd sprawowany przed podróżą, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 407–419.
Obrzęd odprowadzany przed podróżą, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Obrzęd różnych litii i czuwania

Obrzęd różnych litii i czuwania, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 545–556; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [molebny]. Pobłogosławienie chcących żeglować

Obrzęd pobłogosławienia chcących żeglować po wodach, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 2, s. 421–431.

Modlitwa pobłogosławienia chcących żeglować po wodach, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [namaszczenie chorych]. Obrzęd świętego oleju

Obrzęd świętego oleju, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 143–212; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [namaszczenie chorych]. Obrzęd małego poświęcenia oleju

Obrzęd małego poświęcenia oleju, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 212–228; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [namaszczenie chorych]. Obrzęd świętego oleju w obliczu śmierci chorego

Obrzęd świętego oleju, sprawowany w obliczu śmierci chorego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 229–231.

Obrzęd świętego oleju, w obliczu śmierci chorego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [pokuta]. Obrzęd pokuty

Obrzęd pokuty, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 79–78; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion. Skrócony obrzęd pokuty

Skrócony obrzęd pokuty, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [pokuta]. Modlitwa rozwiązania epitymii

Modlitwa rozwiązania epitymii, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 99; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Kanon na rozłączenie duszy od ciała

Kanon modlitewny do Pana naszego Jezusa Chrystusa i Przczystej Bogurodzicy Matki Pana, odmawiany przy rozłączeniu duszy od ciała każdego prawosławnego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 239–254.

Kanon modlitewny, przy rozłączeniu ciała i duszy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd na rozłączenie duszy i ciała

Obrzęd na rozłączenie duszy od ciała, gdy człowiek długo cierpi, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 254–270.

Obrzęd na rozłączenie ciała i duszy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd pogrzebu ludzi świeckich

Obrzęd pogrzebu ludzi świeckich, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 271–317; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Modlitwa rozgrzeszenia

Modlitwa rozgrzeszenia, którą kapłan odmawia nad zmarłym, przeł.

ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 317–319.

Modlitwa rozgrzeszenia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Pogrzeb zmarłych w Tygodniu Paschalnym

Pogrzeb zmarłych w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 321–345; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Czytania apostołskie w Tygodniu Paschalnym

Czytania apostołskie w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 345–357.

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd pogrzebu kapłanów

Obrzęd pogrzebu zmarłego kapłana, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 359–426.

Obrzęd pogrzebu kapłanów, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Pogrzeb kapłanów w Tygodniu Paschalnym

Pogrzeb kapłanów w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 426–429; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd pogrzebu mnichów

Obrzęd pogrzebu mnichów, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Pogrzeb mnichów w Tygodniu Paschalnym

Pogrzeb mnichów w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd pogrzebu dzieci

Obrzęd pogrzebu dzieci, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 431–452; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Pogrzeb dzieci w Tygodniu Paschalnym

Pogrzeb dzieci w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 453–454; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd wielkiej panichidy

Obrzęd wielkiej panichidy za zmarłych ojców i braci naszych, i za wszystkich chrześcijan prawosławnych, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 455–489.

Obrzęd wielkiej panichidy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd małej panichidy
Obrzęd małej panichidy, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1,
s. 490–509; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd panichidy w Tygodniu Paschalnym
Obrzęd panichidy w Tygodniu Paschalnym, przeł. ks. H. Paprocki,
[w:] *Euchologion* 1, s. 509–527; www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Obrzęd pobłogosławienia cmentarza
Obrzęd pobłogosławienia i poświęcenia miejsca, w którym będą grzebane ciała zmarłych chrześcijan, czyli grobu (cmentarza), przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 527–540.
Obrzęd pobłogosławienia cmentarza, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [śmierć i pogrzeb chrześcijanina]. Modlitwa pobłogosławienia krzyża nagrobnego
Modlitwa pobłogosławienia i poświęcenia krzyża nagrobnego, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Euchologion* 1, s. 540–544.
Modlitwa pobłogosławienia krzyża nagrobnego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [życie zakonne]. Obrzęd założenia riasy i kamilawki
Obrzęd założenia riasy i kamilawki, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [życie zakonne]. Obrzęd małej schimy
Obrzęd małej schimy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion [życie zakonne]. Obrzęd wielkiego i anielskiego wzoru
Obrzęd wielkiego i anielskiego wzoru, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Euchologion monastyczny
Euchologion monastyczny, przeł. ks. H. Paprocki, red. J. Charkiewicz,
Warszawa 2016.

- Horologion (Czasosłow). Początek**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Nabożeństwo o północy – w różne dni**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Porządek jutrzni**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Pierwsza godzina kanoniczna**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Pierwsza godzina kanoniczna* [fragment], przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Całonocne czuwanie*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 5(26), 1987, s. 7.
- Zob. też Całonocne czuwanie. Pierwsza godzina kanoniczna.**
- Horologion. Trzecia godzina kanoniczna**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Obrzęd typika**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Dziewiąta godzina kanoniczna**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Porządek nieszpórów**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Porządek powieczerja**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. W dni tygodnia Męki**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. W świętą i wielką niedzielę Paschy**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Tropariony niedzielne ośmiu tonów**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Zob. Menologion. Cykl ośmiu tygodniu (cykl Oktoicha).**
- Horologion. Tropariony i kondakiony 12 świąt**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Horologion. Tropariony i kondakiony roku liturgicznego**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Tropariony i kondakiony wspólne dla świętych, przeł.

ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. Menologion. Teksty wspólne o świętych.

Horologion. Wybrane tropariony z Triodionu postnego i paschalnego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Rozesłania, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Prokimenony i alleluja, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Molebien wspólny, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Tropariony niedzielne, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Modlitwy poranne, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Modlitwy wieczorne, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Horologion. Całość, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Jutrznia [Euchologion. Nabożeństwa]

Porządek jutrzni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia.*

Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 45–83; www.liturgia.cerkiew.pl

Kalendarz liturgiczny

Kalendarz liturgiczny, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia.*

Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 179–234; www.liturgia.cerkiew.pl

Kanon ku czci św. Benedykta

Kanon ku czci św. Benedykta [fragment: troparion pierwszy po pieśni dziewiątej], przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Św. Benedykt w piśmiennictwie cerkiewnosłowiańskim*, „Znak” 12(318), 1980, s. 1643–1647 (z komentarzem).

Zob. też Menologion. 14 marca.

Kanon ku czci św. św. Cyryla i Metodego

Kanon ku czci świętych Cyryla i Metodego (w tonie ósmym), przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 53–65. BP 17927.

[przedruk:] *Kanon Cyrylowi i Metodemu* [fragmenty w:] A. Naumow, *Metody jako święty*, „Церковный вестник. Ежемесячник Польской Автокефальной Православной Церкви/Сerkiewny Wiestnik. Miesięcznik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 4–12, XXXI, 1985, s. 36–44.

Kanon ku czci św. Iwana Rylskiego

Kanon św. Iwanowi Rylskiemu [fragmenty], przeł. W. Stępnia-Miniczewa, J. Pietrow, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 29–32.

Kanon ku czci św. Mikołaja (I) [fragmenty]

Anonim, *Kanon świętemu Mikołajowi z Mirry* [fragmenty: pieśń V, pieśń VI, pieśń VIII], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 195–196.

[przedruk:] *Staroserbski kanon ku czci św. Mikołaja* [fragmenty: pieśń 5, pieśń 6, pieśń 8], przeł. A. Naumow, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 85–86.

Kanon ku czci św. Mikołaja (II) [fragmenty]

Kanon w tonie piątym [fragmenty: pieśni 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9], przeł. J. Pietrow, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 88–92.

Kanon na wprowadzenie Matki Bożej do świątyni [fragmenty]

Kanon na wprowadzenie Matki Bożej do świątyni, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Południowosłowiańska poezja liturgiczna*, s. 57–59.

Kanon proszący do św. Stefana Deczanskiego [fragmenty]

Anonim, *Kanon proszący do świętego króla Stefana Deczanskiego* [fragmenty: pieśń I, pieśń IX], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 122.

Kondakion ku czci Matki Bożej Watopedzkiej

Do Watopedzkiej Matki Bożej kondak, b.n.t., „Istocznik” 1(3.12.), 2006, s. 2.

Kondakion ku czci św. Benedykta

Kondakion św. Benedykta w tonie 6, przeł. J. A[ndrejuk], [w:] A. Nikitin, *Św. Benedykt z Nursji*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(184) 14, 1986, s. 12.

Kondakion ku czci św. Maksyma Gorlickiego

Kondakion ku czci świętego męczennika Maksyma Gorlickiego, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 92.

Liturgia na święto Zesłania Ducha Świętego

Fragmety liturgii na święto Zesłania Ducha Świętego [troparion, kondakion, fragmenty kanonu I (pieśni 5) i kanonu II (pieśni 3 i 7)], b.n.t., „Istocznik” 3(30), 2014, s. 9–10.

Liturgia Upřednio Poświęconych Darów

Boska Liturgia upřednio poświęconych Darów [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006.

[przedruk w:] *Liturgie Kościoła prawosławnego*, tłum. H. Paprocki, wyd. II popr., Kraków 2014, s. 215–267 (wraz z komentarzem).

[w:] *Liturgia upřednio poświęconych Darów*, www.liturgia.cerkiew.pl

Menologion/Minieja

1 IX. *Początek roku liturgicznego. Miesiąca września 1 dnia początek indykcji, czyli nowego roku. Św. Symeona Słupnika archimandryty. I jego matki Marty. Sobór Najświętszej Bogurodzicy w Miasenes. Świętego męczennika Aifalosa. Świętych niewiast męczennic oraz ich nauczyciela Ammana. Świętych męczenników Kalisty, Ewoda i Hermogena, rodzonych braci. Wspomnienie świętego Jozuego, syna Nuna*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Początek indykcji tj. roku kościelnego: troparion o indykcji, ton 2; kontakion o indykcji, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 10–11.

Św. ojca naszego Symeona Słupnika, archimandryty: troparion o św. Symeonie, ton 1; kontakion o Symeonie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 11.

- Święty Symeon Słupnik (1/13 IX)*: trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2005, s. 35–37.
- Sobór Najświętszej Bogurodzicy w Miazenach*: troparion o Bogurodzicy, ton 1; prokimen (Ps 146,5 i 1), ton 3; alleluja (Ps 64,2 i 12), śpiew na komunię (Ps 64,12), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 11–12.
- 2 IX. Św. męczennika Mamanta**: kontakion o Mamancie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 12–13;
- Święty męczennik Mamant (2/15 IX)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., sławnik w tonie 2. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2010, s. 61–62.
- 3 IX. Św. męczennika Antyma, bpa Nikomedii**: kontakion o Antymie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 13.
- 4 IX. Św. proroka Mojżesza, który widział Boga**: troparion o proroku, ton 2, s. 14; kontakion o Mojżeszu, ton 2, s. 14, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 13.
- Św. męczennika Babilasa, bpa Antiochii*: kontakion o Babilasie, ton 8, s. 14, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 14.
- Święty męczennik hierarcha Babylas, biskup Wielkiej Antiochii (4/17 IX)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 6, sławnik w tonie 6 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2011, s. 61–62.
- 5 IX. Św. proroka Zachariasza, ojca czcigodnego Jana Poprzednika i św. sprawiedliwej Elżbiety**: troparion o Zachariaszu, ton 4; troparion o obojgu [tj. Zachariaszu i Elżbiecie], ton 3; kontakion o Zachariaszu, ton 3; kontakion o obojgu, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 14–15.
- 6 IX. Wspomnienie cudu św. Michała Archaniola**: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 16.
- 7 IX. Przed-święto Najświętszej Bogurodzicy**: troparion o Wigilii, ton 4; kontakion o Wigilii, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 17–18.
- Św. męczennika Sozonta*: kontakion o Sozoncie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 18.

8 IX. *Narodzenie Bogurodzicy* [minieja]. *Miesiąca września 8 dnia Narodzenie Najświętszej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Marii*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Narodzenie Najświętszej Pani naszej Bogurodzicy: antyfona 1 (Ps 13,2 i 6; 86,3; 45,6); antyfona 2 (Ps 131,11, 13 i 17); antyfona 3 (Ps 131,14, 45,5, 64,5 i 6); troparion, ton 4; kontakion, ton 4; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–48); alleluja (Ps 44,11 i 13); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 19–20.

Narodzenie Bogurodzicy: stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2001, s. 26–27.

9 IX. *Świętych przodków Chrystusa Joachima i Anny*: troparion, ton 1; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 21.

10 IX. *Św. św. męczennic Menodory, Metrodory i Nimfodory*: kontakion o męczennicach, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 22.

Sobota przed Podwyższeniem Krzyża św.: prokimen, ton 3 (Ps 46,7.2); alleluja (Ps 88,2.3), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 22.

11 IX. *Św. matki naszej Teodory Aleksandryjskiej*: kontakion o Teodorze, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 23.

Święta (w upodobnieniu się do Boga) Teodora Aleksandryjska (11/24 IX): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2012, s. 61–62.

Niedziela przed Podwyższeniem Krzyża św.: prokimen, ton 6 (Ps 27,9.11); alleluja (Ps 88,20–21.22), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 23.

12 IX. *Św. męczennika Autonoma, bpa*: kontakion o męczenniku, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 24.

Święty Sawa Serbski (12/25 I): dwie stichery, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2007, s. 41–42.

12 września: męczennika Autonoma [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (na ‘sława’ po III pieśni kanonu, VI.1)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 105.

- 13 IX.** *Poświęcenie bazyliki Zmartwychwstania w Jerozolimie*: troparion o Poświęceniu, ton 4; kontakion o Poświęceniu, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 24–25.
- Wigilia Podwyższenia Krzyża św.*: troparion o przed-święcie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 25.
- Św. męczennik biskup Korneliusz Setnik (13/26 IX)*: trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”] w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2009, s. 61–62.
- 14 IX.** *Podwyższenie Krzyża Pańskiego* [minieja]. *Miesiąca września 14 dnia Podwyższenie czciogodnego i życiodajnego krzyża Pańskiego*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Powszechne Podwyższenie czciogodnego i życiodajnego Krzyża*: antyfony 1 (Ps 21,2–4), antyfony 2 (Ps 73,1–2.12); antyfony 3 (Ps 98,1); troparion, ton 1; kontakion, ton 4; prokimen, ton 7 (Ps 98,5.1); alleluja (Ps 73,2.12); śpiew na komunię (Ps 4,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 25–26.
- 15 IX.** *Św. wielkiego męczennika Nicetasa*: troparion, ton 4, s. 29; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 29–30.
- 16 IX.** *Św. wielkiej męczennicy Eufemii wspaniałej*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 30.
- 17 IX.** *Św. św. męczennicy Zofii i trzech jej córek: Wiery, Nadziei i Luby*: troparion, ton 4; kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 31.
- 17 września: męczennicy Zofii i córek* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (sedalen po III pieśni kanonu, IX.2)], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 105.
- 18 IX.** *Św. ojca naszego Eumeniusza, bpa Gortyny, cudotwórcy*: kontakion, ton 2; przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 31.
- 19 IX.** *Św. św. męczenników Trofima, Sabacjusza i Dorymedonta*: troparion, ton 8; kontakion o męczennikach, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 32.
- 20 IX.** *Św. wielkiego męczennika Eustachego i jego towarzyszy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 32.

- Święty męczennik Eustachy Placyda (20 IX/3 X)*, trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”] w tonie 4. i sławnik w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2008, s. 38–40.
- 21 IX.** *Św. apostoła Kwadratusa z 70 uczniów Pana*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 34.
- 22 IX.** *Św. męczennika Fokasa, bpa Synopy*: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 34.
- 23 IX.** *Poczęcie czcigodnego chwalebego proroka i Poprzednika Pańskiego Jana Chrzciciela*: troparion, ton 4; kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 34–35.
- 24 IX.** *Św. pierwszej męczennicy równej apostołom Tekli*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 35.
- 25 IX.** *Św. matki naszej Eufrozyny*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 36.
- 26 IX.** *Odejdźcie św. Jana Teologa [miniej]. Miesiąca września 26 dnia Odejdźcie Świętego Apostoła i Ewangelisty Jana Teologa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Odejdźcie św. apostoła i ewangelisty Jana nauczyciela wiary*: troparion, ton 2; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 37.
- Święty apostoł Jan Teolog*, stichera [na litii], siedalen, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2001, s. 34–35.
- 27 IX.** *Św. męczennika Kalistrata i jego towarzyszy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 38.
- 28 IX.** *Św. ojca naszego Charytona*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 39.
- 29 IX.** *Św. ojca naszego Cyriaka, pustelnika*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 39.
- 30 IX.** *Św. męczennika Grzegorza, bpa Armenii i Rypsymy z 35 towarzyszkami*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 40.
- Święty Michał metropolita kijowski i całej Rusi (30 IX/13 X)*, trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2007, s. 37–39.

- 1 X.** *Święto Opieki Bogurodzicy* [minieja]. *Miesiąca października 1 dnia Opieki Najświętszej Władczyni naszej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Marii*], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
Opieki Matki Bożej: troparion, ton 4; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 41–42.
Św. apostoła Ananiasza z 70 uczniów Pana: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 42.
Święty apostoł Ananiasz (1/14 X), trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 i sławnik w tonie 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2012, s. 61–62.
Św. ojca naszego Romana, śpiewaka: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 42.
- 2 X.** *Św. męczennika Cypriana, bpa i św. męczennicy Justyny*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 42.
Święci Cyprian Biskup i Justyna Dziewica (2/15 X), trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”] w tonie 4. i sławnik w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2008, s. 39–40.
Św. Andrzeja szaleńca dla Chrystusa: troparion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 43.
- 3 X.** *Św. męczennika Dionizego Areopagity, bpa Aten*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 44.
- 4 X.** *Św. ojca naszego Hieroteusza, bpa Aten*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 44.
- 5 X.** *Św. męczennicy Charytyny*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 46.
- 6 X.** *Św. i chwalebne go apostoła Tomasza*: troparion, ton 3; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 46–47.
Święty apostoł Tomasz (6/19 X): stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2006, s. 40–41.
- 7 X.** *Św. św. męczenników Sergiusza i Bakchusa*: inny troparion, ton 5; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 47.
Święci męczennicy Sergiusz i Bachus (7/20 X): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 6. i sławnik w tonie 4. [z ofi-

- cjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2010, s. 61–62.
- 8 X.** *Św. matki naszej Pelagii*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 48.
- Święta Pelagia (8/21 X)*: trzy stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”] w tonie 8. i sławnik w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2009, s. 61–62.
- 9 X.** *Św. apostoła Jakuba, syna Alfeusza*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 49.
- 10 X.** *Św. św. męczenników Eulampiusza i Eulampii, jego siostry*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 49–50.
- 11 X.** *Św. apostoła Filipa, jednego z siedmiu diakonów*: kontakion o apostołe, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 51.
- Św. ojca naszego Teofana, Naznaczonego i hymnografa, metropolity Nicei*: kontakion, ton 2; kontakion, ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 50–51.
- Wspomnienie 350 Ojców soboru powszechnego w Nicei*: troparion o Ojcach, ton 8; kontakion o Ojcach, ton 6; prokimen, ton 8 (Dn 3,26–27); alleluja (Ps 49,1.5), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 51–52.
- 12 X.** *Św. św. męczenników Probusa, Taracha i Andronika*: troparion o męczennikach, ton 5; kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 53.
- Św. ojca naszego Kosmy, bpa Majumy i hymnografa*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 53.
- 13 X.** *Św. św. męczenników Karpa, Papilasa i Agatoniki*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 54.
- 14 X.** *Św. św. męczenników Nazarego, Gerwazego, Protazego i Celsjusza*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 54.
- 15 X.** *Św. męczennika Lucjana, kapłana Antiochii*: kontakion o Lucjanie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 55.
- Św. ojca naszego Eutymiusza Młodszeo*: kontakion o Eutymiuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 55–56.

- 16 X. *Św. męczennika Longina, setnika, który stał pod Krzyżem*: kontakion o Longinie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 56.
- 17 X. *Św. męczennika Andrzeja, bpa Kreta*: troparion, ton 4; kontakion o Andrzeju, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 57.
- Święty prorok Boży Ozeasz (17/30 X)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2011, s. 61–62.
- 18 X. *Św. apostoła i ewangelisty Łukasza*: troparion, ton 5; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 57–58.
- Święty apostoł i ewangelista Łukasz (18/31 X)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2005, s. 28–29 [+ poprawka stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w: „Przegląd Prawosławny” 11, 2005, s. 38].
- 19 X. *Św. męczennika Warusa*: kontakion o Warusie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 58.
- 20 X. *Św. męczennika Artemiusza*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 59.
- 21 X. *Św. ojca naszego Hilariona Wielkiego*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 59.
- 22 X. *Św. równego apostołom Abercjusza*: kontakion o Abercjuszu, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 60.
- Św. św. Siedmiu młodzieńców męczenników w Efezie*: kontakion o męczennikach, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 60.
- 23 X. *Św. Jakuba, Brata Pańskiego i pierwszego biskupa Jerozolimy*: troparion, ton 2; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 61.
- 24 X. *Św. wielkiego męczennika Aretasa i jego towarzyszy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 62.
- 25 X. *Św. św. męczenników i sekretarzy Marcjana i Martyriusza*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 62.
- 26 X. *Dzień św. Dymitra [minieja]. Miesiąca października 26 dnia Świętego i sławnego wielkiego męczennika Dymitra Toczącego Mirrę. Wspomnienie wielkiego i strasznego trzęsienia ziemi*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

- Św. i chwalebny wielki męczennik Dymitra Miroszującego*: troparion, ton 3; troparion o trzęsieniu ziemi, ton 8; kontakion o męczenniku, ton 2; kontakion o trzęsieniu ziemi, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 63–64.
- Św. wielkomęczennik Dymitr z Tesalonik (26 X/8 XI)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, swetilen, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przeгляд Православный” 11, 2004, s. 36–37.
- 27 X.** *Św. męczennika Nestora*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 65.
- 28 X.** *Św. ojca naszego Stefana, hymnografa*: kontakion o Stefanie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 65.
- Św. św. męczenników Terencjusza i Neonilly*: kontakion o męczennikach, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 65.
- 29 X.** *Św. matki naszej Anastazji Rzymianki, męczennicy*: kontakion o Anastazji, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 66.
- Św. ojca naszego Abramiusza, pustelnika*: kontakion o Abramiuszu, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 66.
- 30 X.** *Św. św. męczenników Zenobiusza i Zenobii, siostry jego*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 67.
- 31 X.** *Św. św. apostołów Stachysa, Apellesa, Ampliasza i ich towarzyszy z 70 uczniami Pana*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 67.
- 1 XI.** *Św. św. męczenników i cudotwórców Kosmy i Damiana, lekarzy-wolontariuszy*: troparion, ton 8; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 68.
- 2 XI.** *Św. św. męczenników Acyndyna i jego towarzyszy*: troparion, ton 2; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, 69.
- 3 XI.** *Św. św. męczenników Acepsymasa, Józefa i Aitalasa*: kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 70.
- Poświęcenie świątyni św. wielkiego męczennika Jerzego w Liddzie, gdzie złożono jego relikwie*: troparion o św. Jerzym, ton 4; kontakion o Jerzym, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 70.

- 4 XI. *Św. ojca naszego Joannicjusza Wielkiego*: kontakion o wielebnym, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 71.
- 5 XI. *Św. św. męczenników Galaktiona i Epistemy, jego żony*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 72.
- Święci męczennicy Galakcjon i Epistymia (5/19 XI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8, w tonie 8 i w tonie 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2012, s. 61–62.
- 5 XI (4 I). *Św. Linus*: fragmenty hymnów liturgicznych, przeł. A. Namumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 105–114.
- 6 XI. *Św. ojca naszego Pawła, patriarchy Konstantynopola, wyznawcy*: troparion, ton 3; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 72.
- Święty Paweł Wyznawca, arcybiskup (patriarcha) Konstantynopola (6/19 XI)*: cztery stichery [na „Panie, zawołałem do Ciebie”] w tonie 4. i sławnik w tonie 1., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2009, s. 61–62.
- Święty mnich Barlaam Chutyński (6/19 XI)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, strofa inna, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2006, s. 36–37.
- 7 XI. *Św. św. 32 męczenników z Meliteny*: kontakion o męczennikach, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 73.
- Św. ojca naszego Łazarza, cudotwórcy, który żył w trudach ascezy na górze Galezyjskiej*: troparion o wielebnym, ton 8; kontakion o wielebnym, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 73–74.
- 8 XI. *Dzień św. archanioła Michała* [minieja]. *Miesiąca listopada 8 dnia synaksa Świętego arcystratega Michała i pozostałych mocy bezcielesnych*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Sobór św. archanioła Michała i pozostałych bezcielesnych Moc*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 74.
- 9 XI. *Św. św. męczenników Onezyfora i Porfiriusza*: kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 75.

- Św. matki naszej Matrony, wielebnej Teoktysty z wyspy Lesbos*: kontakion o wielebnej, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 75.
- 10 X.** *Św. św. apostołów Erasta, Olimpasa, Rodiona i ich towarzyszy z 70 uczniami Pana*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 76.
- 11 XI.** *Św. św. męczenników Menasa, Wiktora i Wincentego*: kontakion o Menasie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 77.
- Św. ojca naszego i wyznawcy Teodora Studyty*: kontakion o wielebnym, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 78.
- 12 XI.** *Św. ojca naszego Jana Jałmużnika, patriarchy Aleksandrii*: troparion o Janie, ton 8; kontakion o Janie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 79–80.
- Święty Jan Miłosierny patriarcha Aleksandryjski (12/25 XI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4. i sławnik w tonie 2. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2010, s. 61–62.
- Św. męczennika Jozafata Kuncewicza, abpa połockiego*: troparion o Jozafacie, ton 4 (wersja ukraińska); kontakion o Jozafacie, ton 2; kontakion o Jozafacie, ton 4 (wersja ukraińska), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 79–80.
- Św. ojca naszego Nila*: kontakion o Nilu, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 80.
- 13 XI.** *Św. ojca naszego Jana Złotoustego, patriarchy Konstantynopola*: troparion, ton 8, kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 81.
- 14 XI.** *Św. wspianego apostoła Filipa*: troparion, ton 3; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 82.
- Święty apostoł i diakon Filip (11/24 X)*: trzy stichery, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2007, s. 38–40 [+ poprawka „Przegląd Prawosławny” 11, 2007, s. 41].
- 15 XI.** *Św. św. męczenników i wyznawców Guriasa, Samonasa i Habiba*: troparion, ton 5; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 83.

- Święci męczennicy i wyznawcy Giriasz, Samon i Habib (15/28 XI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 i sławnik w tonie 2 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2012, s. 61–62.
- 16 XI.** *Św. apostoła i ewangelisty Mateusza*: troparion, ton 3; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 83–84.
- Święty apostoł i ewangelista Mateusz (16/29 XI)*: dwie (1. i 2.) stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2005, s. 37–38.
- 17 XI.** *Św. ojca naszego Grzegorza Cudotwórcy, bpa Neocezarei*: troparion, ton 8; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 84.
- 18 XI.** *Św. św. męczenników Platona i Romana*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 85.
- 19 XI.** *Św. męczennika Barlaama*: kontakion o męczenniku, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 86.
- 20 XI.** *Przed-święto Wprowadzenia Najświętszej Bogurodzicy do świątyni*: troparion o przed-święcie, ton 4, kontakion o Przed-święcie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 87.
- Św. ojca naszego Grzegorza Dekapolity*: kontakion o Grzegorzu, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 87.
- Św. ojca naszego Proklusa, patriarchy Konstantynopola*: kontakion o Proklosie, ton 4; kontakion o Proklusie (!), ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 87.
- 21 XI.** *Wprowadzenie Bogurodzicy do Świątyni* [minieja]. *Miesiąca listopada 21 dnia Wprowadzenie Najświętszej Bogurodzicy do Świątyni*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Wprowadzenie do świątyni Najśw. Pani naszej Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Maryi*: antyfona 1 (Ps 47,2; 86,3; 47,4); antyfona 2 (Ps 45,5; 95,6; 117,20); antyfona 3 (Ps 44,13–15); troparion, ton 4; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 88–89.
- 22 XI.** *Św. apostoła Filemona, z Siedemdziesięciu towarzyszy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 90.

- 23 XI.** *Św. św. ojców naszych Amfilochiusza, bpa Ikonium i Grzegorza, bpa Agrygentu*: kontakion o Amfilochiuszu, ton 2; kontakion o Grzegorzu, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 92.
- 23 listopada: świętego Grzegorza z Agrigento* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach” w tonie 3, IX.4)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 105–106.
- 24 XI.** *Św. męczennicy Katarzyny [Aleksandryjskiej]*: troparion o Katarzynie, ton 4; kontakion o Katarzynie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 94.
- Św. wielkomęczennica Katarzyna (24 XI/7 XII)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1., swietilen, stichera [na chwali-tech] w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2007, s. 39–41.
- Św. wielkiego męczennika Merkurego*: kontakion o Merkury, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 95.
- Święty męczennik Merkury Smoleński (24 XI/7 XII)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4., stichera na stichownie w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2008, s. 33–34.
- 25 XI.** *Św. św. męczenników Klemensa, papieża rzymskiego i Piotra, patriarchy Aleksandrii*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 97.
- 25 listopada: świętego Klemensa papieża* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (IV.1, IV.2, IX.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 106.
- 26 XI.** *Św. ojca naszego Alipiusza Słupnika*: troparion, ton 1; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 97.
- 27 XI.** *Św. męczennika Jakuba Persa*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 98.
- 28 XI.** *Św. św. męczenników Stefana Nowego i Irenarcha*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 99.
- 29 XI.** [brak tekstu]

- 30 XI.** *Św. i wspaniałego apostoła Andrzeja Pierwszego-Powołanego:* troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 101.
- 1 XII.** *Św. proroka Nahuma:* kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 102.
- 2 XII.** *Św. proroka Habakuka:* kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 103.
- Święty prorok Boży Abbakum (2/15 XII):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2009, s. 61–62.
- 3 XII.** *Św. proroka Sofoniasza:* kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 103.
- 4 XII.** *Św. wielkiej męczennicy Barbary:* troparion o świętej, ton 8; kontakion o Barbarze, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 104.
- Święta Wielkomęczennica Barbara:* dwie stichery na chwalitech, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2000, s. 36–37.
- Św. ojca naszego Jana Damasceńskiego:* troparion o Janie, ton 8; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 104.
- Święty Jan Damasceński (4/17 XII):* dwie stichery pogrzebowe św. Jana Damasceńskiego, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2006, s. 38–39.
- 5 XII.** *Św. ojca naszego Saby Uświęconego:* troparion, ton 8; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 105.
- 6 XII.** *Dzień św. Mikołaja [minieja]. Miesiąca grudnia 6 dnia Świętego ojca naszego Mikołaja arcybiskupa Miry Licejskiej, Cudotwórcy,* przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. ojca naszego Mikołaja, abpa Miry w Licji, cudotwórcy:* troparion, ton 4; kontakion, ton 3; prokimen, ton 7 (Ps 63,11–12); alleluja (Ps 131,9.13); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 106.
- Święty Mikołaj Cudotwórca (6/19 XII):* dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 1999, s. 25–26.

- Dzień św. archimandryty Grzegorza [minieja]. Miesiąca grudnia 6 dnia Świętego ojca naszego męczennika Grzegorza Archimandryty [małe nieszpory; wielkie nieszpory; jutrznia; liturgia], przeł. ks. H. Paprocki, [w:] Żywot św. Grzegorza, s. 21–34, www.liturgia.cerkiew.pl*
- 7 XII.** *Św. ojca naszego Ambrożego, bpa Mediolanu:* kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 107–108.
- Święty Ambroży arcybiskup Mediolanu (7/20 XII):* dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2004, s. 35–36.
- 7 grudnia: świętego Ambrożego z Mediolanu [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (I.2, sedalen)],* przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 106–107.
- [wariant hymnu I.2:] *Troparion ku czci św. Ambrożego, biskupa Mediolanu,* przeł. A. Naumow, [w:] *Ze służb ku czci świętych włoskich*, s. 5.
- 8 XII.** *Św. ojca naszego Patapiusza [!]:* kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 108.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Potapiusz (8/21 XII):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1, 2 i 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2011, s. 61–62.
- 9 XII.** *Poczęcie przez św. Annę Bogurodzicy:* troparion, ton 4; kontakion, ton 4; prokimen, ton 8 (Ps 67,36.27); alleluja (Ps 36,39–40); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 109.
- 10 XII.** *Św. św. męczenników Menasa, Hermogena i Eugrafa:* troparion, ton 8; kontakion, ton 1 (wersja słowiańska), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 110.
- 11 XII.** *Św. ojca naszego Daniela Słupnika:* troparion, ton 1; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 111.
- Niedziela Świętych Praojców Pana:* troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 4 (Dn 3,26–27); alleluja (Ps 98,6–7); śpiew na komunię (Ps 148,1; Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 112.

- 12 XII. *Św. ojca naszego Spirydona Cudotwórcy, bpa Trymitontu na Cyprze*: troparion, ton 1; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 113.
- 13 XII. *Św. św. męczenników Eustracjusza i towarzyszy*: kontakion o Eustracjuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 114.
- 14 XII. *Św. św. męczenników Tyrsusa, Leucjusza i towarzyszy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 114.
- Święci męczennicy Firs, Leukiusz, Filemon i inni z nimi (14/27 XII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2012, s. 61–62.
- 15 XII. *Św. męcz. Eleuteriusza*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 115.
- 16 XII. *Św. proroka Aggeusza*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 115–116.
- 17 XII. *Św. proroka Daniela i trzech młodzieńców: Ananiasza, Azariasza i Misaela*: troparion, ton 2; kontakion, ton 3; kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 117.
- 18 XII. *Św. męczennika Sebastiana i jego towarzyszy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 118.
- Święty męczennik Sebastian (18/31 XII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 2010, s. 32–33.
- 18 grudnia: *męczennika Sebastiana i jego towarzyszy* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichera na „Gospodi wozzwach”, IX.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 107.
- Niedziela Praojców* [minieja]. *Niedziela Świętych Praojców*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- 19 XII. *Św. męczennika Bonifacego*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 119.
- 20 XII. *Przed-święto Narodzenia co do ciała Pana i Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*: troparion o przed-święcie, ton 4; kontakion o przed-święcie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 120–121.

Niedziela Ojców [minieja]. *Niedziela przed narodzeniem Chrystusa.*

Świętych Ojców, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Niedziela przed Bożym Narodzeniem: troparion, ton 2; kontakion, ton 6; kontakion, ton 1; prokimen, ton 4 (Dn 3,26–27); alleluja (Ps 43,2; 33,18); śpiew na komunię (Ps 148,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 118–119.

Św. męczennika Ignacego Bogonosiciela, bpa Antiochii: kontakion o Ignacym, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 121.

21 XII. *Przed-święto Bożego Narodzenia*: kontakion o przed-święcie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 121.

Św. męcz. Julianny z Nikomedii: kontakion o Juliannie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 121.

22 XII. *Św. wielkiej męczennicy Anastazji*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 122.

22 grudnia: męczennicy Anastazji [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (kondakion, ikos)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 107.

23 XII. *Św. św. 10 Męczenników z Krety*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 123.

24 XII. *Wigilia Bożego Narodzenia*: prokimen, ton 1 (Ps 2,4.1); alleluja (Ps 109,1–4); śpiew na komunię (Ps 148,1); troparion o Wigilii, ton 4; kontakion o przed-święcie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 123–124.

25 XII. *Boże Narodzenie* [minieja]. *Miesiąca grudnia 25 dnia Narodzenie Pana i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Narodzenie co do ciała Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa: antyfona 1 (Ps 110,1.3.9); antyfona 2 (Ps 111,1.3); antyfona 3 (Ps 109,1–3); troparion, ton 4; kontakion, ton 3; prokimen, ton 8; alleluja (Ps 18,2–3); śpiew na komunię (Ps 110,9), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 126–128.

Troparion święta (Boże Narodzenie), fragment służby i fragment kondakionu, b.n.t., „Istocznik” 1(9), 2009, s. 11.

- Troparion święta i prokimenon*, b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 4 [fragment książki: ks. K. Bondaruk, *Nauka o nabożeństwach prawosławnych*, Białystok 1987].
- Święto Bożego Narodzenia. Znaczenie postu, historia i cel ustanowienia święta* [stichera na litii, stichera na stichownie], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2001, s. 32–34.
- [wariant:] *O święcie Bożego Narodzenia jeszcze raz* [poprawna wersja sticher], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2001, s. 40.
- Pieśń liturgiczna na Boże Narodzenie* [stichira na chwalitech w tonie 4], b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 6.
- 26 XII. Sobór (Synaksis) Najśw. Bogurodzicy:** kontakion, ton 8; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–48), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 129.
- Sobota po Bożym Narodzeniu:* prokimen, ton 4 (Ps 44,18.11); alleluja (Ps 131,8.11); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 129.
- Niedziela po święcie Bożego Narodzenia* [minieja]. *Niedziela po Narodzeniu Chrystusa. Wspomnienie świętych sprawiedliwych Józefa Oblubieńca, Dawida Króla i Jakuba brata Pańskiego*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Niedziela po Bożym Narodzeniu: św. św. Józefa Oblubieńca, króla Dawida i Jakuba apostoła brata Pańskiego:* troparion o św. Józefie Oblubieńcu, ton 2; prokimen, ton 8 (Ps 67,36.27); alleluja (Ps 131,1.11); śpiew na komunię (Ps 148,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 130.
- 27 XII. Św. apostoła, pierwszego męczennika i archidiacona Stefana:** troparion o apostołe, ton 4; kontakion o apostołe, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 131.
- Pierwszy męczennik święty Stefan (27 XII/9 I):* stichera na „Panie, zwołałem do Ciebie”, stichera na chwalitech, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2006, s. 38–39.
- Św. ojca naszego i wyznawcy Teodora Naznaczonego, brata Teofana Hymnografa:* troparion o wyznawcy, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 131.

- 28 XII.** *Św. św. męczenników spalonych w Nikomedii:* troparion, ton 2; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 132.
- 29 XII.** *Św. św. Młodzianków zabitych przez Heroda w Betlejem:* kontakion o Młodziankach, ton 4; prokimen, ton 6 (Ps 112,1.9); alleluja (Ps 78,3.10); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 133.
- 30 XII.** *Św. męczennicy Anisji:* kontakion o Anysii, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 134.
- 31 XII.** *Św. męczennicy Melanii Rzymianki:* troparion o Melanii, ton 4; kontakion o Melanii, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 135–136.
- 31 grudnia:** *męczennicy Melanii* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (VIII.1, IX.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 108.
- 1 I.** *Obrzezanie Pańskie* [minieja]. *Miesiąca stycznia 1 dnia Obrzezanie w ciełe Pana naszego Jezusa Chrystusa. Wspomnienie świętego ojca naszego Bazylego Wielkiego, arcybiskupa Cezarei Kapadockiej*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Obrzezanie co do ciała Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa:* antyfona 1 (Ps 65,1–2; 104,2; 65,3); antyfona 2 (Ps 95,11; 67,5; 49,2); antyfona 3 (Ps 88,2a.2b; 44,8); troparion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 138–139.
- Obrzezanie Pańskie:* stichera na chwalitech, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2003, s. 29–31.
- Św. ojca naszego Bazylego Wielkiego, abpa Cezarei w Kapadocji:* troparion o św. Bazylim, ton 1; kontakion o św. Bazylim, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 139.
- Święty Bazyli Wielki (1/14 I):* stichera na litii, dwie ze sticher na chwalitech, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2004, s. 32–33.
- 2 I.** *Św. ojca naszego Sylwestra, papieża rzymskiego:* kontakion o Sylwestrze, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 142.
- Święty Sylwester, papież rzymski (8/21 XII), z oficjum* [trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2012, s. 61–62.

- Sedalen ku czci św. Sylwestra, papieża rzymskiego*, przeł. A. Naumow, [w:] *Ze służb ku czci świętych włoskich*, s. 5.
- [przedruk] *2 stycznia: świętego Sylwestra* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (IV.3, VI.1, sedalen)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 108.
- Przed-święto Teofanii*: troparion o Przed-święcie, ton 4; kontakion o przed-święcie, ton 4; prokimen, ton 6 (Ps 27,9.1); alleluja (Ps 66,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 143.
- 3 I. Św. pror. Malachiasza**: kontakion o proroku, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 144.
- Św. męczennika Gordiusza*: kontakion o męczenniku, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 144.
- Niedziela przed Teofanią*: prokimen, ton 6 (Ps 27,9.1); alleluja (Ps 66,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 143.
- 4 I. Sobór św. św. 70 Apostołów, uczniów Pana naszego**: kontakion o apostołach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 145.
- 4 stycznia: świętych siedemdziesięciu apostołów [a wśród nich Linusa]* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (drugi kanon, VI.1)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 108.
- Sedalen ku czci św. Teoktysta, ihumena z Caccamo na Sycylii*, przeł. A. Naumow, [w:] *Ze służb ku czci świętych włoskich*, s. 5.
- [przedruk] *Tegoż dnia: świętego Teoktysta, ihumena z Cucumo* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (wybór)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 109.
- Św. ojca naszego Teoktysta, igumena Kukumon na Sycylii*: kontakion o Teoktyście, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 146.
- 5 I. Wigilia Teofanii**: troparion o Przed-święcie, ton 4; kontakion o Przed-święcie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 147.
- 6 I. Objawienie Pańskie** [minieja]. *Miesiąca stycznia 6 dnia święte objawienie. Chrystus Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

- Święta Teofania Pana naszego Jezusa Chrystusa*: antyfona 1 (Ps 113A,1–3.5); antyfona 2 (Ps 114,1–3.5); antyfona 3 (Ps 117,1–2.4); troparion, ton 1; kontakion, ton 4; prokimen, ton 4 (Ps 117,26–27.1); alleluja (Ps 28,1–2); śpiew na komunię (Tt 2,11), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 148–150.
- Objawienie Pańskie*: troparion 1. i 3. godziny liturgicznej Objawienia Pańskiego, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 1998, s. 27–28.
- Objawienie Pańskie*: stichera na stichownie, hirmos 3. pieśni 2. kanonu, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2002, s. 10–12.
- Fragment jutrzni słowiańskiej, dogmatyk święta*, przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Święto Objawienia Pańskiego*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 1(22), 1987, s. 1.
- 7 I. Sobór św. chwalebne proroka i Poprzednika Jana Chrzciciela**: troparion, ton 2; kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 151.
- 8 I. Św. ojca naszego Jerzego Chozebity**: kontakion o Jerzym, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 152.
- Święta (w upodobnieniu się do Boga) Domnika (8/21 I)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2013, s. 61–62.
- 9 I. Św. męczennika Polieukta**: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 153.
- Niedziela po Teofanii*: prokimen, ton 1 (Ps 32,22.1); alleluja (Ps 88,2–3), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 153.
- 10 I. Św. ojca naszego Grzegorza, bpa Nyssy**: kontakion o Grzegorzcu, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 155.
- 11 I. Św. ojca naszego Teodozego, Cenobiarchy**: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 157.
- 12 I. Św. męczennicy Tatiany**: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 158.
- Święta męczennica Tatiana (12/25 I)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2011, s. 61–62.

- 12 stycznia: *męczennicy Tatiany* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (kondakion, VIII.3)], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 109.
- 13 I. [brak tekstu]
- 14 I. *Św. św. ojców zabitych na Synaju i Raitho*: kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 159.
Odejsie św. równej apostołom Niny: troparion o Ninie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 159.
- 15 I. *Św. św. Pawła z Teb i Jana Kalibity*: kontakion o Pawle, ton 3 (wersja słowiańska); kontakion o Pawle, ton 4 (wersja grecka); kontakion o Janie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 161.
- 16 I. *Uczczenie czcigodnych okowów św. wspaniałego apostoła Piotra*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 162.
- 17 I. *Św. ojca naszego Antoniego Wielkiego Bogonosiciela*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 165.
- 18 I. *Św. św. ojców naszych i patriarchów Aleksandrii Atanazego i Cyryla*: troparion, ton 3; kontakion o Atanazym, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 165–166.
- 19 I. *Św. ojca naszego Makarego Egipskiego*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 166.
- 20 I. *Św. ojca naszego Eutymiusza Wielkiego Bogonosiciela*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 167.
- 21 I. *Św. ojca naszego Maksyma Wyznawcy*: kontakion o Maksymie, ton 8; kontakion inny o Maksymie, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 168.
- 22 I. *Św. apostoła Tymoteusza i św. męczennika Anastazego Persa*: troparion o Tymoteuszu, ton 4; kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 169.
- Św. apostoł Tymoteusz (22 I/4 II)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1., sławnik w tonie 8., stichera na stichownie w tonie 1., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2008, s. 40–41.

- 23 I. Św. męczennika Klemensa, bpa Ancyry:** troparion o Klemensie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 171.
- Bł. Wincentego i 12 towarzyszy, unickich męczenników z Pratulina:* troparion o męczennikach unickich, ton 8; kontakion o męczennikach unickich, ton 2; teotokion, ton 5; prokimen, ton 7 (Ps 17,2–3); alleluja (J 17,21), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 171–172.
- 24 I. Św. matki naszej Kseni:** kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 173.
- Troparion, ton 7, na dzień pamięci św. Kseni Petersburskiej (24 I),* b.n.t., „Istocznik” 2(40), 2017, s. 14.
- 25 I. Św. ojca naszego Grzegorza Teologa, patriarchy Konstantynopola:** troparion, ton 1; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 173.
- Święty Grzegorz Teolog arcybiskup konstantynopolitański (25 I/7 II),* stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2005, s. 37–38.
- 26 I. Św. ojca naszego Ksenofonta i jego bliskich:** kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 174.
- 27 I. Przeniesienie relikwii św. Jana Złotoustego:** troparion o Janie, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 174–175.
- 28 I. Św. ojca naszego Efrema Syryjczyka:** kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 175.
- 29 I. Przeniesienie relikwii św. męczennika Ignacego Bogonosiciela:** kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 176.
- 30 I. Dzień trzech wielkich hierarchów [minieja]. Miesiąca stycznia 30 dnia Świętych ojców naszych i wielkich hierarchów Bazylego Wielkiego, Grzegorza Wielkiego, Grzegorza Teologa i Jana Chryzostoma,** przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. św. ojców naszych i wielkich abpów Bazylego Wielkiego, Grzegorza Teologa i Jana Złotoustego:* troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 8 (Ps 18,5.2); alleluja (Ps 88,6.8); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 178–179.

- 30 stycznia: *świętego Hipolita* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach” w tonie 1, III.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 109.
- 31 I. *Św. św. męczenników Cyrusa i Jana, cudotwórców i lekarzy wolontariuszy*: troparion, ton 5, kontakion, ton 3, s. 179.
- 1 II. *Przed-święto Spotkania Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*: troparion o Przed-święcie, ton 1; kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 180.
- Święty męczennik Tryfon (1/14 II)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” i swietilen, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2007, s. 38–39.
- 2 II. *Spotkanie Pańskie* [minieja]. *Miesiąca lutego 2 dnia Spotkanie Pana naszego Jezusa Chrystusa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Spotkanie Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*: antyfona 1 (Ps 44,2–3); antyfona 2 (Ps 44,4–7); antyfona 3 (Ps 44,11.13.18); troparion, ton 1; kontakion, ton 1; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–48); alleluja (Łk 2,29.32); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 181–183.
- Spotkanie Pańskie*: dwie stichery ze sticher litii, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 1998, s. 27–28.
- Troparion święta Spotkania Pańskiego*, przeł. T. Wyszomirski, [w:] T. Wyszomirski, *Spotkanie Pańskie*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 2(23), 1987, s. 3.
- 3 II. *Św. sprawiedliwego Symeona i Anny Prorokini*: kontakion o Symeonie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 184.
- Święci sprawiedliwi Symeon, który wziął na ręce Dzieciątka Boże i prorokini Anna (3/16 II)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2005, s. 36–37.
- 4 II. *Św. ojca naszego Izydora z Peluzjum*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 185.
- 5 II. *Św. męczennicy Agaty*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 185.

- Święta męczennica Agata (5/18 II)*: z oficjum trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4. i sławnik w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2010, s. 61–63.
- 5 lutego: męczennicy Agaty* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach” w tonie 2, na „Gospodi wozzwach” ‘sława’)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 109–110.
- 6 II.** [brak tekstu]
- 7 II.** *Św. ojca naszego Parteniusza, bpa Lampsaku*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 186.
- 8 II.** *Św. wielkiego męczennika Teodora Dowódcy*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 187.
- 9 II.** *Św. męczennika Nicefora*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 187.
- Święty męczennik Nicefor (9/22 II)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2. i sławnik w tonie 6. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2012, s. 61–62.
- 10 II.** *Św. męczennika Charalampa, bpa*: troparion, ton 4 (wersja grecka); kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 188.
- 11 II.** *Św. męczennika Błażeja, bpa Sebasty*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 189.
- 12 II.** *Św. ojca naszego Melecjusza, abpa Antiochii*: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 190.
- Święta męczennica Tatiana (12/25 II)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 2009, s. 35–37.
- 13 II.** *Św. ojca naszego Martyniana*: troparion, ton 8; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 191.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Martynian (13/26 II)*: z oficjum trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2. i sławnik w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2013, s. 61–62.

- 14 II.** *Św. ojca naszego Auksencjusza*: kontakion o Auksencjuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 192.
Odejsie św. ojca naszego Konstantyna Filozofa, w zakonie Cyryla, nauczyciela Słowian: troparion o Konstantynie, ton 4; kontakion o Konstantynie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 192.
- 15 II.** *Św. apostoła Onezyma*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 193.
Św. apostoł Onezym (15/28 II): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2008, s. 39–40.
- 16 II.** *Św. św. męczenników Pamfila, kapłana i jego towarzyszy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 193.
- 17 II.** *Św. wielkiego męczennika Teodora Tyrona (Rekruta)*: troparion, ton 2; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 194–195.
Św. Wielkomęczennik Teodor Tyron (Rycerz): stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2001, s. 34–35.
- 18 II.** *Św. ojca naszego Leona, papieża rzymskiego*: troparion, ton 8; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 196.
Święty Leon (Lew), papież rzymski (18 II/2 III): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2009, s. 39–40.
- 18 lutego: świętego Leona Wielkiego** [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach”, ikos)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 110.
- 19 II.** *Św. apostoła Archipa*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 198.
- 20 II.** *Św. ojca naszego Leona, bpa Katanii*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 199.
- 21 II.** *Św. ojca naszego Tymoteusza z Symbolów*: kontakion o Tymoteuszu, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 200.

- Święty Eustachiusz, arcybiskup Antiochii (21 II/6 III)*: trzy stiche-
ry na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8 z oficjum], przeł.
ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 2011, s. 61–62.
- 22 II.** *Znalezienie czcigodnych relikwii św. św. męczenników w dziel-
nicy Konstantynopola zwanej Eugenios*: kontakion, ton 8, przeł.
o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 201.
- 23 II.** *Św. męczennika Polikarpa, bpa Smyrny*: kontakion, ton 1, przeł.
o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 203.
- 24 II.** *Pierwsze i drugie odnalezienie czcigodnej głowy św. chwalebne-
go proroka i Poprzednika Jana Chrzciciela*: troparion, ton 4; kon-
takion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 205.
- 25 II.** *Św. ojca naszego Tarazjusza, patriarchy Konstantynopola*: kon-
takion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 205.
- 26 II.** *Św. Porfiriusza, abpa Gazy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka
MIC, [w:] *Menologion*, s. 206.
- 27 II.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Prokopa Dekapolity*: kontakion,
ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 207.
- 28 II.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Bazylego, towarzysza św. Proko-
pa*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*,
s. 207.
- 29 II.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Kasjana Rzymianina*: troparion,
ton 8; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menolo-
gion*, s. 208.
- 1 III.** *Św. męczennicy Eudocji*: troparion, ton 2; kontakion, ton 4,
przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 209–210.
- 2 III.** *Św. męczennika Teodota, bpa Cyrenii na Cyprze*: kontakion,
ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 210.
- Święty Arseniusz biskup Tweru (2/15 III)*: stichera na „Panie, zawoła-
łem do Ciebie”, stichera na litii, Łk 10,1–2, przeł. ks. S.(E.) Strach,
„Przegląd Prawosławny” 3, 2005, s. 27–29.
- 3 III.** *Św. św. męczenników Eutropiusza, Kleonika i Bazyliska*: konta-
kion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 211.
- 4 III.** *Św. ojca naszego Gerasyma z brzegów Jordanu*: kontakion, ton 4,
przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 211.

- Święty w upodobnieniu się (do Boga) Gerazym znad Jordanu (4/17 III):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2010, s. 61–62.
- 5 III.** *Św. męczennika Konona:* kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 212.
- 6 III.** *Św. św. 42 męczenników z Amorium:* kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 213.
- 7 III.** *Św. św. męczenników Bazylego, Eframa i innych bpów Chersonezu:* kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 213.
- 8 III.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Teofilakta, metropolity Nikomedii:* troparion, ton 6; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 214.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Teofilakt, wyznawca, biskup (8/21 III), z oficjum [trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1],* przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2011, s. 61–62.
- 9 III.** *Św. św. 40 Męczenników z Sebasty:* troparion, ton 1; kontakion, ton 6; prokimen, ton 5 (Ps 11,8.2); alleluja (Ps 65,1.10); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 215–216.
- Świętych Czterdziestu Męczenników z Sebasty (9/22 III):* dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2006, s. 38–40.
- 10 III.** *Św. męczennika Kwadratusa i jego towarzyszy:* kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 216.
- 11 III.** *Św. ojca naszego Sofroniusza, patriarchy Jerozolimy:* kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 217.
- 12 III.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Teofana:* troparion o Teofanie, ton 5; kontakion o Teofanie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 219.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Teofan Wyznawca (14/27 V):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2013, s. 61–62.

- Św. Grzegorza Wielkiego, papieża rzymskiego: troparion o Grzegorzcu, ton 2; kontakion o Grzegorzcu, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 219.
- 12 marca: świętego Grzegorza Dialoga, papieża rzymskiego [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (na „Gospodi wozzwach” ‘sława’, sedalen)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 110.
- 13 III. Przeniesienie relikwii św. ojca naszego Nicefora, patriarchy Konstantynopola: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 220.
- 14 III. Św. ojca naszego Benedykta: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 220.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Benedykt (14/27 III): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2008, s. 40–41.
- 14 marca: świętego Benedykta z Nursji [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (na „Gospodi wozzwach”, sedalen)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 111. [pierwodruk w:] *Święty Benedykt*, s. 105, 109.
- Stichira na „Gospodi wozzwach” ku czci św. Benedykta z Nursji, opata Monte Cassino*, przeł. A. Naumow, [w:] *Ze służb ku czci świętych włoskich*, s. 5.
- 15 III. [brak tekstu]
- 16 III. Św. męcz. Sabinusa Egipcjanina: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 221.
- 17 III. Św. ojca naszego Aleksego, Człowieka Bożego: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 222.
- Święty Aleksy Człowiek Boży (17/30 III): cztery stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2007, s. 40–41.
- 17 marca: świętego Aleksego, człowieka Bożego [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichera po 50. psalmie, VIII.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 111–112.

- 18 III. *Św. ojca naszego Cyryla, patriarchy Jerozolimy*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 223.
- 19 III. *19 marca: męczenników Chryzanta i Darii* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (VIII.4, IX.3)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 112.
- 20 III. *Św. św. ojców naszych mnichów zabitych w klasztorze św. Saby*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 224.
- 21 III. *Św. Jakuba, wyznawcy, bpa Katanii* [brak tekstu].
- 22 III. *Św. męczennika Bazylego, kapłana Kościoła w Ancyrze*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 225.
- 23 III. *Św. męczennika Nikona i jego towarzyszy* [brak tekstu].
- 24 III. *Przed-święto Zwiastowania Najśw. Bogurodzicy*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 226.
- 25 III. *Zwiastowanie Bogurodzicy* [minieja]. Miesiąca marca 25 dnia Zwiastowanie Najświętszej Bogurodzicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Zwiastowanie Najśw. Bogurodzicy Pani naszej i zawsze Dziewicy Maryi*: antyfona 1 (Ps 71,11.3; 95,2; 131,11); antyfona 2 (Ps 71,6; 45,5; 49,3; 71,7); antyfona 3 (Ps 71,17–19); prokimen, ton 4 (Ps 95,2); troparion, ton 4; kontakion, ton 8; alleluja (Ps 71,6.17); śpiew na komunię (Ps 113,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 226–228.
- Zwiastowanie Przenajświętszej Władczyni naszej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Marii*, trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 1998, s. 31–32.
- 26 III. *Św. Archaniola Gabriela*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 229.
- Sobór św. Archaniola Gabriela (26 III/8 IV)*: trzy ze sticher na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2004, s. 24.
- 27 III. [brak tekstu]
- 28 III. [brak tekstu]
- 29 III. [brak tekstu]

- 30 III.** *Św. ojca naszego Jana Klimaka*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 231.
- 31 III.** *Święty (w upodobnieniu się do Boga) Hipacy biskup Gangry (31 III/13 IV)* [trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2012, s. 61–62.
- 1 IV.** *Św. matki naszej Marii Egipcjanki*: kontakion, ton 4; kontakion, ton 3 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 232–233.
- Święta Maria Egipcjanka*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2002, s. 28–30.
- 2 IV.** *Św. ojca naszego Tytusa Cudotwórcy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 233.
- 3 IV.** *Św. ojca naszego i wyznawcy Nicetasa, igumena*: kontakion o Nikicie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 234.
- 4 IV.** *Św. św. ojców naszych Józefa Hymnografa i Jerzego z góry Maleos*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 234.
- Stichira na „Gospodi wozzwach” ze służby ku czci św. Józefa Hymnografa*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Ze służb ku czci świętych włoskich*, s. 5.
- 5 IV.** [brak tekstu]
- 6 IV.** *Św. ojca naszego Eutychiusza, patriarchy Konstantynopola*: kontakion o Eutychiosie, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 235.
- Święty Eutychiusz, arcybiskup konstantynopolitański (6/19 IV)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2., przeł. ks. S. (E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2010, s. 61–62.
- Odejsie ojca naszego Metodego, nauczyciela Słowian*: troparion o św. Metodym, ton 4, kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 236.
- 7 IV.** [brak tekstu]
- 8 IV.** *Św. św. apostołów Herodiona, Hermesa i innych z Siedemdziesięciu uczniów Pana*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 238.

- 9 IV. [brak tekstu]
- 10 IV. *Św. św. męczenników Terencjusza, Pompejusza i ich towarzyszy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 239.
- 11 IV. *Św. męczennika Antypasa, bpa Pergamonu w Azji*: troparion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 239.
- Święty Męczennik Antypas Biskup Pergamonu (11/24 IV)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” i 2. troparion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2007, s. 37–38.
- 12 IV. *Św. ojca naszego i wyznawcy Bazylego, bpa Parios*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 239.
- 13 IV. *Święty męczennik Artemon, prezbiter (13/26 IV)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2011, s. 61–62.
- 14 IV. *Św. ojca naszego i wyznawcy Marcina, papieża rzymskiego*: troparion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 241.
- Święty Marcin wyznawca, papież rzymski (14/27 IV)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2009, s. 61–62.
- 15 IV. *Św. św. apostołów Arystarcha, Pudensa, Trofima*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 242.
- 16 IV. *Św. św. męczennic Agapii, Ireny i Chionii*: kontakion o Irenie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 242.
- 17 IV. *Św. męczennika Symeona z Persji i św. Akacjusza, bpa Melyteny* [brak tekstu].
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Symeon z Persji (17/30 IV)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2013, s. 61–62.
- 18 IV. *Św. Jana, ucznia św. Grzegorza Dekapolity*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 244.
- 19 IV. [brak tekstu]
- 20 IV. *Św. ojca naszego Teodora Włosiennicy*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 245.

- Dzień św. męczennika Gabriela* [minieja]. *Miesiąca kwietnia 20 dnia Świętego dziecka męczennika Gabriela Zabłudowskiego*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Święty Męczennik Gabriel, kondakion (ton 6)*, b.n.t., „Istocznik” 2(10), 2009, s. 12.
- Troparion ku czci świętego męczennika Gabriela Zabłudowskiego*, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 88.
- 21 IV.** *Św. męczennika Januarego, bpa Benewentu i jego towarzyszy: kontakion, ton 3*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 246.
- Świętego męczennika – biskupa Januarego i z nim innych męczenników (21 IV/4 V):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2012, s. 61–62.
- 22 IV.** *Św. ojca naszego Teodora z Sykeos, bpa: troparion, ton 2*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 246.
- 23 IV.** *Dzień św. Jerzego Zwycięzcy* [minieja]. *Miesiąca kwietnia 23 dnia Świętego sławnego wielkiego męczennika zwycięzcy i cudotwórcy Jerzego*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. sławnego i wielkiego męczennika cudotwórcy Jerzego Zwycięzcy: troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 7 (Ps 63,11.2); alleluja (Ps 91,13–14); śpiew na komunię (Ps 111,7)*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 247–248.
- Święty Wielkomęczennik Jerzy*, stichera na stichownie, troparion i kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 1998, s. 27–28.
- 24 IV.** *Św. męczennika Saby Dowódcy: troparion, ton 5*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 248.
- 25 IV.** *Św. apostoła i ewangelisty Marka: troparion, ton 3; kontakion, ton 2*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 249.
- Święty apostoł i ewangelista Marek (25 IV/8 V):* trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2005, s. 27–28.
- 26 IV.** *Św. męczennika Bazylego, metropolity Amazji: kontakion, ton 4*, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 250.

- 27 IV. *Św. męczennika Symeona, krewnego Pańskiego, bpa Jerozolimy*: troparion, ton 1; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 250.
- Św. męczennik Symeon krewny Pański, biskup jerozolimski (27 IV/10 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2006, s. 38–39.
- 28 IV. *Św. św. apostołów Jazona i Sozypatra z siedemdziesięciu uczniów*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 251.
- Święci apostołowie Jazon i Sozypater (28 IV/11 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2008, s. 40–41.
- 29 IV. *Św. św. Dziewięciu Męczenników z Cyzyku*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 252.
- 30 IV. *Św. apostoła Jakuba, brata św. Jana Teologa*: troparion, ton 3; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 253.
- 1 V. *Św. proroka Jeremiasza*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 255.
- Święty Prorok Boży Jeremiasz (1/14 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2005, s. 35–36.
- 2 V. *Przeniesienie relikwii św. ojca naszego Atanazego Wielkiego, patriarchy Aleksandrii*: troparion, ton 3; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 255–256.
- Św. Atanazy Wielki arcybiskup aleksandryjski (2/15 V)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2008, s. 38–39.
- 3 V. *Św. św. męczenników Tymoteusza, lektora i Maury, jego żony*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 256.
- Odejście ojca naszego Teodozego, igumena klasztoru pieczerskiego i założyciela życia wspólnotowego na Rusi*: troparion o Teodozym, ton 8; kontakion o Teodozym, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 257.
- 4 V. *Św. męczennicy Pelagii*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 257.

- Święta męczennica Pelagia (4/17 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2009, s. 61–62.
- 5 V.** *Św. i sławnej męczennicy Ireny*: kontakion o Irenie, ton 4; kontakion inny o Irenie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 258.
- 6 V.** *Św. i sprawiedliwego Hioba*: troparion, ton 1; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 258–259.
- Święty Wielce Cierpiący Hiob Sprawiedliwy (6/19 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2007, s. 35–37.
- 7 V.** *Wspomnienie ukazania się na niebie znaku czcigodnego Krzyża w Jerozolimie o godz. 3.00 dnia za cesarza Konstansa*: troparion, ton 8; kontakion ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 259.
- 8 V.** *Dzień św. Jana Teologa [minieja]. Miesiąca maja 8 dnia świętego chwalebного apostoła i ewangelisty, który spoczywał na piersi Pana, umiłowanego dziewiczego ucznia Jana Teologa. Czcigodnego ojca naszego Arseniusza Wielkiego*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. apostoła i ewangelisty Jana Nauczyciela Wiary*: troparion, ton 2; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 260–261.
- Św. Arseniusza Wielkiego*: kontakion o Arseniuszu, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 261.
- 9 V.** *Przeniesienie relikwii św. Mikołaja [minieja]. Miesiąca maja 9 dnia. Przeniesienie relikwii świętego ojca naszego cudotwórcy Mikołaja, arcybiskupa Miry Licejskiej*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Przeniesienie relikwii św. Mikołaja Cudotwórcy z Miry w Licji do Bari*: troparion, ton 4; kontakion, ton 3; prokimen, ton 7 (Ps 149,5.1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 262.
- Św. proroka Izajasza*: kontakion o proroku, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 264.

- Św. męczennika Krzysztofa: troparion o męczenniku, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 263.
- 10 V. Św. apostoła Szymona Zeloty: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 264.
- 11 V. Dzień św. św. Cyryla i Metodego [minieja]. *Miesiąca maja 11 dnia Świętych ojców naszych równych apostołom Metodego i Cyryla, nauczycieli Słowian*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. św. równych apostołom Cyryla i Metodego, apostołów Słowian: troparion, ton 4; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 265.
- Św. męczennika Mucjusza, kapłana: kontakion o Mucjuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 265.
- Święty męczennik – kapłan Mocjusz (11/24 V): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2012, s. 61–62.
- 12 V. Św. ojca naszego Epifaniasza, bpa Cypru i św. Germana, patriarchy Konstantynopola: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 267.
- 13 V. Św. męczennicy Glicerii: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 267–268.
- 14 V. Św. męczennika Izydora z Chios, żołnierza: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 268.
- Święty męczennik Izydor z wyspy Chios (14/27 V): ze sticher na „Panie, zawołałem do Ciebie”: trzy strofy w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2013, s. 61–62.
- 15 V. Św. ojca naszego Pachomiusza Wielkiego: kontakion o Pachomiuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 269.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Pachomiusz Wielki (15/28 V): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 6 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2011, s. 61–62.
- 16 V. Św. ojca naszego Teodora Uświęconego, ucznia św. Pachomiusza: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 270.

- 17 V. *Św. św. apostołów Andronika i towarzyszy*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 270–271.
- Święty apostoł Andronik i Junia (17/30 V)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2010, s. 61–62.
- 18 V. *Św. męczennika Teodota z Ancyry; i siedmiu św. dziewic; i św. św. męczenników Piotra i Dionizego i ich towarzyszy*: troparion, ton 4 (wersja grecka); kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 271.
- 19 V. *Św. męczennika Patryka, bpa Prusy i jego towarzyszy*: kontakion, ton 4; kontakion, ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 272.
- 20 V. *Św. męcz. Talelajusza, lekarza-wolontariusza*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 273.
- 21 V. *Dzień św. św. Konstantina i Heleny [minieja]. Miesiąca maja 21 dnia świętych wielkich cesarzy i równych apostołom Konstantina i Heleny*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. św. sławnych wielkich przez Boga koronowanych równych apostołom cesarzy Konstantina i Heleny*: troparion, ton 8; kontakion, ton 3; prokimen, ton 8 (Ps 18,5,2); alleluja (Ps 88,20; 20,2); śpiew na komunię (Ps 18,5), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 274–275.
- Św. równi ap[ostołom] cesarz Konstantyn i cesarzowa Helena (21 V/3 VI)*: cztery stichery na chwalitech w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2008, s. 38–39.
- 21 maja: świętych Konstantina i Heleny* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach”, na stichownie, na chwalitie)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 112.
- 22 V. *Św. męczennika Bazyliska*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 275.
- 23 V. *Św. ojca naszego Michała Wyznawcy, bpa Synnady*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 276.
- 24 V. *Św. ojca naszego Symeona z Dziwnej Góry*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 276.

- 25 V. *Trzecie odnalezienie czciogodnej Głowy św. sławnego proroka i Poprzednika Jana Chrzyciela*: troparion, ton 4; kontakion, ton 6; alleluja (Ps 96,11; 84,12), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 278.
- 26 V. *Św. apostoła Karpa, z Siedemdziesięciu uczniów Pana*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 278.
- 27 V. [brak tekstu]
- 28 V. *Św. ojca naszego Nicetasa, bpa Chalcedonu*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 279.
- 29 V. *Św. męczennicy Teodozji Dziewicy*: troparion inny o Teodozji, ton 4; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 280.
- 30 V. *Św. ojca naszego Izaakiusza, igumena klasztoru Dalmatów*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 281.
- 31 V. *Św. męczennika Hermiasza, żołnierza*: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 282.
- 1 VI. *Św. męczennika Justyna Filozofa i jego towarzyszy*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 284.
- Święty męczennik Justyn Filozof: dwie ze sticher na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2004, s. 33–34.
- 2 VI. *Św. ojca naszego Nicefora, wyznawcy, patriarchy Konstantynopola*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 285.
- 3 VI. [brak tekstu]
- 4 VI. *Św. ojca Metrofana, patriarchy Konstantynopola*: kontakion, ton 2; kontakion inny, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 286.
- 5 VI. *Św. męczennika Doroteusza, bpa Tyru*: kontakion, ton 5, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 286.
- 6 VI. *Św. ojca naszego Bessariona Cudotwórcy*: kontakion o Bessarionie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 288.
- Św. Hilariona Nowego, igumena klasztoru Dalmatów: kontakion o Hilarionie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 288.

- 7 VI. [brak tekstu]
- 8 VI. [brak tekstu]
- 9 VI. *Św. ojca naszego Cyryla, patriarchy Aleksandrii*: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 290.
- 10 VI. [brak tekstu]
- 11 VI. *Św. św. apostołów Bartłomieja i Barnaby*: kontakion o św. Barnabie, ton 3; kontakion o św. Bartłomieju, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 292.
- Święci apostołowie Bartłomiej i Barnaba (11/24 VI)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2006, s. 37–38.
- 12 VI. *Św. ojca naszego Piotra z Atosu*: kontakion o Piotrze, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 293.
- Św. ojca Onufrego*: kontakion o Onufrym, ton 3, troparion o Onufrym, ton 1 (wersja miejscowa); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 293–294.
- Święty (prepodobny) Onufry Wielki*: trzy tropariony i bogorodiczen 7. pieśni kanonu św. Onufremu (z minei), przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 1998, s. 27–28;
- 13 VI. *Św. męczennicy Akwiliny*: kontakion o Akwilinie, ton 2; kontakion inny o Akwilinie, ton 3 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 295.
- Święta męczennica Akilina (13/26 VI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2011, s. 61–62.
- Św. ojca naszego Tryfiliusza, bpa Leukozji na Cyprze*: kontakion o Tryfiliuszu, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 295.
- 14 VI. *Św. proroka Elizeusza*: troparion o proroku, ton 4; kontakion o proroku, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 296–297.
- Święty Prorok Boży Elizeusz (14/27 VI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2007, s. 39–41.

- Św. ojca naszego Metodego, wyznawcy, patriarchy Konstantynopola*: kontakion o Metodym, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 297.
- Święty Metody patriarcha Konstantynopola (14/27 VI)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2012, s. 61–62.
- 15 VI.** *Św. proroka Amosa*: kontakion o proroku, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 299.
- Święty prorok Boży Amos (15/28 VI)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2. [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2009, s. 61–62.
- 16 VI.** *Św. i cudotwórcy Tychona, bpa Amatuntu na Cyprze*: kontakion o Tychonie, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 299.
- 17 VI.** *Św. św. męczenników Manuela, Sabaela i Izmaela*: kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 300.
- 18 VI.** *Św. męczennika Leoncjusza*: kontakion o Leoncjuszu, ton 3 (wersja grecka, wersja słowiańska), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 301.
- 19 VI.** *Św. apostoła Judy Tadeusza, brata Pańskiego co do ciała*: troparion, ton 1; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 302.
- Święty apostoł Juda brat Pański (19 VI/2 VII)*: trzy stichery na chwaliłach w tonie 5. i sławnik w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2008, s. 41–42.
- 20 VI.** *Św. męczennika Metodego, bpa Patary*: troparion, ton 1; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 302–303.
- 21 VI.** *Św. męcz. Juliana z Tarsu*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 303.
- 22 VI.** *Św. męcz. Euzebiusza, bpa Samosaty*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 304.
- Święty biskup męczennik Euzebiusz z Samosaty (22 VI/5 VII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2010, s. 61–62.

- 23 VI.** *Św. męczennicy Agrypiny*: troparion, ton 3 (wersja grecka); kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 305.
- 24 VI.** *Narodzenie czciogodnego sławnego proroka i Poprzednika i Chrzcziciela Pańskiego Jana*: troparion, ton 4; kontakion, ton 3; prokimen, ton 7 (Ps 63,11.2); alleluja (Łk 1,68.76); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 307–308.
- Dzień św. Jana Chrzcziciela [minieja]. Miesiąca czerwca 29 dnia Narodzenie czciogodnego sławnego proroka, Poprzednika i Chrzcziciela Jana*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- 25 VI.** *Św. męcz. Febronii*: kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 308.
- 26 VI.** *Św. ojca naszego Dawida z Tesaloniki*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 309.
- 27 VI.** *Św. ojca naszego Samsona Gościnnego*: troparion, ton 8; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 309–310.
- 28 VI.** *Przeniesienie relikwii św. św. cudotwórców i lekarzy wolontariuszy Cyrusa i Jana*: troparion, ton 5; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 311.
- 29 VI.** *Dzień św. Piotra i Pawła [minieja]. Miesiąca czerwca 29 dnia świętych sławnych i chwalebnych apostołów Piotra i Pawła*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. św. chwalebnych i najwspanialszych naczelných koryfeuszy apostołów Piotra i Pawła*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 313.
- Święci najznakomitsi (pierwowierchowni) Apostołowie Piotr i Paweł*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, dwie stichery na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 1998, s. 27–28.
- 29 czerwca: świętych Piotra i Pawła, apostołów* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (mała wieczernia – na „Gospodi wozzwach”, ipakoj)], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 112–113.
- 30 VI.** *Sobór św. św. dwunastu chwalebnych i najwspanialszych Apostołów*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 313.

- 1 VII.** *Św. św. i cudotwórców lekarzy wolontariuszy Kosmy i Damiana*: troparion, ton 8; troparion, ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 315.
- 1 lipca**: *męczenników Kosmy i Damiana, Rzymskich* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach”, VIII.4)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 113.
- 2 VII.** *Złożenie czcigodnej szaty Najśw. Pani naszej Bogurodzicy w kaplicy pałacu Blachernes w Konstantynopolu*: troparion, ton 8; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 316.
- Święto Złożenia Szaty Matki Bożej w Blachernach*: trzy stichery [na chwalitech] w głosie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2004, s. 35–36.
- 3 VII.** *Św. męczennika Hiacynta-Jacka*: kontakion, ton 6; kontakion, ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 317.
- Przeniesienie relikwii św. męczennika Filipa metropolity moskiewskiego (3/16 VII)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2005, s. 37–39.
- 4 VII.** *Św. ojca naszego Andrzeja, bpa Krety, jerozolimskiego*: kontakion o Andrzeju, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 318.
- Święty Andrzej Arcybiskup Krety (4 VII/17 VII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 1. i sławnik na jutrzni w tonie 6., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2008, s. 45–47.
- Wielebnej Marty, matki św. Symeona z Dziwnej Góry*: kontakion o Marcie, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 319.
- 5 VII.** *Św. ojca naszego Atanazego z Atosu*: troparion, ton 3; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 319–320.
- Święty (w upodobnieniu się do Boga) Atanazy z Atosu (5/18 VII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 2 i sławnik w tonie 6 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2012, s. 61–62.
- 6 VII.** *Św. ojca naszego Sizoesa Wielkiego*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 320.

- 7 VII. *Św. św. ojców naszych Tomasza z góry Maleos i Akacjusza wspomnianego w Drabinie*: kontakion o Tomaszu, ton 4; kontakion o Akacjuszu, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 321.
- 8 VII. *Św. wielkiego męczennika Prokopa*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 322.
- Święty wielkomęczennik Prokop (8/21 VII)*: sześć sticher na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4., sławnik w tonie 6., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2010, s. 61–63.
- 9 VII. *Św. męczennika Pankracego, bpa Tauromenii*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 322.
- 10 VII. *Św. św. 45 Męczenników z Nikopola w Armenii*: kontakion o męczennikach, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 324.
- Św. ojca naszego Antoniego Pieczerskiego, Kijowskiego*: troparion, ton 4; kontakion o Antonim, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 323.
- Święty Antoni Pieczerski (10/23 VII)*: stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, stichera na litii, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2006, s. 38–39.
- 11 VII. *Św. i pełnej chwały męczennicy Eufemii*: troparion o Eufemii, ton 4; troparion o Eufemii, ton 3 (wersja grecka); kontakion o Eufemii, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 326.
- Św. księżnej Olgi*: troparion o Oldze, ton 1; kontakion o Oldze, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 326.
- 12 VII. *Św. św. męczenników Proklusa i Hilarego*: kontakion o męczennikach, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 327.
- Św. ojca naszego Michała*: kontakion o Michale, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 327.
- 13 VII. *Św. archanioła Gabriela*: troparion, ton 4; kontakion o Archaniele, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 328.
- 14 VII. *Św. apostoła Akwili z 70 uczniów Pana*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 329.
- 14 lipca: *męczennika Akwili i jego żony Pryscylli* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (IX.1)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 113.

- 15 VII.** *Św. św. męczenników Cyryka i Julitty jego matki*: kontakion o Cyryku i Julicie, ton 4, s. 330; troparion inny o tych samych, ton ten sam (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 331.
- Św. równego apostołom wielkiego księcia Włodzimierza*: troparion o św. Włodzimierzu, ton 4; kontakion o Włodzimierzu, ton 8; prokimen o Włodzimierzu, ton 3 (Ps 46,7.2); alleluja (Ps 88,20.22); śpiew na komunię (Ps 111,18), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 331–332.
- Święty Równy Apostołom wielki książę kijowski Włodzimierz*: stichera na litii, stichera na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2000, s. 27–28.
- Ze służby liturgicznej do św. Włodzimierza. Troparion, stuichira*, przeł. D.P. Ogicki, [w:] „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 6(39), 1988, s. 1.
- 16 VII.** *Św. Męcz. Atenogena i 10 jego uczniów*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 332.
- I wspomnienie Ojców pierwszych sześciu soborów powszechnych*: troparion o Ojcach, ton 8; kontakion o Ojcach, ton 8; prokimen, ton 8 (Dn 3,26–27); alleluja (Ps 49,1.5); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 332–333.
- 17 VII.** *Św. i wielkiej męczennicy Maryny (Małgorzaty)*: kontakion, ton 2; kontakion inny o Marynie, ton 3 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 334.
- Święta wielkomęczennica Maryna (17/30 VII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8., sławnik w tonie 2., stichera na stichownie w tonie 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2009, s. 61–62.
- 18 VII.** *Św. męczennika Emiliana*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 334.
- 19 VII.** *Św. matki naszej Makryny, siostry św. Bazylego Wielkiego*: kontakion o Makrynie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 335.
- Wielebnego ojca Diusa*: kontakion o Diusie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 335.

- 20 VII.** *Dzień św. proroka Eliasza* [minieja]. *Miesiąca lipca 20 dnia świętego sławnego proroka Eliasza*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. proroka Eliasza*: troparion o proroku, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 336.
- 21 VII.** *Św. proroka Ezechiela*: kontakion o Ezechielu, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 338.
- Św. św. ojców naszych Symeona Szalonego dla Chrystusa i Jana, jego towarzysza*: kontakion o wielebnych, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 338.
- 22 VII.** *Dzień św. Marii Magdaleny* [minieja]. *Miesiąca lipca 22 dnia świętej niosącej wonności i równej apostołom Marii Magdaleny. Powrót relikwii świętego kapłana męczennika Fokasa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. mironosicielki i równej apostołom Marii Magdaleny*: troparion, ton 1; kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 338–339.
- Przeniesienie relikwii św. męczennika Fokasa, bpa Synopy*: kontakion o Fokasie, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 339.
- 23 VII.** [brak tekstu]
- 23 VII.** *Św. Apolinary*: fragmenty hymnów liturgicznych, przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 105–114.
- 24 VII.** *Św. św. męczenników Borysa i Gleba, na chrzcie Romana i Dawida*: troparion o męczennikach, ton 2; kontakion o męczennikach, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 340–341.
- Św. męczennicy Krystyny*: kontakion o Krystynie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 341.
- 25 VII.** *Zaśnięcie św. Anny, Matki Najśw. Bogurodzicy*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 341–342.
- 26 VII.** *Św. męczennika Hermolausa, kapłana i jego towarzyszy*: kontakion o Hermolausie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 343.

- Św. *wielebnej męczennicy Parascewy*: troparion o Parascewie, ton (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 343.
- 26 lipca: *męczennicy Paraskiewy* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (stichira na „Gospodi wozzwach”, VI.2)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 114.
- 27 VII. *Dzień św. Pantelejmona* [minieja]. *Miesiąca lipca 27 dnia świętego wielkiego męczennika i cudotwórcy Pantelejmona*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Św. *wielkiego męczennika Panteleimona, lekarza*: troparion, ton 3; kontakion, ton 5; kontakion, ton 5 (inna wersja), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 343–343.
- Święty *Wielkomęczennik i Uzdrawiciel Pantelejmon (27 VII/9 VIII)*: cztery stichery na chwalitech, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2007, s. 39–41, 54.
- 28 VII. *Św. św. apostołów i diakonów Prochora, Nikanora, Tymona i Parmenasa*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 344.
- 29 VII. *Św. męczennika Kalinika*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 345.
- 30 VII. *Św. św. apostołów Sylasa, Sylwana i towarzyszy z Siedemdziesiąciu*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 345.
- 31 VII. *Wigilia Procesji czcigodnego i życiodajnego Krzyża*: troparion o Krzyżu, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 346.
- Św. *i sprawiedliwego Eudocyma*: troparion, ton 4; kontakion o Eudocymie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 346.
- Święty *Ewdokim Sprawiedliwy (31 VII/13 VIII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8 i sławnik w tonie 1 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 7, 2011, s. 61–62.
- 1 VIII. *Wyniesienie drzewa Krzyża* [minieja]. *Miesiąca sierpnia 1 dnia wyniesienie Drzewa czcigodnego i życiodajnego Krzyża. Wspomnienie świętych siedmiu męczenników Machabeuszy, ich matki Solomonii i nauczyciela Eleazara*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

- Procesja czciogodnego i życiodajnego Krzyża*: troparion, ton 1; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 347–348.
- Św. św. siedmiu braci Machabejskich, Eleazara, ich nauczyciela i matki Salomony (Salomei)*: troparion o męczennikach, ton 1; kontakion o męczennikach, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 347–348.
- Świętych Siedmiu braci Machabeuszy, ich matka Salomea i nauczyciel Eleazar (1/14 VIII)*: cztery stichery na chwalite, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2005, s. 37–38.
- 2 VIII. Przeniesienie relikwii św. pierwszego męczennika i archidiakona Stefana**: troparion, ton 4; kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 349.
- 3 VIII. Św. św. ojców naszych Izaakiusza, Dalmata i Faustusa**: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 350.
- Święci (w upodobnieniu się do Boga) Izaakiusz, Dalmat i Faust (5/18 VII) [!]*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 8 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2012, s. 61–62.
- 4 VIII. Św. św. Siedmiu Młodzieńców z Efezu**: troparion, ton 4; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 350–351.
- Siedmiu Męczenników Młodzieńców z Efezu (4/17 VIII)*: dwie ze sticher na „Panie, zawołałem do Ciebie”, troparion 2., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2004, s. 39–40.
- 5 VIII. Przed-święto Przemienienia Pana naszego Jezusa Chrystusa**: troparion o przed-święcie, ton 4; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 352.
- 6 VIII. Przemienienie Pańskie [minieja]. Miesiąca sierpnia 6 dnia Przemienienie Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa**, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
- Przemienienie Pana naszego, Boga i Zbawiciela Jezusa Chrystusa*: antyfona 1 (Ps 65,1; Ps 76,19; Ps 103,2); antyfona 2 (Ps 47,2; 77,54.68); antyfona 3 (Ps 141,1–2; 14,1; 23,3); troparion, ton 7; kontakion, ton 7; prokimen, ton 4 (Ps 103,24.1); alleluja, ton 8

- (Ps 8,12.16); śpiew na komunię (Ps 88,16b–17), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 354–356.
- Święte Przemienienie Pana Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, siedalen 1., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 1998, s. 25–26.
- Troparion (ton 7) i kondakion (ton 7) na Przemienienie Pańskie*, b.n.t., „Istocznik” 2(7), 2008, s. 5.
- 7 VIII.** *Św. męczennika Domecjusza*: troparion, ton 4; kontakion, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 356.
- Święty mnich męczennik Domecjusz (7/20 VIII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 6 [z oficjum], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2011, s. 61–62.
- 8 VIII.** *Św. Emiliana, wyznawcy, bpa Cyzyku*: kontakion, ton 3 (wersja grecka); kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 357.
- 9 VIII.** *Św. apostoła Macieja*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 358.
- 10 VIII.** *Św. męczennika i archidiakona Wawrzyńca*: kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 360.
- 10 sierpnia: męczennika archidiakona Wawrzyńca i świętego Sykstusa, papieża* [liturgiczne hymny prawosławne ku czci świętych włoskich (I.3, VI.3)], przeł. A. Naumow, [w:] *Prawosławne oblicze Italii*, s. 114.
- 11 VIII.** *Św. męczennika i archidiakona Euplusa*: kontakion o Euplusie, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 361.
- 12 VIII.** *Święci męczennicy Focjusz i Anikita (12/25 VIII)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2008, s. 39–40.
- 13 VIII.** *Św. ojca naszego Maksyma, wyznawcy*: kontakion o Maksymie, ton 6, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 361.
- 14 VIII.** *Przed-święto Zaśnięcia Najśw. Bogurodzicy*: troparion o przed-święcie, ton 4; kontakion o Wigilii, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 362.

Przeniesienie relikwii wielebnego ojca naszego św. Teodozego, igumena pieczerskiego: troparion, ton 8; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 362.

15 VIII. *Zaśnięcie Bogurodzicy* [minieja]. *Miesiąca sierpnia 15 dnia Zaśnięcie Najświętszej Władczyni naszej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Marii*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl
Zaśnięcie Najśw. Pani naszej Bogurodzicy i zawsze Dziewicy Maryi: antyfona 1 (Ps 99,2; 47,9; 75,3); antyfona 2 (Ps 86,2–3; 45,5; 77,69); antyfona 3 (Ps 56,8; 115,12–13); troparion, ton 1; kontakion, ton 2; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–48); alleluja (Ps 44,11.13); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 362–365.

Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny, stichera [na „Panie, zawołałem do Ciebie”], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2002, s. 20–21.

Zaśnięcie Przenajświętszej Bogurodzicy (15/28 VIII): troparion, ton 1, b.n.t., „Istocznik” 3(23), 2012, s. 7.

16 VIII. *Przeniesienie do Konstantynopola Obrazu Jezusa* [minieja]. *Miesiąca sierpnia 16 dnia Przeniesienie z Edessy do grodu Konstantyna nieuczynionego ręką ludzką obrazu Pana naszego Jezusa Chrystusa, zwanego chustą*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Przeniesienie z Edessy do Konstantynopola nie uczynionego ręką Obrazu Pana naszego Jezusa Chrystusa, tzn. Świętego Całunu: troparion o Obrazie, ton 2; kontakion o Obrazie, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 367.

17 VIII. *Św. męczennika Mirona*: kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 368.

Święty Męczennik Miron Prezbiter (17/30 VIII): stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”, stichera na stichownie, stichera po 50. psalmie (po Ewangelii na jutrzni), przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2007, s. 40–41.

18 VIII. *Św. św. męczenników Florusa i Laurusa*: troparion, ton 4; kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 368.

- 19 VIII. *Św. męczennika Andrzeja Dowódcy i jego 2593 towarzyszy*: troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 369.
- 20 VIII. *Św. proroka Samuela*: kontakion, ton 8, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 370.
- Święty prorok Boży Samuel (20 VIII/2 IX)*: dwie stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie”, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2006, s. 37–38.
- 21 VIII. *Św. apostoła Tadeusza*: kontakion o apostołe, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 370.
- 22 VIII. *Św. męczennika Agatonika i jego towarzyszy*: kontakion, ton 1, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 371.
- 23 VIII. *Św. męczennika Lupusa, św. męczennika Ireneusza, bpa Lyonu* [brak tekstów].
- 24 VIII. *Św. męczennika Eutychesa, ucznia św. Jana Nauczyciela wiary, bpa Sebasty*: kontakion, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 373.
- 25 VIII. *Przeniesienie relikwii św. apostoła Bartłomieja i św. apostoła Tytusa*: kontakion o Tytusie, ton 2, s. 373; kontakion o Bartłomieju, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 373.
- 26 VIII. *Św. św. męczenników Adriana i Natalii*: kontakion, ton 4, s. 374.
- Święci męczennicy Adrian i Natalia (26 VIII/8 IX)*: trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” w tonie 4., słownik w tonie 6., przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 8, 2009, s. 61–62.
- 27 VIII. *Św. ojca naszego Pimena*: kontakion o Pimencie, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 375.
- 28 VIII. *Św. ojca naszego Mojżesza Etiopczyka*: kontakion o Mojżeszcu, ton 4; kontakion o Mojżeszcu, ton 4 (wersja grecka), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 376.
- 29 VIII. *Ścięcie głowy św. Jana Chrzciciela* [minieja]. *Miesiąca sierpnia 29 dnia ścięcie głowy czcigodnego sławnego proroka, Poprzednika i Chrzciciela Jana*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ścięcie czcigodnej głowy czcigodnego i chwalebneho proroka i Poprzednika Jana Chrzciciela: kontakion, ton 5, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 376.

Ścięcie głowy św. Jana Chrzciciela (29 VIII/11 IX): ze sticher na liti, ze sticher na stichownie, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2004, s. 23–25.

30 VIII. *Św. św. ojców naszych Aleksandra, Jana i Pawła Młodszego, patriarchów Konstantynopola*: kontakion, ton 8; kontakion inny, ton 3, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 377–378.

Św. Aleksander Newski (23 XI/6 XII i 30 VIII/12 IX): trzy stichery na „Panie, zawołałem do Ciebie” z małych niesporów, stichera na chwalitech z jutrzni, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 2003, s. 29–31.

31 VIII. *Złożenie czcigodnego pasa Najśw. Bogurodzicy*: troparion, ton 8; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 380.

Menologion. Teksty wspólne o świętych

O Najświętszej Bogurodzicy: troparion, ton 4; troparion, ton 4; kontakion, ton 6; kontakion, ton 6; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–48), s. 381; alleluja (Ps 44,11.13); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 382.

O Aniołach: troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 4 (Ps 103,4.1), s. 382; alleluja (Ps 148,2.5); śpiew na komunię (Ps 103,4), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 383.

O prorokach: troparion, ton 2; kontakion, ton 3; prokimen, ton 4 (Ps 109,4.1); alleluja (Ps 98,6; 33,18.13), s. 383; śpiew na komunię (Ps 111,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 384.

O Apostole: troparion, ton 3; kontakion, ton 4; kontakion, ton 4; prokimen, ton 8 (Ps 18,5.2), s. 384; alleluja (Ps 88,6.8); śpiew na komunię (Ps 18,5), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 385.

O Biskupie: troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 4 (Ps 48,4.2), s. 385; alleluja (Prz 10,31, Ps 36,31); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 386.

- O biskupach:** troparion, ton 4; kontakion, ton 8; prokimen, ton 7 (Ps 115,15.12); alleluja (Ps 131,9.13), s. 386; śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 387.
- O wielbnym i szaleńcu dla Chrystusa:** troparion, ton 1; troparion, ton 8; troparion, ton 8; troparion o szaleńcu dla Chrystusa, ton 1; kontakion, ton 2, s. 387; prokimen, ton 7 (Ps 115,15.12); alleluja (Ps 111,1.7); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 388.
- O męczenniku:** troparion, ton 4; kontakion, ton 2 (x2), s. 388; prokimen, ton 7 (Ps 63,11.2); alleluja (Ps 91,13.14); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 389.
- O męczennikach:** troparion, ton 1; kontakion, ton 2; prokimen, ton 4 (Ps 15,3.8), s. 389; alleluja (Ps 33,18.20); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 390.
- O biskupie męczenniku:** troparion, ton 4; kontakion, ton 4; prokimen, ton 7 (Ps 149,5.1), s. 390; alleluja (Ps 131,9.13), s. 390–391; śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 391.
- O biskupach męczennikach:** troparion, ton 4; kontakion, ton 4; prokimen, ton 7 (Ps 115,15.12); alleluja (Ps 131,9.13), s. 391; śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 392.
- O wielbnym męczenniku:** troparion, ton 8; kontakion, ton 2; prokimen, ton 7 (Ps 149,5.1); alleluja (Ps 111,1.7); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 392.
- O wielbnych męczennikach:** troparion, ton 4; kontakion, ton 2, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 391.
- O męczennicy:** troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 8 (Ps 67,36.27), s. 393; alleluja (Ps 32,9.3); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 394.
- O męczennicach:** troparion, ton 1; kontakion, ton 4, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 394.
- O niewieście:** troparion, ton 8, s. 394; kontakion, ton 2; troparion, ton 2; kontakion, ton 2; prokimen, ton 8 (Ps 67,36.27); alleluja

(Ps 39,2.3); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 395.

O wyznawcach: troparion [bez tonu]; kontakion, ton 2; prokimen, ton 7 (Ps 149,5.1); alleluja (Ps 111,1.7); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 396.

O lekarzach wolontariuszach: troparion, ton 8, s. 396; kontakion, ton 2; prokimen, ton 4 (Ps 15,3.8); alleluja (Ps 132,1.3); śpiew na komunię (Ps 32,1), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 397.

Za zmarłych: troparion, ton 8, s. 397; kontakion, ton 8, s. 397–398; prokimen, ton 6 (Ps 24,13.1–2); alleluja (Ps 64,5; 101,13; 24,13); śpiew na komunię (Ps 64,5; 101,13; 24,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 398.

Menologion. Cykl ośmiu tygodni (cykl Oktoicha)

Tropariony niedzielne:

ton 1: [troparion], prokimen (Ps 33,22.1), s. 405, alleluja (Ps 17,48.51), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 406;

ton 2: [troparion], kontakion, prokimen (Ps 117,14.18), s. 406, alleluja (Ps 19,1.10), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 407;

ton 3: [troparion], kontakion, prokimen (Ps 46,7.2), s. 407–408, alleluja (Ps 30,2.3), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 408;

ton 4: [troparion], kontakion, s. 408, prokimen (Ps 103,24.1), s. 408–409, alleluja (Ps 44,5.8), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 409;

ton 5: [troparion], kontakion, s. 409, prokimen, alleluja (Ps 88,2.3), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 410;

ton 6: [troparion], s. 410, kontakion, s. 410–411, prokimen (Ps 27,9.1), alleluja (Ps 90,1.2), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 411;

ton 7: [troparion], s. 411, kontakion, s. 411–412, prokimen (Ps 28,11.1), s. 412, alleluja (Ps 91,1.2), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 412;

ton 8: [troparion], s. 412, kontakion, s. 412–413, prokimen (Ps 75,12.2), alleluja (Ps 94,1.2), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 413.

Menologion. Cykl tygodniowy

- poniedziałek: troparion, ton 4; kontakion, ton 2; kontakion, ton 6; prokimen, ton 4 (Ps 103,4.1); alleluja (Ps 148,2.5); śpiew na komunię (Ps 103,4), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 399–400;
- wtorek: troparion, ton 2; kontakion, ton 2; prokimen, ton 7 (Ps 63,11.2); alleluja (Ps 91,13–14); śpiew na komunię (Ps 111,7), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 400;
- środa: troparion, ton 1; kontakion, ton 4; prokimen, ton 3 (Łk 1,46–18); alleluja (Ps 44,11.13); śpiew na komunię (Ps 115,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 401;
- czwartek: troparion, ton 3, s. 401, troparion, ton 4; kontakion, ton 2; prokimen, ton 8 (Ps 18,5.2); alleluja (Ps 88,6.8); śpiew na komunię (Ps 18,5), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 402;
- piątek: troparion, ton 1; kontakion, ton 4; prokimen, ton 7 (Ps 98,5.1); alleluja (Ps 73,2.12); śpiew na komunię (Ps 73,12), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 403;
- sobota: troparion, ton 2, s. 403, troparion drugi, za zmarłych, ton 2, ton 8, ton 8; prokimen, ton 8 (Ps 31,11,1) i za zmarłych, ton 6; alleluja (Ps 33,7.20); śpiew na komunię (Ps 32,1; drugi Ps 64,5, 101,13 i 24,13), przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 404.

Menologion preślawski

- Menologion preślawski* (?). *Fragmenty: 28 marca, 28 kwietnia*, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 360–363. **BP** 17928.

Minieja. Dzień Wszystkich Świętych Pańskich. *Niedziela Wszystkich Świętych*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Minieja. Wjazd Pański do Jerozolimy. *Wjazd Pana do Jerozolimy. Niedziela Palmowa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Minieja. Wniebowstąpienie Pańskie. *Wniebowstąpienie Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Minieja. Zstąpienie Ducha Świętego. *Niedziela Świętej Pięćdziesiątnicy*, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Pięćdziesiątnica – Dzień Świętego Ducha [Ef 5,15–16], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2005, s. 32–33.

Modlitwa do św. Anioła Stróża

1. *Modlitwa do św. anioła stróża*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 15.

2. *Modlitwa do św. anioła stróża*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 37–40.

Modlitwa do świętego anioła [inna], przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (III)*, s. 26.

Modlitwa Pańska

Modlitwa Pańska, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 7.

Modlitewnik mały

Krótki prawosławny modlitewnik, Rzym 1945.

Modlitewnik prawosławny (I)

Modlitewnik prawosławny, Warszawa 1928 (na okładce; na stronie tytułowej 1927) [modlitwy poranne, s. 5–6; tropariony ku czci Trójcy Świętej, s. 8–9; modlitwa do Przenajświętszej Trójcy, s. 9–10; psalm 50, s. 11–13; modlitwa św. Makarego Wielkiego, s. 13–14; modlitwa tegoż świętego, s. 14–15; modlitwa do św. anioła stróża, s. 15; modlitwa do Przenajświętszej Bogarodzicy, s. 15–17; modlitewne wzywianie świętego, którego imię nosisz, s. 17; pozdrowienie anielskie, s. 17; troparion ku czci Krzyża świętego i modlitwa za naród i Ojczyznę, s. 18–19; zakończenie modlitw, s. 19–20; modlitwy w ciągu dnia: modlitwa przed rozpoczęciem każdej pracy, s. 23; modlitwa po ukończeniu każdej pracy, s. 23; modlitwa przed jedzeniem, s. 24; modlitwa po jedzeniu, s. 25; modlitwa przed nauką, s. 25; modlitwa po nauce, s. 25–26; modlitwy wieczorne, s. 29–34 (I, II i III); modlitwa IV św. Jana Złotoustego, s. 34–36; modlitwa do Najświętszej Bogarodzicy, s. 37; modlitwa do św. anioła stróża, s. 37–40; modlitwa św. Jana Damascena, s. 40–44; modlitwy różne: modlitwa przed spowiedzią, s. 49–52; modlitwa po spowiedzi, s. 52–53; codzienne wyznanie

grzechów, które odmawia się w samotności rano albo wieczorem, s. 53–54; modlitwy przed przyjęciem świętych Tajemnic: modlitwa św. Bazylego Wielkiego, s. 55–59; modlitwa II św. Jana Złotoustego, s. 59–62; modlitwa III św. Jana Chryzostoma, s. 63; modlitwa IV św. Jana Chryzostoma, s. 64–65; modlitwy po komunii świętej: modlitwa I św. Bazylego Wielkiego, s. 66–68; modlitwa św. Cyryla Aleksandryjskiego, s. 68–69; modlitwa Najświętszej Bogarodzicielki, s. 69–70].

Modlitewnik prawosławny (II)

Modlitewnik prawosławny, Teheran 1942.

Modlitewnik prawosławny (III)

Prawosławny modlitewnik, ułożył i oprac. M. Bożerianow, przeł. M. Bożerianow, Nairobi 1944 [teksty cs. w transliteracji na łacinę, część w przekładzie polskim: modlitwy poranne, s. 10–12; psalm 50, s. 12–14; Skład wiary, s. 14–15; modlitwa za Ojczyznę, s. 19; modlitwa do świętego Patrona, s. 19; Pochwała Matce Bożej, s. 19–20; modlitwy w ciągu dnia: przed nauką szkolną, s. 21, po nauce szkolnej, s. 21; modlitwa o zwycięstwo, s. 21–22; modlitwy wieczorne: modlitwa 4, s. 24, modlitwa do świętego anioła, inna, s. 26; codzienne wyznanie grzechów, s. 29; pomiannik za Cerkiew, s. 30; pomiannik za Ojczyznę, s. 30–31; pomiannik za hierarchię cerkiewną, s. 31; za ojca duchownego, s. 32; za rodziców i bliskich, s. 32; za cierpiących, s. 32; za wrogów, s. 32; za heretyków, s. 33; [modlitwa] za zmarłych pierwsza, s. 33; [modlitwa] za zmarłych druga, s. 33; wybór fragmentów Liturgii św.: modlitwa cicha wiernych podczas ektenii [inc. *Panie Boże nasz, oświeć nas łaską Swoją...*], s. 38; modlitwa cicha wiernych [inc. *Dziękujemy Ci, Boże, za wszelkie dary i łaski od Ciebie otrzymane...*], s. 40; modlitwa cicha wiernych podczas niesienia Ewangelii [inc. *Wspominając, Chryste, przyście Twoje w świat dla nauczania wszystkich ludzi...*], s. 40; modlitwa cicha wiernych przed wysłuchaniem Ewangelii [inc. *Zapal w sercach naszych, człowieka miłujący Panie, ogień miłości Twej...*], s. 43; modlitwa w czasie ek-

tenii [inc. *Panie Boże nasz, przyjmij szczerą modły sług Twoich...*], s. 44; modlitwa za spokój dusz zmarłych wiernych [inc. *Boże duchów i wszelkiego stworzenia, który śmierć zniweczyłeś...*], s. 45–46; modlitwa cicha wiernych [inc. *Spraw, Boże, abyśmy, którzy w obecnym momencie symbolicznie wyobrażamy Cherubinów...*], s. 48; modlitwa cicha wiernych [inc. *Uczyń, Boże, abyśmy dzień dzisiejszy spędzili święcie...*], s. 50; modlitwa cicha wiernych [inc. *Wielki jesteś, Boże, niewysłowny, niewidzialny, niepojęty i nieobjęty...*], s. 51–52; modlitwa cicha wiernych [inc. *Wielki i dobry Boże Ojczy i najśladźszy Jezu...*], s. 52–53; modlitwa cicha wiernych w czasie konsekracji [inc. *Wszeczmogący Boże, składając Ci bezkrwawą zertwę...*], s. 53–54; modlitwa cicha wiernych [inc. *Zmiłuj się, Boże, i zachowaj świętą Cerkiew Twą soborną i apostołską...*], s. 55; modlitwa cicha wiernych [inc. *Boże, Duchu święty, bądź miłościw Twojej Cerkwi Prawosławnej...*], s. 56; modlitwa cicha wiernych [inc. *Wiemy, Boże, że święte jest dla świętych i nie jesteśmy godni przystąpić do Przenajświętszego Ciała i Najdroźszej Krwi Twojej...*], s. 58–59; modlitwy dla przystępujących do Komunii świętej, stojących przed potirem (kielichem) św. [inc. *Wierzę, Panie, i wyznaję, że Ty istotnie jesteś Chrystusem, synem Boga żywego...*], s. 59–60; modlitwa cicha wiernych [inc. *O Panie Jezu Chryste, Boże i Zbawicielu mój najśladźszy!...*], s. 61; modlitwa cicha wiernych [inc. *Dziękuję Ci, Władco, stworzenie miłujący, iżżeś w dniu dzisiejszym raczył zezwolić mi być obecnym na mszy świętej...*], s. 62; modlitwa cicha wiernych [inc. *Pobłogostaw wielbiącym Ciebie, Panie, i uświęć ufających Ci...*], s. 62–63; modlitwa penitenta przed przystąpieniem do spowiedzi, s. 86; modlitwa penitenta po spowiedzi, s. 92; *Akafist do Przenajświętszej Trójcy*, s. 136–146; pieśń do Chrystusa, s. 171].

Modlitewnik prawosławny (IV)

Modlitewnik prawosławny, wyd. IV, oprac. ks. P. Pietkiewicz, Białystok 2008.

[wydanie IV] *Modlitewnik prawosławny* [modlitwy wieczorne: modlitwy początkowe; tropariony; modlitwa 1, modlitwa 2,

modlitwa 3, modlitwa 4, modlitwa 5. Do Przenajświętszej Bogarodzicy, modlitwa 6. Do świętego Anioła Stróża; kondakion Bogarodzicy; modlitwa do Krzyża Świętego; modlitwa o wybaczenie grzechów; modlitwy końcowe; modlitwy poranne: modlitwy początkowe; tropariony do Świętej Trójcy; modlitwa 1, modlitwa 2, modlitwa 3, modlitwa 4, modlitwa 5, modlitwa 6. Do Anioła Stróża, modlitwa 7. Do Przenajświętszej Bogarodzicy; modlitwa do świętego, którego imię nosimy; pieśń o Przenajświętszej Bogarodzicy; modlitwa do Krzyża Świętego modlitwy końcowe; modlitwy dodatkowe: psalm 50, symbol wiary prawosławnej – Wieruju, modlitwa przed posiłkiem, modlitwa po posiłku, modlitwa przed nauką, modlitwa po nauce, Modlitwa Jezusowa, modlitwa za żyjących bliźnich, modlitwa za zmarłych, troparion Zmartwychwstania, kondakion Zmartwychwstania Pańskiego, 9 pieśń kanonu paschalnego, modlitwa wielkopostna św. Efrema Syryjczyka, modlitwa przed Eucharystią; dziewięć błogosławieństw; dziesięć przykazań Bożych – dekalog, modlitwa do Anioła Stróża, modlitwa optińskich starców, modlitwa 1. O zdrowie chorego, modlitwa 2. O zdrowie chorego, modlitwa 3. O zdrowie chorego do św. wielomęczennika Pantelejmona, modlitwa o zgodę między ludźmi, modlitwa przed podróżą, modlitwa codzienna św. Filareta (Drozdowa)].

Modlitewnik rodu Ljubaviciów, Goražde 1523 r.

Posłowie i kolofon, k. 296v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 240.

Modlitewnik (Trebnik), Mileševa 1546 r.

Posłowie i kolofon, k. 359v–361r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 243–244.

Modlitwa

Z modlitw Kościoła Wschodniego (1). *Kiedy się modlisz*, przeł. z j. scs. i ukr. R. Łużny, „W Drodze” 9(145), 1985, s. 104–106.

Z modlitw Kościoła Wschodniego (2), przeł. R. Łużny, „W Drodze” 1–2(149–150), 1986, s. 185–186 (z ingerencją cenzury).

Modlitwa do pięciu boleści NMP

Modlitwa do pięciu boleści Najświętszej Marii Panny, przeł. A. Litwornia, F. Nieckula, [w:] A. Litwornia, F. Nieckula, *Modlitwa do pięciu boleści NMP*, „Pamiętnik Literacki” 4, 1969, s. 184–187.

Modlitwa do św. patrona

1. *Modlitwa do naszego patrona*, b.n.t., „Istocznik” 4(12), 2009, s. 10.
2. *Modlitwa do świętego patrona*, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 55.

Modlitwa do św. św. Cyryla i Metodego

Modlitwa do Świętych Cyryla i Metodego, b.n.t., [w:] D. Wysocka, *Apostołowie słowiańscy*, „Przegląd Prawosławny” 5(131), 1996, s. 5–6.

Modlitwa na okoliczność Epifanii

Modlitwa na okoliczność Epifanii, przeł. ks. H. Paprocki, „Istocznik” 2(29), 2014, s. 14; www.liturgia.cerkiew.pl

Modlitwa nad zmarłym

Modlitwa rozgrzeszająca odmawiana nad zmarłym, przeł. ks. S.(E.) Strach, [w:] *Modlitwa rozgrzeszająca (dosłownie – rozwiązująca) przez kapłana nad zmarłym odczytywana. Wyjaśnienie kontrowersji składniowych*, „Przegląd Prawosławny” 8, 1996, s. 29.

Modlitwa o łaskę dla ikonografa

Modlitwa o łaskę dla ikonografa, przeł. Z. Podgórzec, „Znak” 4(262), 1976, s. 507–508.

Modlitwa spowiedna

Anonim, *Modlitwa spowiedna* [fragmenty: pieśń I, pieśń IX], przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 197–206.

Modlitwa poświęcenia plonów

Modlitwa poświęcenia plonów, przeł. ks. H. Paprocki, „Istocznik” 2(29), 2014, s. 15.

Modlitwa za Cerkiew świętą

Modlitwa za świętą Cerkiew w smutkach i ucisku będącą, przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 198.

Moleben do św. Ludmiły

Moleben do św. Ludmiły, b.n.t., [w:] J. Karpowicz, *W cerkiewnoślawiańskim na Hradczanach*, „Przegląd Prawosławny” 1, 2001, s. 2.

Molebien do św. Grzegorza Peradze

Molebien do świętego męczennika Grzegorza Archimandryty, b.n.t. [ks. H. Paprocki], [w:] *Żywot św. Grzegorza*, s. 350–351.

Molebien z akatystem do Unickich Męczenników Podlaskich

Molebien z Akatystem do Unickich Męczenników Podlaskich z Pratulina, przeł. o. R. Piętka MIC, www.cyrylimetody.marianie.pl

Nabożeństwo ku czci Matki Boskiej Chełmskiej

Nabożeństwo ku czci Matki Boskiej Chełmskiej [fragmenty: chajretyzmy 10. ikosu, kondak 4], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 191–192.

Nabożeństwo ku czci Matki Boskiej Żyrowickiej

Nabożeństwo ku czci Matki Boskiej Żyrowickiej [ikos 10., fragment modlitwy po akatyście], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 194–195.

Nabożeństwo ku czci św. Arseniusza Rostowskiego (Aleksandra Maciejewicza) [fragment]

Przekłady utworów ku czci św. Arseniusza Rostowskiego, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 231–252, *passim*.

Nabożeństwo ku czci św. Atanazego (Filipowicza) Brzeskiego [fragmenty]

1. *Teksty liturgiczne* [slawa na litii, stichera 3. na stichovně, ikos], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 187–188.
2. *Troparion i kondakion ku czci św. Atanazego Brzeskiego*, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 2001, s. 26–27.

Nabożeństwo ku czci św. Dymitra Rostowskiego

Strofy ku czci św. Dymitra Rostowskiego (Daniela Tuptały) [fragment małej wieczerni/małych nieszpórów (chwała w tonie 2); 1. bogorodyczn słuźby w tonie 1; z małych nieszpórów: 1. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie”, 1. i 2. stichera w tonie 6; z wielkich nieszpórów: bogorodyczn po 2. cyklu sticher i chwale, 3. stichera w tonie 5 z litii, 3. stichera i chwała po drugim cyklu sticher w tonie 8; 5. stichera w tonie 6 z litii; 4. kondakion, sedalen po III pieśni kanonu w tonie 8; 8. ikos akatystu; 1. troparion VI pieśni kanonu II; 1. bogorodyczn na litii; 1. stichera w tonie 8 z wielkich nieszpórów cyklu II], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 34–74, *passim*.

Nabożeństwo ku czci św. Grzegorza Peradze

Tekst nabożeństwa w dzień św. męcz. Archimandryty Grzegorza, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Nabożeństwo ku czci św. Innocentego Irkuckiego

Fragmety żywotu; strofy [1. i 6. kondakion akatystu nowszego; 2. kondakion akatystu I; 3., 9. i 12. ikos akatystu; z wielkich nieszpórów: 1., 2., 3., 4. i 5. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie” w tonie 6 oraz 1., 2. i 3. stichera w tonie 5 na litii; z jutrzni: 1. sedalen w tonie 5, 2. sedalen w tonie 4, sedalen po polielejnym w tonie 3, chwała w tonie 4; 2. stichera na stichownie; ostatnia chwała nabożeństwa w tonie 8; z kanonu: 2. troparion pieśni I, 1. troparion pieśni III, 1. troparion pieśni IX, sedalen i chwała po pieśni III], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 65–101, *passim*.

Nabożeństwo ku czci św. Hioba Poczajowskiego [fragmenty]

I. *Nabożeństwo ku czci Hioba Poczajowskiego* [fragmenty litii, kanonu (pierwszy troparion pieśni IX)], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiera i historia*, s. 178–179.

II. Strofy ku czci św. Hioba Poczajowskiego (Jana Źelazo) [3., 6., 11. ikos akatystu II; 1. stichera na „Chwalcie Boga” w tonie 4 z jutrzni

(28 X); troparion w tonie 4 (małe nieszpory); 2. troparion I pieśni kanonu, sedalen po III pieśni kanonu, 1. troparion IX pieśni kanonu (28 VIII); 1. i 2. stichera w tonie 2 (wielkie nieszpory służby 28 VIII); stichera na litii w tonie 3 (wielkie nieszpory); 3. stichera w tonie 4 z drugiego cyklu sticher na „Chwalcie Boga”, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 65–101, *passim*.

Nabożeństwo ku czci św. Jana Tobolskiego (Jana Maksymowicza)

Strofy [z wielkich nieszporów: chwała w tonie 8, 1. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie” w tonie 4, 2. stichera na stichownie w tonie 5, 2. stichera w tonie 1 na litii, 3. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie” w tonie 4, sedalen po polielejnym w tonie 8, chwała w tonie 3, chwała w tonie 8, troparion w tonie 8; z kanonu: 2. troparion pieśni I, 2. troparion pieśni V, 1. i 2. troparion pieśni VII, 1., 2. i 4. troparion pieśni VIII, 1. troparion pieśni IX, ikos i kondakion po pieśni VI; z akatystu I: 1., 2., 3., 6., 9., 10., 11. i 12. ikos, 1., 8., 9. i 12. kondakion; z akatystu II: 2., 8. i 10. ikos, 1., 3., 5., 8 i 10. kondakion; z akatystu III: 1., 2., 4., 6., 8., 11., 12. i 13. ikos, 2., 4., 6., 7. i 8. kondakion], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 116–147, *passim*.

Nabożeństwo ku czci św. Klemensa

Anonim z Ochrydy, *Słowiańskie nabożeństwo ku czci Świętego Klemensa (na 27. lipca)* [wieczernia; jutrznia: kanon Klemensowi w tonie ósmym], przeł. A. Naumow, [w:] *Siedmiu Świętych*, s. 145–153.

[przedruk] Anonim z Ochrydu, *Służba ku czci św. Klemensa* [fragmenty: stichery na „Gospodi wozzwach” w tonie 4; z kanonu Świętemu w tonie 8: VII.1, VIII.2], przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Sługa dobry i wierny – Święty Klemens z Ochrydu*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 29(141) 4, 1985, s. 9.

Nabożeństwo ku czci Stefana Wołyńskiego

Nabożeństwo ku czci Stefana Wołyńskiego [fragmenty, m.in.: z wielkiej wieczerni 1. stichera na litii, 2. troparion pieśni VIII kanonu], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 186–187.

Nabożeństwo ku czci św. Teodozego Czernihowskiego (Uglickiego)
[fragment]

Strofy [4. kondakion oraz 2., 5., 7., 10. i 12. ikos akatystu; z małych nieszporów: 3. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie” w tonie 6, sława w tonie 6; z wielkich nieszporów: chwała w tonie 3 na litii, 2. stichera na stichownie w tonie 5 na litii, 2. stichera na „Do Ciebie wołam, Panie” w tonie 2; z jutrzni: 1. sedalen w tonie 1, 1. sedalen w tonie 6, 2. stichera na „Chwalcie Boga” w tonie 6, sedalen po polielejnym w tonie 6, ostatnia chwała służby w tonie 2; z kanonu: 1. i 3. troparion pieśni III, 1., 2. i 3. troparion pieśni IV, 1. i 2. troparion pieśni V], przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Z Zachodu na Wschód*, s. 116–147, *passim*.

Nabożeństwo Środy Wielkiego Tygodnia [fragmenty]

Środa Wielkiego Tygodnia [dwie stichery], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 2004, s. 19–20.

[wariant: poprawka stichery w:] „Przegląd Prawosławny” 5, 2004, s. 28.

Nieszpory [Euchologion. Nabożeństwa]

Nieszpory, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Obrzęd obmycia nóg

Obrzęd obmycia nóg, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Obrzęd pogrzebu

Obrzęd pogrzebu ludzi świeckich, b.n.t., Płock 2016.

Obrzęd sakramentu małżeństwa

Obrzędy sakramentu małżeństwa według tradycji Kościoła Bizantyńskiego, a. *Obrzęd zaręczyn*; b. *Obrzęd koronowania*, przeł. ks. H. Paprocki, „Vox Patrum” 5, 8–9, 1985, s. 345–350, 350–364.

Zob. też Sakrament małżeństwa; Euchologion (małżeństwo).

Obrzęd udzielenia komunii pielgrzymom

Obrzęd udzielenia komunii pielgrzymom, poza Boską Liturgią, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Obrzęd wielkiej hagiasty

Obrzęd wielkiej hagiasty w święto Teofanii (wersja grecka), przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Oficjum ku czci św. św. Cyryla i Metodego

Oficjum ku czci świętych Cyryla i Metodego (breviarz lublański) [fragmenty: *Z nieszpórów. Hymn; Z jutrzni. Hymn. Antyfony; Breviarz II: Z nieszpórów. Hymn; Breviarz popa Mavra. Z jutrzni. Antyfony*], przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 66–72.

[przedruk w:] *Oficjum na cześć Cyryla i Metodego* [fragmenty], przeł. A. Naumow, [w:] A. Kempfi, *Nad cyrylometodejską antologią*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 24(188) 15, 1986, s. 12.

Oficjum ku czci abpa Jozafata Kuncewicza

Oficjum ku czci arcybiskupa Jozafata Kuncewicza [fragmenty: cztery stichery na chwalite, troparion w tonie czwartym, troparion w tonie 2 (lub 4, lub 8), hymn w tonie 1 (lub 5), troparion ku czci biskupa-męczennika, kontakion w tonie 4 (lub 2, lub 8), kontakion w tonie 3, kontakion w tonie 4], przeł. A. Naumow, [w:] *Wiara i historia*, s. 96–102, *passim*.

Oktoich

Ton 1, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 2, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 3, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 4, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 5, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 6, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 7, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ton 8, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Eksapostilariony i eotiny [Eksapostilariony i eotiny. Eksapostilariony autorstwa cesarza Konstantyna. Eotiny autorstwa cesarza Leona Filozofa], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Ewangelie jutrzni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Czytania na Liturgiach w dni tygodnia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy [Kanon modlitewny do Najświętszej Bogurodzicy, poemat pobożnego cesarza kyr Teodora Laskarisa], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Zob. Teodor I Laskarys.

Typikon jerozolimski [Typikon, czyli przedstawienie cerkiewnych obrzędów w świętej jerozolimskiej ławrze czcigodnego i teoforycznego ojca naszego Saby. Te same obrzędy mają też miejsce w innych czcigodnych jerozolimskich monasterach, a także w innych świętych Bożych cerkwiach], przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Oktoich (tony V–VIII), Gračanica 1539 r.

Przedmowa, k. 1r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 241.

Panichida

1. *Panichida, czyli nabożeństwo za spoczywających w Panu*, [Warszawa] 1936.
2. *Panichida*, przeł. ks. S.(E.) Strach, [w:] *Życie, choroba, śmierć*, Białyłystok 2007, s. 76–103.

Pieśń Cherubinów

Pieśń Cherubinów, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 1996, s. 14.

Pomiannik za Cerkiew

Pomiannik za Cerkiew, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (III)*, s. 30.

Pomiannik za hierarchię cerkiewną

Pomiannik za hierarchię cerkiewną, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (III)*, s. 31.

Pomiannik za Ojczyznę

Pomiannik za Ojczyznę, przeł. ks. M. Bożerianow, [w:] *Modlitewnik prawosławny (III)*, s. 30–31.

Poświęcenie mironu w Wielki Czwartek

Poświęcenie wielkiego mironu w Wielki Czwartek, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Powieczerze [Euchologion. Nabożeństwa]

Powieczerze, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Pozdrowienia świąteczne

Szczególne pozdrowienia świąteczne. Pozdrowienie na Paschę. Pozdrowienie na Boże Narodzenie, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 100–101.

Prokimenony i alleluja

Prokimenony i alleluja, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia. Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny* [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 85–166.

Proskomidia [Euchologion. Nabożeństwa]

Proskomidia, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Psalterz

Psalterz, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Psalterz grecki. Psalterz proroka i króla Dawida z komentarzami Świętych Ojców, Nauczycieli Kościoła i pisarzy bizantyjskich, przeł. H. Paprocki, Kraków 2017.

Psalterz dla dzieci

Psalterz dla dzieci, tłumaczenie psalmów 1, 33, 50, 90, 102, 103, 150 (z j. scs.) S.(E.) Strach, Hajnówka 1999.

Psalterz na cześć Matki Bożej

Psalterz na cześć Matki Bożej, tłum. ks. protoijerej S.(E.) Strach, korekta przekładu A. Konstańczuk, Białystok 2014.

Rzesłania [Euchologion]

Rzesłania, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia. Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny* [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 167–178; www.liturgia.cerkiew.pl

Sakrament bierzmowania

Sakrament bierzmowania, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 186–230.

Sakrament chrztu

Obrzęd świętego chrztu, b.n.t., [w:] *Sakrament chrztu i bierzmowania*, Płock 2016, s. 126–186.

Sakrament małżeństwa

Sakrament Małżeństwa, b.n.t., [tekst polski i scs.] Białystok 2010.
Święty sakrament małżeństwa, b.n.t., Płock 2015.

Sakrament spowiedzi

Sakrament spowiedzi. Modlitwy przed i po świętej Eucharystii [wyjątki z książki archimandryty Łazarza], tłum. G. Misijuk, H. Paprocki, Hajnówka b.d.w.

Służba św. Cyrylowi (I)

Służba ku czci świętego Cyryla [wieczernia; jutrznia; kanon pierwszy z oktoechosy do Matki Boskiej i drugi ku czci ojca naszego Cyryla, nauczyciela narodu słowiańskiego, w tonie czwartym; podczas liturgii; dodatek: pieśń w tonie drugim; stichera w tonie ósmym; stichery w tonie czwartym], przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 113–140. **BP** 17931.

[przedruk, fragmenty, w:] A. Kempfi, *Nad cyrylometodejską antologią*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 24(188) 15, 1986, s. 12.

Służba św. Cyrylowi (II)

Służba ku czci św. Cyryla (według rękopisu lubelskiego), przeł. A. Naumow, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 49–53. **BP** 17932.

Służba św. Joakimowi Osogowskiemu

Służba św. Joakimowi Osogowskiemu [fragmenty], przeł. W. Stępiak-Minczewska, J. Pietrow, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 93–94.

Służba św. Klemensowi [fragmenty]

Anonim z Ochrydu, *Służba św. Klimentowi* [fragmenty], przeł. A. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 109–110. **BP** 17858.

Służba św. Paraskewie [fragmenty]

Służba ku czci św. Paraskiewy-Petki Tyrnowskiej, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Południowosłowiańska poezja liturgiczna*, s. 139–141.

Służba św. carowi Piotrowi [fragmenty]

Służba carowi Piotrowi [Trzydziestego dnia miesiąca stycznia przeniesienie relikwii Św. Klemensa, arcybiskupa Rzymu oraz wspomnienie świętego ojca naszego Piotra pustelnika, byłego cara Bułgarów] [fragmenty], przeł. J. Pietrow, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 65–68. BP 17861.

Stichera na Niedzielę Adoracji Krzyża

Niedziela Adoracji Krzyża Świętego [stichera na „Panie, zawołałem do Ciebie”], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2000, s. 25–26.

Stichery Połowy Pięćdziesiątnicy

Połowa (Priepołowienije) Pięćdziesiątnicy [dwie stichery: na stichownie i na chwalitech], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 5, 2000, s. 39–40.

Stichery soboty rodzicielskiej

Rodzicielska sobota przed świętem Pięćdziesiątnicy (dzień modlitw za zmarłych) [trzy stichery na chwalitech], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 6, 2002, s. 30–32.

Strofy ku czci ikony Matki Bożej Kazańskiej

Święto Kazańskiej Ikony [stichera na litii, 2. troparion kanonu II – pieśń 7], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 2002, s. 23–25.

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela Wszystkich Świętych

Niedziela Wszystkich Świętych, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Dzień Świętego Ducha

Dzień św. Ducha, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Pięćdziesiątnica

Pięćdziesiątnica, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela Ojców soboru nicejskiego

Niedziela Ojców Soboru Nicejskiego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Wniebowstąpienia Pańskie

Wniebowstąpienie Pańskie, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela o ślepcu

Niedziela o ślepcu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela o Samarytance

Niedziela o Samarytance, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Połowa święta Pięćdziesiątnicy

Połowa Święta Pięćdziesiątnicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela o paralityku

Niedziela o Paralityku, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela niewiast niosących wonności (myrofor)

Niedziela Niewiast Niosących Wonności, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziela o Tomaszu

Niedziela o Tomaszu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. „Życiodajne Źródło”

„Życiodajne Źródło”, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Pascha

Pascha, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Pascha i tydzień paschalny
Pentekostarion, czyli Pięćdziesiątnica, z Bogiem Świętym, zawierający
odpowiadające jemu obrzędy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień II
Niedziela Antypaschy, czyli wspomnienie dotknięcia Chrystusa przez
chwalebego apostoła Tomasza, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień III
Trzecia niedziela po święcie Paschy, świętych niewiast niosących mirrę
i Józefa sprawiedliwego, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień IV
Czwarta niedziela po święcie Paschy, paralytyka, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień V
Piąta niedziela po święcie Paschy, Samarytanki, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień VI
Szósta niedziela po święcie Paschy, o ślepcu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień VII
Niedziela siódma, 318 świętych ojców, zgromadzonych w Nicei, przeł.
ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Tydzień VIII
Niedziela świętej Pięćdziesiątnicy, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [teksty nabożeństw]. Trójpiśni
Trójpiśni, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Niedziele przedpościa

Niedziele przedpościa, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Pierwszy tydzień

Pierwszy tydzień, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Po pierwszym tygodniu

Po pierwszym tygodniu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Wielki Tydzień

Wielki Tydzień, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion paschalny [synaksarion]. Synaksarion

Synaksarion, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion postny. Niedziele przedpościa

Niedziele przedpościa, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion postny. Pierwszy tydzień

Pierwszy tydzień, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion postny. Po pierwszym tygodniu

Po pierwszym tygodniu, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion postny. Wielki tydzień

Wielki Tydzień, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Triodion postny. Synaksarion

Synaksarion, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Troparion i kondakion ku czci św. Germana bpa Alaski

Troparion w tonie 4 i kondakion w tonie 3 ku czci św. Germana biskupa Alaski, przeł. A. Naumow, [w:] E. Czykwin, *Chryścianizacja Alaski ku wschodzącemu słońcu*, „Tygodnik Podlaski” 7–8(64), 1990, s. 4–5.

Troparion i kondakion ku czci św. Paisjusza Wieliczkowskiego

Troparion, ton 2, b.n.t. i kondakion, ton 8, b.n.t., [w:] Św. Paisjusz Wieliczkowski, *O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, przeł., wstęp J. Kuffel, Białystok 1995, s. 7.

Troparion ku czci Krzyża św.

Troparion ku czci Krzyża świętego i modlitwa za naród i Ojczyznę, b.n.t., [w:] *Modlitwa do św. anioła stróża*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 18–19.

Troparion ku czci św. Grzegorza Peradze

Troparion ku czci świętego męczennika Grzegorza Peradze, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 90.

Troparion ku czci św. Kazimierza Królewicza

Troparion w tonie 4 ku czci królewicza Kazimierza, przeł. A. Namow, [w:] *Wiara i historia*, s. 138.

Troparion ku czci św. Mikołaja

Troparion ku czci świętego Mikołaja, arcybiskupa Miry Licyjskiej, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 86.

Troparion ku czci św. Serafima

Troparion w tonie VI do św. Serafima Sarowskiego, przeł. ks. S.(E.) Strach, [w:] *Święty Serafim Sarowski. Żywot i pouczenia*, Hajnówka 1999, s. 5.

Troparion ku czci św. św. Cyryla i Metodego

Troparion ku czci świętych Cyryla i Metodego, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 94.

Troparion ku czci św. św. Męczenników Chełmskich i Podlaskich

1. *Troparion Męczenników Chełmskich i Podlaskich* [fragment], b.n.t., „Istocznik” 2(10), 2009, s. 11.
2. *Troparion ku czci świętych męczenników chełmskich i podlaskich*, b.n.t., [w:] *Modlitwy dla najmłodszych*, s. 96.

Troparion Narodzenia Pańskiego w tonie szóstym

[bez tytułu] przeł. H. Paprocki, „Polski Żołnierz Prawosławny” 4(86), 2018, s. 2.

Troparion Zmartwychwstania

- I. *Troparion i kondakion Zmartwychwstania Pańskiego*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (IV)*.

Zob. też *Modlitewnik prawosławny (IV)*.

- II.1.** *Troparion Zmartwychwstania*, przeł. T. Wyszomirski (?), [w:] T. Wyszomirski, *Ikona Paschy*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 4(37), 1988, s. 1, 6.
- 2.** *Troparion Zmartwychwstania Pańskiego*, przeł. ks. S.(E.) Strach, [w:] *O troparionie Zmartwychwstania Pańskiego*, „Przegląd Prawosławny” 4, 1996, s. 7.

Tropariony i kondakiony niedzielne (cykl ośmiu tygodni – cykl oktoicha)

Ton 1: troparion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 405–406.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 1., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 9, 1996, s. 30–31.

Ton 2: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 406–407.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 2., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 10, 1996, s. 26.

Ton 3: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 407–408.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 3., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 11, 1996, s. 26–27.

Ton 4: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 408–409.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 4., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 12, 1996, s. 30.

Ton 5: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 409–410.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 5., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 1, 1997, s. 27.

Ton 6: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 410–411.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 6., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 2, 1997, s. 27–28.

Ton 7: troparion, kondakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 411–412.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 7., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 1997, s. 27–28.

Ton 8: troparion, kontakion, prokimen, alleluja, przeł. o. R. Piętka MIC, [w:] *Menologion*, s. 412–413.

Tropariony i kondakiony niedzielne. Troparion w tonie 8., kondakion, przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 4, 1997, s. 27.

Tropariony ku czci Trójcy św.

Tropariony ku czci Trójcy Świętej, b.n.t., [w:] *Modlitwa do św. anioła stróża*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (I)*, s. 8–9.

Tropariony do Świętej Trójcy, b.n.t., [w:] *Modlitwa do św. anioła stróża*, b.n.t., [w:] *Modlitewnik prawosławny (IV)*.

Tropariony wielkopostne

Troparion pierwszej niedzieli [Wielkiego Postu], ton 2, b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 10.

Troparion drugiej niedzieli [Wielkiego Postu], ton 8, b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 10.

Troparion trzeciej niedzieli [Wielkiego Postu], ton 1, b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 10.

Troparion czwartej niedzieli [Wielkiego Postu], ton 1, b.n.t., „Istocznik” 1(13), 2010, s. 11.

Wieczernia

Porządek wieczerni, przeł. ks. H. Paprocki, [w:] *Wieczernia. Jutrznia. Prokimenony. Alleluja. Rozesłania. Kalendarz liturgiczny* [przeł. ks. H. Paprocki], Warszawa 2006, s. 5–44.

2. NIELITURGICZNA POEZJA I PROZA HAGIOGRAFIA. APOKRYFY

Aleksandreida

Aleksandreida [fragment], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 79–85.

[przedruk z drobnymi zmianami (*Pochodzenie Aleksandra, Młodzieńcze czyny Aleksandra, Pochód do Azji, Aleksander zdobywa Babilon, Na wyspie szczęśliwych, Śmierć Aleksandra*) w:] *Siedem niebios*, s. 96–115.

Apokalipsa Abrahama

Apokalipsa Abrahama, przeł. R. Rubinkiewicz SDB, [w:] *Apokryfy Starego Testamentu*, s. 443–456. **BP** 17885.

Apokryficzna modlitwa przeciwko nieżyłowi

Modlitwa przeciwko nieżyłowi, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 75.

Apokryficzny cykl o Abrahamie i jego rodzinie

1. Słowo o sprawiedliwym Abrahamie

Słowo o sprawiedliwym Abrahamie, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 77–81. **BP** 17866.

2. Słowo o tym, jak Sara pouczała męża swojego Abrahama

Słowo o tym, jak Sara pouczała męża swojego Abrahama, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 82–83. **BP** 17867.

3. Słowo o Izaaku

Słowo o Izaaku, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 84–86. **BP** 17868.

4. Słowo o Melchizedeku

Słowo o Melchizedeku, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 87–89. **BP** 17869.

5. Słowo o Trójcy Świętej

Słowo o Trójcy Świętej, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 90–94. **BP** 17870.

6. Słowo o śmierci Abrahama

Słowo o sprawiedliwym Abrahamie, gdy przybył do niego Michał Archanioł, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 95–103. BP 17884.

Apokryficzny cykl o Dawidzie i Salomonie

1. Słowo o poczęciu proroka i króla Dawida

Słowo o poczęciu proroka i króla Dawida, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 131–137.

2. Słowo o tym, jak Dawid napisał Psalterz

Słowo o tym, jak Dawid napisał Psalterz, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 138–140.

3. O tym, jak Psalterz znalazł się w morzu

O tym, jak Psalterz znalazł się w morzu, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 145.

4. Słowo o Sybilli

I. *Słowo o Sybilli prorokini i o królu Dawidzie*, przeł. A. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 106–107.

II. *Słowo o Sybilli*, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 146–150.

5. Słowo o mądrości Salomona

Słowo o mądrości Salomona, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 151–156.

Barlaam i Jozafat

Barlaam i Jozafat [Przypowieść o sile wdzięków niewieścich, Przypowieść o jednorożcu, Opowieść o trzech przyjaciółach], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 116–119.

Bułgarska carewna Persika

Bułgarska carewna Persika, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 135–148.

[przedruk fragmentu] *Carewna Persika i Królewicz Eugeniusz*, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 86–94.

Bułgarska kronika apokryficzna

Bułgarska kronika apokryficzna. Słowo proroka Izajasza o tym, jak został przez anioła wyniesiony do siódmego nieba, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 62–69.

Cud św. Jerzego

I. *Bułgar cudem ocalony*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 131–134. **BP** 17859.

II. *Cud pierwszy świętego męczennika Jerzego. O Bułgarze, którego uwolnił i wybawił Jerzy*, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*, s. 364–366. **BP** 17860.

Cuda św. Mikołaja. BP 17957.

a. *Cud z drzewem, z którego św. Mikołaj wypędził biesa*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 48–50.

b. *Cud ze studnią, którą [święty] oczyścił z siły nieczystej*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 50–52.

c. *Cud z winem, które [święty] pobłogosławił i rozmnożył (lub cud o duchownych)*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 52.

d. *Cud o tym, jak modlitwą bezpłodnych potomkiem obdarzył*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 53.

e. *Cud z rozmnożeniem okruszyn chleba*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 54–55.

f. *Cud z pewnym Saracenenem, którego [Mikołaj] wraz ze świętym Jerzym wybawił z pęt i ciemnicy*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 55–56.

g. *Cud z pewnym dziecięciem*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 56–58.

h. *Cud z kapłanem Krzysztofem, jak go św. Mikołaj uratował przed ścięciem mieczem*, przeł. A. Dejnowicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 58–59.

i. *Cud z trzema ikonami Świętego ojca Mikołaja*, przeł. A. Naumow, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 60–62.

j. *Cud z wygnaniem biesa z chaty*, przeł. M. Skowronek, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 53–54.

Dzieciństwo Jezusa (Ewangelia Tomasza Dzieciństwa)

Dzieciństwo Jezusa, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 50–54. **BP** 1871.

Fizjolog

Fizjolog. Opowieść o wszelakich stworzeniach, które chodzą i latają [O lwie, królu zwierząt; O słoniu; O synogarlicy; O wilku], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 66–69.

Księga Henocha

I [wersja tzw. B/dłuższa]. 1. *Apokryf o sprawiedliwym Henochu* [fragmenty], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 28–36. **BP** 17879. **2.** *Księgi świętych tajemnic Henocha*, przeł. A. Tronina, [w:] A. Tronina, *Księgi świętych tajemnic Henocha (Henoch Słowiański, 2 Hen)* [Apokryfy Starego Testamentu pod red. Z.J. Kape-ry i St. Mędałi, t. 3], Kraków–Mogilany 2016, s. 27–125. **BP** 17883.

II [wersja tzw. A/krótsza]. *Księga Henocha słowiańska*, przeł. R. Rubinkiewicz SDB, [w:] *Apokryfy Starego Testamentu*, s. 199–214. **BP** 17880.

[reedycja] *Księga Henocha słowiańska [II Księga Henocha, tzw. Henoch słowiański]*, przeł. R. Rubinkiewicz SDB, [w:] *Apokryfy Starego Testamentu*, s. 197–214.

Latopis halicko-wołyński

I. *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłumaczenie, wstęp i komentarze D. Dąbrowski, A. Jusupović, Kraków–Warszawa 2017.

II. [w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. E. Goranin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987, s. 231–246.

III. *Z latopisu halicko-wołyńskiego* [wybór]: *Rok 6709 (1201), u początku panowania wielkiego księcia Romana księcia halickiego, byłego samowładcy całej ziemi Ruskiej...*; *Rok 6716 (1208)*. [Przemowa Igorowiczów do bojarów przemyskich]; *Rok 6734 (1226)*; *Rok 6757 (1240)*; *Rok 6759 (1251)* [Opis wojsk księcia halickiego Danyły]; *Rok 6760 (1252)* [Portret księcia halickiego Danyły]; *Rok 6764*

(1256) [*Śmierć Jadźwinga*], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Itariona do Skoworody*, s. 169–174.

IV. *Kronika Halicko-Wołyńska (z XIII wieku)*, z języka cerkiewno-słowiańskiego przełożył, przedmową i komentarzami opatrzył E. Goranin, Oborniki Śląskie 2020.

Latopis hustyiński

H. Suszko, *Latopis hustyiński. Opracowanie, przekład i komentarze*, Wrocław 2003.

[przedruk w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. E. Goranin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987.

Latopis kijowski

Latopis kijowski 1159–1198, przeł. i oprac. E. Goranin, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia” 840, XL, 1988 (tekst na s. 151–275).

Latopis kijowski 1159–1198, przeł. i oprac. E. Goranin, Wrocław 1994. [przedruk] *Latopis kijowski 1159–1198*, przeł. i oprac. E. Goranin, Wrocław 1995.

[fragment w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. E. Goranin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987.

[przedruk fragmentów w:] W. Hryniewicz OMI, *Staroruska teologia paschalna w świetle pism św. Cyryla Turowskiego*, Warszawa 1993, *passim*.

Latopis nowogrodzki pierwszy

Latopis nowogrodzki pierwszy, przeł. Z.A. Brzozowska, I.N. Petrov, [w:] Z.A. Brzozowska, I.N. Petrov, przy współpracy J. Morawickiego, *Latopis nowogrodzki pierwszy starszej redakcji. Unikatowy zabytek piśmiennictwa staroruskiego i jego polski przekład*, Series Ceranea, 5, Łódź 2019; www.ki.wfi.uni.lodz.pl/ceraneum/latopis/html/index.html

Latopis wołyński

Latopis wołyński [fragment], b.n.t., [w:] A. Mironowicz, *Prawosławie na ziemiach polskich* (3), „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 29(141), 1985, s. 6–7.

Legenda o Borysie i Glebie

Płacz Borysa i Gleba [dwa fragmenty *Legendy: Płacz Borysa; Płacz Gleba*], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 121–125.

Legenda o niewidzialnym grodzie Kiteżu

Legenda o niewidzialnym grodzie Kiteżu, wprowadzenie i przekład R. Łużny, „Zeszyty Naukowe KUL” 2(110), 28, 1985, s. 65–76 [tekst na s. 68–76].

Legenda sołuńska

- I. *Słowo Cyryla Filozofa o tym, jak ochrzcił Bułgarów. Legenda sołuńska*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 173–174.
- II. *Słowo Cyryla Filozofa o tym, jak ochrzcił (Słowian, czyli) Bułgarów (Legenda sołuńska)*, przeł. A. Kawecka, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 63–64.

Legenda włoska (legenda italica)

Legenda włoska – legenda italica, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] *Cyryl i Metody*, s. 65–71.

Modlitwa Świętego Sisona i siostry jego Melentii przeciw diabłu

Modlitwa Świętego Sisona i siostry jego Melentii przeciw diabłu, przeł. A. Kijewska, [w:] G. Minczew, *Święta księga – ikona obrzęd. Teksty kanoniczne i pseudokanoniczne a ich funkcjonowanie w sztuce sakralnej i folklorze prawosławnych Słowian na Bałkanach*, Łódź 2003, s. 133–134.

O Morzu Tyberiadzkim

O Morzu Tyberiadzkim, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 3–11.

O naczelniku nierządnic Sergiuszu

O naczelniku nierządnic, Sergiuszu, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 97–101.
[przedruk w:] *Siedem niebios*, s. 157–161.

O niewieście, która dla pewnego mnicha zabiła męża i synów

O niewieście, która dla pewnego mnicha zabiła męża i synów, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 152–153.

O Bogomile Popie

O Bogomile Popie z Kormczy słowiańskiej, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 159–161.

O mnichu, który chciał być podobnym Izaakowi lub Jobowi

O mnichu, który chciał być podobnym Izaakowi lub Jobowi, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 154–156.

O potopie

O potopie, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 71–76.

O powstaniu pisma słowiańskiego

Notatka o powstaniu pisma słowiańskiego, z opowieścią o chrzcie Bułgarii, przeł. M. Kuczyńska, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 81–82.

O Rzymie

Anonimowy mieszkaniec Suzdała, Notatka o Rzymie (poł. XV w.)

Notatka o Rzymie, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 155–157.

Opowieści o Ezopie

Opowieści o Ezopie, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 126–130.

Opowieść o bitwie na Kulikowym Polu

Rosyjska opowieść jarmarczna o bitwie na Kulikowym Polu, przeł. F. Sielicki, [w:] F. Sielicki, *Rosyjska opowieść jarmarczna o bitwie na Kulikowym Polu*, „Ze Skarbca Kultury” 30, 1978 [wstęp, s. 53–57; przekład + komentarz, s. 57–76; reprodukcje, s. 108].

Opowieść o dwunastu wielkich piątkach (I)

Opowieść o dwunastu wielkich piątkach, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 203–204.

Opowieść o dwunastu wielkich piątkach (II)

Opowieść o tym, jak dwanaście wielkich piątków postem czcić należy, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 205–208.

Opowieść o ikonie Bogurodzicy Hodegetrii i szacie Matki Bożej w Blachernach

Opowieść o ikonie Bogurodzicy Hodegetrii i szacie Matki Bożej w Blachernach, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] Z.A. Brzozowska, *Opowieść o zdobyciu Konstantynopola przez uczestników czwartej wyprawy krzyżowej (6712/1204) w średniowiecznej ruskiej tradycji historiograficznej*, „Slavia Antiqua” LVII, 2016, s. 130–131 (całość s. 109–151).

Opowieść o mądrym Akirze

Opowieść o mądrym Akirze, przeł. A. Tronina, [w:] *Apokryfy syryjskie. Historia i przysłowia Achikara, Grota skarbów, Apokalipsa Pseudo-Metodego*, przeł. A. Tronina, oprac. A. Tronina, M. Starowieyski, red. M. Starowieyski, Kraków 2011, s. 60–83. **BP 17899.**

Opowieść o męczennicy Teodorze

Opowieść budująca o świątobliwej męczennicy Teodorze, w świecie marności doczesnej bojarzynie Teodozji Morozowej, z ros. przeł. R. Łużny, „Znak” 6(331), XXIV, 1982, s. 507–538 [tekst zabytku poprzedzony studium: R. Łużny, *Bojarzyna Morozowa oraz jej staroruska biografia literacka. Karta z dziejów „starej wiary” w prawosławiu rosyjskim*, s. 497–506].

[przedruk w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 193–214.

Opowieść o męczennikach zografskich

Opowieść o męczennikach zografskich, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 185–187.

Opowieść o mytarstwach Teodory

Opowieść o mytarstwach wielebnej Teodory, przeł. A. Jemieljanuk, Hajnówka 1996.

Opowieść o Piotrze i Fiewronii (XV w.?)

Opowieść o Piotrze i Fiewronii [fragmenty], przeł. i oprac. W. Jakubowski, [w:] *Literatura staroruska*, s. 116–119 (całość s. 114–119).

Opowieść o tym, jak Batu-chan zburzył miasto Riazań

Opowieść o tym, jak Batu-chan zburzył miasto Riazań [fragmenty], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 85–89 (całość s. 80–89).

Opowieść o zdobyciu Konstantynopola

Opowieść o zdobyciu Konstantynopola przez uczestników czwartej wyprawy krzyżowej, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] Z.A. Brzozowska, *Opowieść o zdobyciu Konstantynopola przez uczestników czwartej wyprawy krzyżowej (6712/1204) w średniowiecznej ruskiej tradycji historiograficznej*, „Slavia Antiqua” LVII, 2016, całość s. 109–151.

Pateryk Kijowsko-Pieczerski

I. *Pateryk Kijowsko-Pieczerski, czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych*, oprac., przeł. L. Nodzyńska, Wrocław 1993 [legends o Cerkwi Pieczerskiej: *Pateryk Pieczerski, który powiada o zbudowaniu cerkwi; Słowo o przyjściu majstrów cerkiewnych od Carogrodu do Antoniego i Teodozego; Słowo o tym, kiedy założona była cerkiew pieczerska; Słowo o przyjściu malarzy cerkiewnych z Carogrodu do ihumena Nikona; O Janie i Sergiuszu cud niezwykły, który w Boskiej Pieczerskiej cerkwi był przed cudowną ikoną Bogurodzicy; Opowieść o świętym ołtarzu i o poświęceniu tej Wielkiej Cerkwi Matki Bożej; O okowaniu grobowca świątobliwego ojca naszego Teodozego Pieczerskiego; opowieści spisane przez Symona: *Posłanie pokornego biskupa Włodzimierskiego i Suzdalskiego Symona do Polikarpa, czerńca pieczerskiego; Opowieść Symona o świętych czerńcach pieczerskich. Dlaczego należy mieć nabożeństwo i miłość ku błogosławionym Antoniemu i Teodozemu, ojcom pieczerskim; O błogosławionym Eustratym Postniku; O pokornym i wielce cierpliwym Nikonie czerńcu; O świętym męczenniku Kukszy i o Pimienie Postniku; O świętym**

Atanazyjusz Zatochnik, który zmarł i znowu na drugi dzień ożył i przeżył lat 12; O błogosławionym Światoszy, kniaziu czernihowskim; O Erazmie czerńcu, który mienie swoje stracił na święte ikony i dzięki nim zbawienie zyskał; O Arcie czerńcu, któremu przez złodziejów ukradzione mienie za jałmużnę policzone zostało [...]; O dwóch braciach, Ticie popie i Ewagrym diakonie, powaśnionych między sobą; opowieści spisane przez Polikarpa: Drugie posłanie [...] do archimandryty pieczerskiego Akindyna [...], spisane przez Polikarpa; O Nikicie Zatochnik, który potem był biskupem w Nowogrodzie; O Laurentym Zatochnik; O świętym i błogosławionym Agapicie, lekarzu, który zapłaty nie chciał; O świętym Grzegorzcu Cudotwórcy; O wielce cierpliwym Janie Zatochnik; O świętobliwym Mojżeszcu Węgrzynie; O Prochorze czerńcu, który modlitwą z ziela zwanego lebiodą chleby czynił, a z popiołu sól; O świętobliwym Marku Pieczarniku, którego rozkazania umarli słuchali; Słowo o świętych wielebnych ojcach Teodorze i Wasylu; O świętobliwym Spirydonie Proskurniku i Alimpim Ikonniku; O świętobliwym cierpiętniku ojcu Pimienie i tych, którzy przed śmiercią chcą stanu mniszego].

- II.1.** *Paterik Kijowsko-Pieczerski. Do archimandryty Akindina ihumena pieczerskiego, o świętobliwych mnichach klasztoru pieczerskiego [...] od Polikarpa list drugi. [...] O Marku-Pieczarniku [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] Literatura staroruska, s. 71–72 (całość s. 69–72).*
- 2.** *Opowieści z Pateryku Kijowsko-Pieczerskiego [Epistoła biskupa Szymona do mnicha pieczerskiego, Polikarpa: O pokornym i cierpliwym wielce ojcu Nikonie; O Światoszy, księciu czernihowskim; Epistoła do archimandryty pieczerskiego Akindina [...], napisana przez Polikarpa, mnicha tego klasztoru: O Laurentym Pustelniku; O Mojżeszcu-Węgrzynie], przeł. R. Łużny, [w:] Opowieść o Kitieżu, s. 77–79; 79–84; 84–86.*
- III.** *Płacz Piotra Syryjczyka nadwornego lekarza księcia czernihowskiego i łuckiego – Światosława Dawidowicza (fragmenty Pateryku Kijowsko-Pieczerskiego) [fragment 20. słowa, O świętobliwym i pobożnym księciu czernihowskim], przeł. W. Mokry, [w:] Od Itariona do Skowrody, s. 166–168.*

Pierwsza legenda starosłowiańska (pol. X w.)

Fragm. M. Weingart, Praga 1934, 974–983, przeł. A. Paciorek, [w:]
Umocnieni Słowem, t. 4, cz. 1, s. 337–338. Za: **BP** 17923.

Fragm. M. Weingart, Praga 1934, 974–983. Za: **BP** 17924.

Pieśń o Niebieskiej Księżce

Autor anonimowy, *Pieśń o Niebieskiej Księżce*, przeł. A. Kamińska,
„W Drodze” 1(29), IV, 1976, s. 99–102.

Pochwała cara Symeona

Autor anonimowy, *Pochwała cara Symeona*, przeł. A. Naumow, [w:]
Niewidzialne skrzydła, s. 21.

Pochwała księcia Iwana Kality

Pochwała księcia moskiewskiego Iwana Kality, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] Z.A. Brzozowska, *Pochwała księcia moskiewskiego Iwana Kality (edycja i przekład źródła)*, „Slavia Antiqua” LIII, 2012, s. 207–215.

Pochwała księcia Witolda

Anonim, *Pochwała wielkiego księcia Witolda* [dwie redakcje utworu], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 183–187.

Pochwała księżnej Marii

Pochwała wielkiej księżnej włodzimierskiej Marii, przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] Z.A. Brzozowska, *Pochwała wielkiej księżnej włodzimierskiej Marii. Edycja i przekład nieznanego zbytku literatury staroruskiej*, „Slavia Antiqua” LIV, 2013, s. 307–320.

Pochwała zwycięstwa pod Orszą

Anonim, *Pochwała zwycięstwa Księcia Konstantyna Ostrogińskiego pod Orszą 1515 roku*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Iłariona do Skoworody*, s. 197–201.

Początki świata

Początki świata, przeł. A. Jakimiszyn, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 26–29.

Podróż Borysa Szeremietiewa

Podróż bojarzyna Borysa Szeremietiewa przez Polskę i Austrię do Rzymu oraz na Malte. 1697–1698. Z dziejów kontaktów kulturalnych Rusi Moskiewskiej z Polską i Zachodem, oprac. F. Sielicki, Wrocław 1975.

Poemat o Bowie z Antony

F. Sielicki, *Francusko-włoski poemat o Bowie z Antony w rosyjskiej wersji jarmarcznej*, „Ze Skarbca Kultury” 21, 1970 [wstęp, s. 7–15; przekład + komentarz, s. 15–48; reprodukcje, s. 49–87].

Pouczenie o Panu naszym Jezusie Chrystusie

Pouczenie o Panu naszym Jezusie Chrystusie [fragment], przeł. I.N. Petrov, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 190–202.

Przypowieść trojańska

Przypowieść trojańska, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 79–95.

Prolog (XVII w.?)

Żywoty z Prologu

- 20 września. *O zabójstwie księcia Michała Czernihowskiego i jego bojara Fiodora* [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Opowieść o Kitieżu*, s. 182–183.
- 6 grudnia. *O Wasylim, synu Agrikowym* [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Opowieść o Kitieżu*, s. 183–185.
- 9 stycznia. *O Filipie Moskiewskim* [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Opowieść o Kitieżu*, s. 185–189.
- 3 sierpnia. *O Antonim Nowogrodzkim* [fragmenty], przeł. R. Łużny, [w:] *Opowieść o Kitieżu*, s. 189–190.

Protoewangelia Jakuba zob. Starostłowiańska Ewangelia Jakuba

Przeniesienie relikwii św. Mikołaja

Opowieść o przeniesieniu przezczystych relikwii błogosławionego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa miasta Miry. O błogosławionym ojcu naszym i wielkim arcybiskupie świętym Mikołaju, przeł. A. Dejniewicz, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 44–47.

Przeniesienie relikwii św. Paraskewy (Petki) z Kalikratii do Tyrnowa
Przeniesienie relikwii św. Paraskewy (Petki) z Kalikratii do Tyrnowa,
przeł. B. Kotyk, [w:] *Ziemsy aniołowie*, s. 113–115.

Psalterz z dodatkiem (tzw. pierwszy), Mileševa 1544 r.
Posłowie i kolofon, k. 349r–350v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 242–243.

Psalterz z dodatkiem (tzw. drugi), Mileševa 1557 r.
Posłowie i kolofon, k. 292r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*,
s. 244.

Psalterz z dodatkiem rodu Ljubaviciów, Gorazde 1519 r.
Posłowie i kolofon, k. 350r–352v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 238–240.

Rady ojca dla syna
Rady ojca dla syna, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Carstwo Bułgarskie*,
s. 360–363. **BP** 17935.

Rozmowa trzech świętych mędrców
Rozmowa trzech świętych mędrców, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:]
Siedem niebios, s. 59–63.
[fragment w:] „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 73–78.

Sen Matki Maryi
Sen Matki Maryi, przeł. R. Łużny, [w:] R. Łużny, *Pieśń ludowa – zapomniana karta z dziejów życia religijnego Rosjan*, „Tygodnik Podlaski” 3(48), VII, 1989, s. 1, 11.

Serbska chronografia
Serbska chronografia: wykaz lat – co ile trwało, przeł. M. Kuczyńska,
[w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 80.

Słowiańska apokalipsa Maryi (Wędrówka Bogurodzicy po miejscach męki)
I. Wędrówka Bogurodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych, przeł.
R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 107–117. **BP** 17875.

[przedruk z drobnymi zmianami:] *Wędrówka Bogurodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych (Słowiańska apokalipsa Maryi)*, przeł. R. Łużny, oprac. ks. M. Starowieyski, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu. III. Listy i apokalipsy chrześcijańskie*, red. M. Starowieyski, Kraków 2001, s. 279–292. **BP** 17876.

II. *Wędrówka Bogurodzicy po miejscach męki* [fragmenty], przeł. i oprac. W. Jakubowski, [w:] *Literatura staroruska*, s. 60–67 (z komentarzem).

Słowo Adama do Łazarza w piekle (XIII/XIV w.)

Słowo Adama do Łazarza w piekle [fragmenty], przeł. W. Mokry, [w:] *Od Itariona do Skoworody*, s. 175–180.

Słowo o Adamie i Ewie

I. *Słowo o Adamie i Ewie*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 43–49. **BP** 17877.

II. *Słowo o Adamie i Ewie*, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 30–44. **BP** 17878.

Słowo o Cyrylu Filozofie i o stworzeniu pisma ruskiego

*Słowo o Cyrylu Filozofie i o stworzeniu pisma ruskiego**, przeł. M. Skowronek, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 77–79.

* Częścią *Słowa...* jest fragment traktatu *O piśmie* Mnicha Chrabra; w tym przekładzie użyto przekładu A. Naumowa (zob. Chabr Mnich, *O piśmie (I)*).

Słowo o Józefie (I)

Słowo o nadobnym Józefie, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 104–110.

Słowo o Józefie (II)

Słowo o Józefie, synu Racheli, i o tym, jak bracia sprzedali go kupcom, a kupcy wyprowadzili do Egiptu, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 111–117.

Słowo o pochodzeniu paulicjan

Słowo o pochodzeniu paulicjan, przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 225–231.

Słowo o proroku Samuelu

Słowo o proroku Samuelu, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 126–127.

Słowo o ruinie Ziemi Ruskiej (XIII w.?)

I. *Słowo o ruinie Ziemi Ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława*, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 92–93 (całość s. 89–93).

II. Anonim, *Słowo o ruinie Ziemi Ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława*, przeł. W. Mokry, [w:] *Od Ilariona do Skoworody*, s. 154–156.

Słowo o Salomonie i Kitowrasie

Słowo o tym, jak Kitowraz został pochwycony przez Salomona, przeł. A. Kawecka, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 157–160. **BP** 17888.

Słowo o Samsonie

Słowo o Samsonie, przeł. A. Jakimiszyn, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 118–125.

Słowo o św. Eliaszu

Słowo o tym, jak Święty Eliasz uciekał przed niewiastą, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 128–130.

Słowo o tym, jak ochrzciła się Olga

Słowo o tym, jak ochrzciła się Olga, przełom XIV i XV w., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 75–80.

Słowo o wyprawie Igora

I. *Wyprawa Igora przeciw Połowcom*, przeł. C. Godebski.

[bez tytułu, streszczenie całości i przekład fragmentów z niemieckiego] przeł. C. Godebski, [w:] *Literatura rosyjska*, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” V, 1806, s. 70–91; [jedyne fragment opatrzone tytułem – parafraza poetycka] *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*, s. 97–102;

[przedruk:] *Wyprawa Igora przeciw Połowcom* [streszczenie całości i przekład fragmentów wierszem], przeł. C. Godebski, wyd. K. Godebski, [w:] C. Godebski, *Dzieła wierszem i prozą*, t. II,

- Warszawa [nakładem i drukiem N. Glücksberga, księgarza i typografa królewskiego Uniwersytetu] 1821, s. 308–330 [fragmenty wierszem s. 314–315, 315–316, 317–318, 318–319, 319–210; *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze*, s. 324–330; fragmenty prozą, s. 312–313, 320–322].
- [fragment] *Żal Eufrozyny Jarosławny po mężu swoim Igorze* (1806), [w:] C. Godebski, *Wybór wierszy*, oprac. Z. Kubikowski, Wrocław 1956, s. 148–152.
- II. *Pieśń o wyprawie Igora Światosławowicza przeciw Połowcom***, przeł. L. Siemiński.
- Początek Pieśni o wyprawie Igora Światosławowicza przeciw Połowcom* [fragmenty wierszem], przeł. L. Siemiński, „Czasopismo Naukowe Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” VI, 2, 1833, s. 71–77 (tekst do s. 75).
- III. *Wyprawa Igora na Połowców***, przeł. A. Bielowski.
- Wyprawa Igora na Połowców. Poemat sławiański wydany przez Augustyna Bielowskiego*, Lwów [nakładem F. Pillera] 1833, [a. przekład poetycki] *Wyprawa Igora na Połowców*, s. 11–28, [b. przekład prozą] *Słowo o pułku Igorowym*, s. 39–46.
- [przedruk przekładu poetyckiego (a)] *Wyprawa Igora na Połowców*, [w:] *Poezje Augusta Bielowskiego*, Skarbczyk Poezji Polskiej, VI, Petersburg [nakładem B.M. Wolffa] 1855, s. 23–42;
- [przedruk przekładu poetyckiego (a)] *Wyprawa Igora na Połowców*, [w:] *Słowo o pułku Igora*, objaśn. i wstęp B. Łepki, przeł. A. Bielowski, Brody [nakładem i drukiem księgarni Feliksa Westa] 1906, s. 17–31;
- [przedruk przekładu poetyckiego (a)] *Wyprawa Igora na Połowców. Poemat sławiański*, przeł. A. Bielowski, Złoczów [nakładem i drukiem Wilhelma Zakerkandla] [1912];
- [przedruk przekładu poetyckiego (a) w:] *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa na Połowców*. Dwa przekłady: Augusta Bielowskiego wierszem, Andrzeja Sarwy prozą, Sandomierz 2009, s. 7–21;
- [przedruk z wydania 1906 r. w:] Булахов М.Г., *Слово о полку Игореве в переводах на славянские языки XIX-XX вв.*, Минск 2013, s. 168–174.

- IV. Pieśń o pułku Igora**, przeł. A.S. Krasiniński.
Pieśń o pułku Igora. Starosłowiański poemat z XII wieku, przeł. [wierszem] ks. [bp] A.S. Krasiniński, Petersburg [czcionkami Bolesława Maurycego Wolffa] 1856.
[przedruk] *Słowo o pułku Igora. Starosłowiański poemat XII wieku*, z przekładami: ruskim – Mikołaja Gerbela, czeskim – Karola Jaromira Erbena, polskim – ks. biskupa A.S. Krasinińskiego, [w:] *Wieniec poetów słowiańskich. Zbiór klasycznych pomników poezji świata słowiańskiego. Teksty narodowe, krytycznie przejrane i zestawione z przekładami*, t. I, wydane staraniem Juliana Sołtyka Romańskiego, Lwów [czcionkami Drukarni Ludowej] 1887.
- V. Słowo o pułku Igorowym**, przeł. J.D. Wagilewicz.
Słowo o pułku Igorowym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII w., tekst oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył [prozą] na język polski i małopolski Jan Dalibor Wagilewicz, Lwów 1865 (rękopis), [w:] E. Małek, *Zapomniany przekład „Słowa o wyprawie Igora”*, „Przegląd Rusycystyczny” 4, 1985, s. 17–30 (tekst na s. 22–30).
[przedruk] *Słowo o pułku Igorowym*, [w:] *Słowo o pułku Igorowym*, przeł. i oprac. J.D. Wagilewicz, przyg. do druku, wstęp O. Kupczyński, Przemyśl 1999 [wydanie przekładu z 1865 r., tekst przekładu s. 134–144].
- VI. Słowo o pułku Igora**, przeł. B. Łepki.
Słowo o pułku Igora [wierszem], przeł. B. Łepki, Kraków [w drukarni L. Anczyca i Spółki] 1905.
- VII.** [prozą, bez tytułu], przeł. B. Łepki.
[w:] *Słowo o pułku Igora*, objaśn. i wstęp B. Łepki, przeł. A. Bielowski, Brody [nakładem i drukiem księgarni Feliksa Westa] 1906, s. 33–45.
- VIII. Słowo o wyprawie Igora**, przeł. J. Tuwim.
Słowo o wyprawie Igora, przeł. J. Tuwim; wstęp, objaśn. A. Brückner, Kraków 1928 (BN II 50).
[wariant] *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wyd. II zmienione, [w:] *La Geste du Prince Igor, épopée russe du douzième siècle/Texte établi, traduit et commenté sous la direction d’ H. Grégoire, R. Jakobson et M. Szeftel, assistés de J.A. Joffe*, New York 1948, s. 201–216.

[przedruk – wariant a] *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wyd. II zmienione, wstęp, objaśn. M. Jakóbiec, Wrocław 1950 (BN II 50).

[przedruk – wariant b] *Słowo o wyprawie Igora*, [w:] *Słowo o wyprawie Igora*, oprac. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa 1954, s. 157–171.

[przedruk – wariant c] *Słowo o wyprawie Igora*, [w:] *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wstęp D. Lichaczow, Warszawa 1985.

[przedruk] *Od Itariona do Skoworody*, s. 134–153.

IX. *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. (filol.) A. Obrębska-Jabłońska, Z. Fedeki.

[w:] *Słowo o wyprawie Igora*, oprac. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa 1954, s. 149–156.

[przedruk fragmentów] *Słowo o wyprawie Igora, syna Światosławowego, wnuka Olega*, [w:] *Literatura staroruska*, s. 52–60 (całość s. 43–60).

Słowo pochwalne św. Mikołajowi

Słowo pochwalne na [święto] przeniesienia relikwii świętego Mikołaja, przeł. J. Stradomski, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 40–43. **BP** 17956.

Służebnik rodu Ljubaviciów, Gorąźde 1519 r.

Z k. 32v; z k. 33r; z k. 97r–102r; kolofon, k. 102v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 235; 235; 235–238; 238.

Starosłowiańska Ewangelia Jakuba

Ewangelia Jakuba, przeł. A. Tronina, [w:] A. Tronina, *Ze skarbca biblijnych apokryfów (Pokuta Adama, Psalm Salomona, Żywoty proroków, Drabina Jakubowa, Protoewangelia Jakuba)* [Apokryfy Starego Testamentu pod red. Z.J. Kapery i St. Mędali, t. 6], Kraków–Mogilany 2019, s. 157–176.

Stefanit i Ichnilat [fragment]

Stefanit i Ichnilat [O chytrym oszczercy, co poróżnił przyjacieli], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 120–119.

Szynkareczka Teofano

Szynkareczka Teofano, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 94–96.

[przedruk w:] *Siedem niebios*, s. 149–151.

Tajna księga (X w.)

- I. *Tajna księga*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 15–21. **BP 17865.**
- II. *Zapytania Jana*, przeł. ks. M. Starowieyski, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu. III. Listy i apokalipsy chrześcijańskie*, red. M. Starowieyski, Kraków 2001, s. 311–325.
- III. *Tajemna księga katarów, czyli zapytania Jana zadane w Wieczerniku Królowi Niebieskiemu*, przeł. A.J. Sarwa, [w:] *Tajemna księga katarów*, Sandomierz 2006, s. 93–101.

Tetraevangelium, Belgrad 1552 r.

Posłowie i kolofon, k. 211r–212r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 244–245.

Tetraevangelium, Mrkšina Crkva 1562 r.

Posłowie i kolofon, k. 211v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 245–246.

Tetraevangelium, Rujno 1537 r.

Posłowie, k. 302 v, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 240–241.

Triodion kwietny, Mrkšina Crkva 1566 r.

Posłowie i kolofon, k. 217r–218r, przeł. A. Naumow, [w:] *Od inkunabułów*, s. 246–247.

Walka Michała z Satanaelem

1. *Zapasy Satanaela z Archaniołem Michałem*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 22–27.
[fragment w:] „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 67–72.
2. *Słowo Jana Złotoustego o tym, jak Michał Zwyciężył Satanaela*, przeł. A. Michałowska, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 12–25.

Zob. też Pseudo-Jan Złotousty.

Wędrowka Bogurodzicy po miejscach męki zob. Słowiańska apokalipsa Maryi

Widzenie Barucha

- I. *Objawienie Barucha*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 37–42. **BP 17892.**
- II. *Słowo o widzeniu Barucha, kiedy to anioł, posłany na świętą górę zwaną Syjonem, płakał nad zniewoleniem Jerozolimy*, przeł. M. Skowronek, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 45–52. **BP 17893.**
- III. *Objawienie (dane) Baruchowi*, przeł. A. Tronina, [w:] A. Tronina, *Apokryficzne księgi Barucha (Bar 2–4)* [Apokryfy Starego Testamentu pod red. Z.J. Kapery i St. Mędali, t. 5], Kraków–Mogilany 2018, s. 93–113.

Widzenie Izajasza

- I. *Słowo Świętego proroka Izajasza syna Amosa*, przeł. A. Naumow, „Literatura na Świecie” 12(116), 1980, s. 111–114.
- II. [inny wariant tekstu] *Widzenie, które miał Święty Izajasz prorok, syn Amosa*, przeł. I.N. Petrov, [w:] *Apokryfy i legendy*, s. 53–61. **BP 17891.**

Wyprawa do Florencji na sobór

Anonimowy mieszkaniec Suzdała, Wyprawa do Florencji na sobór (poł. XV w.)

Wyprawa do Florencji na sobór, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 143–153.

Z ksiąg wróżb

Z ksiąg wróżb [Kolędnik; Grzmotnik; Drżącznik; Miesiącznik], przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 70–74.

Zaśnięcie św. Cyryla

Zaśnięcie św. Cyryla, przeł. A. Kawecka, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 65–67.

Zaśnięcie św. Metodego

Zaśnięcie św. Cyryla, przeł. A. Kawecka, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 68–70.

Żywot św. Aleksandra Newskiego (XIII w.)

Żywot Aleksandra Newskiego. Opowieść o życiu i o męstwie prawowiernego i wielkiego księcia Aleksandra [...], przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Literatura staroruska*, s. 93–98.

Żywot św. św. Borysa i Gleba (XVII w.)

Żywoty książąt kijowskich. Borys i Gleb, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 263–268.

Żywot św. Gabriela Lesnowskiego

Żywot świętego Gawraila Lesnowskiego, tzw. ludowy, przeł. M. Skowronek, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 69–74.

Żywot św. Iwana (Jana) Rylskiego

I. Żywot Świętego Iwana Rylskiego zwany ludowym albo bezimennym, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 175–184. **BP 17952.**

II. Żywot św. Iwana Rylskiego, tzw. ludowy [Miesiąca października w dzień dziewiętnasty żywot i czyny wielebnego ojca naszego Iwana, pustelnika Rylskiego, i przeniesienie jego relikwii], przeł. M. Skowronek, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 19–28. **BP 17953.**

Żywot św. Joachima Osogowskiego (Sarandaporskiego)

Żywot św. Joakima Osogowskiego (Sarandaporskiego), przeł. A. Morczycka, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 79–92.

Żywot arcybiskupa Jonasza

Żywot arcybiskupa nowogrodzkiego Jony [fragment], przeł. J. Jarco, [w:] M. Tichomirow, *Rosja średniowieczna na szlakach międzynarodowych w XIV i XV wieku*, przeł. J. Jarco, Warszawa 1976, s. 176–177.

Żywot prologowy św. Klemensa

Żywot krótki św. Klemensa Ochrydzkiego [fragmenty/pojedyncze zdania], b.n.t., [w:] E. Georgiew, *Kliment Ochrydzki*, „Panorama Bułgarska” 4–5(121–122), 1981, s. 17–19.

Żywoć [obszerny] św. Konstantyna-Cyryła

- I. *Żywoć Konstantyna. Miesiąca lutego w dzień cztertnasty. Wspomnienie i żywoć błogosławionego mistrza naszego Konstantyna filozofa, pierwszego nauczyciela ludu słowiańskiego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Poznań 1959, s. 1–92. **BP** 17936.
[przedruk w:] *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Poznań 1959, s. 181–230. **BP** 17937.
[przedruk w:] *Apostołowie Słowian. Żywoty Konstantyna i Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, oprac. L. Moszyński, Warszawa 1988, s. 53–115.
[przedruk w:] *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Warszawa 2000, s. 1–93. **BP** 17939.
[przedruk] *Żywoć świętego Konstantyna-Cyryła*, [w:] *Cyryl i Metody*, s. 19–51. **BP** 17938.
- II. Anonim, *Żywoć świętego Konstantyna-Cyryła* [fragmenty: rozdz. XIV, fragmenty rozdz. XV, rozdz. XVIII], przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 106–112. **BP** 17940.
[przedruk] *Żywoć Konstantyna* [fragmenty rozdz. XIV i XVIII w:], przeł. A. Naumow, *Św. Konstantyn Cyryl Filozof Apostoł Słowian*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(132) 2, 1985, s. 11.
[przedruk] *Żywoć Konstantyna* [fragment rozdz. XVIII] w: A. Naumow, *Metody jako święty*, „Церковный вестник. Ежемесячник Польской Автокефальной Православной Церкви/Сerkiewny Wiestnik. Miesięcznik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”, 4–12, 31, 1985, s. 36–44.
- III. *Żywoć Konstantyna-Cyryła* [fragment], przeł. A. Paciorek, [w:] *Umocnieni Słowem*, t. 3, cz. 2, s. 279–280. **BP** 17941.

Żywoć prologowy św. Konstantyna-Cyryła

- I. *Żywoć i czyny błogosławionego ojca naszego Cyryła. Żywoć króćki*, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 169–172.
- II. *Żywoć [prologowy świętego] Cyryła*, przeł. M. Skowronek, [w:] *Święći Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 74–75.

Żywot prologowy św. św. Konstantyna-Cyryla i Metodego

Żywot prologowy Konstantyna Filozofa i Metodego, przeł. M. Skowronek, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 72–73.

Żywot św. Kseni Petersburskiej

Żywot św. Kseni Petersburskiej, przeł. M. Kuczyńska, D. Gapska, [w:] M. Kuczyńska, D. Gapska, *Święta „skandalistka” – Ksenia Petersburska*, [w:] *Skandal w kulturze europejskiej i amerykańskiej*, red. B. Płonka-Syroka, M. Dąbrowska, J. Nadolna, M. Skibińska, Warszawa 2013, s. 171–178.

Żywot [obszerny] św. Metodego

I. *Ś. Metody* [streszczenie/przekład (pojedynczych zdań)], oprac. J. Wagilewicz, „Dziennik Literacki” 32, 7.08.1852, s. 249–251.

II. *Żywot ś. Metodego*, przeł. A. Bielowski, [w:] *Żywot ś. Metodego*, wydał A. Bielowski, Lwów 1858.

[przedruk w:] *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, t. 1, wyd. A. Bielowski, Lwów 1864, s. 93–113 (tekst scs. i przekład polski), s. 85–122 (tekst wraz z komentarzami).

[przedruk/wydanie anastaticzne] *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, t. 1, wyd. A. Bielowski, wstęp A. Gieysztor, B. Kürbis, G. Labuda, Warszawa 1960.

[reprint] *Żywot św. Metodego znany też jako Legenda Panońska*, przeł. A. Bielowski, Biblioteka Tradycji Europejskiej, 36, Sandomierz 2011, [przekład na] s. 15–35. **BP** 17949.

III. *Żywot Metodego. Miesiąca kwietnia w dzień szósty. Wspomnienie i żywot błogosławionego ojca naszego i mistrza Metodego, arcybiskupa morawskiego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] *Żywoty* [wydanie I], s. 93–120. **BP** 17942.

[wydanie II] *Żywoty*, s. 321–348. **BP** 17944.

[przedruk, całość, w:] *Apostołowie Słowian. Żywoty Konstantyna i Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, oprac. L. Moszyński, Warszawa 1988.

[wydanie III] *Żywoty*, s. 96–121. **BP** 17946.

[*Żywot świętego Metodego*, w:] *Cyryl i Metody*, s. 52–64. **BP** 17945.

- [fragment rozdz. V, VIII, X w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, t. 1, red. M. Małowist, Warszawa 1954, s. 248–250. **BP** 17947.
- [fragment rozdz. XI ze s. 114, w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i późnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań 1999, s. 108. **BP** 17943.
- IV. Żywot świętego Metodego** [fragmenty: z rozdz. I, II, V, VI, VII, VIII, IX, X, z XI, XII, XIV, z XV, XVII], przeł. A. Naumow, [w:] *Pasterze*, s. 73–84. **BP** 17950.
- [przedruk wyboru w:] G. Łęcicki, *Apostołowie Słowian. W 1100. rocznicę śmierci Metodego*, „Tygodnik Polski” 14(26), 1985, s. 7.
- [fragment w:] W. Bor, *Misje Metodjańskie w Polsce*, „Tygodnik Polski” 37(149), 1985, s. 6–7.
- [przedruk] *Żywot Świętego Metodego* [fragment], przeł. A. Naumow, [w:] A. Naumow, *Święty Metody i jego testament*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 16(128) 1, 1985, s. 7.
- V. Żywot Metodego** [fragmenty], b.n.t., [w:] A. Mironowicz, *Początki prawosławia na ziemiach polskich (1)*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(132) 2, 1985, s. 5, 9; (2), „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 24(136) 3, 1985, s. 9.

Żywot prologowy św. Metodego

Żywot [prologowy świętego] Metodego, przeł. M. Skowronek, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody*, s. 76.

Żywot św. Mikołaja (I)

Świętego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa mirlicyjskiego, żywot i [słowo] o wędrówkach i pogrzebie jego, przeł. J. Stradomski, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 25–34. **BP** 17954.

Żywot św. Mikołaja (II)

W szósty dzień grudnia żywot i czyny świętego ojca naszego Mikołaja, arcybiskupa mirlicyjskiego, obrońcy chrześcijan, przeł. M. Skowronek, [w:] *Kult Świętego Mikołaja*, s. 36–39. **BP** 17955.

Żywot św. Nauma (I)

Anonim, *Pierwszy słowiański żywot Świętego Nauma*. Miesiąca grudnia, [dnia] dwudziestego trzeciego wspomnienie wielebnego ojca naszego Nauma, przeł. M. Skowronek, [w:] *Siedmiu Świętych*, s. 81–84. **BP** 17958.

Żywot św. Nauma (II)

Anonim, *Drugi słowiański żywot Świętego Nauma*. Miesiąca grudnia, [dnia] dwudziestego trzeciego wspomnienie wielebnego i Boga niosącego ojca naszego Nauma, wielkiego cudotwórcy, z Libanu Dewolskiego blisko miasta Ochrydy, przeł. M. Skowronek, [w:] *Siedmiu Świętych*, s. 85–88.

Żywot św. Nauma (III)

Anonim, *Trzeci słowiański żywot Świętego Nauma*. Miesiąca grudnia w dzień dwudziesty trzeci wspomnienie wielebnego ojca naszego Nauma, cudotwórcy ochrydzkiego, przeł. M. Skowronek, [w:] *Siedmiu Świętych*, s. 135–138.

Żywot prologowy św. Olgi (I)

Żywot prologowy św. Olgi (południowosłowiański), XII–XIII w., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 53 (s. 50–54).

Żywot św. Olgi, tzw. pskowski

Żywot św. Olgi, tzw. pskowski, lata 50. XVI w., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 85–91 (s. 82–94).

Żywot św. Olgi, tzw. pskowski, redakcja skrócona

Żywot św. Olgi (tzw. pskowski, redakcja skrócona), XVI w., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 97–99 (s. 95–100).

Żywot obszerny św. Olgi (I)

Żywot obszerny św. Olgi, włączony do Księgi stopni rodowodu carskiego, ok. 1560 r., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 105–189 (s. 102–202).

Żywot [obszerny] św. Olgi (XVII w.) (II)

Żywoty ksiąg kijowskich. Olga, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 245–253.

Żywot prologowy św. Olgi (II)

Żywot prologowy św. Olgi (ruski), XII–XIII w., przeł. Z.A. Brzozowska, [w:] *Księżna Olga*, s. 59 (s. 59–60).

Żywot św. Prochora Pszyńskiego

Żywot św. Prochora Pszyńskiego, tzw. ludowy [Na miesiąc wrzesień, dzień czternasty, pamięci ojca naszego błogosławionego i pobożnego pustelnika Prochora], przeł. A. Mokrzycka, [w:] *Ziemscy aniołowie*, s. 75–78.

Żywot św. Romiła

Żywot i czyny a także cuda wielbnego ojca naszego Romiła pustelnika, który niedawno pośród nas przebywał, spisane przez ucznia jego, mnicha i skrybę Grigorija u podnóży Świętej Góry Athos, w miejscu zwanym Melana, miesiąca stycznia dnia szesnastego, przeł. T. Dąbek-Wirgowa, [w:] *Siedem niebios*, s. 188–194.

Żywot św. Wita (X w.)

Męczeństwo świętego Wita Modesta i Krescencji, tłum. A. Paner, [w:] A. Paner, *Święty Wit. Męczeństwo, legenda i kult*, Gdańsk 1995, s. 173–183. **BP** 17959.

Żywot św. Włodzimierza (XVII w.)

Żywoty ksiąg kijowskich. Włodzimierz, przeł. i oprac. R. Łużny, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku*, s. 253–263.

3. ZABYTKI PRAWNE. DOKUMENTY

Anatemy z Palei historycznej

Anatemy z Palei historycznej, przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 127–131.

Anatemy z serbskich synodykonów na Niedzielę Ortodoksji

Anatemy z serbskich synodykonów na Niedzielę Ortodoksji, przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 147–153.

Domostroj (XVI w.)

Domostroj [fragment], przeł. i oprac. W. Jakubowski, [w:] *Literatura staroruska*, s. 123–125 (całość s. 121–125).

Ekshortacja antologii Filokalia

Ekshortacja zamykająca antologię „Philokalia”, przeł. A. Kempfi, [w:] A. Kempfi, *O antologii „Philokalia” i „Modlitwie Jezusowej” w prawosławiu*, „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 20(132) 2, 1985, s. 7.

Kanony apostołskie

Kanony apostołskie, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 11–31.

Kanony dotyczące małżeństwa i rodziny

Kanony Wschodniego Kościoła starożytnego dotyczące małżeństwa i rodziny, zebrał i tłumaczył ks. H. Paprocki, „Vox Patrum” 5, 8–9, 1985, s. 321.

Kanony soborów lokalnych

[1.] *Kanony soboru lokalnego w Ancyrze (314 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 125–132.

[2.] *Kanony soboru lokalnego w Neocezarei (314–325 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 133–136.

[3.] *Kanony soboru lokalnego w Gaugrze (340 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 137–141.

- [4.] *Kanony soboru lokalnego w Antiochii (341 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 143–152.
- [5.] *Kanony soboru lokalnego w Laodycei (343 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 153–165.
- [6.] *Kanony soboru lokalnego w Sardyce (343 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 166–175.

Kanony soborów powszechnych

- [1.] *Kanony pierwszego soboru powszechnego (Nicejski pierwszy, 325 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 35–42.
- [2.] *Kanony drugiego soboru powszechnego (Konstantynopolski pierwszy, 381 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 43–46.
- [3.] *Kanony trzeciego soboru powszechnego (Efeski, 431 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 47–51.
- [4.] *Kanony czwartego soboru powszechnego (Chalcedoński, 451 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 53–63.
- [5.] *Kanony piąto-szóstego soboru powszechnego (Trullański, 691–692 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 65–107.
- [6.] *Kanony siódmego soboru powszechnego (Nicejski drugi, 787 r.)*, przeł. A. Znosko, [w:] *Kanony Kościoła prawosławnego*, s. 109–121.

Napis fundacyjny z Trojcy

Napis fundacyjny z Trojcy, 1263/1264 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 84.

Napis na kamieniu dźwińskim pierwszym

Napis na pierwszym kamieniu dźwińskim, 1128 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 112.

Napis na kamieniu dźwińskim drugim

Napis na drugim kamieniu dźwińskim, 1128 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 114.

Napis na kamieniu dźwińskim trzecim

Napis na trzecim kamieniu dźwińskim, 1128 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 115.

Napis na kamieniu tmtorokańskim

Napis na kamieniu tmtorokańskim, 1068 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 97.

Napis na krzyżu stierżeńskim

Napis na krzyżu stierżeńskim, 1133 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 117.

Napis na krzyżu z Nowogrodu Wielkiego

Napis na kamiennym krzyżu z Nowogrodu Wielkiego, 1234 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 141.

Napis na słupie kosowskim

Anonim, *Napis na słupie kosowskim*, przeł. A.E. Naumow, [w:] *Dar słowa*, s. 128–130.

Napis w Pieczarach Bliższych kijowskiego klasztoru Pieczerskiego

Napis w Pieczarach Bliższych kijowskiego klasztoru Pieczerskiego, 1150 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 124.

Napis z Asenowgradu

Napis z Asenowgradu, 1231 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 64.

Napis z Baški

Napis z Baški, ok. 1100 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 37.

Napis z Batoszewa

Napis z Batoszewa, 1246–1256 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 72.

Napis z Blagaja

Napis z Blagaja, 1168–1196 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 40.

Napis z cerkwi Zbawiciela w klasztorze w Nieriedicy koło Nowogrodu Wielkiego

Napis z cerkwi Zbawiciela w klasztorze w Nieriedicy koło Nowogrodu Wielkiego, 1278 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 146.

Napis z Dobrudży

Napis z Dobrudży, 943 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 22.

Napis z klasztoru koło Rojaku

Napis z klasztoru koło Rojaku, 1252/1253 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 81.

Napis z Kożela

Napis z Kożela, 1239 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 70.

Napis z Krepczy

Napis z Krepczy, 921 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 17.

Napis z Moračy

Napis z Moračy, 1252 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 77–78.

Napis z Nowkowa

Napis z Nowkowa, 1281/1282 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 89.

Napis z Povli

Napis z Povli, 1184 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 55.

Napis z Prestawia

Napis z Prestawia, 931 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 19.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (I), 1052 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1052 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 93.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (II), 1054 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1054 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 96.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (III), 1077 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1077 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 99.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (IV), 1091 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1091 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 100.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (V), 1093 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1093 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 102.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (VI), 1093 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1093 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 103.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (VII), 1097/1104 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1097 lub 1104 r.?, przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 104.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (VIII), 1107 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, ok. 1107 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 106.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (IX), 1118 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, ok. 1118 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 109.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (X), 1118 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, ok. 1118 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] Inskrypcje słowiańskie, s. 111.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XI), 1139 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1139 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 119.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XII), 1197 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1197 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 134.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XIII), 1221 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1221 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 137.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XIV), 1257 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1257 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 142.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XV), 1259 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1259 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 143.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie (XVI), 1285 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1285 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 148.

Napis z soboru Św. Sofii w Nowogrodzie Wielkim (I), 1050–1054 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Nowogrodzie Wielkim, 1050–1054 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 91–92.

Napis z soboru Św. Sofii w Nowogrodzie Wielkim (II), 1112 r.

Napis z soboru Św. Sofii w Kijowie, 1112 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 108.

Napis z twierdzy pod Kriczymem

Napis z twierdzy pod Kriczymem, 1254 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 82.

Napis z Varoży

Napis z Varoży, 996 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 27.

Napis z Vitovnicy

Napis z Vitovnicy, 1218 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 58.

Napis z Wracy

Napis z Wracy, 1246–1256 r., przeł. M. Wójtowicz, [w:] *Inskrypcje słowiańskie*, s. 75.

O herezji mesaliankiej

O herezji mesaliankiej nazywanej eutychijską, przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 233–235.

O mesalianach

O mesalianach nazywanych bogomiłami albo babunami, przeł. M. Skowronek, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 155–157.

O poście

Post w życiu człowieka [trzy stichery: na „Panie, zawołałem do Ciebie” i na stichownie w tonie 2, 8 i 5 na różne dni Wielkiego Postu], przeł. ks. S.(E.) Strach, „Przegląd Prawosławny” 3, 2009, s. 61–62.

O poście środowym i piątkowym

[Tekst o konieczności postu w środy i piątki (fragment)], przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Kult św. Paraskiewy-Petki Tyrnowskiej we współczesnej Polsce. Zarys problemu*, „Latopisy Akademii Supraskiej” 2: *Kościół prawosławny na Bałkanach i w Polsce – wzajemne relacje oraz wspólna tradycja*, 2011, s. 173–186 (przyp. 11, s. 175).

Prawda Ruska

I.B. Rakowiecki, *Prawda Ruska, czyli Prawa wielkiego xięcia Jarosława Władymirowicza tudzież traktaty Olga y Igora W.W.X.X. Kiiowskich z cesarzami greckimi y Mścislawa, Dawidowicza x. Smoleńskiego z Rygą zawarte, których Texta, obok z Polskim tłumaczeniem poprzedza Rys historyczny Zwyczajów, Obyczajów, Religiy, Praw y Języka dawnych słowiańskich y słowiańsko-ruskich narodów*, t. I–II, Warszawa 1820–1822.

Słowo o tym, aby nie przyjmować nauki od łacinników

Słowo o tym, aby nie przyjmować nauki od łacinników, [w:] J. Stradomski, *Z kart antyłacińskiej literatury cerkiewnosłowiańskiej w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Z Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z Ukrainą i Stolicą Apostolską*, red. M.R. Drozdowski, W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2012, s. 645–646.

Stugław o opiece nad ikonami (1551)

Stugław o opiece nad ikonami [fragment rozdz. 43], przeł. Z. Podgórzec, „Znak” 4(262), 1976, s. 504–506.

Synodyk w Niedzielę Ortodoksji

Synodikon w Niedzielę Ortodoksji, przeł. ks. H. Paprocki, www.liturgia.cerkiew.pl

Tekst antyheretycki

Tekst antyheretycki z Reguły eremickiej, przeł. J.M. Wolski, [w:] *Herezje dualistyczne*, s. 169–171.

STUDIA SZCZEGÓŁOWE

Ważniejsze tłumaczenia z XIX i z początku XX wieku

Początki recepcji literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej w różnych jej odmianach (redakcjach) regionalnych sięgają w Polsce średniowiecza i dotyczą zarówno staropolskiego piśmiennictwa w języku łacińskim, jak i późniejszej twórczości w języku polskim¹. Zakres tych najstarszych prac translatorskich, ich przyczyny i oddźwięk w życiu kulturalnym i religijnym narodów dawnej Rzeczypospolitej bywały na przestrzeni wieków różne i stanowią problem, któremu warto poświęcić odrębne studium. Nie ulega jednak wątpliwości, że większe zainteresowanie literaturą (staro)cerkiewnosłowiańską w Polsce miało miejsce w XIX stuleciu i znalazło swoje odzwierciedlenie w licznych publikacjach, ukazujących się aż do dwudziestolecia międzywojennego i zawierających zarówno jej krytyczne omówienia, jak i przekłady. Z tego powodu w niniejszym rozdziale bliżej przyglądamy się temu właśnie okresowi – od początku XIX do końca pierwszej połowy XX w., bowiem z punktu widzenia adaptacji literatury obszaru *Slavia Orthodoxa* na gruncie polszczyzny stanowi on w pewnym sensie zamkniętą całość. Warto zaznaczyć, że celowość

¹ Por. np. F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XXXVII–XXXVIII, 1989–1990, s. 83–84.

zajęcia się tym zagadnieniem uzasadnia dodatkowo niedostatek *stricte* naukowych opracowań z zakresu historii przekładu interesującej nas literatury, przy jednocześnie pojawiających się próbach analizy translatorycznej (podejmowanych nie tylko przez samych tłumaczy) jej polskich przekładów zarówno z okresu przed-, jak i powojennego².

Przyczyn zanotowanej od początku XIX w. działalności przekładowej z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (w różnych wariantach) na język polski upatrywać można przede wszystkim we wzmożonej aktywności badawczej i edytorskiej o charakterze filologiczno-źródłoznawczym, przypadającej na czas oświecenia, a nasilonej w dobie romantyzmu, m.in. dzięki fascynacji pierwiastkiem „ludowym” i poszukiwaniu świadectw początków kultur narodowych. Odkrywane wówczas i popularyzowane (staro)cerkiewno-słowiańskie teksty literackie, uznawane – niezależnie od później dowiedzionej lub nie ich autentyczności³ – za niezwykle cenne zabytki najstarszej doby piśmiennictwa słowiańskiego, przekładano na szereg języków nowożytnych, zarówno zachodnioeuropejskich, jak i słowiańskich, wśród których pierwsze miejsce zajmują czeski i polski⁴. Tłumaczenia XIX-wieczne i pochodzące z pierwszej poło-

² Zob. np. B.E. Dworakowska, *Legends i podania staroruskie w przekładzie Ryszarda Łuźnego – wybrane aspekty lingwistyczne*, Białystok 2008; A. Pukowska, *Polskie przekłady „Żywota Świętego Metodego” (sposoby przekładu konstrukcji imiesłowowych)*, [w:] *Słowianie w Europie. Historia. Kultura. Język*, t. III, red. K. Pietrzycka-Bohosiewicz, A. Wawrzyńczak, B. Gołąbek, Kraków 2008, s. 439–447.

³ Przypadek opiewających najstarsze dzieje Czech *Rękopisu królowodzorskiego i Rękopisu zielonogórskiego*, „odnalezionych” (a obecnie powszechnie uznawanych za spreparowane) w latach 1817–1818 przez czeskich uczonych Vaclava Hanę i Josefa Lindę. Z kolei zniszczenie jedyne rękopisu *Słowa o wyprawie Igora* przez pożar w 1812 r. sprawiło, iż nieraz podaje się w wątpliwość autentyczność również tego zabytku.

⁴ Poza tym w omawianym okresie przekładano również utwory południowo- i wschodniosłowiańskiej literatury ludowej, m.in. wydane przez Vuka Karadžicia pieśni epickie z cyklu o bitwie na Kosowym Polu i serbskie pieśni liryczne, a także ruskie byliny (na język polski tłumaczyli je m.in. A. Bielowski, L. Siemieński, K. Gaszyński, J.B. Zaleski, R. Zmorski, A. Maryńska; zob. A. Goriaczko-Borkowska, *Twórczość poetycka Augusta Bielowskiego*, Wrocław 1965, s. 57; *Wielka literatura powszechna*, t. 6: *Antologia*, red. S. Lam, Warszawa 1933, s. 618–620, 809–810).

wy XX w. koncentrują się głównie na trzech zasadniczych tekstach (wymienionych w kolejności ukazywania się przekładów): staroruskich *Słowie o pułku/wyprawie Igora* i *Kronice Nestora/Powieści minionych lat* oraz jednym z najstarszych dzieł oryginalnego piśmiennictwa (staro)cerkiewnosłowiańskiego w ogóle – *Żywocie Świętego Metodego*. Inne utwory tłumaczone są fragmentarycznie i sporadycznie, nie są też (poza nielicznymi wyjątkami) wydawane jako odrębne publikacje.

* * *

W 1800 r. w Rosji ukazało się wydanie odnalezionego pięć lat wcześniej utworu – określanego jako „poemat”, „pieśń” i „słowo” – z XVI-wiecznego kodeksu ruskiego. Jego tytuł w języku polskim występuje w kilku wariantach: *Słowo o wyprawie Igora/Słowo o pułku Igora/Wyprawa Igora na Połowców* i in. Ten stosunkowo niewielkiej objętości tekst opowiadał o losach podjętej przez księcia Igora Światosławowicza wyprawy przeciwko plemionom połowieckim. Opublikował go (współ m.in. z Nikołajem Karamzinem) jego znalazca, hrabia Aleksy Musin-Puszkina, bibliofil i miłośnik rosyjskich starożytności⁵. Utwór, którego powstanie datowano na schyłek XII w., wzbudził spore zainteresowanie zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. Dziś o znaczeniu *Słowa* świadczą jego przekłady na kilkadziesiąt języków, bardzo liczne prace naukowe oraz wydana staraniem Instytutu Literatury Rosyjskiej Akademii Nauk monumentalna

⁵ *Ироическая песнь о походе на Половцов удельного князя Новагорода-Цеверскаго Игоря Святославича*, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия, с переложением на употребляемое ныне наречие, Москва, в Сенатской типографии, 1800. Przedruk m.in. w: *Słowo o wyprawie Igora*, oprac. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa 1954, s. 177–231 (*Историческое содержание*: I–VIII; *Песнь*: 1–46); *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*, przeł. A. Sarwa, Sandomierz 2008, s. 31–85; *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*, przeł. A. Bielowski, A. Sarwa, Sandomierz 2009, s. 39–93.

*Encyklopedia „Słowa o wyprawie Igora”*⁶. Ze względu na interesujący nas problem przekładów *Słowa* na język polski do najbardziej wartościowych poza tym należą bez wątpienia syntetyczne studia A. Obrębskiej-Jabłońskiej, E. Grebniowej i E. Małek⁷. Prace te nie tylko przypominają okoliczności powstania przekładów, lecz także opinię krytyki, zawierają ponadto (przynajmniej fragmentarycznie) ich analizę porównawczą. W poniższym skrótowym omówieniu wykorzystano przede wszystkim te właśnie opracowania.

W Polsce pierwsze informacje o *Słowie* pojawiły się w 1804 r. dzięki Cyprianowi Godebskiemu (1765–1809). Istnienie tego utworu ogłosił w redagowanym przez siebie czasopiśmie „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”, na łamach którego wydał później swój przekład prozą. Było to dzieło szczególne. Godebski, tłumacząc wybrane fragmenty nie z oryginału, całość utworu przytoczył w obszernym streszczeniu⁸. Większemu fragmentowi, mającemu cechy swobodniejszej niż przekład parafrazy i kilkakrotnie później przedrukowanemu, nadał tytuł *Żal Jarosławny po mężu swoim Igorze*.

Trzydzieści lat później przekładem *Słowa* zajął się poeta Lucjan Siemiński (a. Siemieński, 1807–1877), który opublikował przekład wierszem początku poematu. Jednocześnie około 1830 r. tłumaczył

⁶ Энциклопедия „Слова о полку Игореве” в 5 томах, ред. кол. Л.А. Дмитриев, Д.С. Лихачев, С.А. Семячко, О.В. Творогов (отв. ред.), Санкт-Петербург 1995.

⁷ *Słowo o wyprawie Igora*, oprac. A. Obrębska-Jabłońska; Э.Я. Гребнева, „Слово о полку Игореве” в ранних славянских переводах, [w:] „Слово о полку Игореве” и его время, отв. ред. Б.А. Рыбаков, Москва 1985, s. 169–190; Э. Малек, „Слово о полку Игореве” в Польше, [w:] „Слово о полку Игореве”. Комплексные исследования, отв. ред. А.Н. Робинсон, Москва 1988, s. 365–382; zob. też: B. Mucha, „Слово о выprawie Igora” в кругу писары лвовских лет тридцатых XIX wieku, „Przegląd Rusycystyczny” 4(32), 1985, s. 43–52.

⁸ Według Bronisława Teodora Grabowskiego „przekład Godebskiego jest raczej opowiadaniem treści z dłuższymi przytoczeniami wierszem i prozą” – *Dzieje literatury powszechnej z ilustracjami*, t. 2: *Dzieje literatury średniowiecznej*, ks. 8: *Literatury słowiańskiej*, rozdz. VI: *Literatura staroruska od początków do 1505 r.*, Warszawa [1877], s. 1147; według Mariana Jakóbca, Godebski nie streścił *Słowa*, a przełożył prozą (zob. M. Jakóbiec, *Wstęp*, [w:] *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wstępem i objaśnieniami zaopatrzył M. Jakóbiec, Wrocław 1950, s. LXV).

Słowo poeta i założyciel lwowskiego Towarzystwa Zwolenników Słowiańszczyzny Ludwik Nabelak (1804–1883), który zapowiedział wydanie swej pracy⁹, ale nigdy nie opublikował nawet jej fragmentu.

W tym samym czasie *Słowo* ukazało się po raz pierwszy w przekładzie polskim praktycznie w całości, stając się punktem odniesienia dla późniejszych tłumaczy poematu. Zdaniem M. Jakóbca „przez długie dziesiątki lat [...] uchodziło za najlepsze w literaturze polskiej”¹⁰, choć „kalki wyrazowe i archaizacja składni, zaciemniająca sens zdania” miały być najpoważniejszymi usterkami tej pracy¹¹. Autorem tak charakteryzowanego przekładu (poetyckiego) był August Bielowski (1806–1876)¹², historyk i działacz polityczny, poeta, krytyk i tłumacz, od 1869 r. dyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. Wydany jednocześnie przekład prozą sam chyba Bielowski potraktował jako próbę generalną, dość wspomnieć, że w latach późniejszych – w odróżnieniu od przekładu poetyckiego – nie powtarzano jego edycji.

Następny poetycki przekład – Adama Stanisława Krasińskiego (1810–1891), biskupa wileńskiego – krytycy ocenili jako „nader staranny, wierny i pięknie wierszowany”¹³, przy tym objaśniający i komentujący kwestie wątpliwe, lecz ustępujący tłumaczeniu

⁹ Informację tę znajdujemy w liście A. Bielowskiego do Nabelaka z 11.11.1832 r.: „Pisz mi też Bogdan aby mu dostać *Igora* i *Pieśni serbskich*, albowiem chce co o poezji sławiańskiej napisać. Odpisałem mu że mu poszlę oryginał *Igora*, a razem mój przekład wierszowy, który od dwóch już miesięcy leży u Pillera, a na drugi tydzień drukować się zacznie. [...] Pisałem do Ciebie niegdyś abyś mi nadesłał twój przekład prozą, który wraz z moim drukować chciałem, a dowiedziawszy się że tenże został w Warszawie, przełożyłem sam dosłownie i takowe przełożenie przy końcu *petitem* umieszczam”, cyt. za: W. Zawadzki, *Ludwik Nabelak. Opowieść historyczna*, Lwów 1886, s. 51.

¹⁰ M. Jakóbiec, *Wstęp*, s. LXVII.

¹¹ A. Goriaczko-Borkowska, *Twórczość poetycka...*, s. 56.

¹² W wydaniach z 1833 i 1906 r. – Augustyn.

¹³ *Dzieje literatury powszechnej z ilustracyami*, t. 2: *Dzieje literatury średnio-wiecznej*, ks. 8: *Literatury słowiańskie*, rozdz. VI: *Literatura staroruska od początków do 1505 r.*, s. 1147.

Bielowskiego¹⁴. W każdym razie również ten przekład doczekał się wznowienia na kilka lat przed śmiercią tłumacza.

Kolejny całościowy polski przekład *Słowa* opracował Jan Dalibor Wagilewicz (1811–1866). Przełożone i skomentowane przez Wagilewicza w 1865 r.¹⁵ *Słowo o pułku Igorowym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII wieku* czekało w rękopisie aż 120 lat na wydanie w Polsce (1985) i zostało przygotowane do druku dopiero przez Elżę Małek. W roku 1999 tłumaczenie Wagilewicza wydano ponownie.

Najbliższy jednak osiągnięciu Bielowskiego zdaje się kolejny z tłumaczy *Słowa* – Bohdan Łepki (1872–1941), poeta, prozaik, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego. W swym poetyckim przekładzie, jak sam pisał, postanowił „oddać wiernie brzmienie oryginału”, choć może „oddawał tylko własne wrażenie”¹⁶. Rok później Łepki wydał też swój „możliwie najwierniejszy przekład” prozą z dodaniem komentarza historyczno-literackiego oraz przedrukowując poetycki przekład Bielowskiego¹⁷.

Z późniejszych przekładów całości *Słowa* odnotować należy tłumaczenia Juliana Tuwima (1894–1953): dwa, ponieważ pierwsze, opatrzone komentarzem Aleksandra Brücknera i wydane w 1928 r., zostało przez poetę gruntownie przejrane i przeredagowane przed ponownymi edycjami, od 1948 r. począwszy. Pozwoliło to uznać je „za jedno z najlepszych tłumaczeń tego arcydzieła w literaturze światowej”¹⁸.

¹⁴ M. Jakóbiec, *Wstęp*.

¹⁵ Tak datowany jest rękopis; O. Kupczyński podaje, że najpewniej Wagilewicz ukończył prace nad przekładem dużo wcześniej, w 1836 r., a rok później dokonał jego korekty z myślą o druku w węgierskiej Budzie, zob. O. Kupczyński, *Od Wydawcy*, [w:] *Słowo o pułku Igorowym*, przeł. i oprac. J.D. Wagilewicz, do druku przygotował i artykułem wstępnym poprzedził O. Kupczyński, Przemyśl 1999, s. 35–36.

¹⁶ B. Łepki, *Od tłumacza*, [w:] *Słowo o pułku Igora*, przeł. B. Łepki, Kraków 1905, s. 7.

¹⁷ B. Łepki, *Od wydawcy*, [w:] *Słowo o pułku Igora*, przeł. A. Bielowski, objaśnienia i wstęp B. Łepki, Brody 1906, s. 4.

¹⁸ M. Jakóbiec, *Wstęp*, s. LXIX. Na s. 2 tytułowej tej pozycji jest uwaga: „Wydanie pierwsze w Bibliotece Narodowej, w odmiennym przekładzie i opracowaniu Aleksandra Brücknera ukazało się w r. 1928”.

Obok przekładów całości i obszernych fragmentów *Słowa* nie można nie wspomnieć i innych, rzadziej odnotowywanych. Od pierwszej połowy XIX w. urywki poematu wykorzystywano nie tylko w opracowaniach historii Rusi oraz antologiach historii literatury rosyjskiej i powszechnej, lecz także w rozważaniach o charakterze genologicznym. I tak kolejno fragmenty – krótkie akapity lub choć pojedyncze zdania – tłumaczyli na język polski m.in.: Ignacy Benedykt Rakowiecki (1783–1839)¹⁹, Samuel Bogumił Linde (1771–1847)²⁰, Kazimierz Brodziński (1791–1835)²¹, Grzegorz Buczyński²², Bronisław Teodor Grabowski (1841–1900)²³, Aleksander Brückner (1856–1939)²⁴. Znane są też literackie parafrazy *Słowa*²⁵.

¹⁹ Fragmenty prozą i wierszem w tłumaczeniu *Prawdy ruskiej*, zob.: I.B. Rakowiecki, *Prawda Ruska, czyli Prawa wielkiego księcia Jarosława Władymirowicza tudzież traktaty Olga y Igora W.W.X.X. Kiiowskich z cesarzami greckimi y Mścislawa, Dawidowicza x. Smoleńskiego z Rygą zawarte, których Texta, obok z Polskiem tłumaczeniem poprzedza Rys historyczny Zwyczajów, Obyczajów, Religij, Praw y Języka dawnych słowiańskich y słowiańsko-ruskich narodów*, t. I, Warszawa 1820, s. 79–80; t. II, Warszawa 1822, s. 145. Sam zbiór praw pod nazwą *Prawda ruska*, wykaz zasad regulujących życie dawnej społeczności, od którego zaczerpnął Rakowiecki tytuł całości swego opracowania, również został wydany i opatrzony ponad 20-stronicowymi objaśnieniami (t. II, s. 41–152, objaśnienia na s. 125–152).

²⁰ Fragmenty prozą, [w:] S.B. Linde, *Mikołaja Grecza „Rys historyczny literatury rosyjskiej” z dodatkami m.in. Bestużewa i Karamzina*, Warszawa 1823.

²¹ Fragment *Placz Jarosławny* prozą, [w:] K. Brodziński, *Rozprawa o elegii*, „Roczniki Towarzystwa Królestwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” XVI, 1823, s. 129–130. Przedruki *Rozprawy o elegii* w wydaniach jego prac, np.: *Pisma rozmaite*, t. 1, Warszawa 1830, s. 230–231 oraz *Pisma estetyczno-krytyczne*, m.in. Warszawa 1934, s. 348; t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 213.

²² Streszczenie i fragmenty prozą, [w:] N. Karamzin, *Historia państwa rosyjskiego*, przeł. G. Buczyński, Warszawa 1824–1830, t. III/1825, s. 201 i in.

²³ Fragmenty prozą, [w:] *Dzieje literatury powszechnej...*, s. 1147.

²⁴ Krótkie fragmenty i pojedyncze zdania prozą, [w:] A. Brückner, *Historia literatury rosyjskiej*, t. 1: 987–1825, Lwów 1922, s. 108–112, 114, 116.

²⁵ O czerpaniu inspiracji ze *Słowa* przez Józefa Bohdana Zaleskiego pisze A. Brückner, *Historia literatury rosyjskiej*, s. 115; przez Teodora Lenartowicza – E. Małek, zob. Э. Малек, „Слово о полку Игореве” в Польше, s. 376.

W czasach powojennych do grona tłumaczy *Słowa* dołączają: Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994), Ziemowit Feddecki (1923–2009)²⁶ oraz Andrzej Sarwa (ur. 1953)²⁷.

* * *

Drugim zabytkiem literatury staroruskiej, chętnie tłumaczonym w XIX w. na język polski, jest słynny XII-wieczny kijowski *Latopis Nestora* (lub po prostu *Nestor*), nazywany w literaturze polskiej również *Powieścią doroczną* lub *Powieścią minionych lat*. Historia przekładów *Latopisu* na język polski została szczegółowo i skrupulatnie opracowana przez jej XX-wiecznego badacza i tłumacza Franciszka Sielickiego (1923–2001), a następnie opublikowana we wstępie do pierwszego jej powojennego wydania²⁸; tutaj więc ograniczymy się tylko do wskazania (w dużej mierze na podstawie tego właśnie opracowania) najważniejszych jej etapów.

W Polsce *Latopis* był na różne sposoby adaptowany już od XV w., a spośród najważniejszych jego interpretatorów sprzed XIX w. należy wymienić Jana Długosza, tłumacza na język łaciński (1415–1480), Macieja Strykowskiego (1547–1593), Lwa (Leona) Kiskę (1668–1728) oraz Adama Naruszewicza (1733–1796). W pierwszej połowie XIX w. fragmenty *Latopisu* były tłumaczone lub streszczane na język polski m.in. przez: wspomnianego wcześniej Ignacego Benedykta Rakowieckiego, który w drugim tomie swojego dzieła *Prawda ruska*,

²⁶ *Słowo o wyprawie Igora*, (1) przeł. (filol.) A. Obrębska-Jabłońska, Z. Feddecki, s. 149–156, opr. A. Obrębska-Jabłońska, Warszawa 1954 [publikacja zawiera również przekład J. Tuwima (s. 157–171), którego pierwsze wydanie miało miejsce przed II wojną światową].

²⁷ *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*, przeł. A. Sarwa [prozą], Sandomierz 2008. Przedruk: *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Połowców*, przeł. A. Bielowski [wierszem], A. Sarwa [prozą], Sandomierz 2009.

²⁸ Zob. rozdział ze *Wstępu*, zatytułowany *Recepcja „Powieści minionych lat w Polsce”*, [w:] *„Powieść minionych lat”, charakterystyka historycznoliteracka*, przeł., komentarze F. Sielicki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 116–195.

obok tytułowego zabytku prawodawstwa staroruskiego, zamieścił przekład trzech traktatów wyjętych z *Latopisu*²⁹, a obszerny wstęp (w pierwszym tomie) i komentarze oparł m.in. na wiadomościach z tej kroniki; bibliografa, historyka drukiarstwa polskiego i filologa Jerzego Samuela Bandtkiego (1768–1835)³⁰; historyka literatury Michała Wiszniewskiego (1794–1865)³¹.

W roku 1850 najbardziej bodaj zasłużony XIX-wieczny tłumacz zabytków (staro)cerkiewnosłowiańskich A. Bielowski opublikował fragmenty *Latopisu* w transliteracji łacińskiej, dołączając do nich swoje tłumaczenie na język polski³². Wydanie to można uznać za zwiastun jego późniejszego wielkiego dokonania na niwie popularyzacji tego dzieła w Polsce, poprzedzonego jednak inną ważną publikacją – pierwszym ogłoszonym drukiem (1860) polskim tłumaczeniem znacznej części *Latopisu*, opracowanym przez Juliana Kotkowskiego (1824–?) – lektora języka starosłowiańskiego w Szkole Głównej Warszawskiej. Podobnie do Bielowskiego, Kotkowski wydał równoległe tekst zabytku w transliteracji łacińskiej wraz z tłumaczeniem polskim. Ostatnia kartka tego wydania informuje czytelnika o dalszych pracach przekładowych Kotkowskiego i o zamiarach opublikowania pozostałej części *Latopisu*. Plany te nie zostały jednak zrealizowane.

Rok 1864 przynosi publikację niezwykle ważną z naszego punktu widzenia. Chodzi tu o pierwszy tom z szeroko zakrojonej serii *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, redagowanej

²⁹ *Traktat x. Olga [Olega] z Cesarzami Greckimi zawarty 921 r., Traktat x. Igora z Cesarzami Greckimi zawarty 945 r. oraz Traktat Mścislawa Dawidowicza x. smoleńskiego z Rygą zawarty 1228 r.*, [w:] I.B. Rakowiecki, *Prawda Ruska...*, t. II, s. 1–7, 8–18, 19–40.

³⁰ J.S. Bandtkie, *Dzieje Królestwa Polskiego*, Wrocław 1820, s. 21, 89–90, 193 i in.

³¹ M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. II, Kraków 1840–1851, s. 36 i in.

³² Fragmenty początku *Latopisu* z komentarzem, przeł. A. Bielowski, [w:] A. Bielowski, *Wstęp krytyczny do dziejów Polski*, Lwów 1850, s. 433–442. W tejże publikacji Bielowski wspomina o istnieniu niepełnego przekładu *Latopisu* autorstwa nieżyjącego już wówczas ks. Ławrowskiego, kanonika przemyskiego (idem, *Wstęp krytyczny...*, s. 77).

przez A. Bielowskiego, w którym obok innych tekstów źródłowych wydany został tekst oryginalny (tym razem alfabetem cyrylickim, a nie w transliteracji) i polski przekład *Latopisu*, opracowany przez Wagilewicza i Bielowskiego właśnie. Ta monumentalna praca została opatrzona obszernym wstępem, a także szczegółowymi objaśnieniami o charakterze językowym, źródłoznawczym i historycznym. Reprint całej serii *Monumenta Poloniae historica* został wydany w 1960 r.

Spośród późniejszych prób przełożenia tekstu *Latopisu* warto wskazać na wydane w 1923 r. fragmenty w tłumaczeniu A. Brücknera w serii *Teksty Źródłowe do Nauki Historii w Szkole Średniej*³³. W tej samej serii rok później ukazały się kolejne fragmenty utworu, tym razem w opracowaniu Feliksa Konecznego (1862–1949)³⁴.

W latach powojennych do grona tłumaczy *Latopisu*, oprócz wspomnianego Franciszka Sielickiego, dołączyli Wiktor Jakubowski (1896–1973) i Ryszard Łużny (1927–1998), natomiast przekłady innych wschodniosłowiańskich średniowiecznych kronik zostały opracowane przez Edwarda Goranina i Henryka Suszkę (ur. 1949)³⁵ oraz innych tłumaczy.

³³ *O rozgałęzieniu Słowian polskich (Lachów) i ruskich i o Awarach-Obrach, Zwyczaje tych plemion, Dzieje pierwotne Kijowa, Wzięcie Korostenia, Jak Włodzimierz Wielki władzę objął, Pogaństwo Włodzimierza i Rusi, Chrzeszt Rusi Kijowskiej*, [w:] *Polska pogańska i słowiańska*, wyboru źródeł dokonał A. Brückner, *Teksty Źródłowe do Nauki Historii w Szkole Średniej*, 14, Kraków 1923, s. 9–15.

³⁴ *O Waregach i nazwie Rusi, O osłepieniu Wasyliska Trembowelskiego, O zjeździe książąt ruskich w Uwietyczach*, [w:] *Dzieje Litwy i Rusi przed unią z Polską*, w świetle źródeł przedstawił F. Koneczny, *Teksty Źródłowe do Nauki Historii w Szkole Średniej*, 22, Kraków 1924, s. 1–18.

³⁵ *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp, przypisy F. Sielicki, przeł. E. Goranin, F. Sielicki, H. Suszko, Warszawa 1987; *Latopis kijowski 1159–1198*, przeł. i oprac. E. Goranin, Wrocław 1988, 1994 i 1995; H. Suszko, *Latopis hustyński. Opracowanie, przekład i komentarze*, Wrocław 2003.

Kolejnym źródłem słowiańskim, przekładanym na język polski w XIX stuleciu, jest niezwykle ważny zabytek piśmiennictwa hagiograficznego kręgu *Slavia Orthodoxa*, a mianowicie *Żywot św. Metodego*. Warto wspomnieć, iż szczególne zasługi w jego popularyzacji na gruncie polskim w interesującym nas okresie mają głównie historycy badający dzieje Polski (również w szerszym kontekście słowiańskim) – wspomniani wyżej J.D. Wagilewicz i A. Bielowski.

Jak podaje jedno z opracowań naukowych dotyczących tego zagadnienia³⁶, już w roku 1852 (a więc w rok po opublikowaniu starosłowiańskiego tekstu *Żywotu* przez P.J. Szafarzyka³⁷) we lwowskim czasopiśmie „Dziennik Literacki” pojawiło się pierwsze streszczenie i tłumaczenie pojedynczych zdań tego utworu w opracowaniu Wagilewicza, greckokatolickiego duchownego, historyka i etnografa. Niestety, lektura dzieła nie pozwala na jednoznaczne wskazanie, które fragmenty są rzeczywistym przekładem słowiańskiego tekstu *Żywotu*, a które autorską interpretacją historii opartej jedynie na jego kanwie.

Śladem Wagilewicza kilka lat później podążał A. Bielowski. W 1858 r., pracując w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (którego wkrótce zostaje dyrektorem), wydał *Żywot*, który sześć lat później ponownie opublikował w pierwszym tomie ufundowanej przez siebie serii *Monumenta Poloniae historica*. W odróżnieniu od fragmentarycznego przekładu/streszczenia Wagilewicza, ograniczającego się do kilku zdań dialogu pomiędzy władcą Franków Karlomanem a samym Metodym, wydanie Bielowskiego wydaje się prawdziwym kamieniem milowym w dziedzinie przekładu filologicznego i edycji tekstu. Autor bowiem nie tylko publikuje swój przekład na podstawie, jak sam zaznacza w swej pracy, pięciu

³⁶ W. Stępnia-Minczewska, *Zapomniana polska edycja „Żywotu Metodego”*, [w:] *Dziedzictwo misji słowiańskiej Cyryla i Metodego*, materiały sesji naukowej w WSP w Kielcach, 4–5 XII 1985 r., red. C. Bartula, Kielce 1988, s. 151–158.

³⁷ P.J. Šafárik, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův*, Praha 1851.

tekstów źródłowych³⁸, lecz także paralelnie drukuje rozczytane teksty oryginalne, wykorzystując podział na rozdziały przyjęty w opracowaniu Szafarzyka. Tworzy tym samym krytyczne wydanie źródeł *Żywotu*, niezależnie (choć mniej więcej w tym samym czasie) od wydania przygotowywanego przez J. Bodianskiego³⁹. Należy również odnotować, iż Bielowski w swoim opracowaniu poszedł jeszcze o krok dalej, ponieważ ważniejsze, jego zdaniem, oraz wymagające komentarza passusy odnoszące się bądź do treści zabytku wskazującego na czas jego pochodzenia, bądź też do innych znanych mu tekstów źródłowych, takim komentarzem – niejednokrotnie dość obszernym – opatrzył w tekście zasadniczym, nie zaburzając przy tym struktury samego przekładu. Integralną część dzieła Bielowskiego stanowi również dość obszerny wstęp. Wymienia w nim inne teksty źródłowe (zawierające również wzmianki o starszym z sołuńskich braci), z którymi miał okazję się zapoznać, oraz niezwykle wartościowe, nawet z punktu widzenia współczesnych badaczy, dziesięciostronicowe *Objaśnienia* do treści źródeł, dotyczące m.in. kwestii dogmatów wiary. Wydanie przekładu *Żywotu* autorstwa Bielowskiego bez wątpienia zasługuje na wspomnienie nie tylko ze względu na jego wartość samą w sobie, lecz także dlatego, że ten pierwszy kompletny i kompozycyjnie bardzo przemyślany przekład cerkiewnosłowiańskiego żywotu tej niezwykle

³⁸ Na s. 92 wydania z *Monumentów* Bielowski zaznacza: „Do wydania niniejszego mieliśmy następujące pomoce: A) Z pergaminowego Zbornika, pisanego w wieku XIII, a między rękopismami biblioteki synodalnej moskiewskiej pod liczbą 175 znajdującego się, wypisy pojedynczych miejsc z rozdziałów 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 15, 17; i rozdziały 4, 5, 11 w podobiznie. B) Z rękopismu Makarego Czet-minei na miesiąc kwiecień, w tejsze synodalnej bibliotece pod liczbą 995 znajdującego się, wierny opis całego żywotu, i podobiznę jednej stronicy. C) Z rękopismu Czet-minei na kwiecień i maj, w duchownej akademii moskiewskiej pod liczbą 94, rozdział 5 w podobiznie. D) Z tejsze akademii duchownej rękopismennego Zbornika pod liczbą 63, rozdział 5 w podobiznie. Te trzy ostatnie kodexy są papierowe, i należą do wieku XV i XVI [...]. E) Wydanie Szafarzyka, w Pradze roku 1851 uskutechnione”.

³⁹ Publikacja Bodianskiego ukazuje się drukiem w 1865 r. Szerzej na ten temat: W. Stępiak-Minczewska, *Zapomniana polska edycja...*, s. 154–155.

przecież ważnej dla dziejów kultury europejskiej postaci został w zasadzie całkowicie zapomniany przez potomnych⁴⁰.

W drugiej połowie XIX w. problematyka cyrylo-metodejska cieszy się w Polsce dużym zainteresowaniem. Powstające wówczas prace, których pełnego wykazu nie sposób tutaj przytoczyć, w oczywisty sposób w pierwszej kolejności odwołują się do źródeł na temat życia i działalności Świętych Braci. Spośród tych obszernych i często fundamentalnych dzieł warto wymienić na przykład opracowanie teologa i historyka Kościoła Tadeusza Gromnickiego (1851–1939)⁴¹, który rekonstruuje i komentuje szczegóły życia Cyryla i Metodego w oparciu o szereg znanych wówczas tekstów źródłowych, streszczając je, parafrazując lub cytując z nich obszernie fragmenty w języku polskim.

Wzmianki na temat losów św. Metodego (oraz jego brata Konstantyna-Cyryla) jeszcze raz w częściowym przekładzie pojawiają się też w polskiej literaturze przedwojennej. Próbę przybliżenia Apostołów Słowiańszczyzny podejmuje historyk i etnograf Karol Potkański (1861–1907). Na początku XX w. w „Przeglądzie Powszechnym”⁴² w kilku odsłonach obszernie prezentuje dzieje Świętych Braci na tle wydarzeń społeczno-politycznych ówczesnej Europy w oparciu o dostępne mu liczne źródła łacińskie, greckie i, oczywiście, słowiańskie. Przekład Potkańskiego, podobnie jak wcześniej Wagilewicza, odnosi się najprawdopodobniej do fragmentów mowy niezależnej. Wydaje się więc, że opracowania Gromnickiego i Potkańskiego (a także kilku innych autorów) zasługują na to, by im się bliżej przyjrzeć

⁴⁰ Ibidem. Wanda Stępniań-Minczewska w cytowanym artykule podaje, iż wzmianka na temat omawianego przekładu *Żywotu* pojawia się jedynie w pierwszym wydaniu *Żywotów Konstantyna i Metodego* autorstwa T. Lehra-Splawińskiego (Poznań 1959).

⁴¹ T. Gromnicki, *Święci Cyryl i Metody*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego AU” X, 1879, s. 281–354; XI, 1879, s. 80–188; XII, 1880, s. 25–81.

⁴² K. Potkański, *Konstantyn i Metodyusz*, cz. I–II – „Przegląd Powszechny” 22, LXXXV, styczeń–luty–marzec 1905, s. 178–207; cz. III – „Przegląd Powszechny” 22, LXXXV, styczeń–luty–marzec 1905, s. 371–407; cz. IV – „Przegląd Powszechny” 22, LXXXVI, kwiecień–maj–czerwiec 1905, s. 183–219; cz. V–VI – „Przegląd Powszechny” 22, LXXXVI, kwiecień–maj–czerwiec 1905, s. 310–345.

właśnie pod kątem historii przekładów piśmiennictwa (staro)cerkiewnosłowiańskiego na język polski.

Dodajmy, iż w latach powojennych *Żywot* był tłumaczony przez Tadeusza Lehra-Spławińskiego (1891–1965) oraz Aleksandra Naumowa⁴³.

* * *

Wśród XIX-wiecznych polskich przekładów literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej, obok omówionych wyżej *Słowa o wyprawie Igora*, *Latopisu Nestora* i *Żywota Św. Metodego* (a także wspomnianej *Prawdy ruskiej* – zob. przyp. 19), odnaleźć też można fragmenty wielu innych utworów reprezentujących najstarszy okres piśmiennictwa słowiańskiego (głównie ruskiego). Nie pretendując do podania wyczerpującego wykazu, chcielibyśmy zwrócić uwagę na kilka istotnych opracowań.

Można wskazać cytowane wyżej *Dzieje literatury powszechnej* z 1877 r.; w opracowanej przez Bronisława T. Grabowskiego części poświęconej literaturom słowiańskim zamieszczono fragmenty przekładów takich utworów, jak: *Powieść o Aleksandrze Newskim* [*Opowieść o życiu i męstwie prawowiernego i wielkiego księcia Aleksandra*]; wy-

⁴³ *Żywot Metodego* (fragm.), przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*, t. 1, red. M. Małowist, Warszawa 1954, s. 248–250; *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Poznań 1959; *Żywoty Konstantyna i Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] T. Lehr-Spławiński, *Konstantyn i Metody*, uzup. i wstęp F. Sławski, Warszawa 1967, s. 181–230, 321–348; *Żywot Świętego Metodego* (fragm.); *Żywot Świętego Konstantyna Cyryla*, [w:] *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, wybór, przekład, opr. A. Naumow, Kraków 1985, s. 106–112; *Żywot świętego Konstantyna-Cyryla*; *Żywot świętego Metodego*, przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] *Cyryl i Metody. Apostołowie i nauczyciele Słowian, cz. 2: Dokumenty*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991; *Żywot Metodego* (fragm.), przeł. T. Lehr-Spławiński, [w:] G. Labuda, *Słowiańszczyzna starożytna i wczesnośredniowieczna. Antologia tekstów źródłowych*, Poznań 1999 [na podst. wydania z 1954 r.], s. 108; *Żywoty Konstantyna i Metodego (obszerne)*, przekład i przypisy T. Lehr-Spławiński, Warszawa 2000 i inne (zob. część bibliograficzną niniejszego tomu); *Żywot Konstantyna-Cyryla* (fragm.), przeł. A. Paciorek, [w:] *Umocnieni Słowem*, t. 3, cz. 2, Katowice 1986–1989.

bór z pism biskupa włodzimierskiego Serapiona (zm. 1275); *Powieść o zbudowaniu i zdobyciu Carogrodu*; *List do wielkiego księcia Jana III* autorstwa Gennadiusza, arcybiskupa nowogrodzkiego; *Podróż za trzy morza Atanazego Nikityna, kupca ticerskiego*⁴⁴. Fragmenty przekładów z piśmiennictwa (staro)cerkiewnosłowiańskiego ukazywały się także w kilku publikacjach o charakterze antologicznym⁴⁵.

Warto wspomnieć, że fragmenty dzieł literatury starosłowiańskiej oraz twórczości ludowej podawał we własnym przekładzie na francuski Adam Mickiewicz podczas wykładów w paryskim Collège de France (1840–1844). Wykłady te były później dwukrotnie tłumaczone na język polski – przez Feliksa Wrotnowskiego (1805–1871)⁴⁶ i Leona Płoszewskiego (1890–1970)⁴⁷ – oraz wielokrotnie wydawane.

Przedstawiony tu przegląd XIX-wiecznych i przedwojennych XX-wiecznych polskich tłumaczeń literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej z pewnością nie wyczerpuje wszystkich przejawów jej recepcji i prób translatorskich danego okresu. Mamy jednak nadzieję, że to przypomnienie dokonań dawnych badaczy, krytyków czy po prostu miłośników piśmiennictwa słowiańskiego nie tylko pomoże ocalić tę twórczość od zapomnienia, lecz także okaże się przydatne w prowadzonych obecnie pracach historyków, teoretyków i – co najważniejsze – praktyków przekładu.

⁴⁴ *Dzieje literatury powszechnej...*, s. 1007–1159.

⁴⁵ Przykładowo *Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach*, t. 1: *Starożytność i wieki średnie*, ułożyli P. Chmielowski i E. Grabowski, Warszawa 1895; *Wielka literatura powszechna*, t. 6: *Antologia*, cz. 2.

⁴⁶ Pierwsza publikacja całości w języku polskim: *Adama Mickiewicza Rzecz o Literaturze Słowiańskiej, wykładana w Kolegium Francuzkiem*, Poznań 1850–1851. Na wydaniu tym nie ma nazwiska Wrotnowskiego jako tłumacza, pojawia się ono dopiero na poprawionym wydaniu trzecim: *Literatura słowiańska, wykładana w Kolegium Francuzkiem przez Adama Mickiewicza*, tłumaczenie Felixa Wrotnowskiego, Poznań 1865.

⁴⁷ W latach powojennych publikowany w większości wydań *Dzieł zebranych* Mickiewicza oraz w osobnych wydaniach *Prelekcji*, zob. np. A. Mickiewicz, *Prelekcje paryskie. Wybór*, t. I–II, przekład z francuskiego i komentarze Leon Płoszewski, wybór, wstęp i opracowanie Marta Piwińska, Kraków 1997.

O pewnych aspektach problemu recepcji dawnych literatur południowosłowiańskich (przekłady starobułgarskich i staroserbskich tekstów na język polski)

Recepcja dawnych prawosławnych literatur słowiańskich w obszarze kultury polskiej to jedna z bardziej skomplikowanych, a zarazem interesujących kwestii choćby dla filologów, kulturoznawców czy przekładoznawców; to zagadnienie sytuowane na pograniczu wielu dyskursów, lecz pozostające zazwyczaj i niestety na obrzeżach uczonej refleksji. Stosunkowo rzadko badacze rozważają problem obecności, rozpoznania, kierunku docierania i sposobu funkcjonowania piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego w Polsce, pomimo niejednokrotnie, onegdaj i dziś, wciąż pobrzmiewającej idei wspólnotowości, deklarowanej postawy otwartości, postulowanego dialogu z innymi, w tym przypadku niejako pokrewnymi czy bliskimi sobie, literaturami i kulturami słowiańskimi. Marginalne znaczenie tegoż zagadnienia w naukowych dywagacjach, zwłaszcza

w dyskusjach slawistycznych, ponieważ pokrywa się lub też wynika z relatywnie słabej pozycji tego właśnie piśmiennictwa w polskim obiegu czytelniczym. Sytuacja jest tym bardziej niezrozumiała, patrząc w świetle jednak dość długich dziejów odbioru literatury cerkiewnosłowiańskiej na polskim obszarze językowym, kulturowym, społecznym; recepcji pojmowanej wedle słownikowego przepisu jako akt przyjęcia dzieł literackich – w tym przypadku tekstów staroruskich, starobułgarskich, staroserbskich – przez publiczność literacką i sposobu ich egzystowania wśród różnych grup czytelnicznych¹.

Wydawałoby się, że dziewiętnastowieczne tendencje i fascynacje poznawcze w odniesieniu do tej właśnie części spuścizny kulturowej i piśmienniczej, ożywienie w zakresie badań slawistycznych, filologicznych, źródłowych oraz wzmożenie działań edytorskich na trwałe zakorzeniły się i znacząco poszerzą jej obecność w przestrzeni docelowej – polskiej – kultury. Wprawdzie w jakiejś mierze tak się właśnie stało, gdyż ówczesne zainteresowanie Słowiańszczyzną zaowocowało przekładami wielu cennych zabytków (staro)cerkiewnosłowiańskich, to jednak korpus translatorski był wówczas i dziś nadal pozostaje relatywnie skromny. Warto wspomnieć, że od samego początku zauważalna jest pewna asymetria w kierunkach eksploracji i realizacji translatorskich. Uwaga badaczy, tłumaczy, edytorów i odbiorców koncentrowała się na piśmiennictwie głównie staroruskim, rzadziej starobułgarskim, sporadycznie zaś staroserbskim. Ponadto dotarcie czy zaistnienie literatur Słowian prawosławnych utrudniała w przestrzeni polskiej kultury pewna niemalże zawsze obecna, ponad wszelką wątpliwość stała, preferencja czy też zapotrzebowanie na tłumaczenia literatur zachodnioeuropejskich (tekstów z obszaru łacińskiego). Oczywiście owo uprzywilejowanie nie stanowi wyczerpującej eksplikacji, lecz jedynie prowadzi na swoisty trop domniemywania, poszukiwania określonych przyczyn wyborów tłumaczy i oczekiwań czytelników. Jeden z czynników może mieć związek z konstruowanymi programami identyfikacyjnymi i wynikać z po-

¹ Zob. np. *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1988, s. 424.

stulowanej oraz manifestowanej łacińskiej tożsamości, przynależności do kręgu *Slavia Latina*, prozachodniej orientacji polskiej wspólnoty i kultury, mimo że jej historia nie pozwala na tak jednoznaczne definiowanie, budowanie jednowymiarowego obrazu, a silnym argumentem za wielokierunkowością i wieloskładnikowością jest chociażby dawna Rzeczpospolita wielu kultur. Gruntem tej negatywnej motywacji może więc być sama autopercepcja polskiej wspólnoty i kultury (czy jej większości), decydująca o szczególnej skłonności ku łacińskiemu/zachodnioeuropejskiemu dziedzictwu, a ujawniająca także mechanizmy swoistej supresji będącej znakiem nieprzynależności wspólnoty i kultury – w tym przypadku do kręgu *Slavia Orthodoxa*. Równie istotna i pewnie w jakiejś mierze powiązana z autopostrzeganiem może tu być jeszcze jedna okoliczność, a mianowicie świadomość polskiego odbiorcy, wiedza na temat historii, tradycji poszczególnych narodów i kultur słowiańskich przekładająca się na większe lub mniejsze zainteresowanie czy rzeczywiście zdolność rozpoznania, rozumienia, uznania. W tym zakresie odpowiednią egzemplifikacją wydaje się porównywalnie słaba w polskim obiegu obecność literatury starochorwackiej, która wszak wolna od konotacji identyfikacyjnej, przynależąca do tego samego – łacińskiego – kręgu, powinna była doczekać się silniejszej reprezentacji, tymczasem dzieli ona los pozostałych średniowiecznych literatur południowosłowiańskich, jawiąc się jako daleka, niezrozumiała, egzotyczna². Należy zaznaczyć, że w takim kontekście problem skromnej recepcji literatur południowosłowiańskich w polskiej przestrzeni kulturowej nie dotyczy jedynie ich dawnych repertuarów, lecz odnosi się do nich jako całości. Jako takie są one zwykle uznawane za nieznanne, odmienne i trudne w odbiorze, a częstokroć wręcz nieróżnicowane, zaledwie i wyłącznie kojarzone z odległym regionem bałkańskim. Warto wspomnieć, że nieco silniej obecna w polskiej przestrzeni kulturowej jest spuścizna folklorystyczna Słowian południowych, istniejące przekłady pieśni, legend, opowieści i bajek

² Zob. np. *Dubrownicka poezja miłosna*, wyb. i wstęp J. Rapacka, Warszawa 1989.

ludowych z obszaru bałkańskiego są relatywnie lepiej znane polskiemu odbiorcy, chociaż wciąż nie znajdują się one w ścisłym centrum kultury docelowej (polskiej), a właściwie wypełniają jej margines czy co najwyżej sytuują się na jego pierwszej powierzchni.

Mając na uwadze zasygnalizowany powyżej problem recepcji kulturowego, literackiego dziedzictwa południowosłowiańskiego i przystępując do rozważań nad kwestią obecności czy pozycji dawnych literatur południowosłowiańskich – tekstów starobułgarskich i staroserbskich w przekładzie na język polski – należy obrać pewne ścieżki odczytu, wyeksponować ów problem w kilku możliwych perspektywach. W tym konkretnym przypadku korzystne czy wręcz atrakcyjne wydają się trzy aspekty: peryferyjności, genologii i paratekstualności.

Peryferyjność

Zjawisko peryferyjności w większym lub mniejszym stopniu towarzyszy każdemu przekładowi, zwykle ukazuje stan jego obecności i nieobecności w przestrzeni kultury docelowej, odzwierciedla swoiste natężenie recepcyjne; w przypadku niektórych literatur wskazuje na ich faktyczne miejsce – oddalenie, marginalizację, drugorzędność – wobec tego, co w danym obszarze stanowi centrum czy posiada dominującą, uprzywilejowaną pozycję. Peryferyjność może się ujawniać w tzw. przestrzeniach symbolicznych, definiowanych przez Pierre'a Bourdieu jako pewne umowne „pola” interakcyjne, w których toczy się walka o pozycję mającą wpływ na projektowanie obrazu rzeczywistości politycznej, ekonomicznej, społecznej, kulturowej³. W kontekście peryferyjności przekładu ów potencjał kre-

³ P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, przekł. A. Siwisz, Warszawa 2001, s. 78; zob. też np. R.T. Ciesielski, *Pierre'a Bourdieu rzeczywistość pól*, „Filo-Sofija” 1(3), 2003, s. 137–143; T. Zarycki, *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1(27), 2007, s. 5–26.

owania zdaje się kluczowy, a więc chodzi o takie czy inne miejsce, stopień obecności i nieobecności literatury i kultury źródłowej/wyjściowej w kręgu literatury i kultury docelowej, a także o wymiar poznawczy, komunikacyjny, dialogiczny. Mowa tu również o swoistej konkurencji literatur tłumaczonych, stymulowanej poprzez nadany im status tzw. literatur centralnych – światowych czy wielkich oraz tzw. literatur pół(peryferyjnych) – małych czy marginalnych. Oczywiście jest wskazywanie na monopol tych pierwszych, o czym pisał m.in. Marko Juvan, eksponując kwestię dominującego kierunku i zakresu dokonywanych przekładów świadczących o „asymetrii siły oddziaływania w obrębie literatury światowej” i zaznaczając: „choć więc tłumaczenia są *idealnymi* drzwiami i oknami na świat (pierwsze dla pisarzy, drugie dla czytelników), funkcjonując jako narzędzia dialogu międzykulturowego oraz medium w internacjonalizacji dyskursu estetycznego, to z drugiej jednak strony są *realnie* podporządkowane asymetriom między światowymi systemami politycznymi, ekonomicznymi, językowymi i literackimi”⁴. O tej specyficznej sytuacji wyznaczanej przez rywalizację czy wyłączość, model funkcjonowania literatur centralnych (tzw. wielkich narodów, silnych literatur) i peryferyjnych (tzw. małych narodów, słabych literatur) traktuje także m.in. polisystemowa teoria Itamara Even-Zohara, zrodzona właśnie z rozważań nad przekładem, traktująca o skomplikowanych i zmiennych uwarunkowaniach egzystowania literatur tłumaczonych⁵.

Zdaniem Bożeny Tokarz w polskim obiegu czytelnicznym dominują przekłady z tzw. wielkich literatur europejskich (francuskiej, włoskiej, niemieckiej, rosyjskiej), zaś w ostatnich latach głównie anglojęzycznych, co jest spowodowane określonymi modami, preferencjami rynkowymi, a nierzadko też specyficznym pojętym interesem

⁴ M. Juvan, *Literatura światowa a przekład*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 5, 1, 2014, s. 40, 39.

⁵ Zob. np. I. Even-Zohar, *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, przeł. M. Heydel, [w:] *Antologia teorii przekładu literackiego*, red. M. Heydel, P. Bukowski, Kraków 2009, s. 197–203.

społecznym. Problemem jest wielka dysproporcja w obszarze tłumaczenia, dotycząca tekstów z literatur innych niż wymienione, odnosząca się częściowo do zachodniosłowiańskich, a w największej mierze południowosłowiańskich (w tym właśnie cerkiewnych i ludowych) utworów literackich. W opinii badaczki, przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w wielu zjawiskach historycznych, politycznych, a także społecznych, zwłaszcza w czynnikach unifikacyjnych i stereotypach, jakie zakorzeniły się w światopoglądach, postawach samych Słowian. Definitywnie więc stwierdza ona, że: „Polacy mają wyjątkowo mało przekładów z literatur słowiańskich, szczególnie w porównaniu z obecnością literatury polskiej w innych kulturach słowiańskich. W konsekwencji słabo znamy inne literatury, a tym samym kultury słowiańskie, błędnie sądząc, że są one podobne do polskiej”⁶. Kategoria podobieństwa wydaje się tu kluczowa, zawiera w sobie zarówno tendencje wspólnotowe, jak i fałszywie ujednociające, przede wszystkim zaś redukcjonistyczne i wykluczające elementy, które przez grupę odbiorczą nie są uważane za rodzime, własne, lecz są traktowane jako obce, bo po prostu nieznanne, a przecież – jak trafnie konstatuje wspomniana badaczka – każda kultura jest zdolna pomieścić fragmenty innych kultur i „nie szkodzą one tożsamości, przeciwnie, wzbogacają ją, spowinowacają wzajemnie”⁷. W tym zakresie nieoceniona jest funkcja i misja przekładu rozumianego jako „zdarzenie hermeneutyczne”⁸, akt komunikacji literackiej, kulturowej i społecznej, a przez to czynnik spajający, wyznaczający przestrzeń spotkania i dialogu dwóch kultur, bliskich sobie lub całkowicie od siebie odmiennych modeli i paradygmatów.

Warto dodać, że w polskim obiegu wciąż niewiele jest przekładów dawnych tekstów południowosłowiańskich, nadal też rzadkością są w polskiej nauce badania nad zagadnieniem recepcji literatury cer-

⁶ B. Tokarz, *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*, Katowice 2010, s. 19.

⁷ Ibidem, s. 8.

⁸ J. Kozak, *Przekład literacki jako metafora. Między „logos” a „lexis”*, Warszawa 2009, s. 9.

kiewnosłowiańskiej tego właśnie obszaru. Onegdaj Edward Balcerzan uwydatniał ogólny problem nieistnienia historii literatury tłumaczonej w Polsce i podkreślał brak szerszej refleksji na ten temat. Kwestię tę poruszyła następnie m.in. Bożena Tokarz, która właśnie w kontekście literatur południowosłowiańskich mówiła o wielkich korzyściach płynących z wypełnienia tej ewidentnej luki⁹. Zdaniem badaczki studia z zakresu przekładu oraz recepcji dzieł z obszaru bałkańskiego byłyby bardzo przydatne przede wszystkim dla historyków literatury polskiej, lecz także pomocne dla ogółu filologów, zwłaszcza slawistów.

Opinie na temat niesymetrycznej egzystencji literatur tłumaczonych czy dominującej pozycji tzw. wielkich/światowych literatur i peryferyjnej obecności tzw. małych literatur w przestrzeni symbolicznej – umownym polu kultury docelowej, pojawiały się od dawna. Początkowo wyrastały na gruncie refleksji o charakterze komparatystycznym, a z czasem przyczyniły się do waloryzacji i rozwoju samej translatoryki. W tym zakresie istotne jest stanowisko słoweńskiego badacza literatury Antona Ocvirka, który jako jeden z pierwszych dowartościował przekład, pośrednio także eksponując problem i wyrażając postulat tłumaczenia twórczości tzw. mniejszych narodów, literatur określanych mianem mniej znanych, marginalnych czy peryferyjnych. Pisał on, że „najskuteczniejszym i najwyrazistszym środkiem pośredniczącym w szerzeniu i wymianie wytworów sztuki pomiędzy narodami jest przekład. Jedyne wąski krąg ludzi wykształconych włada trzema bądź czterema europejskimi językami – znajdują się również tacy, którzy poza rozkoszowaniem się dziełami oryginalnymi w języku francuskim, włoskim, hiszpańskim, niemieckim czy angielskim chcieliby również zakosztować dzieł norweskich, rosyjskich, polskich, a nawet czeskich czy węgierskich. Przekład więc wydaje się nieuniknioną koniecznością – umożliwia bowiem włączenie się wartości obcych w organizm danego narodu; to również dzięki niemu

⁹ Zob. E. Balcerzan, *Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik. Badacz. Tłumacz. Pisarz*, Kraków 1982, s. 239–255; B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 125.

szersza publiczność ma okazję zapoznać się z europejską twórczością literacką, której, bez istnienia przekładu, nie miałaby szansy poznać. Dlatego też w literaturze porównawczej zagadnienie przekładu stanowi wyjątkowo ważny rozdział: nie tylko bowiem wyjaśnia aspekt kontaktów międzykulturowych, ale również stanowi konkretny punkt wyjścia naukowo pojętej analizy wpływów¹⁰.

Dzisiaj znaczenie przekładu jest oczywiste, sytuuje się go w kontekście nie tylko komparatystycznym, lecz przede wszystkim komunikacyjnym, dialogicznym, interkulturowym itd. Wciąż aktualny zdaje się jednak problem dominujących i marginalnych czy peryferyjnych literatur tłumaczonych. W refleksji wielu badaczy nadal ważką i zauważalną pozostaje kwestia interferencji w tzw. przestrzeni symbolicznej, nazwanej przez P. Bourdieu umownie „polem”, a tu mianowanej polem kultury docelowej – przestrzeni polskiej kultury.

Gatunek

Jak już wspomniano rola i wartość przekładu nie podlegają dyskusji, jest on wprost nie do przecenienia, za jego pośrednictwem następuje bowiem spotkanie dwóch, czasem bardzo od siebie odmiennych czy odległych kultur, modeli i paradygmatów kulturowych, zawiązuje się między nimi specyficzna, dialogiczna i hybrydyczna relacja; z gruntu jest on więc zjawiskiem komunikacyjnym i hermeneutycznym¹¹. W planie uniwersalnym wartość tłumaczenia literackiego jest zatem oczywista, lecz w perspektywie lokalnej (konkretnej przestrzeni) kwestia jego obecności i nieobecności, zapotrzebowania lub braku popytu na konkretną, tzw. wyjściową kulturę, jej przyjęcia oraz funkcjonowania w obszarze docelowej kultury, nie jest już tak jednoznaczna i wymierna.

¹⁰ Cyt. za: M. Juvan, *Literatura światowa...*, s. 37; zob. A. Ocvirk: *Teorija primerjalne literarne zgodovine (1936)*, ured. L. Vidmarin, M. Ogrin, Ljubljana 2010, s. 231; <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/ezmono:tplz/VIEW/> [dostęp: 2.05.2017].

¹¹ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 7.

W kontekście przekładów starobułgarskich i staroserbskich tekstów na język polski, biorąc pod uwagę choćby kryterium ich obecności i nieobecności, interesujące są przede wszystkim prezentacje o charakterze antologicznym¹². Nie unikając oczywistości, należy podkreślić wagę antologii w procesie promocji *via* translacja każdej literatury wyjściowej – źródłowej, jej taką czy inną siłę oddziaływania, wpływ na istnienie lub nieistnienie w obiegu czytelniczym i świadomości odbiorców kultury docelowej. Antologia notabene od starożytności posiadała funkcję poznawczą, kodyfikacyjną i dydaktyczno-popularyzatorską¹³, w czasach nowożytnych odgrywała doniosłą rolę także w porządkowaniu spuścizny, modelowaniu kanonu literackiego¹⁴, natomiast w translatoryce zyskała dodatkową misję – oprócz reprezentacyjnej, ekspozycyjnej, także dialogiczną, interkulturową. W przypadku literatury tłumaczonej jej reprezentacja i ekspozycja są naturalnie zależne od wyboru i preferencji samego tłumacza, którego status jest zasadniczo tożsamy z pozycją każdego antologisty. Zdaniem Michała Markowskiego „kolekcja jest szczególnego typu reprezentacją, zawsze odsyła do sposobu widzenia. Powtórzę: nie tyle do widzenia, co do sposobu widzenia”¹⁵. Kluczowa jest więc metoda, strategia tłumacza-antologisty, za pomocą której tworzy on swoistą przestrzeń rozpoznania czy wtajemniczenia, dialogu, relacji obu kultur – wyjściowej (starobułgarskiej, staroserbskiej) i docelowej (polskiej). Na podobieństwo każdej antologii skonstruowany przezeń zbiór jest ujęciem subiektywnym, osobistym, tj. zależnym od własnych preferencji, predylekcji, zdolności, a nierzadko także przynależności – uczestnictwa

¹² Celowo pominięte są informacje o polskich przekładach serbskich tekstów ludowych.

¹³ Zob. I. Słomak, *Ἀνθολογία w czasach antycznych i późniejsza recepcja pojęcia: europejskie anthologiae nowożytne (rekonesans)*, [w:] *Antologia literacka. Przemiany, ekspansja i perspektywy gatunku*, red. M. Kokoszka, B. Szałasta-Rogowska, Katowice 2017, s. 34–49.

¹⁴ Zob. np. J. Kornhauser, *Antologia jako projekt historycznoliteracki*, „Pamiętnik Słowiański” 55, 1, 2005, s. 123–129.

¹⁵ M. Markowski, *Kolekcja: między autonomią i reprezentacją*, „Teksty Drugie” 4(46), 1997, s. 102 (89–103).

w jednej bądź też obu kulturach. Zdaniem Eugenii Prokop-Janiec nieosiągalna jest w takim zbiorze całkowita nieobecność antologisty (jednakowoż tłumacza – I. L.-W.), choć może on „załagodzić sprzeczność pomiędzy wymogiem obiektywizmu a swym dobrym prawem do subiektywizmu”¹⁶.

Podobnie jak każda antologia również kolekcja tłumaczonej literatury jest gatunkiem występującym zwykle w trzech podstawowych odmianach: historyczno-przeglądowej, tematycznej i okolicznościowej¹⁷. Oczywiście i w tym przypadku decyzja należy do tłumacza-antologisty, który podejmując misję reprezentacji, ekspozycji kultury – literatury wyjściowej/źródłowej, dialogu interkulturowego, przyjmuje na siebie i ponosi odpowiedzialność jej takiego lub innego zaistnienia w przestrzeni docelowej.

W polskim obiegu czytelnicznym funkcjonuje zaledwie kilka publikacji antologicznych, tj. kolekcji będących „szczególnego typu reprezentacjami”, w których znajdują się teksty starobułgarskie i staroserbskie.

Polski odbiorca ma do dyspozycji dwie obszerniejsze antologie tekstów starobułgarskich ułożonych według klucza historyczno-literackiego oraz tematycznego (*Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej*, oprac. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983; *Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze*, wybór i wstęp G. Minczew, Białystok 2002). W ofercie pozostaje jeszcze jedna publikacja antologiczna skupiająca bułgarskie teksty poetyckie, spośród których tylko cztery to utwory średniowieczne – *Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (Od IX wieku do roku 1944)*, wyb. E. Konstantinowa, W. Gałązka, przedm. W. Gałązka, Kraków 1987. Natomiast teksty staroserbskie znalazły się w trzech kolekcjach skonstruowanych

¹⁶ Zob. E. Prokop-Janiec, *Zasady wyboru i wydania*, [w:] *Międzywojenna poezja polsko-żydowska. Antologia*, wyb., oprac., wstępem opatrzyła E. Prokop-Janiec, Kraków 1992, s. 43; M. Kokoszka, *Wybory autorskie. Przyczynek do charakterystyki zjawiska*, [w:] *Antologia literacka...*, s. 50–61.

¹⁷ Zob. J. Smulski, *Antologia – ewolucja i dzisiejszy status gatunku. Kilka elementarnych oczywistości*, [w:] *Antologia literacka...*, s. 16–17.

kolejno w perspektywie: historyczno-przeładowej, wypisowo-dydaktycznej i okolicznościowej (*Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wyb. i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983; *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. I, teksty zestawiała M. Jakóbiec-Semkowowa, Wrocław 1994; *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki*, red. D. Gil, C. Juda, M. Czerwiński, Kraków 2007).

W obiegu czytelniczym znajdują się także dwa zbiory – tekstów tzw. cyrylometodejskich oraz apokryficznych i legendarnych z prawosławnego obszaru południowosłowiańskiego (*Pasterze wiernych Słowian*, wyb., przeł., oprac. A. Naumow, Kraków 1985; *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, wybór i red. G. Minczew i M. Skowronek, Kraków 2006).

Wymienione antologie i zbiory polskich przekładów średniowiecznych tekstów południowosłowiańskich (starobułgarskich i staroserbskich) różnią się w założeniach, koncepcjach i realizacjach, a ogólnie rzecz ujmując, ich zawartość przedstawia się następująco:

– *Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej*, oprac. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983 (antologia mieszcząca trzydzieści dziewięć przekładów tekstów, wśród których znajdują się m.in. apokryfy, legendy, żywoty, opowieści; w zbiorze zamieszczono krótki wstęp i informację o literaturze starobułgarskiej, a także wykaz źródeł oraz ilustracje);

– *Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (Od IX wieku do roku 1944)*, wyb. E. Konstantinowa, W. Gałązka, przedm. W. Gałązka, Kraków 1987 (antologia, w której wśród tłumaczeń znajdują się tylko cztery przekłady tekstów dawnych – *Proglas* Konstantyna-Cyryla, *Modlitwa abecadłowa* Konstantyna Presławskiego, anonimowa *Pochwała cara Symeona*, *Modlitwa do Bogurodzicy* Dymitra Kantakuzina; w zbiorze została umieszczona przedmowa o bardzo ogólnym charakterze, natomiast niewiele jest informacji na temat twórczości starobułgarskiej; znajdują się tu też krótkie noty biograficzne, brak wskazania źródeł);

– *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wyb. i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983 (antologia pięćdziesięciu trzech przekładów tekstów – w całości lub fragmentach – są to m.in. żywoty, służby, kanony, słowa, akatysty, modlitwy; w zbiorze umieszczono obszernie posłowie – charakterystykę literatury staroserbskiej, informację o specyfice kulturowej i realiach historycznych, a także lakoniczną informację o źródłach; znajdują się tu również noty o autorach, informacje o tekstach z objaśnieniami, słowniczek figur, motywów i obrazów biblijnych, słowniczek terminów literackich);

– *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. I, teksty zestawiała M. Jakóbiec-Semkowowa, Wrocław 1994 (zbiór o charakterze wypisowym – chrestomatycznym, w którym znajduje się tylko pięć tekstów dawnego autorstwa Sawy, Stefana Lazarewicia, Jefimiji, Domentijana, Siluana; teksty nie zostały przełożone na język polski – w większości są to fragmenty dzieł we współczesnym języku serbskim i chorwackim; zamieszczono tu bardzo krótkie słowo wstępne, nie zostały wskazane źródła);

– *Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze*, wybór i wstęp G. Minczew, Białystok 2002 (antologia mieszcząca szesnaście przekładów tekstów – żywotów, służb, legend, słów; w zbiorze znajduje się obszerny wstęp i informacja o literaturze starobułgarskiej, tradycji hagiograficznej, realiach historycznych, kulturowych; każdy tekst jest poprzedzony komentarzem wraz ze wskazaniem źródeł; są też ilustracje);

– *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki*, red. D. Gil, C. Juda, M. Czerwiński, Kraków 2007 (antologia – wydanie dwujęzyczne, a wśród tłumaczeń tylko siedem przekładów tekstów późnośredniowiecznych autorstwa Arsenija Crnojevicia, Arsenija Jovanovicia Šakabenty, Gavrila Stefanovicia Venclovicia; w zbiorze znajduje się krótkie okolicznościowe wprowadzenie z okazji jubileuszu prof. Marii Dąbrowskiej-Partyki, autorki przekładów; zamieszczono objaśnienia do wybranych ilustracji; bez wskazania źródeł);

– *Pasterze wiernych Słowian*, wyb., przeł., oprac. A. Naumow, Kraków 1985 (antologia składająca się z dwanaście przekładów tekstów dawnych w całości lub fragmentach – tzw. cyrylometodejskich, tu m.in. *Modlitwa abecadłowa* Konstantyna Presławskiego, *O piśmie* Czernorizca Chrabra, anonimowy *Żywot świętego Konstantyna-Cyryla* itd.; w zbiorze została zamieszczona obszerna przedmowa – informacja o misji Braci Sołuńskich, realiach historycznych i kulturowych oraz o tradycji cyrylometodejskiej; po każdym tekście znajduje się omówienie, komentarz wraz ze wskazówkami bibliograficznymi; zamieszczono informacje o autorach, noty o istotnych postaciach historycznych związanych z działalnością Konstantyna-Cyryła i Metodego; włączono również słowniczek terminów liturgiczno-literackich);

– *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, wybór i red. G. Minczew i M. Skowronek, Kraków 2006 (antologia, sto siedem przekładów tekstów dawnych – apokryfów starotestamentowych i legend ludowych; w zbiorze znajduje się obszerny wykaz źródeł i skrótów; zamieszczona została obszerna przedmowa – omówienie pt. *Starotestamentowe teksty pseudokanoniczne w południowosłowiańskiej tradycji rękopiśmiennej* oraz *Legendy starotestamentowe w folklorze prawosławnych Słowian Bałkańskich*; w skład zbioru wchodzi również informacja od wydawców, obszerna bibliografia – wykaz źródeł i opracowań, spis ilustracji, indeks postaci biblijnych, mitycznych, pseudokanonicznych, historycznych i świętych; indeks toponimów; przekładom tekstów towarzyszą liczne przypisy).

Wypada wspomnieć, że oprócz kolekcji o charakterze antologicznym, w polskim obiegu czytelnicznym funkcjonują także pojedyncze – opublikowane w czasopiśmie czy rozprawach naukowych, w całości lub fragmentach – przekłady będące albo przedrukami wcześniej ogłoszonych tłumaczeń starobułgarskich i staroserbskich tekstów, albo całkowicie nowymi propozycjami translatorskimi i popularyzatorskimi. Oczywiście wartość tych, nawet jeśli incydentalnych, tłumaczeń jest niezaprzeczalna, każde wydarzenie tego typu posiada bowiem wymiar poznawczy i promocyjny, ale o faktycznej obecności danej literatury i kultury

źródłowej/wyjściowej w przestrzeni kultury docelowej decyduje najczęściej ich obszerniejsza, czyli zwykle antologiczna prezentacja.

Istniejące antologie i zbiory, w których znalazły się dzieła starobułgarskie i staroserbskie, pomijając takie czy inne ich walory, w dużej mierze odzwierciedlają stan obecności, znajomości i zapotrzebowania na te konkretne literatury południowosłowiańskie. Nadal pozostają one niezbyt znane polskiemu czytelnikowi, w dalszym ciągu uznawane są za dość egzotyczne, dalekie i trudne w odbiorze. Niemniej wiele w ostatnich latach podjętych i zrealizowanych inicjatyw tłumaczenia dzieł cerkiewnosłowiańskich, w tym też starobułgarskich i staroserbskich, spowodowało pewien wzrost zainteresowania, jeśli już nie tymi akurat literaturami, to choćby w jakiejś mierze piśmiennictwem kręgu *Slavia Orthodoxa*, której są one nieodłączną częścią. Nieoceniony w tym zakresie jest wysiłek polskiego środowiska paleoslawistycznego, który już zaowocował wieloma wartościowymi publikacjami przekładów. W serii pt. Biblioteka Duchowości Europejskiej ukazało się dotychczas pięć kompleksowych antologii głównie cerkiewnosłowiańskich dzieł (*Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wyb. i oprac. A. Dejniewicz, Gniezno 2004; *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu*, wyb. i oprac. A.W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2006; *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*, wyb. i oprac. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007; *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów*, oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Kraków 2010; *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu*, cz. I–II, oprac. zesp., red. A. Naumow, Kraków 2013).

Wszystkie istniejące w polskim obiegu czytelnicznym zbiory są zróżnicowane pod względem zawartości i wartości, faktycznie tylko kilka z nich można uznać za koncepcyjnie jednolite kolekcje w części lub całości przełożonych tekstów starobułgarskich i staroserbskich. Jednak pomimo wszelakich problemów, należy uznać ich niekwestionowany udział w procesie poznawczym, popularyzatorskim, interkulturowym, docenić wysiłki ich autorów – antologistów/tłumaczy-antologistów, które z gruntu waloryzuje choćby onegdaj wygłoszona

przez Władysława Tatarkiewicza opinia, że „epoka nasza jest epoką antologii – i nie ma w tym nic dziwnego, gdyż trzeba ułatwić czytelnikom korzystanie z olbrzymiej produkcji pisarskiej naszych czasów [a także dawnych czasów]; trzeba im wybrać i uprzystępnąć to, co w tej produkcji jest ważniejsze, przekazać ją w wyborze i skrócie”¹⁸.

Dlatego nie dokonując oceny, nie przedstawiając szerszej recenzji, należy wyeksponować fakt, że kolekcje te są efektem określonych działań – swoistej procedury nie tylko samej translacji, lecz także prezentacji. Wyposażone są w bardziej lub mniej obszerne omówienia, które *ex definitione* mają służyć poznaniu, przybliżeniu bądź lepszemu zrozumieniu piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego (w tym starobułgarskiego i staroserbskiego). Owa intencjonalność realizuje się właśnie w postaci wszelkiego rodzaju komentarzy, objaśnień, adnotacji, ujawniając szczególną misję każdego przekładu, który bez tzw. obudowy historycznej, historycznoliterackiej, kulturowej jest tylko jednym z wielu zewnętrznych, niezrozumiałych czy wręcz egzotycznych reprezentacji literatury źródłowej/wyjściowej w przestrzeni kultury docelowej. Mowa tu więc o działaniu zarówno antologisty, jak i tłumacza-antologisty, które określić można mianem strategii paratekstualnej.

Paratekstualność

Pojęcie paratekstualności dość silnie zakorzeniło się w rozważaniach przekładoznawczych, stanowi bowiem użyteczne narzędzie definiowania roli tłumacza, ale również projektowanego sposobu zaistnienia tłumaczonego dzieła. Należy jednak pamiętać, że na dobre weszło ono do translatoryki stosunkowo niedawno, a mianowicie wraz ze zmianą postrzegania roli i pozycji tłumacza, swoistym dowartościowaniem, włączeniem tegoż w hierarchiczną strukturę tekstu. To zaś przyniosło nowe jakości i możliwości opisu, który odłąd

¹⁸ W. Tatarkiewicz, *Przedmowa*, [w:] *Antologia współczesnej estetyki francuskiej*, wyb. i wstępem opatrzyła I. Wojnar, Warszawa 1980, s. 5.

nie pozostaje zredukowany do prezentacji przełożonego utworu, lecz obejmuje także strategie omówienia czy specyficznego „udomowienia” tekstu pochodzącego z innego obszaru językowo-kulturowego. Dzięki temu swoistemu zwrotowi zmieniała się kwalifikacja wszelkich opracowań, wstępów, przypisów, komentarzy towarzyszących tekstowi głównemu – translatowanemu, przeniesionemu z jednego do drugiego systemu kulturowego; współcześnie więc nie są już one oceniane w kategoriach bezradności, nie są poddawane surowej krytyce, lecz traktowane jako przejaw odpowiedzialności i dbałości translatorskiej. Stąd powszechnie akceptowalna, co więcej zupełnie oczywista, stała się obecność tłumacza manifestująca się w rozmaitych formach paratekstualnej działalności, której rozwój i popularność trzeba zawdzięczać głównie publikacjom Gérarde’a Genette’a. Wprawdzie początkowo sytuował on taką aktywność w nieco innym kontekście, jednak swymi rozważaniami dał impuls do ekspansji teorii paratekstualności najpierw na polu badań literaturoznawczych¹⁹, a później w innych obszarach humanistyki, w tym też samej translatoryki²⁰.

¹⁹ Warto zwrócić uwagę na polską refleksję w tym zakresie, np.: S. Skwarczyńska, *Schemat konstrukcyjny dzieła literackiego z aspektu kompozycji*, [w:] eadem, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 1, cz. 3, Warszawa 1954; M.R. Mayenowa, *Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki*, [w:] *Tekst i język. Problemy semantyczne*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1974; D. Danek, *Dzieło literackie jako książka*, Warszawa 1980; I. Loewe, *Parateksty, pre-teksty czy możliwe para-gatunki?*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucje. Tekst a gatunek*, t. 2, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 180–188; R. Ocieczek, *Rama literacka*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze. Renesans. Barok*, red. T. Michałowska, Wrocław 1990; R. Piętkowa, *Paratekst w tekstach naukowych – informacja i/lub reklama*, [w:] *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001; eadem, *Paratekstualność w dyskursie naukowym*, [w:] *Wielojęzyczność w perspektywie stylistyki i poetyki*, red. M. Ruszkowski, Kielce 2004, s. 119–134; T. Brzostowska-Tereszkiewicz, *Parateksty w przekładzie literaturoznawczym*, [w:] *Między oryginałem a przekładem. Parateksty przekładu*, XVII, red. E. Skibińska, Kraków 2011, s. 217–229; M. Papadima, *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu: przedmowa, postowie, przypisy i inne zwierzenia*, [w:] *Między oryginałem a przekładem...*, XVII, s. 13–31.

²⁰ Zob. np.: L. Venuti, *The Translator’s Invisibility. A History of Translation*, London–New York 1995; idem, *The scandals of translation*, London 1999; E. Skibiń-

Na zjawisko paratekstualności zwrócił uwagę właśnie ów francuski teoretyk literatury, zresztą autor tegoż określenia, który początkowo rezerwował je na potrzeby opisu związków danego tekstu z innymi, zwykle wcześniejszymi tekstami, wskazując na imitacje i transformacje, potem definiując je w kategoriach relacji hipertekstualnych, zaś samą paratekstualność zastrzegając dla nawiązań transtekstualnych zachodzących między tekstem zasadniczym a wszelkimi towarzyszącymi mu jednostkami tekstowymi²¹. W dalszej kolejności G. Genette sformułował pojęcie paratekstu, opisując jego podstawowe właściwości i funkcje²², co wówczas było nową i atrakcyjną koncepcją, która potem na stałe przyjęła się w badaniach literaturoznawczych, natomiast dzisiaj uważana jest za klasyczną perspektywę deskrypcji użyteczną również w przekładoznawstwie. To właśnie rozważania o przekładzie znacząco poszerzyły definicję paratekstu, kładąc nacisk na jego funkcjonalność i użyteczność w procesie recepcji dzieła literackiego w przestrzeni kultury docelowej oraz eksponując pozycję tłumacza i jego rolę już nie tylko w samym działaniu translatorskim, lecz także w swoistym projektowaniu konkretnego typu odbiorcy²³. W pierwotnym i klasycznym ujęciu do paratekstów należy zaliczać jednostki tekstowe pozostające w relacji z tekstem

ska, *O przypisach tłumacza. Wprowadzenie do lektury*, [w:] *Przypisy tłumacza*, red. E. Skibińska, Wrocław-Kraków 2009, s. 7–19; M. Głowiński, *O intertekstualności*, „Pamiętnik Literacki” 77/4, 1986, s. 75–100.

²¹ Zob. G. Genette, *Palimpsestes: La Littérature au second degré*, Paris 1982 (G. Genette, *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, przeł. T. Stróżyński, A. Milecki, Gdańsk 2014).

²² Zob. G. Genette, *Seuils*, Paris 1987.

²³ Zob. np. W. Soliński, *Parateksty przekładu literackiego a polikulturowość (zarys problematyki)*, [w:] *Kultura w stanie przekładu. Translatologia – komparatystyka – transkulturowość*, red. W. Bolecki, E. Kraskowska, Warszawa 2012, s. 338; M. Lalak, *Słowo kuszące. O perswazyjności tekstu okazjonalnego*, [w:] *Rozgrywanie światów. Formy perswazji w kulturze współczesnej*, red. I. Iwasiów, J. Madejski, Szczecin 1994, s. 299; J. Brzozowski, *Czytelnik projektowany w przekładzie: problem paratekstu*, [w:] *Ślady obecności. Traces d'une présence*, red. I. Piechnik, M. Świątkowska, Kraków 2001, s. 61–69.

właściwym, czyli: tytuły, podtytuły, śródtytuły, motta, przedmowy, wstępy, posłowania, komentarze, uwagi pochodzące od wydawcy, noty, ilustracje i inne²⁴. Świadomie nie zagłębiając się w ciągle dość problematyczną kwestię dotyczącą metatekstu i paratekstu, nie włączając w dyskusję na temat ich rozróżniania i nieodróżniania oraz wynikającej z opracowań samego G. Genette'a nieczytelności owych dwóch porządków²⁵, należy zwrócić uwagę na szczególnego rodzaju status i funkcję paratekstu.

Obudowa paratekstualna przekładu jawi się jako oczywisty rezultat działań motywowanych konkretnymi założeniami, wśród których najważniejszym jest czytelność kulturowa tekstu związana z oczekiwaną przez tłumacza recepcją, spodziewanym odbiorem przez zaprojektowanego czytelnika. Zakładane przyjęcie dzieła, rozumiane jako efekt bliskości reakcji wywołanej u odbiorcy pierwotnego i sekundarnego, jest możliwe właśnie przy udziale paratekstu, który wytworzony i sfunkcjonalizowany jako konkretna wytyczna dla adresata odzwierciedla swoistą misję edukacyjną tłumacza i określa jego miejsce w kulturze literackiej²⁶. Z jednej strony mowa tu więc o realizowanej określonej strategii oddziaływania na odbiorcę mającej prowadzić do właściwej lektury przełożonego tekstu, z drugiej zaś o roli i pozycji samego autora przekładu²⁷.

W dążeniach tłumacza, które ujawniają się w paratekstualnej aktywności, kryje się posłannictwo wyższego rzędu związane z samą istotą przekładu, a mianowicie zadanie wyznaczenia swoistej czasoprzestrzeni spotkania, co Bożena Tokarz nazywa wprost połączeniem „dwóch kultur i dwóch osobowości uwikłanych w odmienne ciągi biograficzne, emocjonalne, historyczne, artystyczne, estetycz-

²⁴ Zob. G. Genette, *Palimpsesty...*, s. 9.

²⁵ Zob. np. I. Loewe, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice 2007, s. 66–75.

²⁶ Zob. W. Soliński, *Parateksty przekładu literackiego...*, s. 333–343.

²⁷ Zob. D. Urbanek, *Egzystencjalne problemy tłumaczenia a ideologizacja postawy tłumacza, [w:] Dialog czy nieporozumienie? (z zagadnień krytyki przekładu)*, red. P. Fast, P. Janikowski, Katowice–Warszawa–Częstochowa 2006, s. 24.

ne, etyczne, mentalne itp.”²⁸ Dlatego, cytując powtórnie polską badaczkę – wskazującą, że „wybory tłumacza literatury zależą zawsze od jego wiedzy, wrażliwości, kompetencji, ciekawości poznawczej i doznaniowej, jak również od jego zdolności kreacyjnych. Dostarcza czytelnikowi rodzimemu przedmiot estetyczny, zdolny – jego zdaniem – poruszyć wyobraźnię i emocje”²⁹ – należy uwypuklić znaczenie paratektu w owym czasoprzestrzennym akcie komunikacyjnym, wartość poznawczo-dydaktyczną wszelkiej aktywności paratekstualnej.

Przyglądając się obecnym w polskim obiegu czytelniczym antologiom literatury starobułgarskiej i staroserbskiej oraz zbiorom, w których znajdują się teksty przynależne tym literaturom (a szerzej literaturze cerkiewnosłowiańskiej), czyniąc to właśnie w perspektywie paratekstualności, należy uwypuklić zróżnicowanie wyborów i form omówieniowych, wielość, różnorodność i odmienność strategii prezentacji tłumaczonych dzieł.

Rezultatem nawet najbardziej pobieżnego audytu w tym zakresie może być konstatacja, że na podstawie historii translacji obu tych dawnych południowosłowiańskich literatur na język polski godzi się odnotować wysoką świadomość pośrednictwa i odpowiedzialność tłumaczy występujących w roli ich prezenterów i promotorów. Co więcej, w tzw. najmłodszych antologiach zauważalny jest istotny przyrost wszelkiego typu omówień towarzyszących przekładom.

Poza trzema wyjątkami (*Niewidzialne skrzydła. Antologia poezji bułgarskiej (od IX wieku do roku 1944)*, *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów* i *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku*), które stanowią kolejno: wybór przełożonej na język polski poezji bułgarskiej od czasów najdawniejszych do połowy XX w., chrestomatyczną kolekcję nieprzetłumaczonych (!) na język polski tekstów serbskich i chorwackich oraz jubileuszową kompozycję dedykowaną tłumaczce zamieszczonych

²⁸ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 229.

²⁹ *Ibidem*, s. 165.

późnośredniowiecznych utworów serbskich, wszystkie pozostałe zbiory antologiczne posiadają bardziej lub mniej okazałą obudowę paratekstualną. Stanowią one publikacje przekładów opatrzonych omówieniami w postaci wstępu, komentarzy, przypisów, posłowia, słownika terminologicznego, bibliografii, ilustracji, wykazu skrótów itd. Wszystkie te antologie ujawniają konkretne funkcje nadane im przez inicjatorów i tłumaczy. Jasno określony zdaje się bowiem cel – chodzi nie tylko o samą ogólnie pojętą popularyzację, lecz także o swego rodzaju kulturowo-społeczną misję poprzez poznawczo-edukacyjną prezentację znaczących zabytków dawnego (średnio-wiecznego) piśmiennictwa Słowian prawosławnych obszaru bałkańskiego. Należy podkreślić, że ta wyraźnie sformułowana koncepcja przekładu omówionego ewoluowała w czasie, gdyż wraz z kolejną edycją dawało się zauważyć włączanie coraz to liczniejszych i bardziej rozbudowanych tekstów funkcjonujących wokół i wobec tłumaczeń, będących przykładem intencjonalnej wielokierunkowej działalności paratekstualnej. Zadanie zamieszczonych tam paratekstów jest oczywiste, służyć mają odpowiedniemu odczytaniu – zrozumieniu tekstów właściwych poprzez nakreślone w nich konteksty i odwołania do poszczególnych tradycji, doświadczeń dziejowych, przestrzeni kulturowych i literackich, repertuarów ideowych, korpusów tematologicznych, strategii narracyjno-przedstawieniowych itd. Tym bardziej jest to zrozumiałe czy wręcz pożądane i wartościowe ze względu na przełożony korpus piśmiennictwa dawnego, niełatwego w odbiorze ze względu na specyficzną budowę, przesłanie, uwikłanie kulturowe, historyczne, polityczne, eklezjalne; dotyczy wszak dzieł pochodzących z odmiennego kręgu kulturowego (*Slavia Orthodoxa*), choć nie tak odległego z racji wspólnych korzeni chrześcijańskiej kultury i twórczości literackiej. Zawarte w antologiach wypowiedzi paratekstowe, służące jasno określonym celom, stanowią ponadto świadectwo obecności samych tłumaczy i redaktorów, choć ta swoista widzialność ujawnia się z różnym natężeniem w poszczególnych edycjach. Niemniej ich autorzy zawsze występują w tych samych rolach – jako nadawcy, odbiorcy, nadawcy-prezen-

terzy i krytycy literatury obcej, co według B. Tokarza wynika zarówno z przypisanego miejsca w porządku komunikacji, jak i dokonanego wyboru oraz obranej strategii działania, w tym przypadku działania paratekstualnego³⁰.

* * *

Podsumowując, rzec można, że istniejące w polskim obiegu czytelnictwem zbiorczy czy pojedyncze publikacje starobułgarskich i staroserbskich dzieł, pomijając takie czy inne walory poszczególnych projektów i realizacji, odzwierciedlają w dużej mierze stan obecności, znajomości i zapotrzebowania na te konkretne literatury południowosłowiańskie. Nadal pozostają one niezbyt znane polskiemu czytelnikowi, w dalszym ciągu ukazują się jako dość egzotyczne, dalekie i trudne w odbiorze. Jednak wiele w ostatnich latach podjętych i urzeczywistnionych inicjatyw tłumaczenia dzieł cerkiewnosłowiańskich, w tym też starobułgarskich i staroserbskich, spowodowało pewien, choć wciąż niezadowolający badaczy i tłumaczy, wzrost zainteresowania tymi literackimi systemami, kulturowymi przestrzeniami. Warto dodać, że wymienione publikacje – zbiorczy przełożonych na język polski dawnych tekstów Słowian południowych, w tym właśnie dzieł starobułgarskich i staroserbskich, cechuje wysoka świadomość i wielka odpowiedzialność tłumaczy ujawniająca się najczęściej w dbałości o zgodność tłumaczenia z oryginałem, o jak najwierniejsze zachowanie obrazu kultury źródłowej/wyjściowej, o adekwatne i prawdziwe omówienie jej realiów i specyfiki, co można eksplikować za pomocą kategorii *bridgehead*, czyli tłumacza-pomostu³¹; jak podkreśla Aleksander Brzózka „przekłady

³⁰ Ibidem, s. 172.

³¹ Zob. C. Dollerup, *Translation as Imposition vs. Translation as Requisition*, [w:] *Translation as Intercultural Communication*, eds. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová, K. Kaindl, Amsterdam 1995, s. 46–48; por. J. Jarniewicz, *Tłumacz jako twórca kanonu*, [w:] *Przekład, język, kultura*, red. T. Dunin, Lublin 2002, s. 35.

sporządzone przez tłumaczy tego typu odznaczają się daleko posuniętą zgodnością z oryginałem, która wynika z szacunku, a nie rzadko także podziwu dla dorobku kultury uważanej za peryferyjną. Powstają one w przekonaniu, że jest to sposób, aby pomóc wartościowym tekstom zaistnieć w kulturze docelowej”, dodając, że „bardziej precyzyjne wydaje się tu jednak właśnie miano *bridgehead*, zastosowane przez Caya Dollerupa na określenie tłumaczy, którzy jako nieliczni w swoim kręgu kulturowym władają językiem kultury pozostającej poza obszarem powszechnego zainteresowania w danym kraju. Przekonani, że kultura źródłowa ma wiele do zaoferowania docelowej, często darząc kulturę źródłową osobistym sentymentem, decydują się przyjąć rolę mediatora i propagować «egzotyczną» literaturę, aby zainteresować nią czytelnika tekstu docelowego. W ten sposób tworzą w pewnym sensie pomost pomiędzy kulturami, dając szansę kulturze słabszej na zaistnienie w świadomości uczestników kultury dominującej”³².

³² A. Brzózka, *Czy strategia redukcji może służyć egzotyzacji, czyli gdzie się podziała Sierotka Marysia w angielskim przekładzie*, „Przekładaniec” 22–23, 2011, s. 149–150.

Twórczość translatorska Aleksandra Naumowa na tle innych polskich publikacji tego typu

Jedną z niewątpliwych pasji Aleksandra Naumowa, uprawianych z powodzeniem od wielu lat, jest sztuka przekładu tekstów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski. Z kolei w jego ogromnej – ze względu przede wszystkim na mnogość podejmowanych tematów i bogactwo omawianych tekstów kulturowych – pracy naukowo-badawczej poczesne, choć chyba nieco niedocenione, miejsce zajmuje problematyka teorii i praktyki przekładu literatury staro- i cerkiewnosłowiańskiej, wynikła zapewne jako komentarz do własnej działalności translatorskiej autora. Pragniemy zwrócić uwagę na te właśnie kwestie i uwypuklić, idąc za myślą A. Naumowa, najważniejsze zagadnienia, związane ze sztuką tłumaczenia szeroko rozumianej literatury starosłowiańskiej i cerkiewnej na język polski.

Śledząc powojenną historię przekładów literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski, zauważyć można, że jej szkielet stanowi kilka tomów/antologii doskonale znanych i niezbędnych slawistom. Zawarte w nich utwory, uzupełnione wieloma innymi przekładami – publikowane (najczęściej we fragmentach) w różnych antologiach, rzadziej jako osobne pozycje wydawnicze w niewielkich

nakładach, a niekiedy w trudno dostępnych periodykach – stworzyły rodzaj korpusu, kanonu literackiego średniowiecza słowiańskiego w języku polskim. Najczęściej w pierwszych dziesięcioleciach po wojnie tłumaczono i wydawano utwory literatury staroruskiej; przekłady twórczości pochodzącej ze słowiańskiego południa ukazywały się sporadycznie. Warto tu jednak odnotować kilkakrotnie wznawiany i przedrukowywany w całości lub we fragmentach przekład – autorstwa Tadeusza Lehra-Spławińskiego – znanych całej prawosławnej Słowiańszczyźnie obszernych *Żywotów Konstantyna i Metodego* (wyd. I – 1959). Z nielicznymi wyjątkami w latach 50.–70. XX w. ukazywały się jednak głównie przekłady pojedynczych utworów lub fragmentów.

Lata 80. XX stulecia przyniosły cztery cenne antologie średniowiecznej twórczości południowo- i wschodniosłowiańskiej: *Dar słowa* A. Naumowa (1983), *Siedem niebios i ziemia* T. Dąbek-Wirgowej (1983), *Pasterze wiernych Słowian* A. Naumowa (1985), *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu* R. Łuznego (1988). Bez wątplenia przynajmniej po części aktywność ta wynikała z polityki kulturalnej państw bloku wschodniego, zakładającej współdziałanie i wzajemne zainteresowanie własną produkcją literacką (dość wspomnieć wydaną w Łodzi serię Biblioteka Jugosłowiańska).

Powiedzieć zresztą trzeba, że wydane wówczas przekłady literatury starosłowiańskiej są w pewnym sensie nierównomierne i trudne do wzajemnego skonfrontowania. Na przykład pod względem doboru nieznanym polskiemu czytelnikowi utworów oraz sztuki translatorskiej, zwłaszcza poezji, *Pasterze wiernych Słowian* znakomicie przedstawiają spuściznę Cyryla i Metodego oraz ich uczniów, odnosząc się do okresu IX–X w.; *Dar słowa* obejmuje zaś kilka stuleci twórczości jednego tylko, serbskiego kręgu kulturowego. Natomiast znacznie obszerniejsza pod względem doboru tematyki i obejmująca piśmiennictwo kilkuset lat (aż po początek XIX w.) antologia *Siedem niebios i ziemia* po części przynajmniej tłumaczona jest ze współczesnych bułgarskich przekładów starej literatury. Podstawowym problemem tłumacza, będącego jednocześnie autorem koncepcji tomu, jest zatem kwestia doboru utworów. Z wyboru tekstów wynika z ko-

lei bezpośrednio kwestia materiału źródłowego – rękopiśmiennych odpisów bądź wydań zabytków literatury dawnej w opozycji do już istniejących ich przekładów na języki współczesne. Ta druga strategia, zastosowana przez Dąbek-Wirgową m.in. w *Siedmiu niebiosach...*, nie jest bynajmniej czynnikiem deprecjonującym przekład na język docelowy (tu polski) – w sytuacji ograniczonego, niezależnie od przyczyn, dostępu do źródeł/oryginałów, staje się świadectwem przedłużonego żywota zabytków literackich. Współcześnie – za przykładem m.in. dwóch antologii Naumowa – atutem i podstawą pracy translatorskiej stały się studia tekstologiczne oraz praca z rękopisami, wydobywanie z nich odpisów, porównywanie wariantów i próby rekonstrukcji oryginalnych postaci utworów. Kwestia możliwości kontaktu – najlepiej *de visu* – z zabytkami piśmiennictwa starsłowiańskiego oraz ich gruntownej analizy rodzi też problem konieczności powrotu do dyskusji nad kanonem średniowiecznych literatur południowsłowiańskich. Wcale niedrugorzędna pozostaje w tym kontekście sztuka translatorska – przekład z martwego języka oryginału jest znakomitym probierzem umiejętności tłumacza.

Okres przełomu spowodował kryzys wspomnianej wyżej wymiany kulturalnej. Na początku lat 90. XX w. zauważalny jest brak nowych przekładów z języków słowiańskich (w tym scs. i cs.). Zjawisko to można wiązać z upadkiem komunizmu oraz następującym po nim procesem zmian systemowych: po 1989 r. wstrzymane zostały dotacje działalności translatorskiej, dwustronne umowy o współpracy kulturalnej wygasły, a o potrzebie edycji (średniowiecznych) tekstów słowiańskich – i jej braku – zaczął decydować rynek. Na tym niesprzyjającym tle nie można jednak pominąć ważnej antologii staroruskiej (lub szerzej – wschodniosłowiańskiej) literatury religijnej *Słowo o Bogu i człowieku* R. Łuźnego (1995).

Sytuacja zmieniła się dopiero u progu nowego stulecia. Schyłek XX w. i przełom wieków XX i XXI przyniosły wzrost zainteresowania tego typu literaturą, spowodowany jednak indywidualną potrzebą i zainteresowaniem badaczy spuścizny słowiańskiej. Co ciekawe, spośród kręgów *Slavia Orthodoxa* najlepiej reprezentowane jest

obecnie południe, a szczególnie średniowieczna literatura bułgarska. W 2002 r. ukazała się przygotowana przez łódzkich slawistów antologia *Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie* G. Minczewa, inicjując powrót zainteresowania słowiańskim średniowieczem oraz ukazując, przez pryzmat literatury i folkloru, fenomen świętości. W porównaniu do lat poprzednich ta najnowsza praktyka translatorska zdaje się skupiać na „węższej” specjalizacji – prezentacji ściśle określonej tematyki czy gatunku literackiego (w *Ziemskich aniołach...* teksty powstałe na przestrzeni kilku stuleci reprezentują hymnografię i hagiografię z towarzyszeniem komentarza legendy ludowej).

W dalszej kolejności, otwierając serię *Mysterion*, wydawaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ukazał się tom *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych* G. Minczewa i M. Skowronek (2006), przygotowany przez paleoslawistów z Uniwersytetu Łódzkiego. Jest to obszerna antologia starsłowiańskich pseudokanonicznych utworów o tematyce nawiązującej do Starego Testamentu, wpisująca się w już istniejącą tradycję tego typu literatury w przekładzie polskim. Wyborowi kilkudziesięciu południowo-słowiańskich (ale znanych też Słowiańszczyźnie Wschodniej) tekstów towarzyszy bogaty wybór legend ludowych, stanowiących pochodzącą z innego kodu/poziomu kulturowego paralelę tej literatury z pogranicza „wysokiej” i „niskiej”¹.

W sytuacji próby przełamania kryzysu należy docenić podjętą przez polskie środowisko paleoslawistyczne szeroko zarysowaną inicjatywę wydawniczą – serię *Biblioteka Duchowości Europejskiej*, wydawaną od roku 2004 w Gnieźnie przez Collegium Europaeum Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, a następnie w Krakowie, w Collegium Columbinum. W jej ramach ukazało się dotąd kilka tomów, prezentujących (m.in. poprzez przekłady tekstów źródłowych) wybitnie znaczące dla chrześcijańskiej kultury europejskiej postaci: św. Mikołaja z Miry (2004), św. Benedykta z Nursji (2006), Franciszka Skoryně (2007),

¹ W łódzkim ośrodku przygotowano również antologię archiwizowanych z XIX i XX w. bułgarskich legend etiologicznych i bajek ludowych: *Złota moneta za słowo. Bułgarskie bajki i legendy ludowe*, wybór i wstęp G. Minczew, Łódź 2006.

uczniów Świętych Braci Cyryla i Metodego, tzw. Siedmiu Świętych Mężów (2010) oraz samych Konstantyna-Cyryla i Metodego (2013).

Warto zwrócić uwagę także na tom *Prawosławne oblicze Italii* Piotra Nazaruka². Jest to bogato ilustrowana książka odkrywająca świat pierwszych wieków chrześcijaństwa na Półwyspie Apenińskim przez pryzmat sylwetek świętych biskupów, papieży, mnichów i męczenników. Tom ma strukturę trójdzielną. Pierwszą jego część stanowią biografie ponad czterdziestu świętych żyjących między I a XI w. W części drugiej przedstawiono historię katakumb rzymskich jako specyficznego miejsca pochówku i kultu zmarłych oraz spotkań gmin chrześcijańskich pierwszych wieków. Zebrane w książce fragmenty poetyckie w przekładzie Aleksandra Naumowa, wybrane z cykli liturgicznych poświęconych ponad trzydziestu świętym, zostały w większości opublikowane po raz pierwszy. W pewnym sensie podobną strategię wykorzystania polskich przekładów utworów (s)cs. prezentuje Marzanna Kuczyńska w swojej książce *Z Zachodu na Wschód*³ – historii pochodzących z ziem polskich biskupów i męczenników uznanych za świętych przez Cerkiew rosyjską. Obok dokumentów historycznych i pism religijnych, autorka wykorzystuje dodatkowo niemal dwieście ekscerptów pochodzących z utworów użytku liturgicznego, stanowiących poetyckie obrazy świętych i świętości. Są one prezentowane zarówno jako strofy (w całości), jak i fragmentarycznie, wplatanie w narrację autorską. Innym niezwykle obszernym i wyjątkowym dokonaniem translatorskim A. Naumowa jest zbiór tłumaczeń tzw. tekstów anagraficznych (obejmujący metateksty: przedmowy, posłowania i kolofony) z najstarszych południowosłowiańskich starodruków cyrylickich⁴.

² P. Nazaruk, *Prawosławne oblicze Italii*, Warszawa 2009.

³ M. Kuczyńska, *Z Zachodu na Wschód. Obywatele Rzeczypospolitej na ołtarzach Cerkwi rosyjskiej*, Kraków 2011.

⁴ *Teksty anagraficzne (przedmowy, posłowania i kolofony) z południowosłowiańskich cyrylickich inkunabułów i starodruków w przekładzie na język polski* (tłum. A. Naumow), [w:] I.N. Petrov, *Od inkunabułów do pierwszych gramatyk. Konteksty rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV – początek XVII wieku)*, Łódź 2015, s. 199–260.

Większość najnowszych polskich przekładów średniowiecznych i wczesnoodrodzeniowych literatur południowo- i wschodniosłowiańskich powstaje jako rezultat indywidualnych zainteresowań naukowo-badawczych ich tłumaczy, pragnących przybliżyć ważne dla nich utwory literackie szerszemu gronu odbiorców. Ów wysiłek translatorski – obok inspiracji czysto estetycznych, artystycznych – ma zastosowanie praktyczne. Polskie przekłady trudno dostępne w oryginale literatury stanowią często materiał dydaktyczny dla studentów niższych kursów rozmaitych slawistyki, mniej biegłych w języku scs.

Niezależnie od podejmowanych w środowiskach polskich slawistów-mediewistów inicjatyw translatorskich, pozostaje (na poziomie zarówno praktycznym, jak i teoretycznym) zasadniczy problem – jak tłumaczyć. Już nieraz zastanawiano się nad tym złożonym zagadnieniem. W Polsce dwaj główni autorzy prac z zakresu „translatologii normatywnej średniowiecznych literatur słowiańskich” to ich wyśmienici tłumacze: Ryszard Łużny⁵, badający głównie dziedzictwo wschodniego działu *Slavia Orthodoxa*, a także właśnie Aleksander Naumow, zajmujący się w pierwszej kolejności południem Słowiańszczyzny i literaturą cerkiewną I Rzeczypospolitej.

Jeśli chodzi o dorobek A. Naumowa w tym zakresie, to w kilku swoich artykułach poświęconych sztuce przekładu⁶ koncentruje się

⁵ Zob. np. lubelski tom poświęcony twórczości naukowej i przekładowej R. Łużnego i znajdującą się tam bibliografię, w szczególności: A. Woźniak, *Ryszarda Łużnego tłumaczenia tekstów literatury rusko-religijnej*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XLVIII–XLIX, 2000–2001, s. 85–104. Problemy warsztatu translatorskiego literatury starosłowiańskiej (ukazane na tle historii istniejących polskich przekładów), poruszone zostały również w artykule innego wybitnego paleoslawisty-rusycysty, a zarazem tłumacza, Franciszka Sielickiego: F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XXXVII–XXXVIII, 1989–1990, s. 83–94.

⁶ Na przykład: A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*, [w:] *Z teorii i historii przekładu artystycznego*, red. J. Baluch, Kraków 1974, s. 85–93; idem, *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Slawistyka” 6, 1989, s. 195–201; idem, *Czy*

on przede wszystkim na podkreśleniu specyfiki samych tekstów cerkiewnych, które są w większości tekstami sakralnymi i jako takie mogą należeć do odrębnych typów przekładu. W ujęciu badacza problemy z przekładem w dużej mierze związane są z funkcją, jaką przetłumaczony tekst ma pełnić w rzeczywistości językowej i pozajęzykowej obecnie. Funkcja ta z kolei wymusza na tłumaczu nie tylko odpowiedzialne zastosowanie odpowiednich metod tłumaczeniowych, lecz – w pewnych przypadkach – także gruntowną pracę teksto-logiczną nad tekstem źródłowym. Autor wyróżnia dwa typy przekładów. Pierwszy stanowią teksty potencjalnie bądź realnie przeznaczone do wykorzystywania w obrzędach liturgii prawosławnej, drugi zaś – utwory (lub ich fragmenty), których przekłady docelowo mają zająć przynależne im miejsce w odpowiedniej literaturze narodowej.

Praca tłumacza nad dziełami zaliczanymi do typu pierwszego (dotyczy to głównie gatunków hymnograficznych i homiletycznych) powinna przede wszystkim sprowadzać się do przekazania ich w formie funkcjonalnie jak najbardziej zbliżonej do tej sprzed wieków, nawet kosztem pewnych odstępstw w planie językowym czy literackim. Podstawowym zadaniem takiego tłumaczenia ma być bowiem ułatwienie rozumienia akcji liturgicznej.

W przypadku pracy translatorskiej nad drugim typem tekstów, a więc nad tłumaczeniem literackim, podstawowym problemem w akcie przekładu jest zderzenie się dwóch systemów językowych na płaszczyźnie wyrażania. Jego rozwiązanie możliwe jest, zdaniem Naumowa, poprzez zastosowanie odpowiedniej konwencji/strategii tłumaczenia, poprzedzonej gruntownymi studiami nad historią istniejących już przekładów z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego na języki nowożytne. Wydaje się jednak, iż w przypadku tych tekstów nie można wytypować jedynie słusznego sposobu tłumaczenia. Choć teoretycy przekładu od lat prześcigają się w próbach klasyfikacji metod tłumaczeniowych, to, w celu osiągnięcia odpowiedniego

język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny, „Roczniki Humanistyczne” XLIII, 7, 1995, s. 33–41; idem, *Trudna sztuka przekładania*, „Orthodoxia – Przegląd Prawosławny” 3(129), 1996, s. 15–17.

efektu stylistycznego, przystającego do całości przekładanego utworu, tłumacz w obrębie jednego tekstu wielokrotnie musi dokonywać indywidualnego wyboru odpowiedniej z nich. Trudności w przekładzie utworów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski mogą pojawić się zdaniem Naumowa m.in. na płaszczyźnie tzw. warstwy pośredniczącej, którą definiuje on jako swoisty abstrakcyjny system plastyczny, składający się z szeregu wielowartościowych i o różnym współczynniku zorganizowania obrazów, wyabstrahowanych z Pisma Świętego, literatury patrystycznej (głównie liturgicznej) i dzieł nowszych, którego filozoficzną motywacją był ogólnie i wschodniochrześcijański system teologiczny, realizacją natomiast – konkretne użycia w poszczególnych utworach⁷.

W polu zainteresowań Naumowa jako teoretyka przekładu z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego, oprócz zagadnień zasygnalizowanych powyżej, znajdują się również sposoby zachowania układu kompozycyjnego tłumaczonego utworu oraz prowadzenia narracji przy jednoczesnym wprowadzaniu segmentacji tekstu, dającej współczesnemu odbiorcy wyobrażenie o skomplikowanych stosunkach istniejących w średniowiecznej literaturze cerkiewnej.

Niezwykle istotnym zabiegiem w przekładzie na język polski tekstów (staro)cerkiewnych, na który zwraca uwagę Naumow, jest również oczywista konieczność wykorzystywania w przekładzie kontekstów i cytatów biblijnych z uwzględnieniem rozbieżności wyniesionych z samych przekładów Biblii. Tłumacz musi bowiem rozstrzygnąć nie tylko kwestie imion własnych, funkcjonujących jednocześnie w Piśmie Świętym i kulturach wielu narodów, lecz także ustosunkować się do określonych teologicznych interpretacji

⁷ Jako przykład różnego wykorzystania tych samych obrazów przez Cerkiew prawosławną i heretyckich bogomiłów Naumow podaje ewangeliczną scenę Zwiastowania NMP, gdzie słowa Archanioła Gabriela skontaminowane z Ewangelią św. Jana wywołały u bogomiłów stwierdzenie, iż Jezus przyszedł na ziemię, wchodząc jednym uchem Marii, a wychodząc drugim – A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego...*, s. 85–86.

danego wyrażenia⁸. Korzystając ze swojego bogatego doświadczenia w dziedzinie przekładu tekstów starych, Naumow udziela również wskazówek, jak unikać niezręczności i niestosownych asocjacji leksykalnych oraz w jaki sposób wybrnąć z nieścisłości wynikających z różnic wyznaniowych⁹.

Warto w tym miejscu podkreślić, że próby translatorskie w zakresie starych literatur słowiańskich, podejmowane w Polsce w ostatnich latach (m.in. przez autorów niniejszego tekstu), świadczą o ciągłej aktualności pytań i wątpliwości wysuwanych przed laty w studiach Naumowa. Praktyka translatorska, jak się wydaje, okazała się na razie niezdolna do stworzenia konsekwentnego sposobu przekładu, uporządkowanego systematycznie. Bez możliwości odwołania się do podobnego „podręcznika sztuki przekładu”, opierając się na doświadczeniu i intuicji, każdy z tłumaczy osobiście ponosi pełnię odpowiedzialności za jakość i estetykę przełożonego Słowa.

Można zasygnalizować szereg trudności, z którymi boryka się tłumacz podejmujący trud przekładu z języka (staro)cerkiewno-słowiańskiego. Jest to przekład z języka niemal martwego – żywego właściwie jedynie w praktyce liturgicznej Cerkwi prawosławnej¹⁰.

⁸ Na przykład pol. zwrot *chleb powszedni* z modlitwy *Ojciec nasz* vs. wykorzystywane w prawosławiu niejednokrotnie obok siebie terminy *nasuszcznyj*, *jeżedniewnyj* i *powsiedniewnyj* – ibidem, s. 86; zob. też A.E. Naumow, *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych...*, s. 200–201; idem, *Trudna sztuka przekładania*, s. 16.

⁹ Ten problem pojawić się może na przykład przy próbie zastosowania jakże oczywistych, wydawałoby się, terminów *święty* i *błogosławiony*, wykorzystywanych w Kościele zachodnim, do prawosławnych kategorii świętości, które z kolei ustalane są w oparciu o stan osoby duchownej (lub świeckiej) i rodzaj jej śmierci. W Cerkwi prawosławnej bowiem terminem *prepodobnyj* określa się zakonnik, *swiatitiel* – biskupa zmarłego śmiercią naturalną, *prepodobnomuczenik* to zakonnik zmarły śmiercią męczeńską, wreszcie *muczennik* i *wielikomuczennik* to osoby świeckie, które zginęły w obronie wiary chrześcijańskiej; więcej zob. np.: A.E. Naumow, *Trudna sztuka przekładania*, s. 16.

¹⁰ Por. ks. H. Paprocki, *Język w Kościele prawosławnym (na przykładzie tłumaczeń tekstów liturgicznych)*, Rada Języka Polskiego: https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1362 [dostęp: 13.04.2021].

Po pierwsze, ciągle kłopotliwa jest specyficzna terminologia, obecna w większości tekstów inspirowanych tematyką biblijną (zarówno kanonicznych, jak i poza- czy pseudokanonicznych) lub praktyką liturgiczną, a także język bogaty w złożenia niedostępne polszczyźnie. Czy w tym względzie lepiej podążać za istniejącą tradycją użycia poszczególnych pojęć w Polskim Autokefalicznym Kościele Prawosławnym, odwołującą się często – ze względów historycznych i geograficznych – do spolszczonych (bądź nie) ruskich/rosyjskich leksemów? Czy też zaadaptować (choć nie zawsze jest to możliwe) terminologię łacińską, a wątpliwości i różnice konfesyjne wyjaśnić w komentarzu? A może podjąć próbę stworzenia i wprowadzenia niektórych terminów w oparciu o nazwy greckie, mimo iż nie są one używane na szeroką skalę w Polsce, również w środowiskach prawosławnych czy sławistycznych? Dostępne na polskim rynku opracowania encyklopedyczne i leksykograficzne wcale nie ułatwiają decyzji w tej materii, ponieważ prezentują często podejście bardzo zróżnicowane i niekonsekwentne, co znajduje odzwierciedlenie w powstających przekładach¹¹.

¹¹ Na swoisty „warsztat tłumacza” literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej na język polski składają się m.in. następujące pozycje (wydane w postaci druków zwartych słowniki i leksykony, często o charakterze encyklopedycznym) wymienione w układzie alfabetycznym: R. Lewicki, *Христианство. Руццо-польский словарь/Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002; A. Markunas, T. Uczitiel, *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski/Лексикон христианства русско-польский и польско-русский*, Poznań 1999; eidem, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001; E. Pokorzyna, *Słownik terminologiczny wyposażenia świątyń obrządku wschodniego z przydatkiem ikon Maryjnych*, Warszawa 2001; E. Smykowska, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2004; eadem, *Zwyczaj i obrzędy prawosławne. Mały słownik*, Warszawa 2006; ks. prot. S. Strach, *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Hajnówka 1999; M. Sztolberg-Bybluk, *Podręczny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski terminów chrześcijańskich*, Toruń 1999; ks. dr A. Znosko, *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983; idem, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996 i inne. Zob. też rozdział pt. *Pomoce naukowe i opracowania leksykograficzne* w niniejszej monografii.

Nie mniej ważny jest problem stylizacji. Choć „każdy przekład powinien być współczesny”, aby teksty oryginalne nie starzały się po dwakroć szybciej, trudno zastosować mechanicznie tę zasadę do utworów średniowiecznych, zwłaszcza gdy chodzi o ich wewnętrzną rytmikę i skomplikowaną składnię. Jak jednak owa stylizacja miałaby wyglądać? Czy realizowałoby ją manipulowanie szykiem zdania, czyli inwersja rzeczowników i przymiotników w obrębie frazy, przesuwanie orzeczenia na koniec zdania na wzór składni łacińskiej (i staropolskiej)? Na ile naturalna i potrzebna będzie też archaizacja leksykalna, np. wtrącenie zaimka *onże*, użycie *jeno* w miejsce *tylko*?

Dużo bardziej istotne od kwestii czysto stylistycznych i estetycznych zdają się kwestie dotyczące specyfiki treści samego tekstu. Bezdyskusyjna jest chyba konieczność wskazywania cytatów – z Biblii, z Ojców Kościoła – tam, gdzie średniowieczny autor podaje je przełożone wiernie z greki lub cytowane wiernie za istniejącym wcześniej przekładem (staro)słowiańskim; w zasadzie wystarczy odnaleźć współczesny ich przekład na język polski. Sytuacja znacznie się komplikuje, gdy autorzy wplatają cytat we własną myśl bądź cytują „z pamięci”, fragmentarycznie, niedokładnie. Iść za autorem? Korygować jego ewidentną nieściśłość, wyjaśniać zawilości powstające niekiedy przy podwójnym przekładzie (z greki na słowiański i ze słowiańskiego na polski)? Czy raczej ukazać „prawdziwy” oryginał z błędami autora, w którym nieraz brak logiki?

W świetle znacznej w ostatnich latach aktywności translatorskiej polskiego środowiska paleoslawistycznego wymienione wyżej problemy i pytania pozostają ciągle aktualne, warto więc im się przyrzeć z bliska, systematycznie się nimi zająć. Zwiększenie liczby przekładów może być podstawą do zaktualizowania tej refleksji i nowym impulsem do rozważań teoretycznych. Przyczyni się to z jednej strony do rozwoju subdyscypliny filologicznej, jaką jest translatoryka, a z drugiej – wolno oczekiwać – pomoże znacznie ułatwić i usprawnić same działania przekładowe. W tym kontekście niezbędne wydaje się odwołanie do istniejących opracowań teoretycznych (w tym – właśnie Aleksandra Naumowa) oraz podjęcie próby osadzenia

postulowanych tam poglądów i koncepcji w obszernej, dynamicznie rozwijającej się teorii translatoryki¹². Te prace powinny stać się lekturą obowiązkową dla każdego, kto zamierza zajmować się tłumaczeniem utworów (staro)cerkiewnosłowiańskich na język polski, bowiem poparte są wieloletnim doświadczeniem translatorskim Namowa, co nieczęsto się zdarza wśród teoretyków przekładu. Jednocześnie pamiętać należy, że żadne próby racjonalizacji procesu twórczego – a takim jest niewątpliwie przekładanie – nie zastąpią talentu, szczerego zamiłowania do Słowa i pasji.

¹² Na gruncie polskim wśród bogatej literatury przedmiotu traktującej o teorii (i praktyce) przekładu wciąż brakuje – poza wspomnianymi w tym artykule opracowaniami – pozycji odnoszących się do dawnych utworów cerkiewnosłowiańskich.

Twórczość translatorska Ryszarda Łuźnego

Opracowanie bibliografii jest okazją do przypomnienia tego ważnego aspektu działalności naukowej Ryszarda Łuźnego – filologa-slawisty, głównie rusycyisty, ukrainisty i białorutenisty¹ – jakim jest tłumaczenie i przekładoznawstwo wschodniosłowiańskie. Warto prześledzić jego działalność jako tłumacza – nie tylko literatury w języku (staro)cerkiewnosłowiańskim, lecz w ogóle chrześcijaństwa wschodniego, znawcy piśmiennictwa, historii kultury, także ludowej, Słowian wschodnich.

¹ O sylwetce R. Łuźnego zob. m.in. opracowania: L. Suchanek, *Profesor Ryszard Łuźny. Szkic bio-bibliograficzny w sześćdziesięciolecie urodzin*, [w:] VII. *Musica Antiqua Europae Orientalis. Acta Slavica*, Bydgoszcz 1988, s. 7–24; *Ryszard Łuźny. Spis publikacji 1955–1997*, red. G. Przebinda, J. Świeży, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ, Kraków 1997; G. Przebinda, *Filolog wobec Słowa. W siedemdziesięciolecie urodzin Profesora Ryszarda Łuźnego*, [w:] *Słowianie wschodni. Duchowość, mentalność, kultura. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Łuźnemu w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Raźny, D. Piwowarska, Kraków 1997, s. 7–13; *Profesor Ryszard Łuźny. W piątą rocznicę śmierci*, oprac. red. D. Piwowarska, Kraków 2004; ks. F. Kostrzewa, *Wspomnienie* [w 10. rocznicę śmierci – przyp. M.S.]. *Profesor Ryszard Łuźny*, „Brzeski Magazyn Informacyjny”, http://www.brzesko.ws/_brzesko/documents/r_luzny1.pdf [dostęp: 9.03.2020]; numer tematyczny: „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” LXI, 2013.

Najstarsze przekłady Łuźnego ukazały się drukiem w połowie lat 70. XX w. Są to więc prace dojrzałego i ukształtowanego już filologa-slawisty oraz znawcy problematyki literatury, kultury, a także myśli filozoficznej i religijnej Słowiańszczyzny aż po wiek XVIII, folkloru wschodniosłowiańskiego, poezji i poetyki literatury rosyjskiej, wreszcie translatoryki. W rezultacie jego twórczość przekładowa licząca ponad czterdzieści pozycji była już kilkakrotnie obiektem refleksji teoretyczno-literackiej czy językowej; dość wspomnieć studia Bohdana Łazarczyka² i Anny Woźniak³, jak też monografię Beaty Edyty Dworakowskiej⁴, na które nie sposób się nie powołać przy próbie nowego spojrzenia na ten jakże doniosły i interesujący dział zainteresowań i prac Łuźnego. On sam określa się mianem „praktyka-przekładowcy wschodniosłowiańskich tekstów o tematyce religijnej” czy literatury „rusko-religijnej”. To ostatnie określenie, używane również w pracach jego uczniów i współpracowników, najprecyzyjniej definiuje zakres czasowo-terytorialny inspirujących go tekstów źródłowych.

Wydaje się, że w kwestii wyboru tekstów do przekładu i jego uzasadnienia, najlepszym rozwiązaniem jest pozwolić przemówić samemu Ryszardowi Łuźnemu. Lektura przygotowanych przezeń wstępów, opracowań, komentarzy do wydań polskich przekładów tekstów starsłowiańskich nie pozostawia wątpliwości, że nie tylko wypowiada się on poprzez rezultaty własnej pracy, lecz także poddaje je głębokiej refleksji metodologicznej. Podobnie jak inni tłumacze literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej (F. Sielicki czy A. Naumow)

² B. Łazarczyk, *Profesor Ryszard Łuźny – tłumacz, przekładoznawca i inicjator badań translatologicznych*, [w:] *Słowianie Wschodni. Duchowość – kultura – język. Księga referatów wygłoszonych na sesji jubileuszowej z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora Ryszarda Łuźnego i Profesora Wiesława Witkowskiego*, red. A. Bolek, D. Piwowarska, A. Rażny, Kraków 1998, s. 13–18.

³ A. Woźniak, *Ryszarda Łuźnego tłumaczenia tekstów literatury rusko-religijnej*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XLVIII–XLIX, 2000–2001, s. 85–104.

⁴ B.E. Dworakowska, *Legends i podania staroruskie w przekładzie Ryszarda Łuźnego – wybrane aspekty lingwistyczne*, Białystok 2008.

łączy praktykę tłumacza z badaniem literatury, co więcej, niejako na marginesie prac nad przekładami – głównie jednak literatury ludowej, co należy podkreślić – jasno formułuje myśl translologiczną⁵. W efekcie otrzymujemy sześć tekstów – wskazówek „jak tłumaczyć”, refleksji nad wykonaną i zamierzoną pracą, koncepcji⁶. Sądzę, że należy przypomnieć teksty, które Łuźny wybrał jako warte przełożenia na język polski oraz uznał za najbardziej reprezentatywne, wartościowe dla umiłowanego przez siebie i znakomicie zbadanego obszaru kulturowego.

Twórczość translatorska Ryszarda Łuźnego dotycząca przede wszystkim średniowiecznej Słowiańszczyzny wschodniej jest niezwykle zróżnicowana pod względem genologicznym. Spoglądając

⁵ O problemach warsztatu translatorskiego literatury starosłowiańskiej (ukazanych na tle historii istniejących polskich przekładów) zob. m.in.: A. Naumow, *Przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego wobec problemów warstwy pośredniczącej i segmentacji tekstu*, [w:] *Z teorii i historii przekładu artystycznego*, red. J. Baluch, Kraków 1974, s. 85–93; idem, *O przekładaniu starych tekstów cerkiewnych na język polski*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Sławistyka” 6, 1989, s. 195–201; F. Sielicki, *Z praktyki tłumaczeniowej ze staroruszczyzny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XXXVII–XXXVIII, 1989–1990, s. 83–94 i in.

⁶ Są to kolejno: R. Łuźny, *Z doświadczeń warsztatowych polskiego tłumacza rosyjskiej pieśni ludowej*, „Ruch Literacki” 29, 1–2, 1988, s. 1–14; idem, *Z zagadnień przekładu rosyjskiej literatury ludowej na język polski*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 7: *Literaturoznawstwo, folklorystyka, problematyka historyczna*, Prace na X Międzynarodowy Kongres Slawistów w Sofii, Warszawa 1988, s. 411–421; idem, „*Kosma i Damian z gwoździem*”, czyli przysłowie i porzekadło na warsztacie filologa i tłumacza, [w:] *Studia porównawcze z literatur słowiańskich. W siedemdziesięciolecie urodzin profesor Marii Bobrownickiej*, red. R. Łuźny, Z. Niedziela, Prace Komisji Słowianoznawstwa PAN w Krakowie, 49, Wrocław 1992, s. 31–44; idem, *Hymn „Akatyst” na warsztacie polskiego tłumacza*, „Roczniki Humanistyczne” 39–40, 7, 1991–1992, s. 17–22; idem, *Jak przekładać rosyjską ludową prozę legendarno-podaniową? Z doświadczeń warsztatowych tłumacza bajek religijnych*, „Roczniki Humanistyczne” 43, 1995, s. 43–54; idem, *Z doświadczeń, przemyśleń oraz możliwości i zamiarów tłumaczy tekstów religijnych*, „Roczniki Humanistyczne” 43, 1995, s. 125–129, przypomniane uprzednio w zestawieniu przez A. Woźniak, zob. A. Woźniak, *Ryszarda Łuźnego tłumaczenia...*, s. 103.

przekrojowo na dorobek przekładowy tego tłumacza można odnieść wrażenie, że nie jest on szczególnie przywiązany do żadnego z okresów literackich, nie ma też chyba ulubionego gatunku – wszystkie, ze szczególnym uwzględnieniem szeroko rozumianego dziedzictwa ludowego, są mu jednakowo bliskie. Jediną wspólną wszystkim przekładom cechą charakterystyczną ich doboru jest bez wątpienia wschodniosłowiańskie pochodzenie lub szerokie i dobrze ugruntowane rozprzestrzenienie się na tym obszarze tekstów znanych pierwotnie Słowiańszczyźnie południowej (*Słowiańska apokalipsa Maryi*). W pewnym sensie nawet cezura między „literaturą średnio-wiecznej Rusi” a „folklorem Słowian wschodnich” zdaje się umowna. Charakteryzując przynależność gatunkową przekładanych tekstów, Łużny zwraca uwagę, iż utwory o „wyłącznie piśmienniczym czysto rodowodzie [...] znajdowały się i funkcjonowały na obszarze pogranicznym pomiędzy literaturą piękną, beletrystyką, bądź poezją liryczną czy epicką a prozą nieartystyczną, a więc oratorską, naukową, teologiczno-filozoficzną”⁷.

Dla paleoslawistów najcenniejszym zabytkiem przełożonym przez Łużnego pozostaje tzw. *Słowiańska apokalipsa Maryi*, którego to powszechniej znany wariant tytułu brzmi *Wędrówka Bogurodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych*. Utwór, napisany około VI w., a przełożony na język słowiański w Bułgarii w X w. i wykorzystujący schemat popularnych na całym chrześcijańskim Wschodzie apokalips jako opowieści o „życiu po życiu”, jest znakomitym przykładem rozwoju i kontynuacji (nie tylko genologicznej, lecz także tematycznej, obrazowej) literatury bizantyńskiej, „matki” (z greki był przełożony na scs., po czym poddany opracowaniu) w języku jej słowiańskiej „córki”. Wystarczy kilka zdań bardzo poetyckiego utworu, przepełnionego niezwykle obrazowymi scenami i budującego wyraziste postacie, by zrozumieć fenomen nauki o wstawiennictwie Maryi, wchodzącej z Bogiem w spór o dusze grzeszników:

⁷ R. Łużny, *Wstęp*, [w:] *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu. Z legend i podań dawnej Rusi*, wybór, przekład ze staroruskiego i rosyjskiego, wstęp, przypisy R. Łużny, Warszawa 1998, s. 6–7.

Bogarodzica znowu prosi: „Okaz litość, Panie, wobec grzeszników, zmiłuj się nad tymi, którzy są dziełem rąk Twoich, bo po całej ziemi Imię Twoje wymawiają i wołają do Ciebie zewsząd, z każdego miejsca swojej kaźni. Wszędzie też słychać jedno błaganie wielkie: «Pani Najświętsza, matko Boga, pomóż nam!» Od swojego urodzenia każdy człowiek zwraca się do mnie: «Matko Boża, przybądź mi na pomoc». A wtedy Pan powiedział do niej: „Posłuchaj, Panno Święta, Bogarodzico: nie ma człowieka, który wzywałby Twojego Imienia, a którego Ja opuściłbym w niebie czy na ziemi”⁸.

Autor antologii, w ramach której utwór ten (ponownie) wydano, ks. Marek Starowieyski, nie waha się użyć określenia wartościującego: „piękny przekład prof. R. Łuznego”⁹. *Słowiańska apokalipsa Maryi* to zresztą jeden z najstarszych słowiańskich tekstów przełożonych przez Łuznego; jako reprezentujący twórczość określaną mianem pseudo-kanonicznej łączy oficjalny wymiar kultu Bogurodzicy i świętych oraz sił bezcielesnych (Michała Archanioła) z przebogatym światem wyobraźni rozwijanej na pograniczu nauki Kościoła. *Wędrówka Bogurodzicy* to jeden z bardzo nielicznych – o ile nie jedyny – utwór należący do poza- czy niekanonicznych, nieusankcjonowanych praktyką liturgiczną czy prawem, przełożony przez Łuznego. Trudno w tym jednak upatrywać dodatkowego świadectwa specyfiki jego strategii wyboru, jako że większość tekstów liturgicznych poświęconych Bogurodzicy (wystarczy wspomnieć uroczystości Zaśnięcia czy Pokrowy) wykorzystuje materiał pseudokanoniczny.

Łuzny z upodobaniem sięga do utworu pierwszoplanowego w historii literatury Rusi Kijowskiej, do *Powieści lat minionych*, którą rozpatruje także z genologicznego punktu widzenia, wybierając z jej tekstu „wyodrębniające się z narracji ciągłej, stanowiące autonomiczną całość treściową poszczególne opowiadania podaniowo-legendowe, obrazujące początek długiego procesu stawania się Rusi krajem chrześcijańskim oraz pierwsze rezultaty tego procesu i dojrzałe przejawy w życiu

⁸ Cyt. za: *Wędrówka Bogurodzicy po miejscach mąk ludzi potępionych*, przeł. R. Łuzny, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 3: *Listy i Apokalipsy chrześcijańskie*, red. M. Starowieyski, Kraków 2001, s. 290.

⁹ *Apokryfy Nowego Testamentu*, t. 3, s. 280.

jednostek, grup społecznych, środowisk bądź instytucji, wreszcie całej zbiorowości”¹⁰. W kontekście koncepcji ukazania świadectw chrystianizacji Rusi za najważniejszą antologię przekładów Łuźnego można uznać *Słowo o Bogu i człowieku*. Wybór szesnastu tekstów źródłowych wydaje się niewielki objętościowo, ale przedstawia najważniejsze gatunki średniowiecznej literatury Słowian wschodnich. Wśród tekstów narratywnych (także spoza *Słowa o Bogu i człowieku*...) wyróżnić można: gatunki hagiograficzne – mamy tu przekłady żywotów świętych władców (Aleksandra Newskiego, książąt kijowskich: Olgi, Włodzimierza, Borysa i Gleba) i męczenników (Teodory); autobiografie (*Mnicha Epifaniego Żywot przez niego samego napisany*) i portrety wybitnych władców (w *Słowie o prawie i łasce*); opowieści na poły legendarne, przekazujące jednak różne ujęcia historii Rusi, a zapisane m.in. w paterykonach; narracje historyczne i na historyczne stylizowane (jak fragmenty *Powieści lat minionych*, *Opowieść o zburzeniu Riazania*); przekłady przykładów sztuki epistolarnej (*Suplika* Daniela Więźnia, listy Iwana Groźnego, „posłania”, m.in. do papieża Sykstusa IV, do wielkiego księcia Wasyla III; poza *Słowem o Bogu i człowieku* gatunek ten reprezentują m.in. listy protopopa Awwakuma); opowieści podróżników i pielgrzymów (*Itinerarium* Daniela ihumena Ziemi Ruskiej, *Wyprawa do Florencji na sobór*); kazania, homiletyczne komentarze do Pisma Świętego i pouczające przypowieści (m.in. *Mnicha Cyryla przypowieść o duszy ludzkiej i o ciele*); wreszcie ludowe pieśni epickie. *Słowo o Bogu i człowieku*... jest w pewnym sensie ukoronowaniem, podsumowaniem translatorskiej praktyki Łuźnego, przybliżającej czytelnikom zachodniego kręgu kulturowego „przejawy jednorazowych, niepowtarzalnych aktów twórczych, pisarskich, wykwit specjalnych, wyjątkowych okoliczności – sytuacji, zdarzeń, przeżyć – mobilizujących głębię myśli, dojrzałość sądów, skalę napięć i siłę przeżyć emocjonalnych i duchowych, sfery religii, kultu oraz etyki dotyczących”¹¹.

¹⁰ R. Łuźny, *Wstęp*, [w:] *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu*..., s. 37.

¹¹ R. Łuźny, *Literatury staroruskiej „słowo o Bogu i człowieku”*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał, przełożył i opracował R. Łuźny, Kraków 1995, s. 11.

Tłumaczył Łuźny także utwory euchologiczne, o ile funkcja takich tekstów może zastąpić bardziej precyzyjne określenie gatunkowe (jak choćby *Modlitwa św. Jana Złotoustego według liczby dwunastu godzin dnia i nocy* i inne modlitwy opublikowane w wydawanym przez Polską Prowincję Dominikanów miesięczniku „W Drodze”). Tak bliski mu duch ekumenizmu, jedności wschodniej i zachodniej tradycji chrześcijańskiej wyraża się m.in. w komentarzach do encykliki *Slavorum Apostoli* (wydanych jako zbiór artykułów *Mysł słowiańska Jana Pawła II*) – wprawdzie nie dowodzie działalności translatorskiej, ale bez wątpienia świadectwie dogłębnego poznania najstarszej literacko-kulturowej tradycji słowiańskiej, upamiętnionej w papieskim dokumencie.

Na uwagę zasługują przekłady twórczości folklorystycznej jako zachowującej pamięć o najdawniej pojawiających się w ludzkiej wyobraźni i twórczości (para)literackiej postaciach i wątkach. Poddając analizie rosyjską literaturę ludową, Łuźny stwierdza, iż „główne zabytki piśmiennictwa staroruskiego, takie jak latopisy-kroniki, opowieści wojenne, żywoty świętych, kazania, pozwalają [...] zrekonstruować krąg wyobrażeń mitologiczno-religijnych, w których nawarstwiała się i swoiście przeplatała żywotna długo tradycja pogańska ze światem religii chrześcijańskiej: imiona i atrybuty dawnych bóstw słowiańskich, relikty poglądów na przyrodę, przykłady nakładania się treści i przedstawień nowej religii na wyobrażenie stare, kontaminowanie się wierzeń, obyczajów”¹². Zastanawiające jest potraktowanie chrześcijańskiej literatury w obiegu piśmiennym jako w pewnym sensie wtórnej czy będącej tłem, materiałem dla oglądu najstarszej warstwy wschodniosłowiańskiego piśmiennictwa. W antologii *O niewidzialnym grodzie Kitieżu* Łuźny ukazuje „«Boże i ludzkie sprawy» ówczesnych Rusinów poprzez świat legendy ludowej, ustnej, opowieści apokryficznej oraz żywotu. Na tym tle na szczególne uznanie zasługuje przedstawienie czytelnikowi polskiemu charakterystycznego dla Rusi gatunku pieśni religijnej,

¹² R. Łuźny, *Rosyjska literatura ludowa. Podręcznik dla studentów filologii rosyjskiej*, Warszawa 1977, s. 19.

„zwanej tutaj «wierszem duchownym», praktycznie u nas rzeczywiście dotychczas nieznaney, niebadanej przez nikogo i nigdy nietłumaczonej»¹³. Antologię *Pieśń o niebieskiej księdze* można uznać za niezwykle reprezentacyjny wybór z tej niezwyklej poezji religijnej (i, wtórnie, świeckiej); Łużny prezentuje bowiem sześćdziesiąt utworów: wierszy duchownych, bylin, pieśni, poetyckich parafraz bizantyńskich „romansów”, wierszowanych pochwał świętych – w ujęciu Anny Woźniak, która tę właśnie część „tryptyku” poddała szczegółowej analizie z punktu widzenia strategii translatorskich, jest to „swoista egzemplifikacja «biblii pauperum», wybór zabytków folkloru, utworów narracyjno-epickich oraz lirycznych, «nabożnych pieśni», czyli wierszy duchownych»¹⁴.

Łużny nie jest pierwszym, który tłumaczy i komentuje dla polskiego czytelnika twórczość literacką i ludową Świętej Rusi; dość wspomnieć fragmentaryczne, lecz liczne przekłady bylin, pieśni czy utworów hagiograficznych i homiletycznych, prezentowanych samodzielnie bądź w zbiorach o określonej tematyce. Nie tylko pod względem ilościowym jego dorobek translatorski twórczości kręgu *Slavia Orthodoxa (Orientalis)* jest tak imponujący. O sztuce przekładu bylin, tego najbardziej chyba charakterystycznego dla Rusi gatunku, pisał przed osiemdziesięcioma laty ich tłumacz Tadeusz Łopalewski: „Zatarła się [...] nieco w przekładzie patyna dawności i «ludowości», cechująca język oryginału, a to dlatego – że [...] nie chciałem ani sztucznie archaizować przekładu, ani też stylizować go «na modłę ludową». Posługiwałem się polszczyzną możliwie najprostszą. [...] Bódźcem, który zajęcie się przekładem nieco przeciągnął, było uczucie swoistego hazardu, towarzyszącego chyba zwykle zawodom tłumacza z oryginałem, chociaż wynik tych zawodów z góry jest przesądzony, oczywiście – nie na korzyść tłumacza»¹⁵. Tymczasem,

¹³ R. Łużny, [Wstęp], [w:] *Pieśń o niebieskiej księdze. Antologia rosyjskiej ludowej poezji religijnej*, Warszawa 1990, s. 7.

¹⁴ A. Woźniak, *Ryszarda Łużnego tłumaczenia...*, s. 89.

¹⁵ T. Łopalewski, *Od tłumacza*, [w:] *Dawne wiersze ruskie*, przeł. T. Łopalewski, Wilno 1933, s. 18 [zawiera następujące byliny: *Świętogor*; *Mikula Sielanino-*

jak sam Łuźny pisze o własnym trudzie tłumacza, „przekładałem epicką pieśń religijną na współczesną polszczyznę literacką, nie siląc się na stylizacje poetycko-ludowe czy zabiegi archaizujące, z rzadka tylko uciekając się [...] do pomocy zasobów leksykalnych języka potoczno-mówionego czy starszych formacji słownych języka polskiego”¹⁶. Ta spójność oddalonych od siebie o kilkadziesiąt lat koncepcji translatorskich jest zastanawiająca, ale potwierdza słuszność zastosowanych strategii.

Na szczególną uwagę zasługuje towarzyszący większości przekładów Łuźnego bogaty aparat krytyczny (komentarz, bibliografia, historia badań), ukazujący i często poszerzający konteksty lektury źródeł. „Bogactwo komentarzy i aparatu przypisów, jakim charakteryzują się antologie Łuźnego – podkreśla A. Woźniak – rozwiązuje tak częsty przecież w przekładoznawstwie problem przetransportowania kontekstu kulturowego oryginału na inny system kulturowy, w danej sytuacji – religijnego, prawosławnego na kontekst katolicki”¹⁷. Beata E. Dworakowska w swej analizie przekładu staroruskich legend i podań podobnie widzi efekty pracy Łuźnego: „Ryszard Łuźny, tłumacząc teksty związane z chrystianizacją słowiańskiego Wschodu na inny, w tym wypadku «zachodni» język, transportuje nie tylko formę i materię językową, lecz także odmienny system, kod kulturowy. W efekcie podjętych decyzji stworzył on tekst docelowy przeznaczony dla współczesnych użytkowników, odznaczający się jednocześnie pewną archaicznością, która nadaje tekstom znamiona nobliwości, dostojności”¹⁸ – o czym łatwo się przekonać, sięgając po którykolwiek przekład Łuźnego. Obszerny komentarz historyczno-literacki, filozoficzny, religijny/teologiczny, kulturowy

wicz; *Wolga Wszesławiec; Ilja Muromiec; Sołowiej, syn Budzimira; Suchman; Ało-sza Popowicz; Czterdziestu pątników; Wasyl Busłajów; Sadko Bogacz; Jak wyginęli wiciądzę na Świętej Rusi*].

¹⁶ R. Łuźny, [Wstęp], [w:] *Pieśń o niebieskiej księdze...*, s. 44.

¹⁷ A. Woźniak, *Ryszarda Łuźnego tłumaczenia...*, s. 91.

¹⁸ B.E. Dworakowska, *Legends i podania staroruskie w przekładzie Ryszarda Łuźnego...*, s. 189.

jest integralną częścią każdej z antologii, a więc: opracowanej wraz z Wiktorem Jakubowskim chrestomatii *Literatura staroruska, Opowieści o grodzie Kitieżu, Słowa o Bogu i człowieku*, wreszcie wyboru poetyckiego *Pieśń o niebieskiej księdze*. Na ich szczególną rolę zwraca uwagę Anna Woźniak, podkreślając, iż Łużny, „komentator kulturowego kontekstu i egzegeta sensów tekstu, wypowiada się przecież jako historyk literatury, zarazem doskonały znawca i interpretator, a zatem łączy wszystkie kumulujące się w pojęciu tłumacz «role»”¹⁹. Sam autor tych trzech imponujących antologii – *Opowieści o niewidzialnym grodzie Kitieżu, Pieśni o niebieskiej księdze* oraz *Słowa o Bogu i człowieku* – traktuje je jako uzupełniające się części tryptyku, jako całość dedykowaną „wielkiemu jubileuszowi 1000-lecia chrztu Rusi”²⁰, które ukazują „«Ruś świętą», widzianą od strony jej bytowania duchowego, między niebem a ziemią, w wymiarze tak wzniosłości i wielkości, sakralności i świętości, jak i małości oraz ludzkiej mizerii, człowieczego poniżenia i upadku grzechowego, w procesie otwierania się ku Absolutowi jako Dobru, Prawdzie i Pięknu, ale także w relacjach wobec zła, tego zarówno z małej, jak i z dużej litery pisanego”²¹. Poza tym tłumacz zwraca uwagę na fakt ciągłości, *continuum* literatury wschodniosłowiańskiej, podkreślając, iż „w istocie przekładał na współczesną polszczyznę literacką z trzech bardzo różnych odmian czy typów języka rosyjskiego: z języka staroruskiego, a raczej zruszczonej literacko-kościelnej redakcji języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, następnie z tej wersji ruszczyzny, którą się posługiwali twórcy ludowi [...] wreszcie z nowożytnego rosyjskiego języka literackiego, w jego autorskich indywidualnych wcieleniach [...]”²². W ujęciu Anny Woźniak ten niezwykle cykl trzech antologii stanowi „zwieńczenie zainteresowań epoką kultury i literatury staroruskiej, folkloru oraz recepcji owej silnej formacji kulturologicznej w epoce nowożytnej literatury rosyjskiej, a przy tym tryptyk ów staje

¹⁹ A. Woźniak, *Ryszarda Łużnego tłumaczenia...*, s. 91.

²⁰ R. Łużny, *Literatury staroruskiej „słowo o Bogu i człowieku”*, s. 6.

²¹ Ibidem.

²² R. Łużny, *Wstęp*, [w:] *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kitieżu...*, s. 6.

się znakomitą egzemplifikacją tego wątku badań, jakie R. Łuźny podjął w slawistyce polskiej jako pierwszy, czyli nurtu eksploracji religio logicznych, hermeneutyki sfery *sacrum* w literaturze i kulturze wschodniosłowiańskiej²³. Należy dodać, że antologie Łuźnego z końca lat 80. XX w. wpisują się w szereg wydawanych w owym czasie chrestomatii przekładów dzieł literatur południowosłowiańskich, jak np. *Dar słowa* i *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody* w opracowaniu A.E. Naumowa (1983, 1985)²⁴ czy *Siedem niebios i ziemia* Teresy Dąbek-Wirgowej (1983)²⁵, wzbogacając obraz osiągnięć literackich kręgu *Slavia Orthodoxa* o jej wschodnie rubieże²⁶.

Oczywiście wspomniane tu pokrótce przekłady Łuźnego nie stanowią całości jego dorobku translatorskiego. Dość wspomnieć – poza przekładami studiów naukowych oraz publicystyką, stanowiącymi znakomity przykład popularyzacji (w dobrym tego słowa znaczeniu) badań filologicznych i historyczno-literackich – o kolejnych dwóch zbiorach utworów literackich: *Opowieściach apokryficznych* Aleksego Riemizowa²⁷, opracowanych przy współudziale

²³ A. Woźniak, *Ryszarda Łuźnego tłumaczenia...*, s. 90.

²⁴ *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wybór i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983; *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*, wybór, przekład, oprac. A. Naumow, Kraków 1985.

²⁵ *Siedem niebios i ziemia. Antologia dawnej prozy bułgarskiej*, wstęp, wybór i tłum. T. Dąbek-Wirgowa, Warszawa 1983.

²⁶ Z najnowszych antologii (staro)cerkiewnosłowiańskich tekstów źródłowych w przekładzie polskim należy wymienić następujące: *Ziemscy aniołowie, niebiańscy ludzie. Anachoreci w bułgarskiej literaturze i kulturze*, wybór i wstęp G. Minczew, Białystok 2002; *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, wybór i red. G. Minczew, M. Skowronek, Kraków 2006; *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów*, red. A.E. Naumow, W. Walecki, oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 4, Kraków 2010; *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu*, red. A.E. Naumow, W. Walecki, t. 1: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. zespół pod red. A.E. Naumowa, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 5, Kraków 2013.

²⁷ A. Riemizow, *Opowieści apokryficzne*, z jęz. ros. przeł., oprac. i przypisami opatrzyli R. Łuźny, A. Roszkowska, A. Woźniak, wybór i układ R. Łuźny, wstęp A. Woźniak, Lublin 2000.

A. Woźniak, oraz *Rosyjskich bajkach ludowych ze zbioru Aleksandra Afanasjewa*²⁸. Tomy ukazały się już po śmierci Łuźnego i stanowią piękne świadectwo szacunku, zrozumienia i przywiązania uczniów do idei Mistrza, a także bardzo ważny wkład w popularyzację literatury i kultury (nie tylko kodu „wysokiego”) Słowian wschodnich na gruncie polskim; z pewnością mogłyby one stanowić materiał dla odrębnego opracowania (co postulowano już przed ćwierćwieczem²⁹). Łuźny jest też znany jako badacz klasycznej literatury rosyjskiej złotego wieku, zaangażowany w prace nad edycją polskich przekładów Puszkina czy Tiutczewa oraz prozy Tołstoja³⁰. To kolejny argument na rzecz tezy o niepodważalnym, nieograniczonym gatunkiem czy epoką mistrzostwie Łuźnego w czytaniu i przekazywaniu piękna literatury Słowian wschodnich.

Krótki przegląd twórczości translatorskiej Ryszarda Łuźnego z cerkiewszczyzny (wschodniego kręgu *Slavia Orthodoxa*) stanowi również dogodną okazję do kilku uwag o charakterze konfrontatywnym. Po pierwsze, Łuźny okazuje się czołowym tłumaczem literatury tego kręgu, który opisuje ją i przedstawia w sposób zdecydowanie systemowy. Tłumacz jest wyraźnie świadomy tego, że nawet przy rezygnacji z przełożenia całości tekstu, a przy wyborze odpowiednich fragmentów, sens jego powstania i funkcjonalność mogą zostać czytelnie przedstawione w innym obszarze kulturowym; w ten sposób, poprzez ich realizację literacką, ukazuje esencję myśli, ducha, realia kulturowe. Ponadto także jego antologie, mające charakter przekrojowy, uwydatniają najważniejsze zjawiska kulturowe i literackie: gatunki, tematykę, zakres funkcjonowania tekstów. Większość innych propozycji ukazania wschodniej literatury cerkiewnosłowiańskiej koncentruje się na prezentacji danego zabytku

²⁸ *Rosyjskie bajki ludowe ze zbioru Aleksandra Afanasjewa*, oprac., wstępem i przypisami opatrzył R. Łuźny, wyboru dokonała i przygotowała do druku H. Kowalska, Kraków 2001.

²⁹ Zob. B. Łazarczyk, *Profesor Ryszard Łuźny...*

³⁰ Pełny wykaz prac translatorskich Łuźnego w: A. Woźniak, *Ryszarda Łuźnego tłumaczenia...*, s. 101–104.

(jak choćby *Słowa o wyprawie Igora*) czy gatunku (kroniki i latopisy, antologie pieśni). Po drugie, zestawienie dorobku translatorskiego Łuźnego w tym zakresie z przełożoną na polski literaturą Słowiańszczyzny południowej pozwala wskazać cechy wspólne i odrębne obu kręgów – oraz propozycji i strategii tłumaczy/komentatorów, co bez wątplenia zasługuje na pogłębioną analizę. Dość wspomnieć, że swoiste podobieństwo typologiczne do *Słowa o Bogu i człowieku* wykazuje antologia T. Dąbek-Wirgowej *Siedem niebios i ziemia*; jej podtytuł *Antologia dawnej prozy bułgarskiej* nie zawęży ani czasu powstania prezentowanych zabytków (najpóźniejszy tekst, *Żywoć i męka grzesznego Sofroniusza*, pochodzi z przełomu XVIII i XIX w.), ani ich przynależności gatunkowej – a są tu żywoty i martyria, słowa pochwalne, homilie – pouczenia, fragmenty latopisów, wreszcie tzw. apokryfy i *Tajna księga bogomiłów*. Jak podkreśla autorka tomu, „trudną do ustalenia chronologię zastępuje kryterium tematyczne”, zaś same wybrane przez nią teksty, „pisane ku chwale Boga, bez którego człowiek owych czasów nie potrafił pojąć świata, [...] mówią o upartym odkrywaniu «tajemnicy bożej» – budowy wszechświata i miejsca w nim człowieka, o nieustającym poszukiwaniu sensu ludzkiego losu i ziemskiego biegu historii, któremu dopiero wieczność przywraca zrozumiałe znaczenie”³¹. Zarówno ten cytat, jak i poniższy, pochodzący z *Daru słowa*, antologii serbskiej literatury sakralnej, doskonale – na tle tego, co za sens piśmiennictwa ruskiego uznaje Łuźny – przedstawiają wspólnotę idei Słowian wschodnich i południowych: „zza kunsztownych biblijno-bizantyńskich tekstów poezji cerkiewnej, zza schematycznych nieraz utworów hagiograficznych i homiletycznych wyrzy niespodzianie oblicze literatury, którego istnienia na ogół się nie podejrzewa – literatury z wyraźnymi akcentami patriotyzmu, poczucia obywatelskiego, ogólnosłowiańskiego i chrześcijańskiego obowiązku”³². Większość jednak propozycji odczytów literatury słowiańskiego Południa ma

³¹ T. Dąbek-Wirgowa, *Wstęp*, [w:] *Siedem niebios i ziemia...*, s. 12.

³² A.E. Naumow, *Od autora wyboru*, [w:] *Dar słowa...*, s. 230.

charakter tomów o wyraźnym profilu tematyczno-gatunkowym, odpowiadając pod tym względem choćby *Pieśni o niebieskiej księdze*: to zbiory tekstów, których tematyka (jak upamiętnienie Braci Sołuńskich i ich uczniów czy anachoretów południowoślōwiańskich) zazwyczaj determinuje formy, w jakich się o nich opowiada (jak w przypadku *Pasterzy wiernych Słowian, Konstantyna-Cyryla i Metodego...*, *Siedmiu świętych mężów, Ziemskich aniołów*). Podobnie *Apokryfy i legendy starotestamentowe Słowian południowych*, gdzie z kolei gatunek traktowany jest jako czynnik wskazujący na sposób przekazu treści. Warto też podkreślić zasługi Łuźnego jako twórcy lubelskiej, KUL-owskiej „szkoły” przekładu literatury i kultury kręgu *Slavia Orthodoxa*, ważnego polskiego centrum badań nad spuścizną literacką średniowiecznej Słowiańszczyzny.

Dokonany przez Ryszarda Łuźnego wybór przekładanej na język polski literatury cerkiewnosłowiańskiej jest świadectwem nie tylko naukowych pasji i inspiracji, lecz także światopoglądu i przekonań tego tłumacza. Czytelnikowi polskiemu ofiarowuje on teksty bardzo wyraziste, klarownie ukazujące myśl, ducha, poczucie estetyki oraz piękno języka dawnych Słowian, świat – dzięki niemu – mniej już tajemniczy, a przez to bardziej zrozumiały.

Twórczość translatorska ks. Stanisława (Eustachego) Stracha

Wśród osób najbardziej zasłużonych dla przyswajania polszczyźnie literatury/kultury kręgu *Slavia Orthodoxa* znajdują się zarówno filolodzy-sławiści, jak Aleksander Naumow czy Ryszard Łużny, jak i teolodzy, kapłani, żeby wspomnieć chociażby o Henryka Paprockiego czy o. Romana Piętkę. Znamienne jest to, jak rodzaj przygotowania każdego z wyżej wymienionych do pracy tłumacza odzwierciedla charakterystyczny styl przekładów – można w nich odczytać indywidualność każdego z tłumaczy, ich bardzo osobisty stosunek do tekstu (w języku zarówno oryginalnym, jak i docelowym). Niniejszą część poświęcamy twórczości przekładowej o. Stanisława Stracha, którego jasno określona koncepcja translatorska i całokształt jego działalności w tym zakresie pozwala uczynić ją przedmiotem osobnego studium w ramach tomu poświęconego polskim przekładom (i tłumaczom) z cerkiewszczyzny.

Ojciec Stanisław (Eustachy) Strach¹ jest jednym z najaktywniejszych tłumaczy literatury cerkiewnosłowiańskiej na język polski. Od

¹ Więcej informacji biograficznych można znaleźć w: A. Radziukiewicz, *Strażnik cerkiewnego języka*, „Przegląd Prawosławny” (dalej: „PP”) 3, 1996, s. 13–14; M. Bołtryk, *Jubileusz ojca Stracha*, „PP” 3, 2003, s. 27; W. Swistun, *Język, który wyrósł na modlitwie*, „PP” 1, 2006, s. 36–38.

razu trzeba zaznaczyć, że jego twórczość wyróżnia się tym, iż – poza literackim, artystycznym czy religijnym – ma wielki walor edukacyjny, a sam tłumacz nazywa swoje przekłady dydaktycznymi, nie zaś liturgicznymi. Poza pracą przekładową o. Strach jest autorem opracowań o charakterze językoznawczym: dwukrotnie wydanej szkolnej gramatyki cerkiewnosłowiańskiej², słownika cerkiewnosłowiańsko-polskiego³, a także syntezy składni tegoż języka⁴ oraz – wydanej ostatnio – całościowej gramatyki opisowej⁵. Ponadto bierze udział w wielu innych przedsięwzięciach wydawniczych jako edytor i korektor tekstów cs. – opracował część haseł oraz przygotował do druku najpopularniejszy i najobszerniejszy *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski* ks. Aleksiego Znoski⁶. Duże zasługi ma również na polu dydaktycznym jako organizator i juror cyklicznego turnieju czytania tekstów cs. dla uczniów szkół podstawowych i średnich.

We wrześniu 1996 r. w wydawanym w Białymstoku miesięczniku „Przegląd Prawosławny” (dalej: „PP”) o. Strach zainicjował nową stałą rubrykę zatytułowaną *Język naszej liturgii*, poświęconą przekładom na język polski wybranych cs. utworów o charakterze liturgicznym. Pierwszy artykuł poprzedzony został słowem wstępnym, w którym Autor zarysował podstawowe cele swoich publikacji. Pierwszym i najważniejszym, co wydaje się oczywiste, jest zapoznanie czytelnika za pośrednictwem przekładu i jego krótkiej analizy z „treścią i głębią teologiczną” tłumaczonych utworów, drugim zaś – „wyjaśnienie w krótki i w miarę przystępny sposób trudniejszych, a zarazem ciekawszych zagadnień z zakresu języka na wybranych przykładach”⁷.

² S. Strach, *Krótką gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Białystok 1994 (wyd. I), Hajnówka 1999 (wyd. II).

³ S. Strach, *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Hajnówka 1999.

⁴ S. Strach, *Składnia języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Ząbkowice Śląskie 2012.

⁵ S.(E.) Strach, *Podręczna gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Kędzierzyn-Koźle 2021.

⁶ A. Znosko, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996.

⁷ „PP” 9, 1996, s. 30.

Wspomniana rubryka poprzedzona została trzema artykułami o. Stracha, których tematyka oraz układ korespondują z późniejszym cyklem (struktura rubryki *Język naszej liturgii* jest z reguły stała i najczęściej składa się z tłumaczonego utworu w języku cs., jego przekładu, komentarza i cytatów oraz wiadomości z zakresu języka).

Warto zwrócić uwagę na stan opisu języka, z którego tłumaczy o. Strach. Jak sam mówi w jednym z wywiadów: „współczesnym językiem cerkiewnosłowiańskim prawie nikt się nie interesuje, zwłaszcza składnią”⁸. Stosowany przez tłumacza termin ‘język cerkiewnosłowiański’ wymaga pewnego wyjaśnienia, bowiem w literaturze slawistycznej nie jest on używany w sposób jednoznaczny. Po pierwsze, nazwa ta nieraz odnosi się do języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (scs., nazywanego też starosłowiańskim bądź starobułgarskim), a więc pierwszego słowiańskiego języka literackiego, powstałego w związku z Misją Wielkomorawską św. św. Cyryla i Metodego w IX w. Po drugie, może oznaczać późniejsze (od XII w.) redakcje narodowe języka scs.: bułgarską, serbską czy ruską, zachowane w niezliczonej ilości rękopisów. Najważniejsze jednak odniesienie terminu ‘język cerkiewnosłowiański’ (stosowane również przez o. Stracha) obejmuje niezwykle istotny fenomen kulturowy i językowy dla całego obszaru *Slavia Orthodoxa*: używany od połowy XVII w. do dnia dzisiejszego przez niemal wszystkich prawosławnych Słowian (i nie tylko Słowian) język liturgiczny, powstały na bazie ruskiej redakcji języka scs., stopniowo stabilizowany w wyniku rozwoju druku cyrylickiego (począwszy od inkunabułów krakowskich z 1491 r.), skodyfikowany w wiekach późniejszych (zwłaszcza po pojawieniu się pierwszych słowiańskich gramatyk, w tym najważniejszej – autorstwa Melecjusza Smotryckiego z 1619 r.) oraz zreformowany za czasów rosyjskiego patriarchy Nikona w XVII w. Język ten oddziaływał na sytuację językową na wschodzie i południu Słowiańszczyzny, determinując w sposób zasadniczy zarówno dyskusje nad powstaniem niektórych nowożytnych literackich języków słowiańskich, jak i sam kształt tych języków.

⁸ A. Radziukiewicz, *Strażnik cerkiewnego języka*, s. 13.

Wydaje się, że opinia o. Stracha o nikłym zainteresowaniu naukowym tym językiem wciąż jest uzasadniona. Podziela ją też dwoje rosyjskich badaczy najnowszej historii tego wciąż żywego przecież języka: „Что касается синхронного описания современного церковнославянского языка, то такая работа пока никем не была проделана. [...] Значительное число выпущенных с учебными целями популярных грамматик церковнославянского языка не представляет интереса в научном отношении” [Co się tyczy synchronicznego opisu współczesnego języka cerkiewnosłowiańskiego, to praca ta nie została na razie przez nikogo wykonana. Znaczna liczba wydanych w celach dydaktycznych popularnych gramatyk języka cerkiewnosłowiańskiego nie jest z punktu widzenia naukowego interesująca]⁹. Być może aż takie deprecjonowanie publikacji o charakterze dydaktycznym i popularyzatorskim jest przesadzone, niemniej jednak rzeczywiście trzeba stwierdzić, iż wciąż nie ma naukowej monografii gramatycznej języka cs., pełnego i opartego na ścisłych regułach leksykograficznych słownika, a także syntetycznego ujęcia jego historii od momentu powstania po czasy obecne. Warto natomiast odnotować kilka ważnych naszym zdaniem prac, które przybliżają zagadnienia gramatyki i szczególnie leksyki tego języka¹⁰.

⁹ А.Г. Кравецкий, А.А. Плетнева, *История церковнославянского языка в России (конец XIX–XX в.)*, Москва 2001; tłumaczenie cytatu na język polski – I.N. Petrov.

¹⁰ Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь*, Москва 1899 (i późniejsze reprinty); С. Петковић, *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци 1935 (i późniejsze reprinty); А. Бончев, *Църковнославянска граматика и Речник на църковнославянския език*, София 1952 (i późniejsze reprinty); А.И. Изотов, *Старославянский и церковнославянский языки. Грамматика, упражнения, тексты*, Москва 2001; А. Бончев, *Речник на църковнославянския език*, т. I (А–О), София 2002, т. II (П–Я), София 2012; *Большой словарь церковнославянского языка Нового времени*, ред. А. Кравецкий, А. Плетнева, т. I (А–Б), Москва 2016, т. II (В), Москва 2019.

Niemal wszystkie artykuły o. Stracha dotyczą gatunków poezji używanej przez Kościół prawosławny w obrzędach liturgicznych. Zaproponowany przezeń schemat doboru prezentowanych regularnie – niemal co miesiąc – utworów opiera się na porządku kalendarza liturgicznego. Tłumacz przedstawia uroczystość bądź postać świętego, którego wspomnienie liturgiczne przypada w danym miesiącu, w świetle właściwych na tę okoliczność utworów literackich. Jak już wspomniano, przekłady o. Stracha mają (w dobrym tego słowa rozumieniu) charakter dydaktyczno-popularyzatorski, a dodatkowo i paradoksalnie manifestują jego jednoznaczną i konsekwentną postawę w kwestii użycia języków narodowych w liturgii: „celem ubocznym [rubryki] będzie też uświadomienie, przede wszystkim zwolennikom wprowadzania języków narodowych do liturgii, że sam przekład tekstów cerkiewnosłowiańskich na języki narodowe wcale automatycznie nie gwarantuje ich pełnego zrozumienia”¹¹.

Dotychczas opublikowane w „PP” komentowane prace translatorskie o. Stracha zostały ujęte w następujące cykle: *Tropariony i kondakiony niedzielne*, *Niedzielne dogmatyki Maryjne* oraz rozpoczęty w lutym 1998 r. – *Święta cerkiewne i prawosławni święci*. Materiał dla pierwszego z nich stanowi treść krótkich pieśni liturgicznych: ośmiu par troparionów i kondakionów, powtarzających się cyklicznie w nabożeństwach niedzielnych. Cykl drugi to omówienie ośmiu pieśni poświęconych Bogurodzicy, tzw. dogmatyków (autorstwa Jana z Damaszku). Oba te cykle realizowane są przez wspólny schemat, na który składają się: tekst oryginalny i polski przekład (z dodaniem komentarza historyczno-literackiego) oraz wiadomości z zakresu języka. Liczba artykułów poświęconych troparionom i kondakionom oraz dogmatykom wynika z przypisania pieśni do ośmiu tzw. tonów (nazywanych też głosami) – wzorców rytmiczno-melodycznych w muzyce Kościoła prawosławnego (tak więc wszystkie wspomniane gatunki

¹¹ „PP” 9, 1996, s. 30.

przedstawiono kompletnie). *Święta cerkiewne i prawosławni święci* również mają stałą strukturę, różniącą się szczegółami, które determinuje omawiany właśnie tekst. Wprowadzeniem do tekstu – w postaci oryginalnej (cs.) i w przekładzie polskim – jest omówienie historii święta albo przedstawienie postaci świętego, niekiedy prezentacja tekstu biblijnego. Potem następuje część nazywana: „objaśnienie z zakresu teologii”, „komentarz biograficzny w świetle sticher”, „komentarz do treści”, „komentarz znaczeniowo-teologiczny”, „komentarz historyczny” lub „komentarz znaczeniowo-historyczny”, a wreszcie trzecia, komentarz gramatyczny, zatytułowana: „wiadomości z zakresu języka”, „komentarz językowy” czy „komentarz składniowo-logiczny”.

Czytelnik polski miał już możliwość zapoznania się z tym specyficznym działem literatury kręgu kulturowego *Slavia Orthodoxa*, jakim jest poezja liturgiczna, jako że m.in. w rozmaitych antologiach średniowiecznych literatur słowiańskich dostępny jest dość reprezentatywny wybór słowiańskiej poezji liturgicznej, powstałej zarówno w okresie tworzenia się narodowych Kościołów prawosławnych, jak i w dobie niewoli tureckiej na Bałkanach czy tworzonej nawet w czasach nowożytnych/współczesnych.

W polskich studiach naukowych nad literaturą i kulturą kręgu *Slavia Orthodoxa* hymnografii (staro)cerkiewnosłowiańskiej poświęcono natomiast jak dotąd stosunkowo niewiele uwagi¹². Tym cenniejsza jest inicjatywa o. Stracha: z jednej strony przedstawia teksty, z drugiej – opatruje je kompletnym komentarzem kulturowo-językowym, tłumacząc w ten sposób charakter fenomenu poezji liturgicznej. Prezentuje on przede wszystkim: fragmenty oficjum (wersety, tzw. stichery różnych typów, ikos, kondakion, sławnik)

¹² Zob. m.in.: D. Gil, *Serbska hymnografia narodowa*, Kraków 1995; A. Namumow, *Wiara i historia. Z dziejów literatury cerkiewnosłowiańskiej na ziemiach polsko-litewskich*, Krakowsko-Wileńskie Studia Sławistyczne, 1, Kraków 1996; A. Namumow, *Domus divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej*, Kraków 2002; M. Kuczyńska, *Południowosłowiańska poezja liturgiczna w zbiorach bibliotek polskich*, Szczecin 2003, s. 13–32; M. Skowronek, „Cały świat ma Cię za obrońcę”. *Michał Archaniół w kulturze Słowian prawosławnych na Bałkanach*, Łódź 2008, s. 105–113.

oraz poszczególne strofy kanonu, podstawowej formy poetyckiej (hirmos, tropariony, bogorodiczn).

Chyba żaden gatunek cs. poezji liturgicznej nie jest w przekładach polskich określany konsekwentnie, zawsze w ten sam sposób. W przekładach terminologii dotyczącej tekstów kultury Kościoła prawosławnego równorzędnie występują spolszczenia określeń cs. (lub rosyjskich) i pochodzących z greki bizantyńskiej. Dotychczasowe próby uporządkowania terminologii związanej z liturgią Kościoła prawosławnego – nie tylko w przekładach (użytkowych oraz literackich), lecz także słownikach¹³ – są nadal fragmentaryczne, ponadto dokonywane przez badaczy/tłumaczy pochodzących z różnych środowisk i przywiązanych do różnych tradycji, wobec czego nie skutkują wypracowaniem wspólnych rozwiązań. Być może decydujące w zakresie normalizacji będą tutaj głosy Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz sławistów polskich. Natomiast rezultatem braku jednolitej strategii jest wzbogacanie polszczyzny o zapożyczenia z greckiego i słowiańskiego obszaru językowego. Grecyzmy, takie jak np. ‘katyzma/katyzmat’, ‘teotokion/teotokion’ zdają się łatwiej adaptować w polszczyźnie ze względu na to, iż odmieniają się jak rzeczowniki¹⁴ – w przeciwieństwie do cerkiewizmów mających formę imiesłowów/przymiotników, takich jak ‘sedalen’ czy ‘bogorodiczn’. Sam o. Strach jest zwolennikiem adaptacji terminów cs., co czyni jego strategię translatorską bardzo czytelną. Warto jednak podkreślić, że jej realizacja nie zawsze jest w pełni konsekwentna, jak choćby w przypadku użycia nagłosowego *h-* w słowie *hirmos* na wzór terminu bizantyńskiego, nie zaś słowiańskiego.

¹³ Między innymi w słownikach stanowiących komentarze do wydań tekstów, np. *Słownik liturgiczny*, [w:] Beniamin, arcybiskup Niżnego Nowogrodu i Arzamasu, *Nowe Tablice, czyli o cerkwi, liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych*, wybór i przekład I.N. Petrov, red. G. Minczew, Kraków 2007; *Słownik terminologiczny*, [w:] Symeon z Tessaloniki, *O świętyńi Bożej*, przeł. A. Maciejewska, red. G. Minczew, Kraków 2007 i in. Zob. także rozdział *Pomoce naukowe i opracowania leksykograficzne* w niniejszym tomie.

¹⁴ E. Wellesz, *Historia muzyki i hymnografii bizantyńskiej*, przeł. M. Kaziński, Kraków 2006, s. 513–517.

Uwagi lingwistyczne o. Stracha do przekładanych utworów dotyczą zasadniczo dwóch płaszczyzn.

Pierwszą jest płaszczyzna leksykalna. Na podstawie analizy materiału źródłowego (tekstów oryginalnych oraz ich przekładów) należy zwrócić uwagę na kilka problemów. Czytając przekłady o. Stracha nietrudno zauważyć, iż jest on zwolennikiem dosłownego tłumaczenia tekstów cs. na język polski (sam zresztą zaznacza to we wstępie do pierwszego artykułu z rubryki *Język naszej liturgii*¹⁵). Chociaż ten dosłowny sposób translacji, nastęrczający wielu kłopotów już na poziomie samej definicji, wśród teoretyków przekładu ma zapewne równie wielu zwolenników, co przeciwników, nie sposób odmówić o. Strachowi niezwyklej wrażliwości filologicznej i wynikającej z niej lekkości pióra, co sprawia, iż skomplikowana struktura języka oryginału nabiera w przekładzie zupełnie innej wartości. Praca nad tłumaczeniem z reguły wymaga od każdego tłumacza podejmowania arbitralnych decyzji odnośnie do wykorzystywania określonych środków leksykalnych, a znalezienie właściwego odpowiednika gwarantującego zachowanie ekwiwalencji semantycznej, po dogłębnej wielopłaszczyznowej analizie poszczególnych komponentów języka oryginału, w języku przekładu bywa często sprawą kluczową¹⁶. Ojciec Strach stosuje nieco inną strategię – starając się pozostać wiernym pierwotnemu założeniu o tłumaczeniu dosłownym (przynajmniej w odniesieniu do tzw. dosłowności wyrazowej) – dopuszcza jednak pewną wariantywność leksykalną, którą zamieszcza w zasadniczym przekładzie, np.:

Разрѣшилъ еси крестоу смѣрть, ѿверзалъ еси разбойникѣ рай: мѣроносницамъ плачь преложилъ еси. – Zniszczyłeś (zburzyłeś, rozwalileś) Krzyżem

¹⁵ „PP” 9, 1996, s. 31.

¹⁶ A.E. Naumow, *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*, „Roczniki Humanistyczne. 7. Słowianoznawstwo” XLIII, 1995, s. 33–41.

*Twoim śmierć, otworzyłeś złoczyńcy (rozbójnikowi – łotrowi) raj, Miroforom (Niewiastom niosącym miro – wonny olejek) płacz odmieniłeś*¹⁷.

СВЫШЕ ЗВАНІЕ ТВОЕ, НЕ ѿ ЧЕЛОВѢКЪ, ВСТАѢІЕ: НО САМЪ ТБѢ ІАВЛЯЕТСА ХРѢТОСЪ ЧЛѢКОЛЮБЕЦЪ, И ОУЛОБЛЯЕТЪ ТЯ, БЛЖЕННЕ, ВЪРЫ МРЕЖАНИ, И КРЕЩЕНІЕМЪ ТВОИМЪ ОЧИСТИВЪ ГРѢХИ ТВОА, ЖИТІА ИСКШЕНІЕМЪ, ТЕРПѢНІЕ ТБѢ ПРОСТИРАЕТЪ ІАКЪ ВЛКА, И ПОКАЗѢТЪ ПОВѢДИТЕЛА СЛОВЩАГО. *Powołanie twoje z niebios (dosł. z wysokości), nie (zaś) przez ludzi, (o) Eustachy, bowiem objawia się tobie Sam Chrystus Miłujący ludzi i wylawia cię, (o) błogosławiony, sieciami wiary, a (następnie) chrztem twoim (tzn. dokonanym na tobie) oczyściwszy grzechy twoje, przez doświadczenie życia (domyśl. twego) cierpliwością ciebie, jako władca, obdarowuje i objawia (dosł. pokazuje) jako znakomitego (dosł. słynącego) zwycięzcę*¹⁸.

Zabieg ten pozwala odsłonić mniej dostrzegalne odcienie znaczeniowe terminów lub pojęć, świadczy też o wnikliwej lekturze tekstu oryginalnego, którą poprzedzone zostały próby translatorskie.

Warto również odnotować, iż o. Strach w swoich tłumaczeniach bardzo często proponuje ekwiwalenty leksykalne inne aniżeli w dostępnych słownikach cerkiewnosłowiańsko-polskich¹⁹, co bez wątpienia jest wynikiem jego doświadczenia w sztuce przekładu. Przykładowo: cs. czasownik *оуклонитисѧ* w słowniku Znoski tłumaczony jest jako 'pochyłać się, schylać się, uchylać się, oddalać się', Strach natomiast przekłada go poprzez 'cofać się' (*НЕ ОУКЛОНИМСѧ ОУБО, В ВОИНИ!* – *nie cofniemy się więc, o rycerze!*²⁰; rzeczownik *жженіе* ('oparzenie, oparzelina') oddaje jako 'spiekota'; czasownik *держати* zaś (1. 'brać, trzymać, chwycić', 2. 'wstrzymywać, powstrzymywać', 3. 'zachowywać', 4. 'władać', 5. 'trzymać czyjąś stronę') u Stracha nabiera znaczenia 'trawić', ewentualnie 'ogarniać'

¹⁷ „PP” 3, 1997, s. 27.

¹⁸ „PP” 9, 2008, s. 38.

¹⁹ Punktem odniesienia na potrzeby niniejszego tekstu jest najpopularniejszy i najobszerniejszy *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski* autorstwa ks. A. Znoski, częściowo opracowany również przez o. Stracha.

²⁰ „PP” 3, 2006, s. 39.

(СЕРДЦА ЖЖЕНІЕМЪ ДЕРЖИМА СЛЫМЪ НАПОИ – *serca okrutną spiekotą trawione (ew. ogarnięte) napoił*²¹).

Przekład określonej treści – nawet na język systemowo zbliżony do języka oryginału – nie jest, jak wiadomo, możliwy przy zachowaniu pełnej dosłowności gramatycznej. Problem ten widoczny jest również w tłumaczeniach o. Stracha. Specyfika systemu języka cs. oraz samych tekstów powoduje, iż tłumacz częstokroć jest zmuszony, by zrezygnować z użycia dosłownego ekwiwalentu, ponieważ nie przystaje on do przekazywanej treści teologicznej. W takich przypadkach o. Strach udziela dodatkowego objaśnienia użycia danej formy poza zasadniczym tekstem przekładu, np.:

[...] ВОСКРЕСЛЪ ЕСИ ТРИДНЕВНЫЙ СПСЕ, ДАРЪЛЪИ ЛЮРОВИ ЖИЗНЬ – *zmartwychwstałeś na trzeci dzień, Zbawicielu, darujący światu życie* [...]. Przymiotnik ТРИДНЕВНЫЙ oznacza dosłownie: ‘trzydniowy’ lub ‘mający trzy dni’. W powyższym tekście występuje w charakterze przydawki do rzeczownika спсє [...], lecz w tekście polskim użyty jest w znaczeniu ‘na trzeci dzień’, tj. okolicznika; [...] СЛАВА СМОТРЕНІЮ ТВОЕМЪ – *chwała opatrności Twojej* [...]. Rzeczownik СМОТРЕНІЕ (w tekście w celowniku СМОТРЕНІЮ) znaczy dosłownie ‘patrzenie’, ‘widzialny kształt, obiekt patrzenia’ postrzegany np. przez Boga; w szerszym znaczeniu, jak to jest w powyższym tekście, oznacza ‘troskę’ lub ‘opatrność Boską’, związaną ze zbawieniem człowieka²².

W celu jak najwierniejszego oddania treści teologicznej i sensu przekładanego utworu przy jednoczesnym zachowaniu przejrzystości przekładu bądź w celu uwypuklenia znaczenia danego zwrotu, o. Strach proponuje czasem parafrazę tekstu oryginalnego:

ДА ВЕСЕЛАТСА НЕБЕСНАА, ДА РАДЪЮТСА ЗЕМНАА – *Niech się weselą niebiańskie (istoty), niech się radują ziemskie (istoty)*²³.

²¹ „PP” 4, 2008, s. 40.

²² „PP” 9, 1996, s. 30.

²³ „PP” 11, 1996, s. 26.

МИРОНОСИЦАМЪ ПЛАЧЬ ПРЕЛОЖИЛЪ ЕСИ – Miroforom (Niewiastom niosącym miro – wonny olejek) płacz odmieniłeś²⁴.

Zabieg ten jest szczególnie widoczny w przekładzie konkretnych jednostek leksykalnych, jakimi są *nomina composita* z komponentem ‘Bóg’ lub odnoszące się do tego, co przypisywane jest Bogu: БГѢНОСЕЦЪ – *nosiciel Boga (mieszkanie Boże)*²⁵, БГОМЪДРЫЙ – *obdarzony przez Bożą mądrość*²⁶, БГѢЗНАМЕНА – *znaki Boskie (cuda)*²⁷, ТАЙНОСКАЗАТЕЛЬ – *komentator tajemnic (Bożych)*²⁸, БГѢДЪХОВЕННЫЙ – *natchniony przez Boga*²⁹. Stosunkowo rzadko w analizowanych przekładach możliwe jest oddanie treści niesionej przez dane *compositum* za pomocą dosłownego ekwiwalentu słowotwórczego: БОГОМЪДЖНЫЙ – *Bogoludzki*³⁰, БЛГѢДЪТЕТЕЛЬ – *Dobroczyńca*³¹.

Drugą (i w zasadzie najważniejszą) płaszczyzną systemową, znajdującą się w polu zainteresowania tłumacza i regularnie bardzo szeroko przezeń komentowaną, jest składnia. Dla języka cs. (podobnie jak wcześniej dla języka scs.) poziom syntaktyczny stanowi bardzo złożony (a zarazem ciągle słabo opisany) problem. Strukturalizacja treści w obrębie zdania z punktu widzenia niezbędnej w procesie przekładu współczesnej interpretacji i eksplikacji (bądź dekodacji, jak nazywa ją o. Strach) jest niezwykle utrudniona przez szereg czynników: od innych niż współczesne zasad interpunkcji tekstów cs. począwszy, poprzez często występujące kalki z języka greckiego, aż po tkwiącą w języku oryginałów daleko posuniętą wieloznaczność. Charakter religijny tłumaczonych tekstów dodatkowo komplikuje sprawę, albowiem wybranie tej lub innej opcji tłumaczeniowej może rzutować na

²⁴ „PP” 3, 1997, s. 27.

²⁵ „PP” 1, 2007, s. 41.

²⁶ „PP” 5, 2007, s. 36.

²⁷ „PP” 10, 2007, s. 38.

²⁸ „PP” 5, 2006, s. 38.

²⁹ „PP” 4, 2008, s. 40.

³⁰ „PP” 8, 1997, s. 25.

³¹ „PP” 8, 2006, s. 37.

wymowę dogmatyczną przekładu. Wszystkie te czynniki, wraz z mniej ważnymi dla interpretacji, ale mogącymi zmylić polskiego czytelnika, osobliwościami formalnymi języka cs. (np. elipsa czasowników posiłkowych/łączników od *быти*), znajdują się w komentarzach o. Stracha.

Omawiane zagadnienia składniowe dotyczą m.in. imiesłowowych równoważników zdań, osobliwych cs. konstrukcji syntaktycznych (*dativus absolutus*, *accusativus cum infinitivo*, *dativus cum infinitivo*, *accusativus duplex*) czy znaczenia spójników (takich jak np. и, но, же, так) i powiązanej z nimi klasyfikacji zdań złożonych³². We wszystkich tych przypadkach (a także w wielu innych miejscach) gramatyczne objaśnienia tłumacza ukazują subtelne odcienie znaczeniowe przekładanych zdań, a więc poruszają problematykę nie tyle samego systemu form (aczkolwiek element opisowy w komentarzach jest bardzo wyraźny), ile pomagają poznać złożoność semantyczną tłumaczonych tekstów, nie zawsze widoczną poprzez zwykłe odniesienie do współczesnej polszczyzny. Na przykładzie konkretnych zdań o. Strach skrupulatnie ukazuje różne możliwości interpretacyjne, przestrzegając przed powierzchownym i mechanicznym rozumieniem tekstów cs.

Nie sposób tutaj nawet skrótowo omówić wszystkich omawianych zjawisk gramatyczno-składniowych występujących w tekstach, dlatego ograniczymy się do przytoczenia kilku uogólniających komentarzy o. Stracha:

Równoważniki [typu *dativus absolutus*] zastępują najczęściej zdanie czasowe; niekiedy można też wydobyć z tekstów cs. przykłady konstrukcji tej, znaczeniowo odpowiadające zdaniom przyczynowym, warunkowym, przyzwalającym czy skutkowym, do bardzo dużej rzadkości należą natomiast tu zdania o funkcji sposobowej (porównawczej)³³.

³² Ojciec Strach posługuje się – na równi z tradycyjną terminologią gramatyczną, nawiązującą do młodogramatycznych bądź strukturalistycznych ujęć składniowych – aparatem pojęciowym składni transformacyjno-generatywnej bądź semantycznej ('struktura głęboka', 'struktura powierzchniowa', 'transformacja', 'predykcja', 'modalność' itp.), proponując czytelnikowi poszerzenie refleksji o zagadnienia teorii języka.

³³ „PP” 12, 1997, s. 27.

Przedmiotem obecnych naszych rozważań nad problemami cs. składni uczyniliśmy zjawisko językowe, polegające na niewłaściwym zastosowaniu spójników jako wskaźników zespolenia wypowiedzi złożonych. Zagadnienie jest bardzo ważne ze względu na to, że stanowi jeden z kluczowych czynników, umożliwiających prawidłową dekodację, czyli prawidłowe odczytywanie tekstów cs. [...]. O prawidłowym ustaleniu zachodzącego stosunku syntaktycznego rozpatrywanych wypowiedzi decyduje wzajemna zależność myślowa ich treści, tym bardziej, że niektóre spójniki są wielofunkcyjne i mogą wyrażać różne stosunki składniowe³⁴.

[...] Zasada oznaczania czasu trwania akcji za pomocą imiesłowowych równoważników zdania (gdzie imiesłowy współczesne powinny oznaczać współczesność, a imiesłowy uprzednie – uprzedniość czynności względem czynności wypowiedzenia nadrzędnego) ulega niekiedy zachwianiu. W takich konstrukcjach zacierają się różnice między imiesłowami współczesnymi a uprzednimi³⁵.

* * *

W kontekście przedstawionych wyżej różnorodnych aspektów pracy translatorskiej o. Stracha wydaje się, iż dołączanie przezeń komentarzy historycznych, teologicznych i językowych do tłumaczonych tekstów jest zabiegiem bardzo pożytecznym przede wszystkim dla czytelników, którym, podobnie jak samemu tłumaczowi, cerkiewszczyzna jest niezwykle bliska, a którym – z różnych powodów – nie dane było/jest bliższe zapoznanie się ze strukturą całego cs. systemu językowego.

³⁴ „PP” 8, 2000, s. 27–28.

³⁵ „PP” 11, 2005, s. 38.

Przykłady tłumaczeń w Internecie

Nie ulega wątpliwości, że nie tylko tradycyjna, książkowa forma publikowania przekładów zasługuje na uwagę, tym bardziej że ostatnie lata przyniosły kilka interesujących i ważnych inicjatyw, których wyniki dostępne są właśnie w Internecie. Oczywiście, część publikacji elektronicznych dubluje istniejące pozycje wydane na papierze¹, a niektóre zamieszczane w sieci materiały są z kolei zbyt ulotne i szybko znikają ze stron internetowych. Wydaje się ponadto, że medium, które z racji swej wszechobecności mogłoby gwarantować szerokie rozpowszechnienie każdego rodzaju wiedzy i twórczości – m.in. poprzez przekłady na języki współczesne byłoby w stanie propagować kulturę kręgu *Slavia Orthodoxa* – nadal wykorzystywane jest w tym celu marginalnie. Niemniej jednak możemy dzisiaj mówić co najmniej o dwóch bogatych w przekłady zasobach internetowych: www.cyrylimetody.marianie.pl oraz www.liturgia.cerkiew.pl, gdzie można znaleźć wiele tekstów – głównie liturgicznych, hagiograficznych i euchologicznych – należących do dziedzictwa prawosławnych

¹ Na przykład częściowe elektroniczne wydania białostockiego miesięcznika „Przegląd Prawosławny” (www.przegladprawoslawny.pl [dostęp: 2.04.2021]), w których można znaleźć przekłady autorstwa o. Stracha.

Słowian. Głównym animatorom i twórcom tych zasobów – odpowiednio o. Romanowi Piętce oraz ks. Henrykowi Paprockiemu – poświęcona jest poniższa zwięzła prezentacja biograficzna².

* * *

Ojciec Roman (Ryszard) Piętka MIC to nietuzinkowa postać związana z popularyzacją liturgii wschodniej wśród osób nieznanymi cerkiewszczyzny. Urodzony w 1937 r. w Nowej Ostrołęce koło Warki na Mazowszu, od najmłodszych lat wyrastał w środowisku życzliwości i szacunku dla wszelakich spraw związanych z religią, co sam zaznaczył w autobiografii opublikowanej w Internecie z okazji jego 70. urodzin³. Nic więc dziwnego, że już podczas nauki w szkole podstawowej starał się służyć do mszy (podówczas jeszcze trydenckiej). Edukacja licealna nie odsunęła go od Kościoła, wręcz przeciwnie – w 1953 r. przerwał naukę i wstąpił w szeregi Zgromadzenia Księży Marianów (do matury przystępował już w zakonie).

Decyzja ta miała na zawsze odmienić jego życie. Jak sam pisze w przytoczonej już wcześniej autobiografii, to właśnie podczas nowicjatu po raz pierwszy miał okazję zetknąć się z obrzędkiem wschodnim i językiem cerkiewnosłowiańskim, którego zaczął się uczyć wspólnie z dwoma marzącymi o dalekich misjach współbraćmi. Marzenia o odległych wyprawach w przypadku o. Piętki nie spełniły się, jednak pod koniec nowicjatu dane mu było razem z innymi braćmi jeździć po Polsce i, rozwijając za zgodą ówczesnego generała zakonu swe zainteresowania wschodnim rytym, uczestniczyć w odprawianych w tym obrzędku liturgiach, by wreszcie w 1964 r., po przyjęciu sakramentu kapłaństwa, osiąść na kilka tygodni na wikariacie w parafii w Skórcu, a następnie przenieść się na dłużej do Lublina.

² Informacje biograficzne zostały zebrane z dostępnych źródeł internetowych i wywiadów.

³ <http://www.cyrylimetody.marianie.pl/ankieta.htm> [dostęp: 2.04.2021].

Okres lubelski życiorysu o. Piętka to przede wszystkim czas intensywnych studiów na filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Nabyta znajomość greki i łaciny miała w przyszłości umożliwić mu pracę nad przekładem na język polski szeregu tekstów wykorzystywanych w liturgii oraz tekstów ważnych dla samego zakonu marianów (jak chociażby pisma zebrane bł. Stanisława Papczyńskiego, założyciela Zgromadzenia Księży Marianów)⁴. Wiedzę z zakresu filologii klasycznej o. Piętka wykorzystał również, nauczając w Wyższym Seminarium Duchownym Marianów oraz na Wydziale Teologicznym KUL.

Już podczas studiów duchownemu udało się nawiązać kontakt z jedyną w Polsce parafią neounicką obrządku bizantyńsko-słowiańskiego pw. św. Nikity Męczennika w Kostomłotach koło Kodnia na Podlasiu⁵ (o której dowiedział się od ówczesnego seminarzysty z Siedlec, Henryka Paprockiego). Tej właśnie parafii o. Piętka poświęcił swoje dalsze życie kapłańskie. Od 1968 r. był jej wikariuszem, a od 1969 r. – proboszczem.

W Kostomłotach całkowicie oddał się pracy na rzecz Kościoła i tamtejszej społeczności. Tam właśnie podjął trud maksymalnego przybliżenia obrządku liturgicznego swoim parafianom (i nie tylko), nieznanym cerkiewszczyzny, od transliterowania cerkiewnych tekstów poczynając, a na tłumaczeniu tekstów nabożeństw na język polski kończąc. Wśród tych ostatnich za najważniejsze osiągnięcie o. Piętka bez wątpienia należy uznać przekład *Boskiej Liturgii św. Jana Złotoustego* oraz *Menologion*⁶.

Ojciec Roman Piętka w 1998 r. otrzymał godność archimandryty. Przez następnych kilka lat, aż do emerytury, był przełożonym marianów w Kostomłotach oraz opiekował się Sanktuarium Unitów Podlaskich. Jego działalność ekumeniczna (m.in. na rzecz popularyzacji

⁴ Ze względu na specyfikę artykułu działalność translatorska o. R. Piętka związana z językami innymi niż cerkiewnosłowiański zostaje w tym miejscu jedynie zasygnalizowana.

⁵ <http://www.kostomloty.com> [dostęp: 2.04.2021].

⁶ Zob. recenzję tej ostatniej pozycji autorstwa ks. Stanisława Longosza w czasopiśmie „Vox Patrum” 27, 50–51, 2007, s. 596–598.

obrzędki bizantyńskiego w wielu ośrodkach w Polsce) przyniosła mu uznanie hierarchii kościelnej i odznaczenie Złotym Medalem Prymasowskim *Ecclesiae populoque servitium praestanti*. Zmarł po długiej chorobie w 2011 r. Życiu i twórczości (w tym przekładowej) o. Piętki poświęcony jest serwis internetowy www.cyrylimetody.marianie.pl.

* * *

Ksiądz Henryk Paprocki jest obecnie jednym z najwybitniejszych tłumaczy przede wszystkim tekstów liturgicznych obszaru *Slavia Orthodoxa* na język polski. Urodził się w 1946 r. w Kole (Wielkopolska), ukończył studia teologiczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz studia doktoranckie w Instytucie św. Sergiusza w Paryżu (w 1978 r.). Święcenia diakańskie otrzymał w 1981 r. z rąk metropolity warszawskiego i całej Polski Bazylego (Doroszkiewicza); w tym samym roku został wyświęcony na kapłana.

Jest członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Studiów Patrystycznych, redaktorem czasopisma „ΕΛΠΙΣ” wydawanego przez Katedrę Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, której jest wykładowcą. Wykłada również w Prawosławnym Seminarium Duchownym w Warszawie (od 1981 r.) oraz na Akademii Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie.

Jako duszpasterz ks. Paprocki związany jest z warszawską parafią prawosławną pw. św. Marii Magdaleny; od samego początku prowadzi Prawosławny Punkt Duszpasterski św. Męczennika Archimandryty Grzegorza (Peradze) w Warszawie, opiekując się polskojęzyczną wspólnotą prawosławną (nabożeństwa są tam sprawowane w języku polskim)⁷.

Ksiądz Henryk Paprocki jest autorem licznych prac z zakresu teologii prawosławnej, tłumaczem dzieł Mikołaja Bierdiajewa,

⁷ <http://www.liturgia.cerkiew.pl> [dostęp: 2.04.2021]. Poza ks. Paprockim opiekę duszpasterską nad Prawosławnym Punktem Duszpasterskim sprawuje ks. Artur Aleksiejuk.

Sergiusza Bułgakowa, Oliviera Clémenta, Mikołaja Łoskiego i Aleksandra Schmemanna⁸.

Interesujące nas przekłady ks. H. Paprockiego, publikowane na stronie www.liturgia.cerkiew.pl, mają charakter użytkowy, na potrzeby służby liturgicznej PAKP⁹. Po pierwsze, wpisują się w tradycję Kościoła wschodniego – od samych początków ekspansji dopuszczającego udział języków narodowych w liturgii wbrew zasadom tzw. herezji trójjęzycznej. Po drugie, są na gruncie polskim rzeczą nową względem istniejących przekładów z cerkiewszczyzny, dotąd mających charakter raczej artystyczny i literacki. Zapewne jest to także konsekwencja potrzeb i preferencji gatunkowych/rodzajowych tłumacza. Być może ta właśnie „artystyczność” i „literackość” tekstów dotąd przekładanych doprowadziła kapłanów Prawosławnego Punktu Duszpasterskiego św. Grzegorza Peradze do wniosku o konieczności oferowania polskim wiernym PAKP możliwości uczestniczenia w nabożeństwach celebrowanych w języku polskim. Jednocześnie fakt, iż dotąd tłumaczono właśnie teksty raczej nie do użytku liturgicznego, podkreśla swoisty „systemowy” charakter przekładów ks. Paprockiego. Warto podkreślić, że – jak mówi sam tłumacz – „tekstów zamieszczonych na stronie internetowej nie należy traktować jako ich ostatecznej wersji, praca nad nimi trwa nadal” (w tym przejawia się m.in. specyfika Internetu), a „biorąc pod uwagę to, że tłumaczenie tekstów liturgii bizantyjskiej na język francuski trwało 50 lat, trzeba stwierdzić, że jesteśmy ciągle na początku drogi”¹⁰.

⁸ Ze względu na specyfikę artykułu działalność translatorska ks. H. Paprockiego związana z językami innymi niż cerkiewnosłowiański zostaje w tym miejscu jedynie zasygnalizowana.

⁹ Zgodnie ze swoistym manifestem ks. H. Paprockiego zawartym w jego tekście *Język w Kościele prawosławnym (na przykładzie tłumaczeń tekstów liturgicznych)*, przedstawionym podczas Kongresu Języka Polskiego w Katowicach w maju 2011 r. i opublikowanym na stronach Rady Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk: http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1362&Itemid=50 [dostęp: 2.04.2021]. Rozważania na temat języka liturgicznego polskich prawosławnych zob. także ks. W. Misijuk, *Nasz język liturgiczny – pomoc czy utrudnienie?*, Białystok 2006.

¹⁰ http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1362&Itemid=50 [dostęp: 2.04.2021].

O obecności i nieobecności staroserbskich tekstów w przekładzie na język polski

W obszernym katalogu teorii kultury trudno znaleźć koncepcję, która nie uwzględniałaby czy wręcz nie uwydatniała szczególnego miejsca i roli literatury w jej przestrzeni. Zasadniczo wszelkie definicje kulturowej struktury zakładają udział tekstów literackich w kreowaniu sensu, określonych kodów i wzorów, uwydatniają ich rolę w kształtowaniu wartości, światopoglądu, postaw wspólnot etnicznych, narodowych, społecznych. Niemalże więc zawsze literatura jest ujmowana jako elementarny kanał transmisji i zarazem generator idei, fenomenów, treści ideologicznych, konstrukcji imaginacyjnych; traktowana jako funkcjonalna strategia opisu rzeczywistości i projektowania wizerunku określonej grupy. Takie rozumienie piśmiennictwa dotyczy zarówno poziomu pierwotnego – oryginalnego, jak i sekundarnego – przekładowego. Wartość przekładu jest oczywista, bo to za jego pośrednictwem następuje spotkanie dwóch odmiennych od siebie czy też niekiedy bardzo odległych kultur, zawiązuje się między nimi specyficzna, dialogiczna i hybrydyczna relacja; jest on więc zjawiskiem

komunikacyjnym i hermeneutycznym¹. I o ile uniwersalne znaczenie tłumaczenia literackiego nie podlega dyskusji, o tyle kwestia jego obecności i nieobecności, zapotrzebowania lub braku popytu na konkretną tzw. wyjściową kulturę, jej przyjęcia oraz funkcjonowania w obszarze tzw. docelowej kultury, nie jest już tak oczywista.

Godzi się nadmienić, że wciąż pewną rzadkością są w Polsce badania nad zagadnieniem recepcji poszczególnych (zwłaszcza południowosłowiańskich) literatur, co skądinąd już dawno zauważył Edward Balcerzan, eksponując ogólny problem nieistnienia historii literatury tłumaczonej, a co według Bożeny Tokarz byłoby możliwe i bardzo przydatne dla historyków literatury polskiej². Należy dodać, że nie tylko dla polonistów, lecz także dla filologów i badaczy różnych literatur takie uporządkowanie byłoby pomocne, przy czym mowa tu nie o jednym, lecz o wielu projektach odnoszących się do konkretnych, narodowych lub regionalnych systemów literackich³.

Wprawdzie recepcyjnych początków piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego można upatrywać już w okresie staropolskim, a potem w późniejszych epokach, zwłaszcza w dobie romantyzmu, to należy podkreślić, że działalność translatorska w tym zakresie była proporcjonalna przede wszystkim do stanu wiedzy, bliskości i wzajemnych kontaktów między Polakami a pozostałymi Słowianami, zaś w sferze zainteresowań tłumaczy, edytorów i odbiorców znajdowały się głównie utwory staroruskie, rzadziej starobułgarskie, zaś niemalże nieobecne były staroserbkie. Niemniej jednak tradycja przekładowa, recepcyjna w odniesieniu do szeroko pojętego piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa* ukształtowała się dość wyraźnie, mimo że jej zakres wciąż nie jest bardzo szeroki, rzecz jasna wyjąwszy teksty staroruskie, rosyjskie; zawsze słabiej będzie wypadać jej konfrontacja z licznymi obecnymi w obiegu tłumaczeniami z literatur zachodnioeuropejskich (obszaru łacińskiego).

¹ B. Tokarz, *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*, Katowice 2010, s. 7.

² Zob. E. Balcerzan, *Kręgi wtajemniczenia. Czytelnik. Badacz. Tłumacz. Pisarz*, Kraków 1982, s. 239–255; B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 125.

³ Por. np. rozpoczętą w 2009 r. wielotomową serię bibliograficzno-opisową *Przekłady Literatur Słowiańskich*, wydawaną na Uniwersytecie Śląskim.

Zdaniem Bożeny Tokarz w polskim obiegu czytelniczym dominują przekłady z tzw. wielkich literatur europejskich, a w ostatnich latach głównie anglojęzycznych, co jest spowodowane określonymi modami, preferencjami i wymogami rynkowymi, czy nawet specyficznie pojętym interesem społecznym. Problemem jest spora dysproporcja w obszarze tłumaczenia tekstów z literatur innych niż wymienione, a dotyczy ona częściowo zachodniosłowiańskich – w największej mierze południowosłowiańskich (w tym cerkiewnych i ludowych) utworów literackich. W opinii badaczki przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w wielu zjawiskach historycznych, politycznych, a także społecznych, zwłaszcza w czynnikach unifikacyjnych i stereotypach, jakie zakorzeniły się w światopoglądach, postawach samych Słowian. Definitywnie więc stwierdza ona, że: „Polacy mają wyjątkowo mało przekładów z literatur słowiańskich, szczególnie w porównaniu z obecnością literatury polskiej w innych kulturach słowiańskich. W konsekwencji słabo znamy inne literatury, a tym samym kultury słowiańskie, błędnie sądząc, że są one podobne do polskiej”⁴. Kategoria podobieństwa wydaje się tu kluczowa, zawiera w sobie zarówno tendencje wspólnotowe, jak i fałszywie ujednolicające, przede wszystkim zaś redukcjonistyczne i wykluczające elementy, które przez grupę odbiorczą nie są uważane za rodzime, własne, traktowane jako obce, bo po prostu nieznanne, a przecież – jak trafnie konstataje wspomniana uczona – każda kultura jest zdolna pomieścić fragmenty innych kultur i „nie szkodzą one tożsamości, przeciwnie, wzbogacają ją, spowinowacają wzajemnie”⁵. W tym zakresie nieoceniona jest misja tłumacza – uczestnika obu kultur i znawcy ich tradycji, łącznika dwóch modeli, zbliżonych lub całkowicie odmiennych paradygmatów kulturowych. Występuje więc translator na kilku podstawowych pozycjach, które zresztą wynikają z założonych przezeń celów i są efektem konkretnych dążeń.

⁴ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 19.

⁵ *Ibidem*, s. 8.

W procesie translacji, pojmowanej jako „zdarzenie hermeneutyczne”⁶, akt komunikacji literackiej, kulturowej i społecznej, jej autor występuje w roli „nadawcy, odbiorcy, nadawcy-prezentera i krytyka literatury obcej”, przy czym – jak dodaje Bożena Tokarz – „dwie pierwsze są niezależne od niego, ponieważ wynikają z miejsca, jakie zajmuje w układzie komunikacyjnym. Trzecią obiera sam, przystępując do wyboru tekstu przeznaczonego zwykle dla jego rodzimego czytelnika. Podejmując się jej, odgrywa nadal rolę nadawcy, z tym jednak, że wpisana w nią jest szerzej rozumiana celowość, związana z przedstawieniem obcego utworu. Dotyczy ona formy przedstawienia danej twórczości: w wyborze indywidualnego autora lub w prezentacji zbiorowej określonej literatury narodowej, kierunku czy nurtu. Inną formą przedstawienia literatury obcej są autorskie antologie tłumaczy, polegające na tym, że tłumacz sam ustanawia wybór tekstów i autorów, których chciałby przedstawić odbiorcy. Tłumacz może więc być autorem wyboru wszystkich tekstów w publikacji zbiorowej lub tylko dokonuje wyborów na poziomie rozwiązań translacyjnych”⁷.

W kontekście przekładów staroserbskich tekstów na język polski – biorąc pod uwagę kryterium ich obecności i nieobecności – interesujące są przede wszystkim prezentacje o charakterze antologicznym. W polskim obiegu czytelniczym funkcjonują trzy pod względem zawartości i wartości różne zbiory serbskich utworów, spośród których tylko jedna jest koncepcyjnie jednolitą kolekcją w części lub w całości przełożonych staroserbskich dzieł; pozostałe zawierają jedynie kilka średniowiecznych przykładów, stanowią albo rodzaj chrestomatii – w zasadzie wyboru fragmentów różnorodnych realizacji literackich we współczesnym języku serbskim – albo antologii przetłumaczonych tekstów głównie XVII- i XVIII-wiecznych. Rzecz jasna, nie sposób i nie należy tych pozycji porównywać, lecz wypada o nich przypomnieć, może nawet je zrecenzować, przede wszystkim

⁶ J. Kozak, *Przekład literacki jako metafora. Między „logos” a „lexis”*, Warszawa 2009, s. 9.

⁷ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 172.

zaś zwrócić uwagę na problem wciąż ograniczonego funkcjonowania tej literatury w polskiej przestrzeni kulturowej. Warto dodać, że swoistym potwierdzeniem tej nieco ubogiej oferty tłumaczeniowej jest duże oddalenie czasowe, jeśli chodzi o samo powstanie zbiorów, które pojawiały się w odstępach ponad dziesięcioletnich – kolejno w 1983, 1994 i 2007.

Pierwszą i wciąż jedyną kompletną antologią starserbskich kompozycji jest publikacja *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej* (wyb. i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983). Stanowi ona zbiór aż pięćdziesięciu dwóch przekładów głównie autorstwa Aleksandra Naumowa. Wybór opatrzonej jest dość obszernym omówieniem – wprowadzeniem w specyfikę tej literatury, wzbogaconym komentarzami. Tłumacz występuje tu w roli „nadawcy-prezentera” oraz „krytyka literatury obcej”, a zatem „wyraża swój do niej stosunek w wyborach dokonywanych na różnych poziomach: ogólnym – epoki, autora i utworu, oraz szczegółowym – konkretnych rozwiązań translacyjnych na poziomie leksyki, morfologii, składni i stylistyki. Pełnią one podstawowe funkcje krytyki: poznawczo-oceniającą – ponieważ wartościują literaturę wyjściową i w ten sposób pośredniczą między tym, co obce, a tym, co swojskie; postulatywną – dając wyraz oczekiwanego obrazu literatury w kulturze rodzimej; operacyjną – będąc wynikiem konfrontacji odmiennych przestrzeni mentalnych; meta-literacką – jako «literatura z literatury»⁸. Wypada dodać, że w tym przypadku autor antologii jest zarówno symbolicznym uczestnikiem z racji samego działania translacyjnego – aktu komunikacyjnego – hermeneutycznego, jak i rzeczywistym nosicielem kultury kręgu *Slavia Orthodoxa*, co przekłada się na charakter całego zbioru, przejawia się jako „perspektywa osobista tłumacza”⁹.

W części stanowiącej rodzaj syntetycznej introdukcji Naumow opisuje starserbską literaturę jako komponent znacznie większego,

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

ponadnarodowego modelu, eksponuje jej przynależność do systemu cerkiewnosłowiańskiego, zwraca uwagę na odmienność i trudność jej odbioru, która jest podwójna, bo jak sam powiada: „po pierwsze przez fakt, że jest to literatura z kręgu bizantyńskiego, którym wprawdzie dzisiaj kultura zachodnia po trosze się fascynuje, ale nie zawsze go w sposób właściwy rozumie, a po drugie przez to, że literatura staroserbska, jak mało która w całym średniowieczu europejskim, jest związana w swoisty sposób z życiem swego narodu i przeto bez rozeznania w jego dziejach mało czytelna”¹⁰. W tym sensie jest on świadomy funkcji, jakie ma spełniać przekład, wyraźnie wartościuje literaturę wyjściową, proponuje określony model recepcji, jego działanie ma na celu taką prezentację, która mogłaby zmienić myślenie odbiorcy traktującego tę literaturę w kategoriach obcości i egzotyki, co zresztą wprost wyraża, postulując wyzbycie się uprzedzeń, pełne otwarcie, mobilizację „odkrycia w tej obcej, chwilami egzotycznej literaturze prawdziwych klejnotów”¹¹. Zdaniem Bożeny Tokarz takie „wpisanie przez tłumacza śladów swej obecności w tekst z zachowaniem nadrzędnej funkcji intencjonalności autorskiej otwiera przekład na dalszą interpretację odbiorczą i sprzyja zachowaniu napięcia między obcością a swojskością. Obcość jest wartością, jeśli zostaje uświadomiona, a więc zrozumiana, co zależy od procesów psychologicznych i socjologicznych zachodzących w komunikacji kulturowej”¹². W efekcie nadawca-prezenter i jednocześnie krytyk celowo dokonuje rodzaju apoteozy literatury cerkiewnosłowiańskiej oraz kultury kręgu *Slavia Orthodoxa*, a wzmocnieniem i uzasadnieniem tej strategii jest właśnie owa subiektywna perspektywa tłumacza, co obok pośrednich, ujawnia wiele określeń otwarcie artykułujących przynależność i uczestnictwo. Oczywiście, ten autorski i dość osobisty charakter omówienia, jak i w pewnym sensie samego zbioru, jest podporządkowany głównemu założeniu, tj. dążeniu zdefiniowanemu

¹⁰ *Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, wyb. i oprac. A.E. Naumow, przeł. T. Wątor-Naumow, A.E. Naumow, W. Kotwiczowa, Łódź 1983, s. 225.

¹¹ *Ibidem*, s. 230.

¹² B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 184.

jako „skromne zadanie wprowadzenia polskiego Czytelnika, który po raz pierwszy styka się ze starą literaturą południowosłowiańskiego prawosławia”¹³. Nadrzędna jest tu więc taka prezentacja tłumaczonej literatury, a przede wszystkim taka forma jej opisu, która skierowana do konkretnego odbiorcy, ma w nim wywołać odpowiednie, pożądane przez nadawcę, reakcje. Anna Majkiewicz podkreśla, że „aby osiągnąć swój cel, nadawca musi podjąć jakieś strategie i sięga po konkretny kod, za pomocą którego przekazuje swoje intencje [...]. Nadawca może odnieść się do potrzeb, wyobrażeń i wiedzy odbiorcy, próbując wiedzę tę potwierdzić lub przebudować”¹⁴.

We wprowadzeniu tłumacz przywołuje już istniejące, w niewielkiej wówczas liczbie, przekłady średniowiecznych utworów południowosłowiańskich, tym samym uwydatniając ich niedostatek – nader skromną obecność w polskiej przestrzeni kulturowej, co można odczytywać również jako swoisty postulat powiększenia stanu tłumaczonej w Polsce literatury cerkiewnosłowiańskiej, szczególnie zaś jej realizacji z obszaru bałkańskiego. Od tamtego czasu rzeczywiście sytuacja korzystnie się zmieniła, kolejno powstawały pojedyncze i zbiorowe tłumaczenia, choć nadal najmniej jest wśród nich przykładów starserbskich. Dlatego też omawiana antologia wciąż jest jedyną propozycją spójną koncepcyjnie i w miarę całościową prezentacją średniowiecznej literatury serbskiej.

Umieszczone w niej przekłady fragmentów lub pełnych dzieł stanowią rezultat zastosowanego kryterium wyboru, zebrane zostały te, które są modelowe i podejmują typowo serbską tematykę, koncentrują się na historii państwa, Cerkwi i narodu. Znalazły się one w czterech blokach chronologiczno-ideowych, a tak pogrupowane dotyczą kolejno dziejów serbskich rodów, państwa i Cerkwi, tworzą swoiste cykle: o Nemanjiciach, o księciu Lazarze i bitwie na Kosowym Polu, o Brankoviciach, lokalnych świętych oraz hierarchach

¹³ *Dar słowa...*, s. 230.

¹⁴ A. Majkiewicz, *Wybrane zagadnienia przekładu i ich użyteczność w glotto-dydaktyce*, [w:] *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achtelek, J. Tambor, Katowice 2007, s. 257.

cerkiewnych. Pod względem gatunkowym teksty zostały tak dobrane, aby ukazywały bogaty repertuar form i odmian, strukturalno-treściowych realizacji typu uniwersalnego i lokalnego (rodzimego). W antologii zostały zamieszczone dzieła reprezentatywne dla średniowiecznej literatury serbskiej, odzwierciedlające jej tematykę, sferę ideową i ideologiczną, historię instytucji, na potrzeby których zostały ułożone, a także sam proces rozwojowy i zasięg czasowy tej literatury. Rozpiętość temporalna zbioru niemalże pokrywa się z granicami funkcjonowania staroserbskiej literatury, włączono doń realizacje powstałe między XIII a XVII w. (od *Żywota św. Simeona* autorstwa Savy, Domentijana; *Żywota św. Jeleny*, *Żywota św. Stefana Dragutina*, *Żywota św. Stefana Milutina*, *Służby św. Arsenijowi pióra Danila II*; *Słowa o księciu Lazarze* Danila III po anonimową *Służbę św. Angelinie Branković*, *Służbę św. Maksimowi Brankovićowi*, *Służbę św. Jovanowi Brankovićowi*; Pajsija z Janjeva *Służbę św. Urošowi* czy Kiprijana z Račy *Stichirę św. Lazarowi*).

Odbiór utworów przełożonych na język polski, a więc wprowadzonych w tzw. docelowy i odmienny system, ma ułatwiać dość obszerny aparat komentujący. „Konieczność uwzględnienia «horyzontu oczekiwań» odbiorcy oraz jego wiedzy wynika z przynależności do odmiennej wspólnoty językowo-kulturowej nadawcy wyjściowego (autora) i odbiorcy docelowego. Jeśli doświadczenia kulturowe oraz posiadana wiedza kulturowa są zbyt odmienne, wówczas tłumacz za pomocą odpowiedniej strategii może przybliżyć odbiorcy kulturę wyjściową”¹⁵. Ową przyjętą strategią jest tu właśnie ów aparat, na który składają się: słowniczek autorów (tych znanych z imienia), objaśnienia do tekstów (fragmentów trudnych lub wymagających zarysowania historycznego, kulturowego kontekstu), słowniczek najczęściej pojawiających się postaci i obrazów biblijnych, słowniczek terminów literackich (wyjaśniający nazwy poszczególnych tekstów liturgicznych Cerkwi prawosławnej).

Pewną niedoskonałością antologii, oczywiście bardziej ze *stricte* naukowego niż popularyzatorskiego punktu widzenia, jest brak

¹⁵ Ibidem, s. 258.

wskazania wykorzystanych źródeł. Wprawdzie tłumacz wspomina o oryginałach staroserbskich wydanych drukiem i znajdujących się w różnych czasopismach oraz książkach, wymienia nazwiska kilku czołowych edytorów i badaczy (Đuro Daničića, Vladimira Ćorovicia, Đorđa Sp. Radojičića, Antoniosa E. Tachiaosa, Đorđa Trifunovicia), sygnalizuje pracę własną z samymi rękopisami, informuje o przeprowadzonej przez siebie konfrontacji z istniejącymi przekładami nowoserbskimi, wskazując ich tłumaczy (Lazara Mirkovicia, Milivoja Bašicia, Dimitrija Bogdanovicia), to jednak nie sporządza dokładnego wykazu bibliograficznego wykorzystanych materiałów. Owszem, można brać pod uwagę najważniejszy, czyli popularyzatorski cel antologii, myśleć, że otwartego na tę mało znaną i trudną w odbiorze literaturę, „porażonego” pięknem jej tekstów czytelnika zadowoli jedynie przekład na język polski, skądinąd świetny, przejawiający wysoki poziom wiedzy i wrażliwości, wytrawność operowania słowem w aspekcie jego teologicznej i literackiej głębi, a przy tym odzwierciedlający wielką pokorę i samodyscyplinę tłumacza, to mimo wszystko takie założenie wydaje się nie zaspokajając potrzeb już nieco bardziej wymagającego odbiorcy. Pominięcie źródeł czy bardzo ogólne ich zakomunikowanie zdaje się pozbawiać każdego, wyspecjalizowanego lub nie, czytelnika świadomości osadzenia tych tekstów, tworzy wrażenie ich wydobycia z jakiegoś tajemniczego, bo nieokreślonego, depozytu; nade wszystko zaś odbiera możliwość łatwiejszego od zmudnych i niosących ryzyko zniechęcenia poszukiwań porównania obu wersji – utworów wtórnych z prymarnymi. Powodem takiej, a nie innej decyzji mogło być założenie popularnonaukowego charakteru antologii, ale zważywszy na to, że jest to dotychczas jedyny zbiór przełożonych na język polski staroserbskich tekstów, jedyny spełniający wymogi antologii z prawdziwego zdarzenia, należy dać wyraz pewnemu niedosytowi powodowanemu właśnie brakiem wykazu źródłowego. Poza tą, jednak w skali całego przedsięwzięcia, drugorzędną kwestią, zbiór ten nie budzi żadnych wątpliwości, a jego wartość jest nie do przecenienia.

W ofercie czytelniczej istnieje także inna propozycja – publikacja pt. *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. I (teksty zestawiła M. Jakóbiec-Semkowowa, Wrocław 1994). Zbiór ten nosi miano antologii, co jest zastanawiające, bo wedle powszechnej definicji antologia to wybór całości lub fragmentów utworów literackich powiązanych wspólną cechą – autorstwem, gatunkiem, tradycją, kręgiem kulturowym czy nawet tematyką. Natomiast w tym przypadku niełatwo, na tzw. pierwszy rzut oka, doszukać się takiej spajającej właściwości, kryterium doboru wszak różnych przykładów literackich. W krótkim słowie wstępnym mowa jest o tym, że „zestawione tu teksty należą do szerokiego kanonu lektur obowiązkowych i zaleconych, przewidzianych na pierwsze dwa semestry zajęć z historii literatury – od literatury średniowiecznej, poprzez folklor i romantyzm do realizmu”¹⁶. Zatem wspólnym i uzasadniającym ów wybór elementem jest tu „szeroki kanon lektur”, co wywołuje skojarzenia z chrestomatią, a w rzeczywistości zbiór jest rodzajem prezentacji tekstów należących do dwóch literatur – serbskiej i chorwackiej, które w czasie jego powstania funkcjonowały w dydaktyce akademickiej jako jedność określana mianem literatury serbsko-chorwackiej.

Omawiana publikacja jest zestawieniem fragmentów tekstów nieprzetłumaczonych na język polski, wyekscerpowanych ze współczesnych wydań serbskich i chorwackich, co powoduje, że ma ona głównie walor dydaktyczny, w mniejszym zaś stopniu popularyzatorski w sensie szerokiego odbioru czytelniczego.

Wśród wielu znalazło się tu także kilka wyimków staroserbskich tekstów (we współczesnej serbskiej wersji językowej), realizacji literackich autorstwa Savy (opis śmierci Stefana Nemanji pochodzący z *Żywota św. Simeona*), Stefana Lazarevicia (*Słowo miłości*), Jefimiji (w zbiorze tytuły zostały zmienione, ale są to utwory: *Pochwała księciu Lazarowi*, *Płacz za małym synkiem Uglješą*, *Napis na zasłonie w Chilandarze*), Domentijana (ustępy z *Żywota św. Simeona i św. Savy*), Siluana (*Słowa sławy Sawie*). Pewien niedosyt powoduje

¹⁶ *Literatura serbska i chorwacka. Antologia tekstów*, cz. 1, zest. M. Jakóbiec-Semkowowa, Wrocław 1994, s. 5.

brak wskazania źródeł, co może, choć nie musi, stanowić przeszkody, z łatwością specjaliści potrafią bowiem zidentyfikować adresy nowoserbskich przekładów, które ukazały się w seriach wydawniczych: Српска Књижевна Задруга, Стара Српска Књижевност у 24 књиге, czy w antologiach sporządzonych przez Đ.Sp. Radojičića: *Антологија старе српске књижевности (XI–XVIII)* (Београд 1960) i *Старо српско песништво (IX–XVIII)* (Београд 1966).

Pomimo iż propozycja ta nie jest skierowana do szerokiego grona odbiorców, a wybór został sporządzony głównie na potrzeby dydaktyki akademickiej, to w świetle skromnej obecności tekstów starserbskich w polskim obiegu czytelnicznym należy jednak uznać jego ważność i potwierdzić trwałe miejsce w historii recepcji literatury serbskiej w Polsce.

Kolejną funkcjonującą w obiegu antologią jest niewielka objętościowo publikacja o charakterze okolicznościowym, która powstała z okazji jubileuszu Marii Dąbrowskiej-Partyki, wybitnej sławistki, znawczyni literatury serbskiej i chorwackiej oraz tłumaczki wszystkich zamieszczonych w tym zbiorze tekstów¹⁷. Tę „szczególnego rodzaju inicjatywę” eksponuje już wprowadzenie autorstwa Juliana Kornhausera, który otwarcie mówi o zbiorowym przedsięwzięciu wydania niewielkiej antologii utworów dotąd dostępnej wyłącznie w maszynopisie i wykorzystywanej w celach dydaktycznych, natomiast teraz zaproponowanej szerszemu gronu czytelników¹⁸. Z krótkiego wstępu wynika, że kolektywny wysiłek dotyczy jedynie wydania już istniejącego wyboru, czyli sporządzonego przez samą tłumaczkę, której wyraźnie przyświecał cel historycznoliteracki, a który, według znawczyni i teoretyczki przekładu B. Tokarz, motywuje powstanie wielu antologii poezji i pełni funkcję mediacyjną między dwiema kulturami¹⁹.

¹⁷ *Inskrypcja na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki*, red. D. Gil, C. Juda, M. Czerwiński, Kraków 2007.

¹⁸ *Ibidem*, s. 5.

¹⁹ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 175.

Niezaprzeczalną wartością tego zbioru jest prezentacja tekstów pochodzących w większości z tzw. kręgu wojwodińskiego, utworów głównie XVII- i XVIII-wiecznych, co też uwydatniono w przedmowie, dodając, że: „Autorka wyraźnie swoim wyborem i tłumaczeniami podkreśliła znaczenie, dla rozwoju serbskiej literatury i szerzej – kultury, poezji, stojącej w opozycji do programu Vukowskiego i preferowanego przezeń modelu folklorystycznego”²⁰. Taki między innymi wymiar uzasadnia genezę, sens powstania antologii, która nie jest incydentalnym czy luźnym doбором literackich (poetyckich) przykładów i przekładów, lecz przemyślaną koncepcyjnie całością mającą walor nie tylko popularyzatorski, lecz także szeroko rozumianą jakość poznawczą.

Wśród wielu propozycji znalazły się tu także późnośredniowieczne teksty takich autorów, jak: Arsenije Crnojević (*Modlitwa do Pana, który zasnął*), Arsenije Jovanović Šakabenta (*Inskrypcja na srebrnej sukience cudownej ikony, Epitafium dla Belgradu*), Gavriło Stefanović Venclović (*Modlitwa za ziemię serbską, Modlitwa od krwawych wód, Świecą jest morze, Pory roku*), a zatem twórców wyjątkowo istotnych dla rozwoju literatury serbskiej, którym w nauce nadano status „granicznych” – wyznaczających obszar przejściowy, należących do starej i nowej literatury. Ich wybór zdaje się zatem nieprzypadkowy, zamieszczenie akurat tych literackich realizacji służy ewidentnie nie tylko ich prezentacji w aspekcie popularyzatorskim, lecz także, a może przede wszystkim, historycznoliterackim, naukowym. Tłumaczka w roli „nadawcy-prezentera” i „krytyka” uczestniczy bowiem, zabiera głos w dyskusji na temat samego procesu rozwojowego serbskiej literatury i modelu kultury, wskazując konkretne utwory (szczególnie te powstałe na przełomie XVII i XVIII w.), świadomie narusza popularny w naukowej refleksji schemat ujmowania – Vukowską wizję przestrzeni zdominowanej przez tradycję ludową. W tym zakresie nie dziwi fakt włączenia do tej niewielkiej wszak antologii aż czterech tekstów Gavriła Stefanovicia Venclovicia, którego imię niemalże automatycznie wywołuje dyskusję dotyczącą umow-

²⁰ *Inskrypcja na srebrnej sukience...*, s. 5.

nego podziału *continuum* czasowego na epoki i okresy w historii literatury serbskiej, szczególnie zaś na temat jej rozwoju jako systemu średniowiecznego do końca XVII, a także do XVIII stulecia.

Sporządzona przez Marię Dąbrowską-Partykę kolekcja ma układ chronologiczny, a dodatkowo dzieła są wydane w tłumaczeniu polskim i przekładzie nowoserbskim. W przypadku utworów późnośredniowiecznych wykorzystanie współczesnych (XX-wiecznych) ich edycji budzi pewne wątpliwości, zwłaszcza w kontekście zastosowanej strategii prezentacji dwujęzycznej, podobnie jest zresztą, jeśli chodzi o brak wykazu źródłowego. Niemniej jednak są to zastrzeżenia drugorzędne, a to ze względu na dużą wartość antologii oraz jej okazjonalność – jubileuszowy charakter tej publikacji.

Na koniec warto wspomnieć, że oprócz zbiorów o charakterze antologicznym w polskim obiegu czytelnicznym funkcjonują również pojedyncze przekłady, będące albo przedrukami wcześniej opublikowanych tłumaczeń staroserbskich tekstów, albo całkowicie nowymi propozycjami translatorskimi i popularyzatorskimi. Rezygnując ze szczegółowego omówienia, należy przynajmniej je wymienić, ułożyć rodzaj wykazu, który ze względu na czynnik ilościowy ogranicza się do kilku zaledwie pozycji. To zaś po raz kolejny potwierdza dość słabą, w porównaniu z innymi przykładami literackimi kręgu *Slavia Orthodoxa*, obecność średniowiecznych serbskich realizacji w polskiej przestrzeni kulturowej, społecznej.

W pierwszej kolejności są to przedrukowane ze wspomnianej już antologii pt. *Dar słowa* większe lub mniejsze ustępy staroserbskich utworów:

– *Ucieczka Rastka*, fragment z *Żywota św. Savy* i stichira *Służby św. Savie* wydane w czasopiśmie „Tygodnik Polski/Tygodnik Podlaski” 3(167), 10, 1986;

– Dimitra Kantakuzina *Modlitwa do Bogurodzicy*, wydana w periodyku „W Drodze” 11, 23, 1995 (tekst należy do kanonu starobułgarskiego i staroserbskiego; wcześniej przekład ukazał się w „Wiadomościach Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego” 2, 2, 1972; a później w antologii: *Niewidzialne skrzydła. Antologia*

poezji bułgarskiej (od IX wieku do roku 1944), wyb. E. Konstantinowa, W. Gałązka, przedm. W. Gałązka, Kraków 1987).

W drugiej kolejności są to tłumaczenia części lub całości staroserbskich tekstów, które pojawiły się w następujących indywidualnych i zbiorowych publikacjach:

– św. Sawy *Służba ku czci św. Symeona*; Teodozego Chilendarskiego *Służba ku czci św. Symeona*, przeł. M. Kuczyńska, [w:] M. Kuczyńska, *Południowosłowiańska poezja liturgiczna w zbiorach bibliotek polskich*, Szczecin 2003;

– *Staroserbski kanon ku czci św. Mikołaja*, [w:] *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wyb. i oprac. A. Dejniewicz, przeł. J. Stradomski, M. Skowronek, A. Dejniewicz, R. Łużny, A. Naumow, J. Pietrow [I.N. Petrov], Gniezno 2004;

– *Serbska chronografia: wykaz lat – co ile trwało*, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu*, cz. 1: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. zesp., red. A. Naumow, Kraków 2013.

Wymieniając poszczególne przełożone i nieprzełożone na język polski utwory średniowiecznej literatury serbskiej, tym bardziej w kontekście ich obecności i nieobecności w polskim obiegu czytelnicznym, nie można zapominać o interesującym zabytku, tj. utworze o nieustalonym wciąż pierwotnym korpusie rękopiśmiennym, lecz niejednokrotnie zaliczanym także do staroserbskiego kanonu (!) lub przynajmniej z nim związanym, a zachowanym w języku polskim i czeskim, a mianowicie o *Kronice tureckiej*, znanej też jako *Pamiętniki Janczara*. Mowa jest zatem o dziele, które ze względu na redakcję językową nie sposób omawiać w kontekście translatorskim, ale w aspekcie recepcyjnym jak najbardziej; chodzi przeto o pozycję w miarę dobrze znaną polskiemu odbiorcy, wielokrotnie wszak wydawaną:

– *Pamiętniki Janczara Polaka przed 1500 rokiem napisane*, w drukarni Gałęzowskiego i komp. Przy ulicy Żabiej nr 472, Zbiór Pisarzy Polskich, 2, 5(1), Warszawa 1828;

– *Pamiętniki Janczara przed 1500 rokiem napisane*, wyd. wtóre, nakład i druk Karola Pollaka, wstęp Jan Konrad Hrabia Załuski, Księgozbiór Polski, 1–2, Sanok 1857;

- *Pamiętniki Janczara przed 1500 rokiem napisane*, wyd. 3, nakład i druk Karola Pollaka, Sanok 1868;
- *Księgi Trzecie. Wypisanie niektórych spraw y porządku rzeczy wojennych w Turczach, z kroniczki Konstantyna, syna Michała Konstantynowicza z Ostrowice Raca, który był wzięt od Turków y był lancarem, z łacińskiego języka na polski przełożone*, [w:] Stanisława Łaskiego, wojewody sieradzkiego *Prace Naukowe i Dyplomatyczne*, wydane z rękopisów Muzeum Wileńskiego z przedmową Mikołaja Malinowskiego, oraz z dodatkiem dzieł Jana Tarnowskiego, z jedyne-go egzemplarza Biblioteki Kórnickiej, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, Wilno 1864, s. 115–138;
- *Pamiętniki Janczara, czyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy, napisana między r. 1496 a 1501*, wyd. Jan Łoś, Biblioteka Pisarzy Polskich, 63, Kraków 1912;
- Konstanty z Ostrowicy, *Pamiętnik Janczara Polaka*, oprac. i przedm. E. Winkler, Warszawa 1913.

Istniejące w polskim obiegu czytelnicznym zbiory bądź pojedyncze publikacje starserbskich dzieł, pomijając takie czy inne walory poszczególnych projektów i realizacji, odzwierciedlają w dużej mierze stan obecności, znajomości i zapotrzebowania na tę konkretną literaturę południowosłowiańską. Nadal jest ona niezbyt znana polskiemu czytelnikowi, w dalszym ciągu ukazuje się jako dość egzotyczna – pochodząca z innego i nieco odległego kręgu kulturowego, a zatem inna i trudna w odbiorze, co potwierdza się zarówno w dydaktyce akademickiej, jak i w stopniu potocznej znajomości specyfiki tej literatury, wiedzy z zakresu procesu historycznoliterackiego. Niemniej jednak wiele w ostatnich latach podjętych i urzeczywistnionych inicjatyw tłumaczenia dzieł cerkiewnosłowiańskich, w tym też starserbskich, spowodowało pewien wzrost zainteresowania, jeśli już nie tą akurat literaturą, to w ogóle piśmiennictwem kręgu *Slavia Orthodoxa*, której ta jest nieodłączną częścią. Nieoceniony w tym względzie jest wysiłek polskiego środowiska paleoslawistycznego, który już zaowocował wieloma wartościowymi publikacjami przekładów. W powołanej serii gnieźnieńskiej, a potem krakowskiej,

nazwanej Biblioteka Duchowości Europejskiej ukazało się dotychczas pięć kompleksowych antologii głównie cerkiewnosłowiańskich (w tym staroserbskich) dzieł (*Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wyb. i oprac. A. Dejnowicz, Gniezno 2004; *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu*, wyb. i oprac. A.W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2006; *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*, wyb. i oprac. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007; *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów*, oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Kraków 2010; *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu*, cz. 1: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. zesp., red. A. Naumow, Kraków 2013).

Prawosławne przekłady tekstów biblijnych

Dawniej Słowianie, będąc poganami, nie mieli liter, ale liczyli i wróżyli za pomocą kresek i nacięć. Przyjąwszy zaś chrzest, bez ładu usiłowali zapisywać mowę słowiańską literami łacińskimi i greckimi. Ale jak można dobrze zapisać greckimi literami takie słowa, jak БОГЪ, ЖИВОТЪ, СЪЛО, ЦРЪКЪ, ЧАДАНІЕ, ШИРОТА, ГДЪ, ЖДОУ, ЮНОСТЪ, ЯЗЫКЪ czy też wiele innych podobnych wyrazów. I tak było przez wiele lat.

Potem zaś Bóg, pełen miłości do ludzi, który urządza wszystko i nie chce, by ród ludzki był pozbawiony rozumu, lecz wszystkich prowadzi do poznania prawdy i do zbawienia, zmiłował się nad plemieniem słowiańskim i posłał mu świętego Konstantyna Filozofa zwanego Cyrylem, męża sprawiedliwego i prawego, a on uczynił mu trzydzieści i osiem liter, jedne na wzór liter greckich, inne zaś stosownie do mowy słowiańskiej¹.

Powyższy cytat z polskiego tłumaczenia dzieła starobułgarskiego twórcy najlepiej oddaje zakorzeniony w tradycji słowiańskiej pogląd o stworzeniu pierwszego słowiańskiego alfabetu. To doniosłe

¹ Czernorizec Chrabr, *O piśmie*, [w:] *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu*, t. I: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, red. A. Naumow, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 5, Kraków 2013, s. 33 (tłum. A. Naumow; w tekście przekładu wyrazy cerkiewnosłowiańskie podane w transliteracji).

wydarzenie, spowodowane potrzebą objaśniania podstawowych prawd wiary nowo ochrzczonej ludowi w zrozumiałym dlań języku, stało się bodźcem do wytworzenia nowego modelu kultury opartego na wierze chrześcijańskiej, u podwalin którego znalazła się konieczność przetłumaczenia na język słowiański Pisma Świętego i innych ksiąg liturgicznych, niezbędnych do spełniania kościelnych obrzędów. Rychle podniesienie przez papieża Hadriana II języka słowiańskiego do rangi języka liturgicznego oraz prężna działalność translatorska i oryginalna twórczość literacka Świętych Braci Konstantyna-Cyryla i Metodego, a także ich uczniów spowodowały, iż ludy słowiańskie, stanowiące wówczas swoistą wspólnotę komunikacyjną, zajęły poczesne miejsce na kulturowej mapie ówczesnej Europy, a recepcja ich stanowiącego podstawę do umacniania nowo przyjętej kultury dorobku, pierwotnie krążącego w szeregu odpisów, a następnie również tłumaczonego na szereg języków narodowych (nie tylko zresztą słowiańskich), w ciągu wieków wielokrotnie odciśnięta piętno na twórczości literackiej (i tym samym – kulturze) wielu krajów, również tych spoza ścisłego kręgu *Slavia Orthodoxa*.

* * *

W Polsce początki recepcji piśmiennictwa literatury (staro)cerkiewnosłowiańskiej sięgają wprawdzie średniowiecza², jednakże dopiero wiek XIX przyniósł znaczący wzrost zainteresowania poszczególnymi jej odmianami (redakcjami), owocujący częstszymi próbami przenoszenia poszczególnych utworów na grunt polski oraz problematyką związaną z najstarszym językiem literackim

² O wykorzystaniu przez Jana Długosza fragmentów zabytków staroruskich w *Rocznikach, czyli kronikach sławnego Królestwa Polskiego* zob. F. Sielicki, *Przekłady rusko-polskie i polsko-ruskie w XV wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 43, 7, 1995, s. 29–32. Zob. też rozdział *Kultura polska w kontaktach z piśmiennictwem cerkiewnosłowiańskim – od dialektalnego „koiné” do przekładu literackiego* w niniejszej monografii.

Słowian w ogóle. Do czasów współczesnych dzięki mozolnej pracy specjalistów z wielu dziedzin oraz (a może przede wszystkim) utalentowanym pasjonatom na język polski przetłumaczonych zostało kilkaset najbardziej wartościowych zabytków piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa*, które znacząco wpłynęły na popularyzację tego bliskiego, a zarazem odmiennego modelu kulturowego.

Stwierdzenie, że przekład z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego nie jest prosty, byłoby truizmem, jednak ze złożonością tego problemu przyszło się zetknąć na przestrzeni lat wielu bardziej lub mniej doświadczonym tłumaczom. Wynika on bowiem głównie z faktu, iż teksty spisane w tym języku w przekładzie mogą pełnić dwojaką funkcję, o czym pisze w jednym ze swych opracowań A. Naumow³ (autor prac o charakterze teoretycznym z zakresu przekładu tego typu tekstów, ale przede wszystkim bardzo doświadczony tłumacz piśmiennictwa (staro)cerkiewnosłowiańskiego): po pierwsze – mogą one wejść do żywego obiegu literatury narodowej, a po drugie – w całości lub we fragmentach mogą być wykorzystywane w obrzędach liturgicznych.

Na potrzeby tego opracowania więcej uwagi poświęcimy tekstom typu drugiego. Choć każde tłumaczenie zakłada, że pewien komunikat, wyrażony w danym języku, powinien zostać przekształcony tak, by został on zrozumiany przez kogoś, kto tego języka nie zna, w przypadku tekstów potencjalnie możliwych do wykonywania religijnych obrzędów najważniejsza wydaje się dążność do zachowania źródłowej sytuacji odbioru tekstu. Zdaniem A. Naumowa pozwala to na pewne odstępstwa na płaszczyźnie językowej i literackiej na rzecz wierności specyfice i funkcji danego tekstu. Taki przekład bowiem prymarnie skierowany jest do specyficznej grupy odbiorców – wykonawców i uczestników obrzędu, których przynajmniej część jest w stanie świadomie porównać je z oryginałem. Zadaniem tłumacza jest tak umiejętne wykorzystanie dostępnych

³ A. Naumow, *Trudna sztuka przekładania*, „Przegląd Prawosławny” 3, 1996, s. 15–17.

mu środków językowo-stylistycznych, aby w przekładzie w jak największym stopniu zachowana została wzniosłość i inność, a zarazem sakralność oryginału. W szczególnych przypadkach, jakimi bez wątpienia są tłumaczenia tekstów biblijnych, zagadnieniem wymagającym każdorazowego arbitralnego rozstrzygnięcia wydaje się nawiązanie do odpowiedniej tradycji wyznaniowej. Pytanie o konfesyjność przekładu było już przedmiotem naukowych rozważań⁴ i choć idealnym, zdaniem niektórych badaczy⁵, byłby przekład ponadkonfesyjny, to jednak większość istniejących tłumaczeń Biblii podporządkowana jest potrzebom konkretnego odbiorcy⁶ – danej wspólnoty wyznaniowej (lub przynajmniej przez nią preferowana). Choć tłumaczenia Biblii na języki narodowe (w tym polski) cechuje wielowiekowa tradycja, nadal nie wszystkie grupy wyznaniowe mają możliwość korzystania z „własnych” przekładów Pisma Świętego – słowiańscy wyznawcy prawosławia nadal bowiem w orządku oficjalnym w przeważającej większości wykorzystują teksty cerkiewnosłowiańskie. Chęć przyswajania przez wiernych Słowa Bożego we własnym języku przez lata motywowała jednak tłumaczy do podejmowania kolejnych prób translatorskich, pomimo nie zawsze sprzyjających okoliczności⁷. W Polsce takie wyzwanie w ostatnim czasie podjął ks. dr Henryk Paprocki, duchowny prawosławny,

⁴ Por. np. A. Naumow, *Czy język jest konfesyjny? Uwagi przy przekładaniu Franciszka Skoryny*, „Roczniki Humanistyczne” XLIII, 7, 1995, s. 33–41, a z nowszych opracowań zob. np.: M. Majewski, *Jak przekłady zmieniają Biblię? O teorii i praktyce tłumaczenia Pisma Świętego* [format PDF], Kraków (skrypt), <https://upjp2.academia.edu/MarcinMajewski> [dostęp: 30.05.2021]; R. Zając, *Który przekład Biblii jest właściwy?*, <http://www.kosciol.pl/article.php/20041108192851900> [dostęp: 30.05.2021].

⁵ Por. M. Majewski, *Jak przekłady zmieniają Biblię?*, s. 71.

⁶ O podporządkowaniu procesu tłumaczenia konkretnemu celowi (teoria *skopos*) zob. H. Vermeer, *A Skopos Theory of Translation (Some Arguments For and Against)*, Heidelberg 1996.

⁷ Por. H. Paprocki, *Język w Kościele prawosławnym (na przykładzie tłumaczeń tekstów liturgicznych)*, https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1362 [dostęp: 30.05.2021].

teolog, wykładowca akademicki i obecnie jeden z najpłodniejszych tłumaczy tekstów liturgicznych obszaru *Slavia Orthodoxa* na język polski, tłumacząc *Psałterz*⁸.

Celem niniejszego opracowania ze względu na złożoność i wieloaspektowość problemu nie może być kompleksowa analiza przełożonego tekstu *Psałterza*. Nie dążymy również do jego oceny. Pragniemy jednak zwrócić uwagę na problem, w jaki sposób (przyszłe) funkcjonowanie danego tłumaczenia w określonej wspólnocie religijnej (w tym przypadku prawosławnej) determinuje dobór leksyki oraz jej adaptację i wpływa na stylizację przekładu. Aby zademonstrować wybrane aspekty strategii translatorskiej Paprockiego, wyekscerpowane fragmenty jego przekładu (w przykładach oznaczane jako HP) zostaną porównane z kilkoma ich odpowiednikami z innych źródeł. Najstarszym jest przełożony na staroruski (starobiałoruski) przez Franciszka Skorynę *Psałterz* z roku 1517 (dalej: FS)⁹, kolejnym – tzw. Biblia Ostrogska z 1581 roku (dalej: BO), pierwsze pełne wydanie drukowane Pisma Świętego przetłumaczonego na język cerkiewnosłowiański¹⁰. Pozostałe to wybrane polskie konfesyjne tłumaczenia Biblii: Biblia Gdańska¹¹ (dalej: BG) z roku 1632, jedno z najpopularniejszych tłumaczeń protestanckich, oraz powszechnie używana w Kościele katolickim Biblia Tysiąclecia¹².

⁸ Tekst przekładu dostępny jest w formacie PDF na stronie internetowej www.liturgia.cerkiew.pl w dziale Tłumaczenia, http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/psalterz_zlozony_1.pdf [dostęp: 30.05.2021].

⁹ *Песни царя Давида еже словут Псалтырь. Psalterium ecclesiosslavicum*, Прага, изд. Франциска Скорыны, 6.VIII.1517. Por. też: *Franciszek Skoryna z Połocka – życie i pisma*, red. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 3, Gniezno 2007.

¹⁰ *Библия сиречь книги Вехтого и Нового Завета на языке словенском*, Острор, 12 августа 1581.

¹¹ Według wersji internetowej, <http://biblia-online.pl/biblia-otworz.html> [dostęp: 30.05.2021].

¹² Tekst według wyd. IV Biblii Tysiąclecia w wersji internetowej, <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=837> [dostęp: 30.05.2021].

W przypadku przekładów tekstów biblijnych zabiegiem stosowanym przez wielu tłumaczy jest zamierzona stylizacja językowa. W polskim obiegu wydawniczym istnieją publikacje, które Rada Języka Polskiego określa jako trawestacje oraz adaptacje na gwary i odmiany językowe o ograniczonym zasięgu społecznym, budzące szereg wątpliwości nie tylko ze względów teologicznych, lecz także językowych¹³. Znakomita większość współczesnych przekładów tłumaczeń Pisma Świętego dąży jednak do utrzymania treściowej i emocjonalnej zawartości języka oryginału przy zachowaniu komunikatywności i poprawności języka – do tych bezsprzecznie zaliczyć można tłumaczenie Paprockiego. Zabiegiem stylistycznym, jaki autor powszechnie stosuje w swojej pracy, jest archaizacja języka, co uwidacznia się przede wszystkim na płaszczyźnie leksykalnej.

Jak zauważa w swojej monografii Danuta Bieńkowska, najbardziej wyrazistą płaszczyzną odzwierciedlającą nacechowanie stylistyczne języka biblijnego oraz dokonujące się w tym zakresie przekształcenia jest słownictwo¹⁴. Dobór odpowiedniej leksyki nie tylko podyktowany jest zasobem słownictwa okresu, w jakim powstaje przekład, lecz także świadomym jego doborem przez autora tłumaczenia, mającym na celu kontynuowanie danej tradycji przekładowej (pozostającej często w zależności z wyznaniową) lub oderwanie się od niej. Tłumaczenie Paprockiego jest pierwszym pełnym polskim tłumaczeniem *Psalterza* przeznaczonym dla wiernych prawosławnych, dlatego występujące w nim leksykalne nawiązania do tradycji (staro)cerkiewnosłowiańskiej są spodziewane i oczywiste. Zaprezentowanie całości przeanalizowanego materiału przekracza możliwości niniejszego opracowania, dlatego ograniczymy się w tym miejscu do przedstawienia jedynie najważniejszych form ilustrujących zjawisko.

¹³ Por. np. M. Szołtysek, *Biblia Ślązoka*, Rybnik 2000; przekłady fragmentów Pisma Świętego na język kaszubski i socjolekt młodzieżowy i in., http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=63 [dostęp: 30.05.2021].

¹⁴ D. Bieńkowska, *Polski styl biblijny*, Łódź 2002, s. 42.

W polskich przekładach tekstów biblijnych ciekawym zagadnieniem jest bez wątpienia sposób adaptacji nazw własnych, na które składają się nie tylko imiona ludzi, lecz także nazwy geograficzne, nazwy poszczególnych ludów i grup społecznych, określenia świąt itp. Jak pisze D. Bieńkowska, wraz z przyjęciem w Polsce chrześcijaństwa biblijne *nomina propria* zyskiwały w rodzimym systemie antropomorficznym coraz większą popularność, przekształcając słowiański system nazewniczy, zajmują również istotne miejsce w kształtowaniu się stylu biblijnego. W tym przypadku na pierwszy plan wysuwa się płaszczyzna ortograficzna – średniowieczne przekłady Biblii, oparte na tekście Wulgaty, wyznaczyły zapis nazw własnych w postaci zlatynizowanej i ta ogólna zasada zachowana zostaje w większości przekładów późniejszych¹⁵. Jednak zarówno historyczne, jak i współczesne tłumaczenia często różnią się postacią nazw własnych: przyczyny takiego stanu rzeczy badacze upatrują m.in. w różnicach pomiędzy systemami fonetycznymi języka polskiego, greki i łaciny¹⁶, por.: *Galaad // Gilead, Manasses // Manases* w zestawieniu:

[HP] Mój jest Galaad i mój jest Manasses, a Efraim wspomóżeniem głowy mojej, Juda królem moim. Moab misą nadziei mojej, na Idumęę postawię sandał mój, obcokrajowcy będą mi poddani [Ps 108(107),9]

[FS] Мой ѣ Галаадъ и мой ѣ Манасси и Ефраимъ застѣпленіе главы моея. Иудѣ царь мой, Моавѣ коневъ спованіа моего. На идѣменею наложѣ сапогѣ мой, мнѣ иноплѣменници поравоташа

[BO] мой есть галаадъ, и мой есть манасїи, и ефремъ застѣпленіе главы моея. И юда црѣь мой, моавѣ коневѣ оупованїа моего. На ѣдѣменею наложѣ сапогѣ мой мнѣ иноплемениницы покоришасѣ

[BG] Mojeć jest Galaad, mój i Manases, a Efraim mocą głowy mojej, Juda zakonodawca mój. Moab jest miednicą do umywania mego, na Edoma porzucę obuwie moje: przeciwko Filistynom trąbić będę

¹⁵ Por. ibidem, s. 86 i n.

¹⁶ Ibidem, s. 89; zob. też: R. Zarębski, *Nazwy osobowe w polskich przekładach Nowego Testamentu*, Łódź 2006.

[BT] Do Mnie należy Gilead, do Mnie Manasses, Efraim jest szyszakiem mej głowy, Juda moim berłem. Moab jest dla Mnie misą do mycia; na Edom but mój rzucę, nad Filistęą będę triumfował

W powyższym fragmencie należy zwrócić uwagę na zabieg zastosowany przez Paprockiego – w jego przekładzie widoczne jest bowiem zarówno nawiązanie do polskiej tradycji tłumaczeniowej (*Galaad, Manasses*), jak i do tradycji (staro)cerkiewosłowiańskiej: *Idumea* zamiast *Edom* oraz *appellativum obcokrajowcy* (иноплеменникъ ‘obcokrajowiec, cudzoziemiec’) zamiast konkretnej nazwy własnej (ta różnica wynika zapewne z innych podstaw tłumaczenia).

Podobne zjawiska zaobserwować można również w kilku poniższych przykładach:

[HP] Namioty Idumejczyków i Izmaelitów, Moab i synowie Hagar, Gebal, Ammon i Amalek, i cudzoziemcy wraz z mieszkańcami Tyru [Ps 83(82),7–8]

[FS] селенїа Идѣмїйска и исмаилїїте. Моавѣ и Ягарѣне Гевалѣ и Аммонѣ и Амалїкѣ иноплеменници со живѹщими въ тѣрѣ

[BO] Селенїа идѣмїйска, и исмаилїте, моавѣ, и агарѣне. гевалѣ, и аммонѣ, и амалїкѣ. иноплеменници съ живѹщими в тѣрѣ

[BG] Namioty Edomczyków, i Ismaelczyków, Moabczyków, i Agareńczyków, Giebalczyków, i Ammonitczyków, i Amalekitczyków, także Filistyńczyków z tymi, którzy mieszkają w Tyrze

[BT] Namioty Edomu z Izmaelitami, Moab i Hagryci, Gebal, Ammon i Amalek, kraj Filistynów i mieszkańcy Tyru

[HP] Nawet Assur przyjdzie z nimi [Ps 83(82),9]

[FS] Ибо и асѣурѣ прїиде с ними

[BO] Ибо и асѣурѣ прїиде с ними

[BG] Więc i Assyryjczycy złączyli się z nimi

[BT] Także Asyryjczycy połączyli się z nimi

[HP] Uczyń im jak Madianitom i Syserze, jak Jabinowi przy potoku Kison [Ps 83(82),10]

[FS] Сотвори имъ тако Мадѣанѣ и Сисарѣ, тако Иавимъ в' потоце киссовѣ

[BO] Сътвори им' тако мадѣанѣ, и сисарѣ, тако явинѣ в' потоцѣ киссовѣ

[BG] Uczyniże im tak jako Madyancykom, jako Sysarze, jako Jabinowi u potoku Cyson

[BT] Uczyń im jak Madianitom i Siserze, jak Jabinowi nad potokiem Kizon

Istnienie w polskich tekstach biblijnych różnych postaci imion własnych spowodowane jest też ich znaczeniem, możliwy bowiem staje się przekład tegoż. Zabieg taki stosuje również Paprocki, przekładając występującą w wariacie (staro)cerkiewnosłowiańskim frazę долина/долъ жилищѣ (жилище ‘mieszkanie’) poprzez dostosowanie znaczenia wyrazu жилищѣ do realiów biblijnych, który jednocześnie zachowuje oryginalną semantykę hebrajskiego wyrazu *sukkot* ‘szałas, namiot’¹⁷, zachowanego w pozostałych przytoczonych polskich przekładach:

[HP] Rozraduję się i podzielę Sychem, a Dolinę Namiotów wymierzę!

[Ps 59,8]

[FS] возрадѣюся и разделю сикимѣ, и долину жилищѣ размерю

[BO] възрадѣюся, и разделѣю сикимѣ, ию долъ жилищѣ размерю

[BG] przeto się rozweselę, rozdzielię Sychem, i dolinę Sukkotską pomierzę

[BT] «Będę się radował i podzielę Sychem, a dolinę Sukkot wymierzę

Adaptacji biblijnych nazw własnych do polskiego systemu językowego towarzyszył oczywiście szereg zmian fonetycznych, morfologicznych i słowotwórczych – zjawiska te szczegółowo zostały opracowane w pracach autorstwa Marii Malec, Danuty Moszyńskiej, Leszka Moszyńskiego, Krystyny Długosz-Kurczabowej, Rafała Zarębskiego i innych¹⁸.

¹⁷ Por. Sukkot – w tradycji żydowskiej Święto Szałasów (Namiotów).

¹⁸ Por. np.: M. Malec, *Miejsce imion biblijnych w antroponimii polskiej*, [w:] *Biblia a kultura Europy*, t. 1, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź 1992, s. 86–94; eadem, *Imiona genetycznie łacińskie w chrześcijańskiej antroponimii staropolskiej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 27, 1993, s. 157–174; eadem, *Fleksja imion zapożyczonych. Zjawiska wybrane*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, t. 2, red.

Obok imion własnych w przekładzie *Psalterza* należy zwrócić uwagę również na rzeczowniki pospolite, wśród których zaobserwować można szereg zapożyczeń cerkiewnych i liczne formy archaiczne.

Do typowych występującym w przekładzie cerkiewizmów¹⁹ zaliczyć można np. formy apelatywne *zakon*, *sromota* i *ciemnica*, przymiotnik *wraży* oraz czasownik *pouczyć się*. Rzeczownik pospolity *zakon* (законъ 1. prawo, postanowienie; 2. Pismo Św., w szczególności: a) prawo Mojżeszowe; b) cały Stary Testament jako wykładnia prawa Mojżeszowego; c) nauka chrześcijańska)²⁰ w materiale pojawia się samodzielnie lub w złożeniach, por. niżej:

[HP] Ale w Zakonie Pańskim upodobanie jego i w Zakonie Jego będzie pouczał się dzień i noc [Ps 1,2]

[FS] Но въ законѣ ГДНИ вола ѿго, и въ законѣ ѿго поучитса день и ноцъ

[BO] Но въ законѣ ГНН вола ѿго. и въ законѣ ѿго поучит' са днѣ и ноцѣ

[BG] Ale w zakonie Pańskim jest kochanie jego, a w zakonie jego rozmyśla we dnie i w nocy

[BT] lecz ma upodobanie w Prawie Pana, nad Jego Prawem rozmyśla dniem i nocą

[HP] Zakon Pański jest nieskalany [Ps 19(18),8]

[FS] Законъ ГДНЬ непороченъ

[BO] Законъ ГНЬ непороченъ

M. Kucala, W.R. Rzepka, Kraków 1996, s. 79–91; eadem, *Adaptacja obcych nazw własnych w „Rozmyślanii przemyskim”*, [w:] *Studia historycznojęzykowe*, t. 3, red. K. Rymut, W.R. Rzepka, Kraków 2000, s. 329–333 i in.; D. Moszyńska, *Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie*, Wrocław 1975; L. Moszyński, *Szymon Budny jako onomasta. I. Antroponimia*, [w:] *Onomastyka i dialektologia*, red. H. Popowska-Taborska, J. Duma, Warszawa 1997, s. 187–196 i in.; K. Długosz-Kurczabowa, *Onomastyka Nowego Testamentu*, „Slavia Occidentalis” XLVI/XLVII, 1989/1990, s. 71–88; R. Zarębski, *Nazwy osobowe...*

¹⁹ Pod pojęciem ‘cerkiewizm’ rozumiemy wyraz (lub formę gramatyczną) przejęty z języka (staro)cerkiewnosłowiańskiego.

²⁰ Polskie znaczenie wyrazów (staro)cerkiewnosłowiańskich podajemy za: A. Znosko, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996.

[BG] Zakon Pański jest doskonały

[BT] Prawo Pana doskonałe

[HP] i Zakon Twój jest we wnętrzu moim [Ps 40(39),9]

[FS] и законъ твои посредѣ срѣца моего

[BO] и законъ твой посредѣ чрева моего

[BG] albowiem zakon twój jest w pośrodku wnętrzości moich.

[BT] a Prawo Twoje mieszka w moim wnętrzu

Wyraz ten w znaczeniu ‘prawo, ustawa, przepis prawa’ używany był jeszcze w wieku XIX²¹. W słowniku W. Doroszewskiego²² odnotowany jest już jako odnoszące się do Kościołów chrześcijańskich ‘zgromadzenie osób związanych ślubami, żyjących według wspólnej reguły, podlegających ścisłej dyscyplinie klasztornej’, a jego pierwotne znaczenie opatrzone zostało kwalifikatorem *dawne*. Użycie tego leksemu przez H. Paprockiego z jednej strony może być interpretowane jako nawiązanie do tradycji cerkiewnosłowiańskiej, z drugiej zaś jako zamierzona archaizacja języka.

Kolejne dwa rzeczowniki: *sromota* (срамота 1. wstyd, hańba; 2. nagość) i *ciemnica* (темница – więzienie; żelazo, okowy zakładane na szyję złoczyńców) w języku współczesnym również odbierane są jako archaizmy. Pierwszy z nich w swoim pierwotnym znaczeniu odnotowywany jest jeszcze w XIX-wiecznym słowniku Lindego, drugi zaś w wieku XVIII²³. Podobnie jak w przypadku rzeczownika *zakon*, użycie tych leksemów jest nacechowane stylistycznie (wskazuje na podniosły charakter tłumaczonego tekstu) i może służyć podkreśleniu znaczenia wyrazów oryginalnych:

[HP] Ty bowiem znasz hańbę moją i wstyd mój, i sromotę moją [Ps 69(68),20]

[FS] Ты возеси поношение мое, и стыдъ мой и срамотѣ мою

²¹ Za: S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1807–1814.

²² <http://doroszewski.pwn.pl> [dostęp: 30.05.2021].

²³ Dane z kartoteki *Słownika języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*, <http://www.rcin.org.pl/publication/20029> [dostęp: 30.05.2021].

[BO] ты во сѣвѣси поношеніе мое, и сѣдѣ мой, и срамотѣ мою
[BG] Ty znasz pohańbienie moje, i zelżywość moję, i wstyd mój
[BT] Ty znasz moją hańbę, mój wstyd i mą niesławę

[HP] Wyprowadź z ciemnicy duszę moją [Ps 141(140),8]
[FS] Извѣди изъ тѣмницы дѣшѣ мою
[BO] Извѣди ис тѣмница дѣшю мою
[BG] Wywiedźże z ciemnicy duszę moję
[BT] Wyprowadź mnie z więzienia

Przymiotnika *wraży* (вражій – wrogі, nieprzyjacielski), stosunkowo rzadko używanego we współczesnej polszczyźnie, nie udało się zlokalizować w słownikach polszczyzny dawnej, podobnie jak czasownika *pouczać się* (поѣчаюса – rozmyślać; troszczyć się; knuć; zamysłać; głosić). Wydaje się, iż w tych przypadkach mogła nastąpić celowa egzotyzyzacja przekładu elementami zapożyczonymi ze źródeł cerkiewnosłowiańskich, zapisanymi w polskiej transkrypcji:

[HP] Nie zamknąłeś mnie w rękach wrażeń [Ps 31(30),9]
[FS] Нѣси мене затворишь в рѣкахъ вражій
[BO] и нѣси мене затворишь в рѣкахъ вражій
[BG] Aniś mię zawarł w ręce nieprzyjaciela
[BT] i nie oddałeś mnie w ręce nieprzyjaciela

[HP] Ale w Zakonie Pańskim upodobanie jego i w Zakonie Jego będzie pouczal się dzień i noc [Ps 1,2]
[FS] Но въ законѣ гни вола его, и въ законѣ его поѣчитса день и ноць
[BO] Но въ законѣ гни вола его. и въ законѣ его поѣчитса днь и ноць
[BG] Ale w zakonie Pańskim jest kochanie jego, a w zakonie jego rozmyśla we dnie i w nocy
[BT] lecz ma upodobanie w Prawie Pana, nad Jego Prawem rozmyśla dniem i nocą

Jak już wspomniano, prócz stosowania cerkiewnosłowiańskich zapożyczeń, Paprocki bardzo często wykorzystuje leksemy odbie-

rane przez współczesną polszczyznę jako dawne/archaiczne lub nacechowane stylistycznie, jednakże powszechnie zrozumiałe w tego typu tekstach i niedeformujące języka przekładu, np.: *niebiosa, nieprawość, opiewać, ostać się, miłować, albowiem, przeto* i in.:

[HP] Niech go wysławiają niebiosa i ziemia, morze i wszystko, co w nim żyje [Ps 69(68),35]

[FS] Да восхвалатъ его небеса и земля, море и вса живущаа в немъ

[BO] Да въсхвалатъ его нѣса и земля, море, и вса живущаа в немъ

[BG] Niech go chwałą niebiosa i ziemia, morze i wszystko, co się w nim rucha

[BT] Niechaj Go chwałą niebios a i ziemia, morza i wszystko, co w nich się porusza

[HP] Dodaj nieprawość do nieprawości ich, niech nie wejdą w sprawiedliwość Twoją [Ps 69(68),28]

[FS] Приложи безаконіе к' безаконію ѿ, и да не внидутъ во правду твою

[BO] Приложи безаконіе къ безаконію ихъ, и да не внидѣтъ в' правду твою

[BG] Przydajże nieprawość ku nieprawości ich, a niech nie przychodzą do sprawiedliwości twojej

[BT] Do winy ich dodaj winę, niech nie dostąpią u Ciebie usprawiedliwienia

[HP] Gotowe serce moje, Boże, gotowe serce moje, zaśpiewam i opiewam w chwale mojej [Ps 108(107),2]

[FS] Готово срѣце мое воже, готово срѣце мое, воспю и пою во славу мою

[BO] Готово срѣце мое, бже, готово срѣце мое, въспю и пою в' славу мою

[BG] Gotowe jest serce moje, Boże! Śpiewać i wysławiać cię będę, także i chwała moja

[BT] Gotowe jest serce moje, Boże, zaśpiewam i zagram

[HP] Przeto nie ostoją się bezbożni na sądzie, ani grzesznicy w zgromadzeniu sprawiedliwych [Ps 1,5]

[FS] Сего ради не въскреснѣтъ нечестивїи на сѣдѣ, ни грѣшници въ совѣтъ праведныхъ

[BO] Сего ради не въскреснѣтъ нечестивїи на сѣдѣ ни грѣшници въ совѣтъ правѣныхъ

[BG] Przetoż się niepobożni na sądzie nie ostoją, ani grzesznicy w zgromadzeniu sprawiedliwych

[BT] Toteż występni nie ostoją się na sądzie ani grzesznicy – w zgromadzeniu sprawiedliwych

[HP] Wybrał nam dziedzictwo swoje, piękno Jakuba, które umiłował [Ps 47(46),5]

[FS] Изъбра намѣ достоѣнїе свое, добротѣ Иаковлю егоѣ возлюбїи

[BO] избѣра намъ достоѣнїе свое, добротѣ Иаковлю юже възлюбїи

[BG] Obrął nam na dziedzictwo nasze chwałę Jakóba, którego umiłował

[BT] Wybiera dla nas dziedzictwo – chlubę Jakuba, którego miłuje

Odpowiedni dobór leksyki, zaprezentowany powyżej, może być również wyznacznikiem hieratyczności stylu. Szczególnie stylistyka ta uwidacznia się na poziomie składniowym. Warto zwrócić uwagę, iż tłumaczenie Paprockiego zachowuje typowe cechy stylu uroczystego, co jest widoczne zwłaszcza przy stosowaniu inwersji szyku przydawek zaimkowych i przymiotnikowych, lokowanych bardzo często w postpozycji do *nomen*, por. np.:

[HP] i z utrapień ich wybawił ich [Ps 107(106),13]

[FS] и ѿ бѣдѣхъ ѡ спасе и

[BO] и ѿ бѣдѣхъ ѡ спїсе ихъ

[BG] a wybawił ich z ich utrapień

[BT] a On ich uwolnił od trwogi

[HP] Moab misą nadziei mojej [Ps 108(107),10]

[FS] Моавѣ коневѣ спованїа моего

[BO] моавѣ коневѣ оупованїа моего

[BG] Jehuda jest Moim berłem

[BT] Moab jest dla Mnie misą do mycia

[HP] Albowiem rozgoryczyli ducha jego i nierozważnie powiedział ustami swoimi [Ps 106(105),33]

[FS] како розгорѣчиша дѣхъ его: и разнѣсѣтвѣова оустнама своныма

[BO] тако огорчиша дѣхъ его, и разньствова оустнама своима
[BG] Gdyż rozjątrzyli Jego ducha, niebacznie mówiąc swoimi ustami
[BT] bo rozgoryczyli jego ducha i nierozważnie powiedział swymi wargami

[HP] Składali w ofierze biesom synów swoich i córki swoje [Ps (106)105,37]
[FS] И пожроша сыны своа и дщери своа бѣсомѣхъ
[BO] И пожроша сны своа и дщера своа бѣсовѣхъ
[BG] Swoich synów i swoje córki ofiarowali złym duchom
[BT] I składali w ofierze swych synów i swoje córki złym duchom

[HP] Prześladowali ich wrogowie ich i upokorzeni zostali pod rękoma ich
[Ps 106(105),42]
[FS] И стѣжиша имѣхъ врази ѿ, и смиришесѣ подъ рѣкѣма ѿ
[BO] И стѣжиша имѣхъ врази ихъ, и смиришасѣ подъ рѣкѣма ихъ
[BG] Zgnębili ich nieprzyjaciele, zatem ulegli pod ich ręką
[BT] Ich wrogowie znęcali się nad nimi; pod ręką ich doznawali ucisku

[HP] Głosem moim do Pana wołam i usłyszał mnie z góry świętej swojej
[Ps 3,5]
[FS] Гласомѣхъ моимѣхъ къ гдѣхъ възвахъ, и слыша ма ѿ горы стѣма своа
[BO] Гласомѣхъ моимѣхъ къ гдѣхъ възвахъ, и оуслыша ма ѿ горы стѣма своа
[BG] Głosem swym wołałem do Pana, a wysłuchał mię z góry świętej swojej
[BT] Wołam swym głosem do Pana, On odpowiada ze świętej swojej góry

[HP] Laska Twoja i różga Twoja są pociechą moją [Ps (23)22,4]
[FS] Палица твоа и жезль твои, та ма ѣтѣшиста
[BO] Жезль твои и палица твоа та ма оутѣшиста
[BG] laska twoja, i kij twój, te mię cieszą
[BT] Twój kij i Twoja laska są tym, co mnie pociesza

[HP] skieruje mnie na ścieżki prawe ze względu na imię swoje [Ps 23(22),3]
[FS] Наставилъ ма на стезѣ правды, имени ради своаго
[BO] настави ма на стезѣ правы, имени ради его
[BG] prowadzi mię ścieżkami sprawiedliwości dla imienia swego
[BT] Wiedzie mnie po właściwych ścieżkach

Przykłady tego typu można by mnożyć, ale nawet powyższe zestawienie pokazuje, jak przekład Paprockiego bliski jest w tym zakresie stylistyce cerkiewnosłowiańskiej, różniąc się jednocześnie od współczesnej Biblii Tysiąclecia.

Ostatnim wyznacznikiem stylu hieratycznego²⁴, zaobserwowanym zarówno w innych tłumaczeniach polskich, jak i w wersji cerkiewnosłowiańskiej, a utrzymanym u Paprockiego, o którym chcielibyśmy w tym miejscu wspomnieć, jest rozpoczynanie zdań od spójników (zarówno parataktycznych, jak i hipotaktycznych):

[HP] A wraz z nim przygotuje narzędzia śmierci [Ps 7,14]

[FS] И въ немъ оуготова съсѣды съмѣтныа

[BO] и въ немъ оуготова съсѣды смертныа

[BG] Przygotuje dla niego narzędzia śmierci

[BT] przygotuje na niego pociski śmiertelne

[HP] I niech rozweselą się wszyscy, którzy w Tobie złożyli nadzieję, na wieki radować się będą. Zamieszkaś w nich i wychwalać będą Ciebie miłujący imię Twoje [Ps 5,12]

[FS] И възвеселатсѣ вси ꙗповающѣ на тѣа, въ вѣки възрадуютсѣ и веселишисѣ в нѣ

[BO] И възвеселатсѣ вси оуповающей на тѣа, въ вѣки възрадуютсѣ и веселиши сѣ в нѣ и похвалатсѣ о тебѣ вси любящѣ имя твоѣ

[BG] A niechaj się rozweselą wszyscy, co ufają w tobie; na wieki niech wykrzykują, gdyż ich ty szczyścić będziesz, i rozradują się w tobie, którzy miłują imię twoje

[BT] A wszyscy, którzy się do Ciebie uciekają, niech się cieszą, niech się weselą na zawsze! Oślaniaj ich, niech cieszą się Tobą, ci, którzy imię Twe miłują

[HP] I dusza moja strwożona jest bardzo [Ps 6,4]

[FS] И душа моя смѣтисѣ зело

²⁴ Za *Słownikiem języka polskiego* za styl hieratyczny uznajemy styl „właściwy uroczystemu rytuałowi, zwłaszcza religijnemu, pełen dostojeństwa i patosu”, <http://sjp.pwn.pl/slownik/2560398/hieratyczny> [dostęp: 30.05.2021].

[BO] И ѿша моя смѣтиса збѣло
[BG] Zaś ma dusza jest wielce zatrwożona
[BT] i duszę moją ogarnia wielka trwoga

[HP] Ale Ty, Panie, jesteś wspomóżycielem moim [Ps 3,4]
[FS] Тыже ꙗко помощникъ мой еси
[BO] тыже ꙗко заступникъ мой еси
[BG] Ale Ty, WIEKUISTY, jesteś moją tarczą
[BT] A jednak Ty, Panie, jesteś dla mnie tarczą

[HP] Bo w ustach ich nie ma prawdy, serce ich jest pełne marności, ich gardło jest grobem otwartym, zwodzą językiem swoim [Ps 5,10]
[FS] Ико неѣтъ во ѡстѣхъ ѿ истины, срѣце ѿ сѣтно. Грѡбъ ѡверстѣтъ грѣтань ѿ, языки своили лъцахъ
[BO] Ико неѣтъ въ ѡстѣхъ ѿ истины, срѣце ихъ сѣтно. Грѡбъ ѡверстѣтъ грѣтань ихъ, языки своили лъцахъ
[BG] Bo niemasz nic szczerego w ustach ich; wnętrzości ich złośliwe, gardło ich jako grób otwarty, językiem swym pochlebiają
[BT] Bo w ustach ich nie ma szczerości, ich serce knuje zasadzki, ich gardło jest grobem otwartym, a językiem mówią pochlebstwa

[HP] Przeto nie ostoją się bezbożni na sądzie, ani grzesznicy w zgromadzeniu sprawiedliwych [Ps 1,5]
[FS] Гего рѡди не въскрѣснѣтъ нечестивѣи на сѣдѣ, ни грѣшници въ совѣтъ праведныхъ
[BO] Гего ради не въскрѣснѣтъ нечестивѣи на сѣдѣ ни грѣшници въ совѣтъ правѣныхъ
[BG] Przetoż się niepobożni na sądzie nie ostoją, ani grzesznicy w zgromadzeniu sprawiedliwych
[BT] Toteż występni nie ostoją się na sądzie ani grzesznicy – w zgromadzeniu sprawiedliwych

[HP] Albowiem Ty, Panie, błogosławiśz sprawiedliwemu, jak orężem upodobaniem ku dobremu uwieńczyłeś nas [Ps 5,13]

[FS] ꙗко ты бл҃виши праведника. Ꙓди ꙗко оружіемъ благоволеніа вѣнчалъ еси насъ

[BO] ꙗко ты бл҃виши правѣника. Ꙓи, ꙗко оружіемъ бл҃говоленіа вѣнчалъ еси насъ

[BG] Albowiem ty, Panie! Sprawiedliwemu błogosławić będziesz, a zastawisz go, jako tarczą, dobrocią twoją

[BT] Bo Ty, Panie, będziesz błogosławił sprawiedliwemu: otoczysz go łaską jak tarczą

Powyższe zestawienie wskazuje na prawie pełną ekwiwalencję z tekstami cerkiewnosłowiańskimi i daleko idące podobieństwa z pozostałymi tłumaczeniami na język polski. Warto zaznaczyć, iż spójniki w tekście biblijnym realizują nie tylko swoje podstawowe funkcje (koniunkcja, dysjunkcja, różne relacje hipotaktyczne), ale mogą też odgrywać rolę tekstotwórczą. W staro- i średniopolskich tłumaczeniach Biblii częste używanie spójników parataktycznych (zwłaszcza *i* oraz *a*) było zaś wynikiem przeniesienia na grunt polski właściwości języka i tekstu semickiego. Zdaniem D. Bieńkowskiej „rozpoczynanie i łączenie samodzielnych zdań spójnikami w tekście biblijnym nie służyło uwypukleniu związków treściowych i logicznych, lecz miało za zadanie wiązać wypowiedzenia tylko na zasadzie bliskiego ich sąsiedztwa”²⁵.

Zaprezentowane w artykule wybrane cechy leksykalno-stylistyczne języka *Psałterza* w przekładzie H. Paprockiego nie wyczerpują oczywiście całości zagadnienia dotyczącego strategii translatorskiej obranej na potrzeby konkretnego tłumaczenia. Przedmiotem osobnych szczegółowych analiz mogą stać się procesy adaptacji gramatycznej oraz zjawiska słowotwórcze służące archaizacji i cerkiewizacji przekładu. Wydaje się jednak, iż przeprowadzony na potrzeby niniejszego artykułu rekonesans sygnalizuje złożoność problemu, z jakim musi borykać się tłumacz tekstu stanowiącego dziedzictwo kulturowe wielu narodów i wyznań. Istotny wydaje się fakt, iż mimo deklarowanej oryginalnej podstawy tłumaczenia, dążenie do

²⁵ D. Bieńkowska, *Polski styl biblijny*, s. 115–116.

zachowania konfesyjności przekładu każe tłumaczom odwoływać się do tradycji przekładów na uświęcone tradycją języki. W przypadku Słowian prawosławnych jest to bezwzględnie język (staro)-cerkiewnosłowiański, z którym ścisły związek wykazuje analizowany przekład. U podstaw najstarszych słowiańskich tłumaczeń znalazła się z kolei Septuaginta (choć dotychczasowe badania nie pozwoliły jeszcze na ustalenie, z którego greckiego wariantu korzystali Konstantyn-Cyryl i Metody)²⁶, dlatego w przyszłości może okazać się celowe prześledzenie związku tego polskiego tłumaczenia *Psałterza* również z tekstem greckim.

Leksykalna i składniowa bliskość przekładu H. Paprockiego z tekstami cerkiewnosłowiańskimi nie oznacza jednak oderwania od wielowiekowej polskiej tradycji translacji biblijnych.

Wykorzystane źródła

- Psałterz*, przetłumaczył ks. H. Paprocki, http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/psalterz_zlozony_1.pdf [dostęp: 30.05.2021].
- Песни царя Давида еже словут Псалтырь. Psalterium ecclesioslavicum*, Прага, изд. Франциска Скорыны, 6.VIII.1517.
- Библия сиречь книги Вехтого и Нового Завета на языке словенском*, Острог, 12 августа 1581.
- Biblia Gdańska w wersji internetowej, <http://biblia-online.pl/Biblia/Gdanska> [dostęp: 30.05.2021].
- Biblia Tysiąclecia (według wydania IV) w wersji internetowej, <http://biblia.deon.pl> [dostęp: 30.05.2021].

²⁶ L. Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 2006, s. 93.

Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektu (na przykładzie serii Biblioteka Duchowości Europejskiej)

Rozważania nad przekładem składają się na długą tradycję opisu kultury w kontekście wewnętrznych i zewnętrznych relacji, postrzegania jej jako płaszczyzny komunikacyjnej, interakcyjnej, jako wymiaru dialogicznego czy wręcz przestrzeni specyficznej fuzji wielu bliższych i dalszych horyzontów znaczeniowych. W takim właśnie odniesieniu jest na ogół pojmowane zjawisko translacji, dzisiaj najczęściej definiowane jako zdarzenie hermeneutyczne¹, akt komunikacji literackiej, kulturowej i społecznej. Oczywiście u podstaw tej współcześnie stosowanej formuły leży klasyczne pojęcie przekładu jako transferu treści z jednego systemu kulturowego do drugiego, czyli przeniesienia tekstu z obszaru wyjściowego do docelowego za pośrednictwem konkretnych nośników, w przypadku dzieła literackiego – głównie narzędzi językowych. W skład

¹ J. Kozak, *Przekład literacki jako metafora. Między „logos” a „lexis”*, Warszawa 2009, s. 9.

owej definicji wchodzi także, czy przede wszystkim, pojęcie sprawczości i pośrednictwa, tj. misji tłumacza, który w procesie swoistej transmisji występuje w roli nadawcy, odbiorcy, nadawcy-prezentera i krytyka². Jego działania nie sprowadzają się li tylko do wyboru danego tekstu i przełożenia go z jednego na drugi język – przeniesienia z jednego do drugiego systemu kulturowego, lecz polegają na szczególnego rodzaju interpretacji i komunikacji, swoistym zapośredniczeniu czy negocjacji znaczeń. Aby tak rozumiane zdarzenie translacji mogło mieć miejsce, nieodzowne są pewne założenia i decyzje, które zazwyczaj wynikają z procedury podjętej przez samego tłumacza, a więc zdają się odeń zależne – intencjonalne, projekcyjne i prospektywne. Mowa tu nie tyle o działaniach wyznaczanych przez paradygmat *stricte* filologiczny (zwłaszcza językoznawczy), ile o aktywności kulturowej, czyli konkretnym zestawie czynności, których plonem ma być prawidłowe – zgodne z intencją tłumacza – odczytanie dzieła przez określonego, tj. zaprojektowanego, odbiorcę, a ostatecznie trwałe osadzenie przekładu w danej przestrzeni recepcyjnej, w strukturze kultury docelowej. W tym zakresie istotny zatem wydaje się cel, który zdaniem Eugene’a Nidy stanowi jeden z trzech czynników tworzących każde tłumaczenie, a który zasadniczo może różnić się od zamysłu autora prymarnego, co też uwidacznia się w zróżnicowanym typie adresata³.

Wskazując na wybory, intencje, zróżnicowane i wielokierunkowe strategie translatora, należy poruszyć szerszy i ściślej z tym związany problem, a mianowicie zasygnalizować kwestię obecności – widzialności samego tłumacza. W ostatnim czasie stała się ona bowiem ważnym punktem w dyskusji wielu teoretyków przekładu, a w konsekwencji zagadnieniem zrewaloryzowanym, uznanym za istotne czy nawet kluczowe, ostatecznie zaliczonym do podstawowego zbioru kategorii translologicznych. Rzecz dotyczy zmian, jakie zaszły

² B. Tokarz, *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*, Katowice 2010, s. 172.

³ E.A. Nida, *Zasady odpowiedniości*, tłum. A. Skucińska, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. P. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 55.

w postrzeganiu roli tłumacza, a w zasadzie miejsca czy zauważalnych śladów jego operacji, jako współautora finalnego dzieła, czyli przeniesionego z systemu wyjściowego do docelowego, co dawniej było rozmaicie i skrajnie oceniane. Wcześniej jakakolwiek poza- czy paratekstowa aktywność była oceniana raczej negatywnie, uważana za przejaw swoistej rezygnacji w obliczu dojmującej bariery nieprzekładalności⁴, dzisiaj – po doświadczeniu wieloletnich rozważań na ten temat, wraz z dynamicznym rozwojem teorii przekładoznawczych – badacze doceniają tego typu działania, eksponują ich ważność, niejednokrotnie stawiając w centrum swych zainteresowań to, co powszechnie zwykło się nazywać paratekstem. Ten istotny zwrot, polegający na dowartościowaniu roli czy podniesieniu/wyróżnieniu pozycji tłumacza i włączeniu tegoż w hierarchiczną strukturę tekstu, przyniósł nowe jakości i możliwości opisu, który odtąd nie pozostaje już zredukowany do prezentacji przełożonego utworu, lecz obejmuje także strategie omówienia czy specyficznego udomowienia tekstu pochodzącego z innego obszaru językowo-kulturowego. Dzięki temu zmianie uległa kwalifikacja wszelkich opracowań, wstępów, przypisów, komentarzy towarzyszących tekstowi głównemu – przeniesionemu z jednego do drugiego systemu; współcześnie więc nie są już one oceniane w kategoriach bezradności, nie są poddawane surowej krytyce, lecz traktowane jako przejaw odpowiedzialności i dbałości translatorskiej. Dlatego powszechnie akceptowalna, co więcej – zupełnie oczywista, stała się obecność tłumacza, manifestująca się w rozmaitych formach paratekstualnej działalności, której rozwój i popularność trzeba zawdzięczać głównie publikacjom Gérarda Genette'a. Wprawdzie początkowo sytuował on taką

⁴ Rzecz dotyczyła przede wszystkim przypisów zamieszczanych przez tłumaczy, co było sceptycznie oceniane przez wielu teoretyków i badaczy przekładu; zob. np. U. Hrehorowicz, *Przypisy tłumacza: to be or not to be?*, „Między Oryginałem a Przekładem” 3, 1997, s. 109–116; J. Henry, *De l'érudition à l'échec: la note du traducteur*, „Meta. Journal des traducteurs/Meta. Translators' Journal” 45, 2, 2000, s. 228–240; K. Hejrowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa 2007.

aktywność w nieco innym kontekście, jednak swymi rozważaniami dał impuls do ekspansji teorii paratekstualności, najpierw na polu badań literaturoznawczych⁵, a potem w innych obszarach humanistyki, w tym też samej translatoryki⁶.

Na zjawisko paratekstualności zwrócił uwagę właśnie wspomniany francuski teoretyk literatury, zresztą autor tego określenia, który początkowo rezerwował je na potrzeby opisu związków danego tekstu z innymi, zwykle wcześniejszymi tekstami, wskazując na imitacje i transformacje, potem definiując te ostatnie w kategoriach relacji hipertekstualnych, a samą paratekstualność zastrzegając dla nawiązań transtekstualnych zachodzących między tekstem zasadniczym a wszelkimi towarzyszącymi mu jednostkami tekstowymi⁷. W dalszej kolejności G. Genette sformułował pojęcie paratekstu, opisu-

⁵ Warto zwrócić uwagę na polską refleksję w tym zakresie, np.: S. Skwarczyńska, *Schemat konstrukcyjny dzieła literackiego z aspektu kompozycji*, [w:] eadem, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 1, cz. 3, Warszawa 1954; M.R. Mayenowa, *Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki*, [w:] *Tekst i język. Problemy semantyczne*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1974; D. Danek, *Dzieło literackie jako książka*, Warszawa 1980; I. Loewe, *Parateksty, pre-teksty czy możliwe para-gatunki?*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucje. Tekst a gatunek*, t. 2, red. D. Ostaszewska, Katowice 2004, s. 180–188; R. Ocieczek, *Rama literacka*, [w:] *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze. Renesans. Barok*, red. T. Michałowska, Wrocław 1990; R. Piętkowa, *Paratekst w tekstach naukowych – informacja i/lub reklama*, [w:] *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001; eadem, *Paratekstualność w dyskursie naukowym*, [w:] *Wielojęzyczność w perspektywie stylistyki i poetyki*, red. M. Ruszkowski, Kielce 2004, s. 119–134; T. Brzostowska-Tereszkiewicz, *Parateksty w przekładzie literaturoznawczym*, „Między Oryginałem a Przekładem” 17: *Parateksty przekładu*, 2011, s. 217–229; M. Papadima, *Głos tłumacza w periteksie jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*, „Między Oryginałem a Przekładem” 17: *Parateksty przekładu*, 2011, s. 13–31.

⁶ Zob. np. L. Venuti, *The Translator's Invisibility. A History of Translation*, London–New York 1995; idem, *The scandals of translation*, London 1999; E. Skibińska, *O przypisach tłumacza. Wprowadzenie do lektury*, [w:] *Przypisy tłumacza*, red. E. Skibińska, Wrocław–Kraków 2009, s. 7–19.

⁷ Zob. G. Genette, *Palimpsestes: La Litterature au second degre*, Paris 1982 (idem, *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*, tłum. T. Stróżyński, A. Milecki, Gdańsk 2014).

jąc jego podstawowe właściwości i funkcje⁸, co wówczas było nową i atrakcyjną koncepcją, która potem na stałe przyjęła się w badaniach literaturoznawczych, natomiast dzisiaj uważana jest za klasyczną perspektywę deskrypcji, użyteczną także, czy przede wszystkim, w przekładoznawstwie. To właśnie rozważania o przekładzie znacząco poszerzyły definicję paratekstu, kładąc nacisk na jego funkcjonalność i użyteczność w procesie recepcji dzieła literackiego w przestrzeni kultury docelowej oraz eksponując pozycję tłumacza i jego rolę już nie tylko w samym działaniu translatorskim, lecz także w swoistym projektowaniu konkretnego typu odbiorcy⁹. W pierwotnym i klasycznym ujęciu do paratekstów należy więc zaliczać jednostki tekstowe pozostające w relacji z tekstem właściwym, a więc tytuły, podtytuły, śródtytuły, motta, przedmowy, wstępy, posłowania, komentarze, uwagi pochodzące od wydawcy, noty, ilustracje i inne¹⁰. Świadomie nie zagłębiając się w ciągle dość problematyczną kwestię dotyczącą metatekstu i paratekstu, nie włączając się w dyskusję na temat ich rozróżniania i nieodróżniania oraz wynikającej z opracowań samego G. Genette'a nieczytelności owych dwóch porządków¹¹, należy zwrócić uwagę na szczególnego rodzaju status i funkcję paratekstu, zaś w dalszej kolejności odnieść je do przekładu.

W założeniu francuskiego badacza paratekst posiada charakter graniczny, gdyż konstytuuje obszar swoistej transakcji między autorem a czytelnikiem, tworzy też rodzaj umowy czy wymiany, jaka

⁸ Zob. G. Genette, *Seuils*, Paris 1987.

⁹ Zob. np. W. Soliński, *Parateksty przekładu literackiego a polikulturowość (zarys problematyki)*, [w:] *Kultura w stanie przekładu. Translatologia – komparatystyka – transkulturowość*, red. W. Bolecki, E. Kraskowska, Warszawa 2012, s. 338; M. Lalak, *Słowo kuszące. O perswazyjności tekstu okazjonalnego* [w:] *Rozgrywanie światów. Formy perswazyj w kulturze współczesnej*, red. I. Iwasiów, J. Madejski, Szczecin 1994, s. 299; J. Brzozowski, *Czytelnik projektowany w przekładzie: problem paratekstu*, [w:] *Ślady obecności. Traces d'une présence*, red. I. Piechnik, M. Świątkowska, Kraków 2001, s. 61–69.

¹⁰ Zob. G. Genette, *Palimpsesty...*, s. 9.

¹¹ Zob. np. I. Loewe, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice 2007, s. 66–75.

zachodzi między nim – jako tekstem akompaniamentem – a tekstem fundamentem, z którym pozostaje w nierozzerwalnym związku, tworzy rodzaj jego obudowy, nazywanej „otoczką (zmienną) tekstu”¹². Stanowi on wypowiedź intencjonalną i jako taki jest wyposażony w funkcję prezentacyjną, informacyjną, eksplikacyjną. Moc illokucyjna paratekstu określa więc kluczowy jego aspekt, tj. funkcjonalność. Z nią związany jest również jego status, którego klasyfikacja została ustalona poprzez kryterium przestrzenne (umiejscowienie paratekstu), temporalne (czas wydania paratekstu), substancjalne (sposób przekazu informacji przez paratekst), pragmatyczne (potencjał komunikacyjny paratekstu). Mowa tu zatem o kryteriach i wynikających z nich kategoriach paratekstu, który może być: usytuowany w ramach tego samego tomu/wydania, co tekst główny (w formie np. dedykacji, przedmowy, posłowania, notatki) lub też poza nim (w postaci m.in. recenzji, listu, wywiadu); opublikowany w stosunku do tekstu głównego wcześniej (jako prepublikacja, zapowiedź), jednocześnie z nim (jako jednostka oryginalna) lub w późniejszym czasie (jako element kolejnych czy zmienionych edycji), a także za życia autora tekstu zasadniczego i po jego śmierci. Kolejnym wyznacznikiem paratekstu jest tryb przekazu informacji – werbalny (np. tytuł, przedmowa), niewerbalny (np. ilustracja) i faktowy (wszelkie dane, okoliczności rozumiane i ważne jako kontekst). Następnym znaczący czynnik w owej systematyzacji to swoista zdolność nadawczo-odbiorcza, czyli zarówno autorstwo paratekstu (autor tekstu głównego, jego wydawca lub osoba trzecia), jak i wytypowany/zaprojektowany typ odbiorcy (każdy czytelnik, wyspecjalizowany krytyk lub wybrany odbiorca, a także autor tekstu zasadniczego w roli adresata). Istotna jest tu też świadomość oddziaływania paratekstu, manifestowana lub w jakiejś mierze kwestionowana identyfikacja autora czy wydawcy z paratekstem, rozumiana w kategoriach całkowitej akceptacji albo nieponoszenia pełnej odpowiedzialności¹³. Przywołane tu

¹² Zob. G. Genette, *Seuils*; idem, *Palimpsesty...*, s. 9.

¹³ Zob. szerzej: G. Genette, *Seuils*.

kryteria i kategorie służą uporządkowaniu podjętego zagadnienia, nadto wydają się użytecznym instrumentarium w rozważaniach o statusie i funkcji paratektstu w kontekście przekładu, stanowić bowiem mogą rodzaj matrycy, którą z powodzeniem można nałożyć na jednostki tekstowe otaczające dzieło przeniesione z przestrzeni kultury wyjściowej do docelowej.

Obudowa paratekstualna przekładu jawi się jako oczywisty rezultat działań motywowanych konkretnymi założeniami, wśród których najważniejszym jest czytelność kulturowa tekstu związana z oczekiwaną przez tłumacza recepcją, spodziewanym odbiorem przez zaprojektowanego czytelnika. Zakładane przyjęcie dzieła, rozumiane jako efekt bliskości reakcji wywołanej u odbiorcy prymarnego i sekundarnego, jest możliwy właśnie przy udziale paratektstu, który wytworzony i sfunkcjonalizowany jako konkretna wytyczna dla adresata, odzwierciedla swoistą misję edukacyjną tłumacza i określa jego miejsce w kulturze literackiej¹⁴. Z jednej więc strony mowa tu o realizowanej określonej strategii oddziaływania na odbiorcę, mającej prowadzić do właściwej lektury przełożonego tekstu, z drugiej zaś – o roli i pozycji samego autora przekładu.

Wewnętrzne, egzystencjalne problemy tłumaczy pozostają bez zmian także dzisiaj, niezależnie od tego, że ich prestiż zawodowy jest obecnie bardzo wysoki i dosyć powszechnie uznaje się twórczy charakter procesów tłumaczeniowych, w których rezultacie powstaje tekst przekładu, będący bytem o charakterze wtórnym, związanym intertekstualnie z oryginałem. To uprzedmiotowienie lub subiektywizacja tłumacza są szczególnie widoczne w tekstach „naokólnych” towarzyszących przekładowi, takich jak wstęp, posłowie, wszelkie komentarze do tłumaczenia, w tym artykuły pisane przez tłumaczy¹⁵.

¹⁴ Zob. W. Soliński, *Parateksty przekładu literackiego...*, s. 333–343.

¹⁵ D. Urbanek, *Egzystencjalne problemy tłumaczenia a ideologizacja postawy tłumaczy*, [w:] *Dialog czy nieporozumienie? (z zagadnień krytyki przekładu)*, red. P. Fast, P. Janikowski, Katowice–Warszawa–Częstochowa 2006, s. 24.

W dążeniach tłumacza, które ujawniają się w paratekstualnej aktywności, kryje się posłannictwo wyższego rzędu, związane z samą istotą przekładu, a mianowicie zadanie wyznaczenia swoistej czasoprzestrzeni spotkania, co Bożena Tokarz nazywa wprost połączeniem „dwóch kultur i dwóch osobowości uwikłanych w odmienne ciągi biograficzne, emocjonalne, historyczne, artystyczne, estetyczne, etyczne, mentalne itp.”¹⁶. Dlatego, cytując powtórnie polską badaczkę wskazującą, że

wybory tłumacza literatury zależą zawsze od jego wiedzy, wrażliwości, kompetencji, ciekawości poznawczej i doznaniowej, jak również od jego zdolności kreacyjnych. Dostarcza czytelnikowi rodzimemu przedmiot estetyczny, zdolny – jego zdaniem – poruszyć wyobraźnię i emocje¹⁷,

należy uwypuklić znaczenie paratekstu w owym czasoprzestrzennym akcie komunikacyjnym, wartość poznawczo-dydaktyczną wszelkiej aktywności paratekstualnej.

Przykładem wpisującym się w tę definicję, spełniającym kryterium zaangażowanego, odpowiedzialnego przekładu powstałego z poczucia misji poznawczej i edukacyjnej, ujawniającym wielokierunkowość i bogactwo działań paratekstualnych jest ukazująca się od wielu lat seria opatrzona znamienym tytułem Biblioteka Duchowości Europejskiej. Ta kolekcja dzieł dawnych przełożonych na język polski została zainicjowana jako swoisty łącznik – pomost między wschodnim a zachodnim obszarem kultury chrześcijańskiej, narodziła się z potrzeby popularyzacji piśmiennictwa ciągle słabo znanego na polskim rynku czytelnictwa, wreszcie dedykowana została zarówno specjalistycznemu odbiorcy, jak i adeptowi zgłębiającemu meandry dawnej kultury. Od powołania owej serii minęła ponad dekada i z powodzeniem można obserwować jej dobre przyjęcie (duże zainteresowanie wśród polskich odbiorców, czego dowodem jest choćby szybko wyczerpany nakład) oraz poświadczyć trwa-

¹⁶ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 229.

¹⁷ *Ibidem*, s. 165.

łe miejsce, jakie zajęła ona w zbiorach źródłowych gromadzonych i opracowywanych przez polskie środowisko paleoslawistyczne, do których sięgają nie tylko badacze epok minionych (historycy, historycy literatury, kulturoznawcy i inni), lecz także niewyspecjalizowani czytelnicy zainteresowani dawną kulturą i piśmiennictwem.

W ramach owej kolekcji ukazało się dotąd pięć kompleksowych antologii głównie cerkiewnosłowiańskich, ale również łacińskich dzieł przełożonych na język polski i są to według kolejności wydania: *Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej* (wyb. i oprac. A. Dejniewicz, Gniezno 2004); *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu* (wyb. i oprac. A.W. Mikołajczak, A. Naumow, Gniezno 2006); *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma* (wyb. i oprac. M. Walczak-Mikołajczakowa, A. Naumow, Gniezno 2007); *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu świętych mężów* (oprac. M. Skowronek, G. Minczew, Kraków 2010); *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu, cz. 1: Apostołowie Słowian w dawnej Europie, cz. 2: Apostołowie Słowian w nowożytnej Europie* (oprac. zesp. pod red. A. Naumowa, Kraków 2013).

W zamyśle inicjatorów serii Biblioteka Duchowości Europejskiej dominującą ideą była szeroka popularyzacja piśmiennictwa dawnego, które ze względu na wersję i język oryginału pozostawało niedostępne i trudne w odbiorze dla polskiego czytelnika. Wypada nadmienić, że większość tekstów pierwszy raz ukazała się po polsku, co więcej, każdy z wyborów antologicznych, w których znalazły się wszystkie teksty (i te zupełnie nieznanne, i te w jakiejś mierze – zazwyczaj we fragmentach – już obecne w obiegu), został opatrzony swoistym tytułem kluczem sygnalizującym i porządkującym zawarte w nich treści. Swoistą sygnaturą antologii składających się na ową kolekcję polskich przekładów dzieł dawnych są wybitne postaci w dziejach kultury i piśmiennictwa (św. Mikołaj, św. Benedykt, Franciszek Skoryna, uczniowie Apostołów Słowian, św. św. Konstantyn-Cyryl i Metody), którym teksty zostały poświęcone lub spod ich pióra wyszły.

Wszystkie wymienione publikacje stanowią rzetelnie sporządzone zbiory przekładów opatrzone omówieniami w postaci wstępu,

komentarzy, przypisów, posłowania, słownika terminologicznego, bibliografii, ilustracji, wykazu skrótów. Od samego początku wydawane w ramach serii antologie ujawniały konkretne funkcje nadane im przez inicjatorów i tłumaczy, od ukazania się pierwszego zbioru jasno określony zdawał się bowiem cel – chodziło nie tylko o samą ogólnie pojętą popularyzację, lecz także o swego rodzaju kulturowo-społeczną misję poprzez poznawczo-edukacyjną prezentację znaczących zabytków dawnego (średniowiecznego) piśmiennictwa pochodzącego ze wschodniego i zachodniego obszaru Europy. Należy podkreślić, że ta wyraźnie sformułowana koncepcja przekładu omówionego ewoluowała w czasie, gdyż wraz z kolejną edycją dawało się zauważyć włączanie coraz to liczniejszych i bardziej rozbudowanych tekstów funkcjonujących wokół i wobec tłumaczeń, będących przykładem intencjonalnej wielokierunkowej działalności paratekstualnej. Zadanie zamieszczonych tam paratekstów jest oczywiste – mają służyć odpowiedniemu odczytaniu, zrozumieniu tekstów poprzez nakreślone w nich konteksty i odwołania do poszczególnych tradycji, doświadczeń dziejowych, przestrzeni kulturowych i literackich, repertuarów ideowych, korpusów tematologicznych, strategii narracyjno-przedstawieniowych itd. Tym bardziej jest to zrozumiałe, czy wręcz pożądane i wartościowe, ze względu na przełożony korpus piśmiennictwa dawnego, niełatwego w odbiorze z uwagi na specyficzną budowę, przesłanie, uwikłanie kulturowe, historyczne, polityczne, eklezjalne; w dużej mierze wszak tworzą go dzieła pochodzące z odmiennego kręgu kulturowego (*Slavia Orthodoxa*), choć na pozór bliskiego z racji wspólnych korzeni chrześcijańskiej kultury i twórczości literackiej. Zawarte w antologiach wypowiedzi paratekstowe służące jasno określonym celom stanowią także świadectwo obecności samych tłumaczy i redaktorów, choć ta swoista „widzialność” ujawnia się z różnym natężeniem w poszczególnych edycjach. Niemniej jednak ich autorzy zawsze występują w tych samych rolach – jako nadawcy, odbiorcy, nadawcy-prezenterzy i krytycy literatury obcej – co według Bożeny Tokarz wynika zarówno z przypisanego im miejsca w porządku komunikacji, jak i z dokonanego wyboru oraz obranej strategii działania¹⁸.

¹⁸ Ibidem, s. 172.

Rozważania o paratekście – jego statusie i funkcji – na podstawie wskazanej serii wydawniczej należy rozpocząć od zwrócenia uwagi na tytuły, motta i dedykacje zamieszczone w większości antologii. W tym przypadku same tytuły, co już zostało powiedziane, można określić mianem kluczy rozumienia, mają charakter znaków oznajmiających, swoistych drogowskazów, stanowią formy inicjalne i prezentacyjno-rekomendujące; „tytuł ma, jak wiadomo, niedookreślony status. Jest inicjalnym składnikiem ramy tekstowej, funkcjonuje jako metatekst [...], może też być ujmowany jako paratekst, czyli ważny składnik otoczenia tekstu właściwego, służący jego prezentacji”¹⁹. Pomijając problemy związane z płaszczyzną definicyjną oraz klasyfikacją tytułów, w niniejszych rozważaniach, w ślad za większością teoretyków przekładu, są one uznawane za gatunki paratekstowe o wysokim stopniu powiązania z tekstami głównymi i szerokiej funkcjonalności. Służą one jako swoiste sygnatury, zapowiadają i jednocześnie spajają całokształt oferty skierowanej do czytelnika. Bliski temu punkt widzenia można przyjąć w odniesieniu do pozostałych gatunków paratekstowych, jakimi są motta i dedykacje. W pierwszym tomie omawianej serii – zbiorze przekładów poświęconych św. Mikołajowi (*Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*) – umieszczone zostało motto w klasycznej formie cytatu z fragmentu utworu literackiego sławiącego tytułową postać (*Błogosławieństwo*²⁰), które należy traktować nie tylko jako ozdobnik, ale nade wszystko jako znak komunikacyjny. Rozpatrywane w kluczu semiotycznym ujawnia ono bowiem konkretną dialogową funkcję, a we wskazanej formie, jako ustęp tekstu pojmowany w kategoriach reprezentacji i metonimii, tworzy przestrzeń komunikacji międzytekstowej²¹. Tę funkcjonalność

¹⁹ M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Lublin 2004, s. 21; zob. eadem, *O gatunkach wypowiedzi i ich prasowych konkretyzacjach*, „Językoznawstwo” 1(8), 2014, s. 101–103.

²⁰ Cyt. za: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XV, София 1898, ч. III, с. 12.

²¹ Zob. E. Sadzińska, *Kategoria motta we współczesnym literaturoznawstwie*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Rossica” 4, 2011, s. 131–141; zob. też Н.А. Кузьмина, *Эпиграф в коммуникативном пространстве художественного текста*, „Вестник Омского университета” 2, 1997, s. 60–63.

można łączyć także z aktywnością paratekstualną, motto usytuowane na progu tekstu właściwego²², tworzące jego ramę – „paratekstualną przestrzeń”²³, zdaje się mieć charakter właśnie komunikacyjny, występując jako nośnik określonych intencji, informacji, kierunków recepcji i percepcji. Podobnie rzecz się ma z dedykacjami, w przypadku omawianej serii – z inskrypcjami okolicznościowymi (odnoszącymi się do początków piśmiennictwa słowiańskiego i okrągłej rocznicy śmierci Nauma Ochrydzkiego) zawartymi w antologiach powstałych dla upamiętnienia dzieła Braci Sołuńskich i ich uczniów (*Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu, cz. 1: Apostołowie Słowian w dawnej Europie, cz. 2: Apostołowie Słowian w nowożytnej Europie; Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu świętych mężów*). Obie inskrypcje zdradzają potencjał ekspozycyjny i odsyłający, stanowią rodzaj celowego komunikatu, strategii kształtowania odbioru. Odwołując się do ustalonej przez G. Genette’a klasyfikacji i biorąc pod uwagę kryterium przestrzenne, temporalne i substancjalne, godzi się określić motto i dedykację jako: peryteksty – jednostki umieszczone w obrębie tego samego zbioru, co tekst główny; parateksty oryginalne – elementy opublikowane jednocześnie z tekstem zasadniczym oraz parateksty werbalne – cytaty, frazy słowne. Natomiast zważywszy na ich wymiar nadawczo-odbiorczy, można przywołać termin paratekstu allograficznego, wskazującego autorstwo osoby trzeciej, czyli w tym przypadku tłumacza i redaktora, oraz paratekstu publicznego – skierowanego do wszystkich odbiorców. Należy zaznaczyć, że w odniesieniu do motta i dedykacji najmniej precyzyjnym określeniem zdaje się paratekst allograficzny, gdyż obie wymienione formy nie pochodzą ani od autora tekstu głównego, ani od jego wydawcy, lecz zgodnie z definicją od nieskonkretyzowanej osoby trzeciej – w domyśle twórcy przekładu, dlatego może wartościowe byłoby tu dookreślenie na przykład poprzez miano paratekstu autora sekundarnego (tłumacza), co jest oczywiście do rozważenia i zweryfikowania w szerszej perspektywie badawczej.

²² Zob. G. Genette, *Seuils*.

²³ Zob. E. Feliksiak, *Mowa i milczenie motta*, [w:] *Semantyka milczenia*, t. 2, red. K. Handke, Warszawa 2002, s. 90.

Poza tytułem, mottem, dedykacją w antologii istotną rolę odgrywają wszelkie przedmowy (wprowadzenia, słowa wstępne)²⁴, które stanowią omówienie przekładu, jego paratekstualną ramę i obudowę, służą poznaniu treści zawartych w tekstach przeniesionych z systemu kultury wyjściowej do docelowej, a więc stoją na straży odpowiedniego ich odczytania – zrozumienia przez odbiorcę, któremu tłumacz niejednokrotnie z góry przypisuje określone, tj. percepcyjno-poznawcze kompetencje. Nie inaczej jest w przypadku zbiorów składających się na serię zatytułowaną Biblioteka Duchowości Europejskiej, w których zamieszczone zostały obszernie prefacje mające sterować procesem odbioru, tj. prologi o charakterze *stricte* naukowym w formie opracowań, artykułów, przeglądów. Przynoszą one informacje o postaciach i dedykowanych im tekstach lub przez nich napisanych dziełach, koncentrują się głównie na opisie materiału źródłowego i jego kontekstach literackich, kulturowych, historycznych, politycznych, eklezjalnych itd.

W antologii przekładów poświęconych Mikołajowi (*Kult świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*) wszystkie teksty – hagiograficzne, homiletyczne, hymnograficzne i folklorystyczne poprzedza szczegółowe omówienie źródeł oraz rozwoju kultu świętego nie tylko w tradycji prawosławnej, lecz także w łacińskim kręgu kulturowym. W zbiorze dzieł dedykowanych Benedyktowi (*Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu*) zamieszczono obszernie opracowanie na temat postaci świętego, jego kultu na obszarze chrześcijaństwa zachodniego i wschodniego, najważniejszych utworów łacińskich i cerkiewnosłowiańskich, a także fenomenów kulturowych skoncentrowanych na tej wybitnej postaci. Z kolei tom prezentujący piśmienniczą działalność Franciszka Skoryny (*Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*) został opatrzony wstępem traktującym o życiu i aktywności tego mało znanego biblisty, tłumacza, edytora i hymnografa, działacza łączącego dwie tradycje, dwa wielkie kręgi kulturowe. Ta przyjęta konwencja omówienia dzieł

²⁴ B. Tokarz, *Spotkania...*, s. 174.

prezentowanych w polskim przekładzie, forma poprzedzającego wywodu naukowego została utrzymana także w kolejnych tomach antologicznych, przy czym uległa ona znaczącemu rozbudowaniu. Wybór tekstów hagiograficznych, hymnograficznych, legend i podań ludowych opowiadających o losach uczniów Braci Sołuńskich (*Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu świętych mężów*) zapowiada aż pięć rozpraw naukowych autorstwa polskich i zagranicznych paleoslawistów, w których poruszone zostały kwestie dotyczące samego korpusu tekstologicznego, obecności tytułowych siedmiu mężów w greckiej i słowiańskiej tradycji literackiej, sztukach pięknych oraz w przestrzeni kultury ludowej. Natomiast ostatnia dwutomowa edycja polskich przekładów dzieł ułożonych przez samych Apostołów Słowian oraz kompozycji upamiętniających ich misję (*Święci Konstantyn-Cyryl i Metody – patroni Wschodu i Zachodu, cz. 1: Apostołowie Słowian w dawnej Europie, cz. 2: Apostołowie Słowian w nowożytnej Europie*) obejmuje największą liczbę opracowań przygotowanych przez wybitnych badaczy wywodzących się z ośrodków polskich, włoskich i bułgarskich. W tej obszernej antologii zawarto wiele tekstów słowiańskich i łacińskich, których lekturę umożliwiły właśnie takie prefacyjne omówienia dotyczące problematyki źródeł, rozwoju i recepcji tradycji cyrylo-metodejskiej na rozległym obszarze Europy średniowiecznej i nowożytnej.

Zamieszczone we wszystkich bez wyjątku wydaniach introdukcje, posiadające chyba najbardziej perswazyjny charakter, pełniące funkcję kluczy w procesie odczytu – odbioru materiału zasadniczego, składają się na szeroko pojęte działanie paratekstualne, każdą z nich można bowiem definiować w kategoriach paratekstu wedle przyjętych kryteriów przestrzennych, temporalnych, substancjalnych oraz pod względem funkcji nadawczo-odbiorczych. W tym sensie przedmowa wraz z tytułem, mottem i dedykacją tworzy wspólną grupę jednostek tekstowych okalających tekst główny, elementów pomocniczych, bez których ten pozostawałby mniej lub bardziej, tudzież całkowicie, nieczytelny kulturowo – niezrozumiały dla odbiorcy w stopniu pożądanym przez nadawcę (tłumacza w roli prezentera

i krytyka literatury obcej). W tym miejscu warto postawić także pewien postulat rozróżnienia, poszerzenia problematyki systematyzacji, co w dywagacjach nad przekładem byłoby użyteczne, zmniejszałoby ryzyko unifikującej klasyfikacji odmiennych wszak od siebie gatunków paratektowych, takich jak: tytuł, motto, dedykacja i przedmowa. Otóż korzystne wydaje się ich dokładniejsze uporządkowanie, zaszeregowanie w podgrupy, a tym samym dookreślenie ich statusu i funkcji. Godzi się więc zastanowić nad podziałem paratektów ze względu na ich umiejscowienie, mniej i bardziej rozbudowaną strukturę, nad wprowadzeniem na przykład wskaźnika pozycjonowania, wyznacznika mikro i makro lub jeszcze innej precyzyjniejszej reguły segregacji. Punktem wyjścia czy też bodźcem do dalszych rozważań na ten temat może być choćby dawno już sformułowana przez Urpo Kovalę typologia paratektów w kontekście przekładu. Należy dodać, że ten fiński badacz zaproponował takie kategorie, jak paratekt skromny, komercyjny, informacyjny, ilustracyjny²⁵. W tym zakresie również przydatna mogłaby się okazać propozycja Philippe'a Lane'a, wyrosła na gruncie Genette'owskiej koncepcji, koncentrująca się na wybranych elementach strategii paratekstualnej, a mianowicie na perytekście edytorskim i jego aspekcie społecznym²⁶. Obie propozycje sprawiają wrażenie interesujących, chociaż jak wszelkie tego typu teoretyczne projekty wymagają szerszej weryfikacji, pogłębionej naukowej refleksji w odniesieniu do przekładu, co akurat w niniejszych rozważaniach, z racji limitów objętościowych, musi pozostać wyłącznie w sferze postulatycznej.

Wymienione formy nie są jedynymi przejawami aktywności paratekstualnej w omawianych antologiach przekładów. Oprócz nich znajdują się tam bowiem wszelkiego rodzaju epilogi, komentarze, przypisy, ilustracje, słowniki terminologiczne, wykazy bibliograficzne, których status i funkcja są identyczne – egzystując wokół tekstów właściwych, służą poszerzeniu i wzbogaceniu instrumentarium

²⁵ Zob. szerzej U. Kovala, *Translation, Paratextual Mediation and Ideological Closure*, „Target. International Journal of Translation Studies” 8, 1, 1996, s. 119–147.

²⁶ Zob. szerzej P. Lane, *La périphérie du texte*, Paris 1994.

odbiorczego, pogłębieniu czy (roz)budowaniu kompetencji odbiorcy. Dostrzegając ich wartość i swoistą jedność w sensie tworzywa obudowującego materiał zasadniczy, należy zwrócić szczególną uwagę na zakończenia (posłowia), w określony sposób korespondujące z partiami poprzedzającymi (przedmowami, wprowadzeniami). Mowa tu o zawartych w nich bezpośrednich wypowiedziach tłumaczy i redaktorów, czyli takich, w których *expressis verbis* ujawnione zostały cele, dążenia, oczekiwania, sformułowane zapowiedzi, uzasadnienia wyboru oraz wprowadzone uwagi natury technicznej. Z pewnością nadrzędnie obie formy paratekstowe stanowią początkową i końcową część ramy – obudowy przekładów, natomiast niejednokrotnie właśnie na poziomie deklaracji autorów i redaktorów tłumaczeń można zauważyć silne wzajemne powiązania tych paratekstów. Nierzadko związki takie uwidaczniają się pomiędzy paratekstami zamieszczonymi w następujących po sobie antologiach, składających się na całą serię. Dobrym przykładem jest swego rodzaju intertekstualna zależność – gra pomiędzy posłowiem w zbiorze poświęconym św. Mikołajowi i w tomie dedykowanym św. Benedyktowi, co ma sprzyjać wykazaniu ciągłości edycji. W pierwszej antologii zakończenie, prócz treści merytorycznych i komentarza podsumowującego, zawiera oświadczenie o powołaniu cyklu wydawniczego i zapowiedź pokrótce charakteryzującą planowane zbiory; natomiast w drugiej następuje nawiązanie, a w zasadzie powtórzenie i potwierdzenie deklarowanych działań. Zachodzi tu więc zjawisko podwójne, jakim jest z jednej strony swego rodzaju intertekstualne powiązanie, z drugiej zaś – swoiście pojmowany paratekstualny zabieg, noszący znamiona aktu wyprzedzającego czy też paratektu określanego jako wcześniejszy – opublikowanego przed wydaniem tekstu głównego.

Biorąc pod uwagę wymienione przedtem jednostki paratekstowe wypada uwzględnić także rolę, jaką w założeniu tłumaczy i redaktorów mają odgrywać pomniejsze elementy, takie jak słowniki terminów literackich, kulturowych, liturgicznych, teologicznych, antroponimów, toponimów i innych. W pierwszej kolejności służą one deszyfracji,

poznaniu, przyswojeniu treści utworów przełożonych na język polski, a więc wprowadzonych w tzw. docelowy i odmienny system.

Konieczność uwzględnienia „horyzontu oczekiwań” odbiorcy oraz jego wiedzy wynika z przynależności do odmiennej wspólnoty językowo-kulturowej nadawcy wyjściowego (autora) i odbiorcy docelowego. Jeśli doświadczenia kulturowe oraz posiadana wiedza kulturowa są zbyt odmienne, wówczas tłumacz za pomocą odpowiedniej strategii może przybliżyć odbiorcy kulturę wyjściową²⁷.

Ową przyjętą strategią jest tu właśnie konkretny aparat, na który składają się słowniki stanowiące przystępne objaśnienia do tekstów trudnych w odbiorze, wymagających zarysowania odpowiedniego tła. W takie intencjonalne działanie wpisują się też inne posunięcia, jak na przykład

zabieg amplifikacji (rozszerzenie tekstu o nowe elementy) lub tłumaczenie wyjaśniające (jako sposób uzupełnienia brakującego ekwiwalentu) w formie objaśnienia w tekście lub przypisu. W ten sposób w przekładzie zachowane zostaną elementy obce względem kultury docelowej, a język „opisze” nową rzeczywistość²⁸.

Objaśnienia w tekście lub przypisy również zaliczane do paratekstów, pochodzące od autorów sekundarnych i pozostające w granicach tego samego woluminu, co teksty główne, stanowią użyteczne, doceniane przez większość przekładoznawców narzędzia przekazu i odbioru. Jako takie umożliwiają one tłumaczowi włączenie do procesu odbiorczego niezbędnych wyjaśnień i uzupełniających komentarzy, ułatwiających zrozumienie odmienności, obcych, nieznanymi elementami mających wpływ na poprawne odczytanie treści zawartych w tekstach przełożonych z innego języka, nierzadko

²⁷ A. Majkiewicz, *Wybrane zagadnienia przekładu i ich użyteczność w glotto-dydaktyce*, [w:] *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achteulik, J. Tambor, Katowice 2007, s. 258.

²⁸ *Ibidem*.

pochodzących z innego systemu czy kręgu kulturowego. Podobnie jak reszta paratekstów – tytuł, motto, dedykacja, przedmowa, posłowie, ilustracje, słowniki terminologiczne, wykazy bibliograficzne – przypisy wciąż są przedmiotem refleksji, a nawet żywej dyskusji, głównie w kontekście ich klasyfikacji. Rzecz dotyczy zwłaszcza definiowania ich jako gatunków paratekstowych lub metatekstowych²⁹, przy czym należy zastrzec, iż taka dysputa toczy się najczęściej w odniesieniu do innych dziedzin, rzadziej dotyczy samego przekładownawstwa. Jednak wyrosła na gruncie literaturoznawczym refleksja na temat paratekstów zdaje się przydatna także w rozważaniach translatologicznych, przede wszystkim jeśli chodzi o same przypisy podniesione do rangi nośników ważnych informacji i przejawów obecności tłumacza (autora sekundarnego), ukazywane w kategoriach specyficznej gry z czytelnikiem.

Przynajmniej od początku ubiegłego wieku pisarze i poeci wykorzystują przypis jako pole gry z czytelnikiem. Tendencja ta – zmuszająca odbiorcę do dzielenia uwagi pomiędzy tekst główny i poboczny – ułatwiła rozwój tzw. literatury protohipertekstowej, a następnie hipertekstowej, bazującej na komputerowej sieci łączy, pomiędzy którymi przenosi się czytelnik. Dowartościowanie przypisu to nie tylko domena literatury pięknej – podobną tendencję można zauważyć w ostatnich latach w przekładach literackich (i nie tylko takich), w których uwagi tłumacza przypominają o jego obecności lub zapraszają czytelnika do gry. Można uznać, że twórcy przekładu nie dbają o pozostanie niewidocznymi, ale wchodzą w rolę jawnych współautorów³⁰.

²⁹ Zob. np. I. Loewe, *Gatunki paratekstowe...*, s. 73–78; zob. też H. Markiewicz, *O cytatach i przypisach*, Kraków 2004; idem, *Świetność i zmierzch przypisów historycznoliterackich*, [w:] *Dzieło literackie i książka w kulturze. Studia i szkice ofiarowane Profesor Renardzie Ocieczek w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. I. Opacki, B. Mazurkova, Katowice 2002, s. 481–492; B. Witosz, *Przypis w tekście literackim jako jeszcze jeden sposób gry z konwencją*, [w:] *Konteksty*, red. E. Jędrzejko, R. Piętkowa, Katowice 1995, s. 87–97.

³⁰ W. Sztorc, *Przypisy tłumacza w świetle teorii literatury hipertekstowej*, „Między Oryginałem a Przekładem” 32: *Teoria tłumaczenia czy teorie tłumaczeń*, 2016, s. 122.

Tak zdefiniowany przypis występuje w omawianych tu antologiach, jego wysoka frekwencja jest ewidentnym rezultatem świadomego działania tłumacza, ujawnienia samego siebie i przyjęcia odpowiedzialności za właściwy odbiór dzieła przełożonego, wykazania troski o zbliżenie horyzontu rozumienia odbiorcy prymarnego i sekundarnego. Status przypisu bliski jest pozycji paratekstu allograficznego towarzyszącego przekładowi, a jego podstawową funkcją – przywołując opinię Elżbiety Skibińskiej – jest odtworzenie oryginału w nowym, czasem zupełnie odmiennym kontekście kulturowym, historycznym, literackim, historycznoliterackim, językowym³¹. W ten sposób opatrzone licznymi komentarzami (zwykle w formie heterogenicznych przypisów) przekłady dzieł dawnych stają się dla czytelnika lekturą przystępną, za ich pośrednictwem otrzymuje on bowiem objaśnienia dotyczące specyfiki korpusu źródłowego, miejsca i czasu powstania oraz autorstwa prezentowanych zabytków piśmienniczych, a także uszczegółowienia na temat postaci, wydarzeń, zjawisk, strukturalnych aspektów tekstów oraz wykładnie znaczenia obcych terminów, niespotkanych dotąd konstrukcji i fraz słownych, nazw własnych itp.

Na koniec warto choćby zasygnalizować znaczenie jeszcze dwóch innych przejawów paratekstualnej aktywności tłumacza, form występujących jako stałe i obligatoryjne w całej serii Biblioteka Duchowości Europejskiej, a mianowicie ilustracji i rejestrów bibliograficznych. Zasadniczą ich funkcją jest suplementacja odbioru tekstów głównych, w pierwszym przypadku mowa o uzupełnieniu w aspekcie intersemiotycznym, o swoistej ekwiwalentności, pobudzeniu u czytelnika dodatkowych receptorów, czyli zdolności rozpoznania i referencji treści na poziomie słowa i obrazu; natomiast w drugim chodzi o dopełnienie poprzez specyfikację – potencjalne wyjście poza prezentowany zbiór w celu poszukiwań dodatkowych, zwykle fachowych informacji. Oczywiście

³¹ E. Skibińska, *O przypisach tłumacza...*, s. 8.

obie te formy paratekstowe są ukierunkowane czy też dedykowane konkretnie zaprojektowanemu odbiorcy, któremu przypisywane są kompetencje wysoko specjalistyczne, choć plastyczne egemplifikacje – jako dopełnienia przekazu literackiego bądź narzędzia wydobywania sensu trudno uchwytnego w ekspresji językowej – mogą służyć także niewyspecjalizowanemu czytelnikowi.

* * *

Poczyniona refleksja o paratekstach na podstawie jednej wybranej serii oczywiście nie może pretendować do miana wyczerpującego opisu zagadnienia, a ma jedynie szansę wpisać się w szerszą dyskusję, co wydaje się tyleż wartościowe, ileż niewystarczające, stawiające bowiem badacza na progu obszaru wymagającego kolejnych żmudnych eksploracji oraz wnikliwych przemyśleń. Jednakże nawet ten dość ogólny czy pobieżny zarys problemu ujawnia i potwierdza obecne w dyskursie naukowym ustalenia dotyczące użyteczności, wysokiej funkcjonalności paratektu w procesie translacji dzieł literackich, w szeroko zakrojonych działaniach włączenia przekładu w przestrzeń kultury docelowej i zagwarantowania mu tam możliwie pełnej – pożądanego przez tłumacza (autora sekundarnego) – recepcji, zapewnienia mu przyjęcia choćby zbliżonego do odbioru prymarnego, tj. upodobnienia do procesu, jaki miał miejsce w obszarze kultury wyjściowej. Należy podkreślić, że zaproponowany przegląd wraz z krótkim omówieniem stanowi rodzaj rekonesansu badawczego, którego owocem jest nie tylko wstępna prezentacja, lecz także zawarty na marginesie swoisty raport na temat pewnych trudności definicyjnych, nieścisłości klasyfikacyjnych, które należałoby w przyszłości rozwiązać lub przynajmniej w pewnym stopniu zniwelować. Konkluzją natomiast niechaj będzie stwierdzenie aktualności, wysokiej zastosowalności i przydatności, pomimo iż w pewnych przypadkach nie dość precyzyjnej, klasyfikacji paratektów narysowanej onegdaj przez Gérarda Genette'a; nade wszystko zaś ich

korzystnego oddziaływania w procesie recepcji przekładu, zwłaszcza jeśli chodzi o ich służebną funkcję wobec dzieł dawnych, które dla współczesnego odbiorcy stanowią materię o wysokim stopniu trudności, a przez to wymagającą odpowiednich instrukcji odczytania, rozumienia, poznania.

Pomoce naukowe i opracowania leksykograficzne

O tym, iż przekład każdego tekstu literackiego jest procesem tyleż odtwórczym, co twórczym, wymagającym dużego wysiłku intelektualnego i kompetencji językowych (o samej wadze takiego przedsięwzięcia w rozpowszechnianiu dziedzictwa kulturowego już nie wspominając), nie trzeba przekonywać nikogo, kto choć raz miał do czynienia ze sztuką tłumaczenia. Szczególnie skomplikowany wydaje się przekład tekstów z języków martwych (albo przynajmniej nieużywanych w codziennej komunikacji) – do takich bez wątpienia można zaliczyć język (staro/nowo)cerkiewnosłowiański, z którym w Polsce styczność ma stosunkowo niewielki odsetek ludności. Stopień opanowania takiego języka w dużej mierze zależy oczywiście od wytrwałości, determinacji i predyspozycji osoby uczącej się, jednak byłby on znikomy bez odpowiednich pomocy dydaktycznych tworzonych na potrzeby specjalistycznej oferty edukacyjnej¹. Ta ostatnia jest związana głównie z ośrodkami akademickimi

¹ W samym opracowaniu i towarzyszącym mu wykazie autorzy skupiają się na podręcznikach/skryptach/słownikach, które są (lub mogą być) wykorzystywane w dydaktyce szkoły wyższej. Poza obszarem zainteresowań pozostaje natomiast popularna oferta publikacyjna skierowana do odbiorców używających języka (s/n)cs.

prowadzącymi kierunki filologiczne o profilu sławistycznym (także polonistycznym i rusycystycznym). Wraz z rozwojem badań historyczno-porównawczych w Europie w obrębie sławistyki na przełomie XIX i XX w. również w Polsce wzrosło zainteresowanie językiem scs. jako pierwszym literackim językiem Słowian i kurs tegoż został wprowadzony do programów nauczania na filologiach ukierunkowanych głównie (choć nie wyłącznie) na południe i wschód Słowiańszczyzny. Schyłek XX i początek XXI w. w tym zakresie charakteryzuje się tendencją przeciwną – badania historycznojęzykowe stają się w Polsce (i nie tylko) coraz mniej popularne, czego wymiernym rezultatem jest wciąż postępująca redukcja tego typu przedmiotów w aktualnych programach nauczania na wskazanych wcześniej kierunkach filologicznych. I choć silne ograniczenie dotknęło również pozostający w sferze naszych zainteresowań język scs., ciągle jeszcze jego podstawy są wykładane na uczelniach wyższych – tym samym zapotrzebowanie na materiały dydaktyczne jest nadal aktualne.

Ponieważ w kontekście realizowanego projektu problem nauczania języka scs. jest kwestią istotną, gdyż to na jego znajomości opiera się cały przysły warsztat tłumacza, warto dokonać prezentacji wybranych polskojęzycznych podręczników oraz słowników i leksykonów tego języka², zwracając przy tym uwagę na ich najważniej-

w codziennej praktyce religijnej. Ciekawym i specyficznym przykładem może być m.in. publikacja: M. Kapłanow, *Старославянский без тайн. Starosłowiański bez tajemnic*, Białystok 2009, zawierająca podstawowe informacje o alfabecie oraz sposobie czytania i akcentowania wyrazów cerkiewnosłowiańskich (bez systematycznego wykładu gramatyki), co umożliwi lepsze zrozumienie modlitw, a tym samym zasad wiary staroobrzędowców mieszkających w Polsce. Prac takich, odpowiadających przede wszystkim potrzebom polskich prawosławnych i unitów, jest z pewnością więcej.

² Końcowy wykaz publikacji nie zawiera wyborów tekstów oryginalnych, chociaż niektórzy autorzy podręczników zadbali też o przygotowanie chrestomatii ze słowniczkami, które, jako materiały dodatkowe, mogą być pomocne w procesie dydaktycznym, np. S. Słoński, *Wybór tekstów starosłowiańskich (starobułgarskich)*, Lwów 1926; wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa 1952; *Chrestomatia słowiańska, cz. I: Teksty południowo-słowiańskie ze słowniczkami*, red. T. Lehr-Spławiński, Kraków 1949 [teksty w opracowaniu F. Sławskiego].

sze cechy ułatwiające bądź utrudniające proces dydaktyczny (i – docelowo – translatorski). Na potrzeby niniejszego artykułu bardziej szczegółowym opisem objęto z jednej strony publikacje najstarsze (z XIX i początków XX w.) i choćby dlatego dzisiaj może już nieco zapomniane, a z drugiej – najpopularniejsze prace powojenne. Mimo że bliższa charakterystyka tych ostatnich, powszechnie znanych, na pierwszy rzut oka może wydawać się zbędna, to właśnie ich przydatność w procesie dydaktycznym wymaga uwzględnienia ich w tym opracowaniu.

* * *

Najstarszą publikacją o charakterze podręcznikowym, do jakiej udało się dotychczas dotrzeć podczas prac nad projektem, jest dostępna tylko w nielicznych bibliotekach *Grammatyka języka starosłowiańskiego: iakiego Sławianie obrządek grecki wyznający w księgach swych cerkiewnych używają* ks. A.D.³ z Waławy, wydana w Przemyślu w 1837 r. Z autorskiej wzmianki w *Przedmowie* do wydania wnioskować można, iż jest to pierwszy tego typu podręcznik w języku polskim⁴, napisany w oparciu o gramatyki cerkiewnosłowiańskie

³ Poszukiwania biobibliograficzne pozwoliły ustalić, iż pod tymi inicjałami kryje się Antoni Dobrzański (Dobrianski/Dobrianskij, 1810–1877), unicki proboszcz, historyk i teolog, a także nauczyciel języka starosłowiańskiego w przemyskim seminarium. Więcej danych na temat jego życia i twórczości można znaleźć w *Polskim Słowniku Biograficznym* (t. V, Kraków 1939–1946, s. 265–266) oraz w *Bibliografii Estreichera*, zob. Elektroniczną Bazę Bibliografii Estreichera (K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. IV, wyd. 2, nowe, Kraków 1966, s. 207), <http://www.estreicher.uj.edu.pl/xixwieku/indeks/56121.html> [dostęp: 30.05.2021]; ks. Dobrzańskiemu została poświęcona również odrębna monografia: Б.А. Дѣдицкій, *Антоній Добрянскій – его жизнь и дѣятельность въ галицкой Руси*, Львов 1881.

⁴ Dotychczasowe kwerendy nie doprowadziły do odnalezienia innych polskojęzycznych podręczników do nauki języka (s/n)cs. wydanych w XIX w., niewykluczone jednak, iż podobne inicjatywy mogły być podejmowane również w innych ośrodkach unickich i prawosławnych.

Melecjusza Smotryckiego, Avrama Mrazovicia, Josefa Dobrovskiego i Michaila Lučkaja⁵, bazujący przede wszystkim na języku XVII- i XVIII-wiecznych ksiąg cerkiewnych (z nielicznymi uzupełnieniami z okresów wcześniejszych). Podstawowym celem stworzenia tej gramatyki było „uczynić mowę cerkiewną dla każdego mówiącego po polsku przystępną i zrozumiałą, lecz mowę, jaką w księgach cerkwi wschodniej za naszych posiadamy czasów”⁶.

Podręcznik składa się z trzech zasadniczych części, podzielonych na mniejsze partie tekstu. Część pierwsza obejmuje podstawowe zagadnienia dotyczące fonetyki i grafii języka cerkiewnosłowiańskiego. Część druga poświęcona jest odrębnym częściom mowy (rzeczownikom, przymiotnikom, liczebnikom, zaimkom, czasownikom, przyimkom, przysłówkom, spójnikom i wykrzyknikom), gdzie teoretycznemu – mniej lub bardziej obszernemu – opisowi poszczególnych zagadnień towarzyszą wzory odmian (odbiegające nieco pod względem form od opisów współczesnych) i przykłady użycia konkretnych wyrazów. Część trzecia natomiast zawiera omówienie wybranych zagadnień składniowych – związków zgody i rzędu oraz szyku wyrazów. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż gramatyka ta została napisana na podstawie ówczesnego stanu wiedzy autora niefilologa, dlatego – z punktu widzenia dzisiejszego stanu badań

⁵ Na przykład: М. Смотрицкий, *Грамматика Славенския прѣвильное Сѣнтагма*, Евъе 1619; А. Мразовић, *Руководство к славенстѣй граматициѣ*, Беч 1794; J. Dobrovský, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae 1822 (zob. też tłum. na język rosyjski: И. Добровский, *Грамматика языка славянского по древнему наречию*, Санкт-Петербург 1833); M. Lutskaý, *Grammatica Slavico-Ruthena*, Budae 1830 (zob. też tłum. na język ukraiński: М. Лучкай, *Грамматика словяно-руська*, в 2-х кн., упоряд., передм., прим. П.М. Лазинець, Київ 1989). Trzeba zaznaczyć, że A. Dobrzański nie podaje dokładnych danych bibliograficznych, więc obecnie można tylko przypuszczać, że korzystał z tych właśnie prac (niektóre z nich, jak chociażby słynna gramatyka Smotryckiego, miały kilka różniących się od siebie wydań).

⁶ A.D. [Antoni Dobrzański] z Walawy, *Przedmowa*, [w:] idem, *Grammatyka języka starosłowiańskiego: iakięgo Sławianie obrządek grecki wyznający w księgach swych cerkiewnych używają*, Przemyśl 1837 (w wydaniu brak numeru strony).

– zawiera ona szereg nieścisłości zarówno terminologicznych, jak i metodologicznych, które wymagałyby dodatkowego komentarza. Naszym celem w tym miejscu nie jest jednak ocena merytoryczna opracowania, które z powodzeniem może stać się przedmiotem odrębnej analizy.

Spośród XX-wiecznych pomocy dydaktycznych służących nauczaniu języka (s/n)cs. w szkołach wyższych pierwszą znaną (1903) i wartą odnotowania są *Wykłady gramatyki języka starosłowiańskiego (starocerkiewnego)* Jana Łośa w formie powielanego rękopisu w dwóch częściach. Część pierwsza pracy poświęcona jest fonetyce (przy czym punkt wyjścia do dalszych rozważań na temat konkretnych procesów fonetycznych poświadczonych w języku i opisywanych również w późniejszych opracowaniach innych autorów stanowi omówienie podstawowych zasad z zakresu antropofoniki jako nauki o powstawaniu dźwięków języka, a następnie – charakterystyka spółgłoskowego i samogłoskowego systemu prasłowiańskiego w porównaniu z systemem „praaryoeuropejskiej”, jak ją nazywa Łoś, wspólnoty językowej). Część druga, poświęcona morfologii, zawiera charakterystykę języków fleksyjnych, podstawowe zagadnienia dotyczące morfologicznej budowy wyrazów i procesów absorpcyjnych zachodzących w ich obrębie oraz wybrane informacje z zakresu słowotwórstwa. Analiza wyrazów prostych prowadzi do dość obszernego wykładu o starosłowiańskich tematach w obrębie wyrazów niepo pochodnych i pochodnych (wzbogacanego miejscami o materiał z „praarjoeuropejskiego” (*sic!*) oraz języków współczesnych, zwłaszcza z polszczyzny), uzupełnionego o pochodzenie i charakterystykę „stu kilkudziesięciu”, jak wspomina sam autor⁷, prasłowiańskich sufiksów (również w kontekście innych języków), którego podstawę metodologiczną stanowi rozbudowana klasyfikacja F. Miklosicha: „Pierwsze podwaliny klasyfikacji dał Miklosich w II gim tomie swej gramatyki porównawczej języków słowiańskich, ale klasyfikacja

⁷ J. Łoś, *Wykłady gramatyki języka starosłowiańskiego (starocerkiewnego)*, cz. 2: *Morfologia*, Kraków 1903 [rękopis powielany], s. 128.

jego jest nie dość szczegółowa a nadto znajdujemy w jego pracy dość znaczną liczbę omyłek. Główne zasady klasyfikacji Miklosicha zachowamy, rozwijając je tylko szerzej⁸. Po przeglądzie sufiksów, klasyfikowanych dwojako (najpierw według występujących w nich spółgłosek, a potem samogłosek) następuje komentarz dotyczący ich znaczenia. Ostatnim zagadnieniem, na którym koncentruje się uwaga autora tego opracowania, są wyrazy złożone (zestawienia, zrosty, złożenia z tematem czasownikowym oraz z prefiksami).

Do najwcześniejszych kompleksowych i uniwersalnych typowych podręczników do gramatyki języka scs. można zaliczyć bez wątpienia podręczniki autorstwa wspomnianego już wyżej J. Łosia (w opinii późniejszych badaczy pozycję najczęściej używaną w polskiej dydaktyce akademickiej okresu międzywojennego⁹), Tadeusza Lehra-Spławińskiego i Henryka Ułaszyna, wszystkie powstałe w latach 20. XX w.

W *Gramatyce starosłowiańskiej* J. Łosia (Lwów 1922) materiał został wyłożony w trzystu sześćdziesięciu jeden rozdziałach (paragrafach) i obejmuje: fonetykę (w tym relacje scs. względem prasłowiańskiego i wspomnianego już we wcześniejszym jego opracowaniu „praarjoeuropejskiego”), morfologię (deklinacje, koniugacje, wyrazy nieodmienne) oraz składnię (wyrazy proste i złożone, wyrażenia syntaktyczne, konstrukcje, czasownik i formy nieodmienne, rodzaje zdań, równoważniki i in.). Zasadniczy materiał gramatyczny został poprzedzony krótkim wstępem dotyczącym okoliczności powstania głągolicy i cyrylicy oraz biblijnych przekładów cyrylo-metodejskich, a także wyszczególnieniem źródeł – głągolickich i cyrylickich zabytków kanonu. Teksty (zazwyczaj pojedyncze zdania) scs. podane są w tej publikacji w transliteracji łacińskiej (zabieg stosowany często również w wielu późniejszych publikacjach), niekiedy z paralelami/

⁸ Ibidem, cz. 2, s. 27–28. W omawianym podręczniku nie ma odsyłacza bibliograficznego; chodzi tu oczywiście o drugi tom najważniejszego dzieła F. Miklosicha: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Bd. 2, Wien 1875.

⁹ Por. S. Słoński, *Przedmowa*, [w:] idem, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa 1950.

źródłami greckimi i polskim przekładem (np. za Biblią w tłumaczeniu ks. J. Wujka). Zapewne dla łatwiejszego przyswojenia materiału gramatycznego praca zawiera paradygmaty odmian określonych części mowy, brak w niej jednak większych fragmentów/całości tekstów scs. oraz słownika.

Podręcznik T. Lehra-Spławińskiego (Poznań 1922–1923) składa się zasadniczo z czterech części (*Wstęp, Głosownia, Morfologia, Dodatek*). We *Wstępie* omówione zostało pochodzenie języka scs. i jego znaczenie dla filologii słowiańskiej, alfabety oraz „głagolskie” i „cyrylskie” zabytki piśmiennictwa. W dalszej części pracy następuje charakterystyka scs. samogłosek i spółgłosek oraz ich stosunku do systemu prasłowiańskiego i praindoeuropejskiego. Kolejny rozdział (*Morfologia*) autor rozpoczyna od podziału rzeczowników na pięć typów deklinacyjnych ze względu na „zakończenia poszczególnych przypadków”¹⁰, a następnie podaje przykłady odmian konkretnych wyrazów, wskazując w odrębnych komentarzach na zmiany zachodzące w poszczególnych typach odmiany. W dalszej części opisuje kolejno deklinację zaimków (osobowych i nieosobowych), przymiotników (niezłożonych i złożonych) wraz ze sposobami ich stopniowania oraz liczebników (głównych, porządkowych i zbiorowych). Po opisie systemu imiennego następuje charakterystyka systemu werbalnego. Podziałowi na trzy zasadnicze koniugacje towarzyszy wyróżnienie w każdej z nich odrębnych klas, w ramach których występuje jeszcze dodatkowy podział na grupy. Dopiero w obrębie grup wskazywane są konkretne przykłady form czasownikowych i odmian (*praesens, imperativus, imperfectum, aoristus* – asygmataczny, sygmataczny I i sygmataczny II). Poza typami koniugacyjnymi omówiono również kilka czasowników nieregularnych. Po wzorach odmian następuje charakterystyka budowy i pochodzenia niezłożonych i złożonych form czasów gramatycznych, a całość podręcznika uzupełnia przegląd nieodmiennych części

¹⁰ T. Lehr-Spławiński, *Morfologia*, [w:] idem, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Poznań 1922–1923, s. 34.

mowy – przysłówków, „prepozycji” (przyimków i prefiksów), spójników oraz partykuł. Na końcu podręcznika znajduje się tabela zawierająca scs. alfabety (głagolicę i cyrylicę) uzupełnione o głagolicę chorwacką, wartość cyfrową cyrylicy oraz zasady transkrypcji zastosowane w pracy.

Opracowanie Ułaszyna (Lwów 1928) przeznaczone jest, jak wspomina w *Przedmowie* sam autor, do samodzielnej nauki gramatyki scs. („elementarny samouczek”¹¹) i składa się z dwóch części. Część pierwsza, teoretyczna, zawiera wstępne informacje o języku, alfabetach i zabytkach scs. oraz wiadomości z zakresu jego systemu fonetycznego, morfologicznego oraz składniowego, napisane dość przystępnym językiem; część druga zawiera wybór ćwiczeń (z kluczem), odpowiadających treściowo paragrafom z części gramatycznej, oraz, co wydaje się istotne, dość obszerny (nawet w porównaniu z późniejszymi podręcznikami), choć nieco jednorodny wybór tekstów do samodzielnego czytania¹² podany w transkrypcji cyrylickiej (normalizowanej i nienormalizowanej; przy czym teksty nienormalizowane publikowane są jeszcze raz z rozwiązaniem skrótów) oraz słownik scs.-polski o układzie alfabetyczno-gniazdowym.

* * *

Po 1945 r. na polskim rynku wydawniczym ukazało się kilkanaście podręczników do nauki scs., z których kilka bez wątpienia należałoby wyróżnić jako szczególnie popularne i „sprawdzone” w procesie nauczania licznych roczników studentów. Wszystkie wydania, choć reprezentują różne podejścia metodyczne, mają w zasadzie dość podobną strukturę: oprócz wiadomości o samym systemie języka scs. (odnoszących się do płaszczyzny fonetycznej/fonolo-

¹¹ H. Ułaszyn, *Przedmowa*, [w:] *Język starocerkiewnosłowiański. Zarys gramatyki. Ćwiczenia. Teksty. Słownik*, Lwów 1928, s. IV.

¹² Wyimki z *Kodeksu Zografskiego* (oraz jeden fragment z *Kodeksu Mariańskiego*), głównie (ale nie wyłącznie) z Ewangelii według św. Mateusza.

gicznej, morfologicznej i – rzadziej – syntaktycznej) oraz – w wybranym zakresie – o relacjach języka scs. względem języka prasłowiańskiego, zawierają charakterystykę działalności Świętych Braci Cyryla i Metodego oraz związanych z nimi początków piśmiennictwa słowiańskiego (ze szczególnym uwzględnieniem misji wielkomorawskiej), a także podstawowe dane o najstarszych zabytkach kanonu¹³. Dla łatwiejszego przyswojenia materiału gramatycznego większość podręczników zawiera paradygmaty odmian poszczególnych części mowy (często w transkrypcji/transliteracji łacińskiej), jak również – oprócz fragmentów poddawanych analizie w toku wykładu – umieszczony na końcu wybór tekstów do samodzielnej pracy, co daje możliwość praktycznego zastosowania i sprawdzenia nabytej wiedzy.

Oryginalne teksty scs., które autorzy podręczników proponują studentom, to zazwyczaj z jednej strony wyimki z zabytków kanonu (fragmenty zabytków głągolicznych podawane są zazwyczaj w transliteracji cyrylicy), z drugiej – teksty z zabytków późniejszych, do XVI–XVII w., reprezentujące różne redakcje języka. Studenci w toku zajęć mają więc możliwość zapoznania się z fragmentami m.in.: *Kodeksów Zografskiego i Mariańskiego*, *Mszału Kijowskiego*, *Psałterza i Modlitewnika Synajskiego*, *Fragmentów Cloza*, *Księgi Sawy*, *Kodeksu Supraskiego*, a także *Ewangeliarza Ostromira* czy *Żywotów obszernych Konstantina-Cyryla i Metodego*. Spośród tych tekstów, zarówno normalizowanych, jak i przytaczanych w postaci faksymiliów

¹³ Oczywiście, zasób zawartych w nich informacji i sposób ich przedstawienia bezspornie uwarunkowany jest stanem badań nad opisywanym zagadnieniem, kompetencjami autora i specyfiką potencjalnego użytkownika, np. studenta określonej filologii. Z założenia bowiem podręcznik skierowany do młodych ludzi studiujących w systemie stacjonarnym filologię bułgarską lub rosyjską ciągle jeszcze (pomimo postępującej marginalizacji przedmiotów historycznojęzykowych) powinien być inaczej skomponowany niż skrypt dla osób studiujących niestacjonarnie np. filologię polską. Dla studentów filologii rosyjskiej powstały w Polsce także rosyjskojęzyczne pomoce naukowe, m.in. podręcznik (ze stroną tytułową w języku polskim): T. Rott-Żebrowski, W. Skukowski, *Gramatyka języka starosłowiańskiego: z ćwiczeniami dla rusycystów*, Olsztyn 1986; wyd. II, rozszerz., Lublin 1988.

z oryginałów bądź będących niemal w całości przedrukami z edycji zabytków oraz chrestomatii wydanych wcześniej, największą ilość stanowią fragmenty Ewangelii według św. Mateusza (ok. 75% wszystkich cytatów), na drugim miejscu plasują się fragmenty Psalterza, a dalej m.in. Księgi Rodzaju, Dziejów i Listów Apostolskich. Są to zarówno pojedyncze wersety, jak i większe fragmenty, np. perykopy z ksiąg liturgicznych lub całe przypowieści.

W 1950 r. ukazuje się w Warszawie dość popularny przez kilka następnych lat podręcznik Stanisława Słońskiego¹⁴. Jak zaznaczył w *Przedmowie* sam autor, pierwotna wersja książki została przygotowana w 1938 r. i złożona do druku (a nawet częściowo wydrukowana) już w 1939 r., ale zawierucha wojenna spowodowała zniszczenie wszystkich istniejących materiałów, dlatego podręcznik trzeba było napisać od nowa, co spowodowało jego wydanie ze znacznym opóźnieniem. Jest to tradycyjny pod względem treści podręcznik do scs.: objaśniono w nim podstawowe terminy, omówiono działalność Cyryla i Metodego, wskazano zabytki, podano ówczasie aktualną literaturę związaną z tematyką, scharakteryzowano (trzeba przyznać, że bardzo drobiazgowo) system fonetyczny i fonologiczny języka scs. z odniesieniem do prasłowiańskiego, scharakteryzowano system fleksyjny (imienny i werbalny), a także przydatne w nauce wzory deklinacji i koniugacji poszczególnych form. Brak natomiast omówienia składni, słownika oraz scs. tekstów zwartych (poszczególne zagadnienia gramatyczne ilustrowane są wprawdzie konkretnymi formami, jednak bez szerszego kontekstu). Na końcu podręcznika umieszczony jest jedynie indeks wykorzystanych w nim wyrazów scs. wraz z ich lokalizacją w książce.

¹⁴ Warto wspomnieć, że w Krakowie w 1947 r. została opublikowana, dzięki staraniom T. Lehra-Spławińskiego, książka Mieczysława Małeckiego *Najstarszy literacki język Słowian*, która w zamierzeniu miała być podręcznikiem języka scs. skierowanym do polonistów i początkujących slawistów. Niestety, śmierć autora przerwała pracę nad rękopisem, dlatego wydanie zawiera jedynie ogólne wiadomości o języku, nie ma natomiast planowanej pierwotnie części gramatycznej – z tego powodu publikacja ta nie znalazła się w poniższym wykazie.

W 1959 r. ukazało się uzupełnione wydanie przedwojennego podręcznika T. Lehra-Spławińskiego¹⁵. Struktura rozdziałów o fonetyce i morfologii została w nim zasadniczo zachowana, natomiast najważniejszą zmianą w książce stało się dodanie obszernej części traktującej o składni, której autorem był Czesław Bartula. Ten sam badacz napisał zresztą także rozdział o słowotwórstwie scs., dodany do kolejnego, piątego już, wydania tej książki (1965). Od tego momentu ten łączący naukę przed- i powojenną podręcznik już dwóch autorów – Lehra-Spławińskiego i Bartuli – był wznawiany jeszcze dwukrotnie (1973 i 1976), łącznie na przestrzeni lat 1922–1976 ukazując się siedem razy.

Pierwszą szczególnie popularną powojenną publikacją do nauczania języka scs. jest *Język staro-cerkiewno-słowiański* Tadeusza Brajerskiego (Lublin 1964). Książka ta do 1990 r. była wydawana siedmiokrotnie, również pod nieco zmodyfikowanym tytułem (zob. wykaz), i przez długie lata była bez wątpienia jednym z najważniejszych podręczników do nauki języka scs. Zawartość podzielona została na cztery części: pierwszą stanowią ćwiczenia do poszczególnych działów gramatycznych omawianych w dalszej części książki (przy czym na uwagę zasługuje fakt, iż teksty z zabytków dobrane są do konkretnego problemu gramatycznego), drugą – wiadomości wstępne o języku scs. (z działalnością Cyryla i Metodego oraz podstawową terminologią odnoszącą się do języków scs. i prasłowiańskiego włącznie), część trzecia odnosi się do systemu języka scs. i zawiera zagadnienia z zakresu fonetyki i fleksji (wraz z paradygmatami odmian, jednak bez elementów składni), zaś czwartą częścią jest słownik. Bez względu na duży wartość tego podręcznika stanowi wybór mniej lub bardziej obszernych tekstów (normalizowanych i nienormalizowanych) z większości wydanych wówczas zabytków scs. – z tego też względu często bywa wykorzystywany i dzisiaj na równi z chrestomatiami do pozyskiwania materiałów pomocniczych do zajęć.

¹⁵ Wydanie to było poprzedzone jeszcze jednym w latach powojennych: z 1949 r. – ze zmienionym tytułem i drobnymi uzupełnieniami w stosunku do wydań sprzed 1939 r. (zob. wykaz).

Dziesięć lat później (Kraków 1974) ukazał się zwięzły, aczkolwiek wielokrotnie wznawiany podręcznik autorstwa Janusza Strutyńskiego pt. *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*. Jest przeznaczony głównie dla studentów polonistyki (również studiów zaocznych lub eksternistycznych), w związku z czym informacje są w nim prezentowane w sposób w znacznym stopniu uproszczony. Trzeba zwrócić uwagę, że w podręczniku tym, niestety, w kilku miejscach pojawiają się nieścisłości lub zgoła błędy. Struktura książki nie odbiega znacząco od pozostałych publikacji tego typu, znajdują się więc w niej zarówno wiadomości o pochodzeniu języka scs. i jego zabytkach, omówienie fonetyki i fleksji, ćwiczenia gramatyczne, niewielki wybór tekstów oraz słownik.

Rok po publikacji Strutyńskiego ukazuje się podręcznik Józefy Kobylińskiej *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego z ćwiczeniami* (Kraków 1975). Jest on podzielony na dwie części. Część pierwsza zawiera wiadomości ogólne dotyczące celu nauki języka scs., alfabetów, skrótów i diakrytyków występujących w tekstach oraz zabytków piśmiennictwa, część druga zaś – opis gramatyczny języka scs. Dość szczegółowo scharakteryzowano system fonetyczny wraz z najważniejszymi procesami prasłowiańskimi, fleksję (rzeczowników, zaimków, przymiotników, liczebników, czasowników) oraz ważniejsze, choć nie wszystkie, osobliwości składniowe (*dativus absolutus*, *dativus cum infinitivo*). Niemal każde zagadnienie gramatyczne uzupełniono ćwiczeniami, dodatkowo książkę zaopatrzone w słowniczek scs.-polski. Podręcznik ten do 1992 r. doczekał się trzech wznowień.

W 1981 r. nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego zostają wydane *Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej na tle porównawczym* Czesława Bartuli. Należy zauważyć, iż w przypadku tego autora nie jest to pierwsza próba całościowego opisu systemu języka scs.; w latach 70. opracował on już bowiem dwukrotnie wydaną (1976 i 1978) *Gramatykę języka staro-cerkiewno-słowiańskiego z ćwiczeniami*, a jeszcze wcześniej, bo pod koniec lat 50. – wespół z T. Lehrem-Spławińskim, o czym była

mowa wyżej – nowe, czwarte już i wzbogacone o rozdział składniowy, wydanie *Zarysu gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego...* (zob. wykaz). To jednak jego *Podstawowe wiadomości...* zostały najlepiej przyjęte w polskim slawistycznym środowisku naukowym, o czym może świadczyć fakt, iż w ciągu ponad trzydziestu lat ukazało się siedem wydań tego podręcznika (nie licząc kilku dodruków), zawierających w zasadzie nieliczne poprawki w odniesieniu do pierwodruku. Bez wątpienia nadal jest to najpopularniejszy i najlepiej dostosowany do potrzeb dydaktycznych podręcznik umożliwiający zapoznanie się z systemem języka scs. Składa się z pięciu części. Pierwsza zawiera ogólne wiadomości o języku (również w konfrontacji z innymi językami), jego powstaniu, alfabetach i zabytkach piśmiennictwa. Część druga składa się z piętnastu jednostek konwersatoryjnych, poświęconych konkretnym zagadnieniom gramatycznym (części teoretycznej każdorazowo towarzyszą odpowiednio dobrane ćwiczenia, zawierające niekiedy spreparowane zdania ilustrujące omawiane zagadnienia). Część trzecia to uzupełnienie wiadomości gramatycznych wyłożonych w części drugiej oraz bardzo przydatne w procesie nauczania tabele z wzorami odmian poszczególnych części mowy. W części czwartej autor prezentuje obszernie fragmenty zabytków scs., które dodatkowo mogą być analizowane na zajęciach bądź podczas samodzielnej pracy studenta, w piątej zaś – oprócz wykazu skrótów i informacji bibliograficznych – zamieszczony jest słownik stworzony w oparciu o publikowane w podręczniku teksty źródłowe.

Rok 1984 to data ukazania się kolejnej popularnej w środowisku slawistycznym publikacji – *Wstępu do filologii słowiańskiej* Leszka Moszyńskiego – wydanej następnie ponownie w 2006 r. Podręcznik ten treściowo znacznie wykracza poza ramy materiału prezentowanego obecnie podczas zajęć z języka scs. Ma strukturę dwuczęściową: pierwsza jest poświęcona pismu słowiańskiemu i tekstom, druga zaś – językowi (głównie prasłowiańskiemu, w nieco mniejszym zakresie scs. i jego późniejszym redakcjom). Oprócz zagadnień gramatycznych publikacja zawiera również próbki tekstów

redakcji: bułgarskiej i macedońskiej, serbskiej i chorwackiej, ruskiej, próbkę tekstu cerkiewnosłowiańskiego z terenu rumuńskiego oraz wyimki z tekstów kanonu scs. (w tym faksymile starych wydań). Analizę przytoczonych tekstów ułatwia zestawiony w oparciu o nie słowniczek. Jak pisze sam autor w przedmowie do wydania, „celem tej książki jest rozbudzenie zamięlowania do filologii słowiańskiej, przedstawienie początków języka i piśmiennictwa słowiańskiego, ukazanie w możliwie przystępnej postaci tych wszystkich zagadnień, których znajomość warunkuje właściwe rozumienie gramatyki historycznej dowolnego języka słowiańskiego oraz gramatyki porównawczej języków słowiańskich”¹⁶.

Dziesięć lat po publikacji Moszyńskiego pojawia się kolejny podręcznik do scs. – *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego* Haliny Karaś (Warszawa 1994). Wydanie to zawiera, jak pisze sama autorka, „wybór opracowań z kilku podręczników akademickich języka scs oraz tekstów w transkrypcji półfonetycznej z objaśnieniami słownikowymi”¹⁷ i jest skierowany do studentów zaocznych filologii polskiej. W części teoretycznej zawarte są podstawowe wiadomości o powstaniu i miejscu języka scs. wśród innych języków słowiańskich oraz o jego fonetyce, fonologii i fleksji. Część druga to niewielki wybór tekstów scs. wraz z zasadami ich analizy i interpretacji. Znormalizowane teksty scs. w transkrypcji półfonetycznej podawane są za T. Brajerskim (1964) oraz T. Friedelówną, C. Łapiczem (1979). Po każdym tekście występuje niewielki słowniczek zawierający formy podstawowe odpowiednich leksemów i dodatkowe informacje (np. o rekcji czasownika). W podręczniku zamieszczono również reprodukcje wybranych tekstów scs. Przy trzech pierwszych brak informacji o pochodzeniu i lokalizacji tekstu. Kolejne pochodzą z: *Psalterza Synajskiego*, *Kodeksu Zografskiego* oraz *Kodeksu Mariańskiego*. Podręcznik w 2001 r. doczekał się trzeciego wydania.

¹⁶ L. Moszyński, *Przedmowa*, [w:] idem, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 1984 (wyd. II, zmienione: 2006), wyd. I, s. 5; wyd. II, s. 13.

¹⁷ H. Karaś, *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Warszawa 1994, s. 3.

Jeszcze jednym wykorzystywanym w dydaktyce szkoły wyższej podręcznikiem do języka scs. jest publikacja autorstwa Teresy Friedelówny i Czesława Łapicza pt. *Język staro-cerkiewno-słowiański* (Toruń 1997). W zamierzeniu autorów jest to skrypt przeznaczony dla studentów filologii polskiej i innych filologii słowiańskich. Najnowsze, trzecie, wydanie tej pozycji (2008) składa się z czterech części. Pierwsza ma charakter teoretyczny i zawiera wstępne wiadomości o języku oraz opis jego systemu gramatycznego (fonetyka i fonologia, fleksja, składnia). Druga to teksty do ćwiczeń wraz z komentarzami. Trzecia – wskazówki metodyczne dla osób uczących się samodzielnie, w części czwartej zaś – oprócz aneksu z encykliką Jana Pawła II *Slavorum Apostoli* oraz zestawienia bibliograficznego – czytelnik znajdzie słowniczek scs.-polski. Warto jeszcze wspomnieć, iż pod takim samym tytułem Friedelówna i Łapicz w 1979 i w 1983 r. wydali nieco bardziej podstawową wersję skryptu do gramatyki scs.; publikacja ta bowiem zawierała wprawdzie opis systemu gramatycznego języka, ale nie znalazły się tam ani wypisy z tekstów oryginalnych, ani słowniczek.

Powyżej omówiono najważniejsze i najpopularniejsze prace, o czym świadczy chociażby liczba ich wydań. Pozostałe pozycje (w tym nowsze) takich autorów, jak Stanisław Bąk, Paweł Smoczyński czy ks. Stanisław (Eustachy) Strach, wymieniono w wykazie na końcu artykułu.

* * *

Pracujący nad przekładami piśmiennictwa (s/n)cs. na język polski przez wiele lat nie mieli możliwości korzystania z obszerniejszych polskojęzycznych opracowań o charakterze leksykologicznym i leksykograficznym, gdyż tego typu publikacje były niezwykle rzadkie¹⁸. Lukę

¹⁸ Pomijamy tu także sprawę najstarszych rękopiśmiennych i drukowanych opracowań leksykograficznych cerkiewnosłowiańsko-polskich, takich jak np. pierwszy drukowany tzw. Leksykon Supraski z 1722 r.: *Лексиконъ сирѹчь словесникъ славенск-и имѹющѹ в себѹ словеса первѹе славейск, азбѹчнѹ, посемже*

tę powoli zaczęto wypełniać w latach 90. XX w., kiedy pojawiły się zarówno obszerniejsze opracowania o charakterze ogólnym, jak i zestawienia tematyczne. Są to publikacje wartościowe i potrzebne – nie tylko dla bardziej doświadczonych tłumaczy, zajmujących się translacją dawnych tekstów słowiańskich, lecz także dla adeptów tej sztuki (choć przydatność danego opracowania w pracy nad przekładem zależy w dużej mierze od charakteru tłumaczonego tekstu). Dostępne obecnie słowniki i leksykony charakteryzuje oczywiście różny zasób jednostek leksykalnych (tworzone były bowiem w oparciu o różny materiał źródłowy) oraz różne podejście do opracowania tychże jednostek, często inne aniżeli np. w popularnych słownikach dwujęzycznych. Konstruowanie poszczególnych haseł (zwłaszcza w leksykonach tematycznych) często nastrocza autorom szeregu problemów, ujawniając chociażby brak polskich odpowiedników tłumaczonych terminów, a subiektywne rozwiązania autorów w tym zakresie zapewne nie zawsze są zgodne z oczekiwaniami późniejszych użytkowników. Warto również zaznaczyć, iż wszystkie dotychczasowe opracowania mają charakter jednostronny – (s/n)cs.-polski, choć często podczas tłumaczenia pożądana byłaby też możliwość odnalezienia (s/n)cs. odpowiednika danej polskiej jednostki leksykalnej. W tym miejscu zasadne jest zatem podanie kilku bliższych wiadomości, charakteryzujących wydane w ostatnich latach słowniki¹⁹.

полск. [...] *въ тѣнограф-и монастыр общежителнаго сНпраслскаго* (reedycja: 1. [dodatek do książki]: ks. prot. St. Strach, *Krótká gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Białystok 1994; 2. *Супрасльскій церковнославяно-польскій словарь 1722 г.*, сост. Ю.А. Лабынцев, Л.Л. Щавинская, Минск 1995 (*История книжной культуры Подляшья*); 3. *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, red. L. Citko, Białystok 2012) i in. Dzieła te mają obecnie charakter zabytków, nie zaś pomocy naukowych, a ich wykaz (łącznie sześć pozycji) można znaleźć m.in. w pracy: С.И. Николаев, *Польско-русские литературные связи XVI–XVIII вв. Библиографические материалы*, Санкт-Петербург 2008, s. 28–31 (to samo w języku polskim: S. Nikolaev, *Polono-Rossica: polsko-rosyjskie związki literackie w XVI–XVIII wieku: materiały bibliograficzne*, Kraków 2009, s. 31–34).

¹⁹ W celu ukazania specyfiki słowników (s/n)cs.-polskich prezentujemy wybór, w skład którego wchodzi: 1) pozycje samodzielne, ukazujące różnorodne po-

W pierwszej kolejności omówimy obszerne i najważniejsze słowniki przygotowane przez kapłanów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego – ks. Aleksego Znoskę i ks. Stanisława (Eustachego) Stracha, wydane odpowiednio w 1996 i 2012 r. Ich podstawą są teksty liturgiczne Cerkwi Prawosławnej.

Zadaniem liczącego ponad szesnaście tysięcy haseł *Słownika cerkiewnosłowiańsko-polski* A. Znoski²⁰ jest „podanie polskich odpowiedników terminologicznych dokonane według wyboru starocerkiewnosłowiańskiego i teologicznego zasobu słownikowego”²¹. Są tu więc „wyrazy cerkiewnosłowiańskie, powszechnie używane w Księgach Starego i Nowego Testamentu, [...] terminologia teologiczna, [...] część słownictwa specjalistycznego, [...] imiona i nazwiska osób powszechnie czczonych przez Kościół, tych, którzy w życiu Kościoła i chrześcijaństwa odegrali znaczącą rolę; hasła o charakterze informacyjnym, mającym powiązanie z Kościołem”²². Wykaz „inne skróty bibliograficzne”²³ bywa miejscami mało precyzyjny; obok wyszczególnionych nabożeństw, modlitw i rytów, czytań na wybrane dni wspomnień liturgicznych odwołuje się ogólnie do „św. Jana Złotoustego” czy „Soboru Kartagińskiego”. Niemniej, jak zauważa autor, „przy opracowywaniu niniejszego *Słownika* osobiwą

dejście ich autorów do materiału (dobór i sposób opisu): są tu zarówno słowniki powstałe w wyniku prac o charakterze translatologicznym, filologicznym, także jako pomocnicze dla praktyki liturgicznej, jak i mające charakter bardziej popularny; 2) pozycje o charakterze pomocniczym wobec treści publikacji, w których się znalazły (serie wydawnicze z edycjami przekładów tekstów źródłowych). Słowniki *sensu stricto* (wydane w XX i XXI w.) przedstawiamy wszystkie, z pozostałych słowników i leksykonów tematycznych – najnowsze i takie, których autorzy podzielili się refleksją nad opracowywaną przez siebie materialem.

²⁰ Warto wspomnieć, że w 1983 r. A. Znosko opublikował tzw. „mały słownik”, będący podstawą wydania z 1996 r. O obu słownikach zob. recenzję A. Fałowskiego w czasopiśmie „*Slavia Orientalis*” XLVII, 1, 1998, s. 133–135.

²¹ A. Znosko, *Od autora*, [w:] idem, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Białystok 1996, s. 5.

²² *Ibidem*, s. 8.

²³ *Ibidem*.

trudność nasuwały realia stanowiące brak polskich odpowiedników. [...] I tak np. znaleziono odpowiedniki do takich haseł, jak ‘Christa radi jurodiwyj’ – saloita (zamiast nietrafnie potocznie używanego ‘szalencie Chrystusowy’), ‘Nierukotworenyj Spas’ – Chrystos Acheiropita, ‘żena mironosica’ – niewiasta myrofora [...]. Praca podejmuje jednocześnie zadanie ujednoczenia znaczenia i pisowni terminologicznej poszczególnych haseł. U niektórych bowiem autorów hasło ‘altar’ występuje jako ‘ołtarz’ (zamiast ‘prezbiterium’), ‘głas’ – jako ‘głos’ (zamiast ‘ton’, od słowa tonacja)”²⁴. Okaże się to problemem aktualnym także w późniejszych i o innym charakterze publikacjach słownikowych.

Należy podkreślić, że w konstrukcji hasła Znosko podaje zawsze wymowę zapisaną łacinką. Dla rzeczowników podane są formy mianownika i dopełniacza liczby pojedynczej. W przypadku czasowników brak konsekwencji: zazwyczaj przytaczany jest bezokolicznik oraz forma 1 i 2 osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, ale równie często tylko bezokolicznik. Zdecydowana większość haseł posiada wskazanie występowania, np. odesłanie do tekstu biblijnego albo innej księgi (np. Min. VI.10; Prol. I.8 > mineja, prolog; Irmos Kanonu Bożego Narodzenia ton 1, pieśń 3; czw. Niedz. Palm., Ryt spowiedzi). Dla wielu pojęć podaje Znosko paralelny termin grecki, transliterowany/transkrybowany łacinką (np. злострадание > *kakouchia*).

Podręczny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski stanowi drugą część publikacji ks. Stracha poświęconej składni języka cerkiewnosłowiańskiego²⁵. Obok cytowanego wyżej *Słownika* ks. Znoski jest on bodaj najobszerniejszym tego typu leksykonem, dostępnym obecnie na rynku polskim. Autor publikacji ma doświadczenie w pracy leksykograficznej, nabyte m.in. przy opracowywaniu części

²⁴ Ibidem.

²⁵ Zob. A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z zamięłowania do cerkiewszczyzny* [rec.: ks. protoijerej Stanisław (Eustachy) Strach, *Składnia języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Ząbkowice Śląskie 2012, 332 s.], „Przegląd Prawosławny. Orthodoxia” 8, 2012, s. 43–45.

haseł z przytoczonego słownika ks. A. Znoski. Warto nadmienić, iż w zestawieniu własnym ks. Strach rezygnuje z szeregu rozwiązań, stosowanych w popularnych słownikach obcojęzycznych, takich jak np. wskazywanie części mowy w haśle czy podawanie w jego opisie podstawowych form gramatycznych danego wyrazu. Same hasła słownikowe (przeszło pięć i pół tysiąca) autor komponuje w dość przejrzysty sposób, zaznaczając we wstępie do publikacji: „W słowniku tym oprócz tłumaczenia wyrazów i zwrotów zostały zamieszczone całe cytaty z Pisma Św. i ksiąg liturgicznych zaopatrzone, często oprócz tłumaczenia, w krótki komentarz językowy”²⁶. Dodajmy, że nie każda z jednostek podana jest w kontekście, a tylko te leksemmy, których wyjaśnienie czy przekład może nastęrczyć trudności.

Forma podstawowa wyrazów zapisywana jest w *Słowniku* Stracha wyłącznie cyrylicą, brak jest transkrypcji czy transliteracji na łacinkę, jak u Znoski. Chociaż część haseł w obu słownikach jest taka sama (lub prawie taka sama, jeśli uwzględnić różnice w kompozycji samego hasła), słowniki te nie są jednak identyczne, gdyż niektóre hasła występują tylko w jednym z nich, a zakres wiadomości jest zróżnicowany. Zilustrujmy to na przykładzie następujących par haseł:

Znosko:

нерастворённый, д.л., ое (nierastworiennyj) – czysty, niezmiesszany.

Strach:

нерастворённый – nierozpuszczony (szczerzy), czysty, jednolity, bez domieszki; какъ чѣша въ рѣцѣ гдѣни вина нерастворёна, испольнѣ растворёніа, и оуклѣни ѿ сеа въ сїѣ Ps 74,9 – por. pol. „bo w ręce Pańskiej jest (w cs. składnik dom.) kielich wina szczerzego, pełen zmieszania, i nachylił tu i tam (dosł. z tego w tamten)” (BW2). Uwaga: Kielich pełen goryczy lub wina odurzającego oznacza często w Piśmie Świętym gniew Boży, tj. karę, którą wyznaczyl Pan dla grzeszników.

²⁶ S.(E.) Strach, *Wstęp*, [w:] idem, *Składnia języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Ząbkowice Śląskie 2012, s. 12.

Znosko:

вѣтшанїѣ, Ѧ (*obietsánije*) – starość, niemoc; потекытъ вѣтшанїѣ – ka-
ria z obłoków (Hb 36,28); не приложѣтъ к томѣ еже прѣдъ тебѣ во
вѣтшанїѣ – nie przydadzą (ponowią), by przejść pośród ciebie ku znisz-
czeniu (by cię zniszczyć) (Nah 1,15).

Strach:

вѣтшанїѣ – zużycie, zniszczenie, zesterzenie się; starość, zgrzybiałość,
niemoc, słabość.

Inny charakter ma wydany w Krakowie słownik autorstwa gdańskiej slawistki Haliny Wątróbskiej (2010), który „powstał na bazie XIII-wiecznego manuskryptu staro-cerkiewno-słowiańskiego redakcji ruskiej, pochodzącego ze zbiorów Biblioteki Narodowej [...] w Sankt-Petersburgu w Rosji. Rękopis jest notowany w katalogach jako *Izbornik XIII w.* i posiada sygnaturę Q. п. I. 18. [...] Słownik dwujęzyczny wypełnia lukę w polskiej leksykografii, nie mamy bowiem dotąd słownika staro-cerkiewno-rusko – polskiego z przytoczeniem oryginalnych kontekstów ze średniowiecznego manuskryptu”²⁷. Bez wątpienia zaletą *Słownika* Wątróbskiej jest podawanie kontekstu każdej z prezentowanych jednostek; jeśli dany leksem ma więcej niż jedno znaczenie, wówczas wyimki z tekstu źródłowego odnoszą się do każdego ze znaczeń. Oto kilka przykładów (przytaczamy z zachowaniem oryginalnej pisowni i zapisu w *Słowniku*):

РѦДЪ *m* kolejność ■ напнса ■ Т ■ словесъ ■ д ■ нсконн бѣ слово ■ н про҃чѣапо
рѦДОУ ^{34, 10} * nieprzydatny (*ad* не въ рѦДОУ) ■ Камень егоже не в рѣДОУ
створнша зн҃юще съ б҃ы въ гл҃авоу оу҃глоу ^{110, 13}

То *conj* то ■ аще обрацеть са нагода въ грѣзноу ■ то не погубѣаю грѣзна того
■ нъ сп҃соу н ^{18, 2} * *conj* а ■ а ты злымн грѣхы ■ съгрѣшающн ■ н незаконныѣ
тмамн дѣюш҃ын ■ то себе не осор҃дншн ^{28v, 18} * *part* то ■ Т ■ Рабн соу҃тъ то ■ нже
слоужать б҃оу ■ н волю его творѣть ■ а не родоу ■ н рожданицамъ ^{18v, 7} * *part*

²⁷ H. Wątróbska, *Słownik staro-cerkiewno-rusko – polski*, Kraków 2010, s. 6.

zaś, bowiem ■ азъ бо есмь самъ хлѣбъ скоро възпльщана са ■ н бываѣа всѣмъ жнвотъ посланын ■ а еже то хочешн ма поноуднтн ■ то створи н г'вн ^{181v, 8}

Преложнтн pf przetłumaczyć ■ по н ■ лѣ ■ възнесенна Хѣа ■ преложн же ■ Нw ■ ѿ Ієрѣнска языка ■ на Ієлннскъ ^{33v, 18} * pf zmienić ■ Самого бо нз гроба ѡлѣка преложнаъ есть на нетлѣнне Гдѣ съшьдѣ въ адъ ^{78v, 9} * pf przenieść ■ дьлготѣрпа людн реѣе ■ ѣко сню преложнхъ ■ тако прнвѣдоу плѣнѣнне люднн монхъ ^{80v, 6}

Прельстнтн pf skusić ■ не мogy ннако ннкакоже прельстнтн ■ оумна н смысльна ѡлѣка бѣзьмь створена ^{154, 6} * Т ■ Мьрзщн бо бѣсн быша ѿ прельщенихъ ■ ѣко вода сквьрнава мнмотекоущн ^{86, 8}

Trzeba jednak zaznaczyć, że zaproponowany przez autorkę uogólniający tytuł opracowania wydaje się nie do końca adekwatny, ponieważ publikacja opiera się tylko na jednym, w gruncie rzeczy arbitralnie wybranym, tekście źródłowym.

Spośród leksykonów tematycznych zasługującą na uwagę publikacją, podejmującą w szerokim zakresie próbę uporządkowania terminologii cerkiewnosłowiańskiej, jej odpowiedników greckich i polskich, jest *Słownik terminologiczny wyposażenia świątyń obrządku wschodniego...* autorstwa Ewy Pokorzyny (2001), ilustrowany ponad trzydziestoma tablicami i dziewięćdziesięcioma typami wizerunków Bogurodzicy. Zebrana tu terminologia „dotyczy świątyń prawosławnych i katolickich obrządku wschodniego, w Polsce zwanych unickimi, grekokatolickimi lub bizantyjsko-ukraińskimi”²⁸. Wstęp zawiera szereg spostrzeżeń i propozycji ustaleń dla „braku konsekwencji w stosowaniu nomenklatury” w opracowaniach dotyczących „obiektów kultu Kościoła prawosławnego”, szczególnie, iż „niemałą rolę odgrywała tu tradycja ustna, stąd wiele oboczności i terminów synonimicznych powstało z powodu różnic w zapisie, wymowie, a także

²⁸ E. Pokorzyna, *Wstęp*, [w:] eadem, *Słownik terminologiczny wyposażenia świątyń obrządku wschodniego z przydatkiem ikon maryjnych*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, t. CIII, Warszawa 2001, s. 7–8.

wskutek przejęzyczeń”²⁹. Jak podkreśla sama autorka, „niniejsze opracowanie jest pierwszą próbą ujednoczenia i usystematyzowania zapisów”³⁰. Właściwie cały *Wstęp* do tego wydania wyklada strategię ukształtowania/budowy haseł (tzw. główek haseł): czy i dlaczego mają je stanowić określenia greckie, greckie zeslawizowane, cerkiewnosłowiańskie, współczesne rosyjskie, polskie lub spolonizowane albo nawet łacińskie. Ostatecznie „w większości zdecydowano się na nazwy greckie jako podstawowe [...]; nazwy cerkiewnosłowiańskie dotyczą przedmiotów i zjawisk występujących tylko w rosyjskiej Cerkwi [...]; określenia polskie odnoszą się głównie do przedmiotów, które w naszym języku mają jednoznaczne odpowiedniki bądź takich, które posiadają wiele nazw greckich i cerkiewnych, a nazwa polska, zachowując ich główny sens, jest określeniem ‘szerokim’ [...]”³¹. Dodatkowo podano transkrypcję, mającą „ułatwić wymowę terminów cerkiewnosłowiańskich, rosyjskich, ukraińskich”³², oraz transliterację alfabetem łacińskim. W rezultacie otrzymujemy następującą konstrukcję haseł (z zachowaniem oryginalnej pisowni):

Bogogłasnik cs. bogoglasnik; gr. theofónikon („theos” Bóg + „foni” głos);
epitrachelion gr. („epi” na + „trachelos” „trachelion” kark, arteria, tchawica),
 peritrachelion, petrachēlion; cs. *jepitrachil* epitrachíl; ukr. *jepitrachyl* jepi-
 trachíl; pol. epitrachyilion;

Horologion gr. (księga godzin); cs. *časosłowiec* časoslóvec, *časosłow*
 časoslów; pol. czasosłów;

kapłaństwo, cs. *swiaszczenstwo* svjaščénstvo;

ładan cs. ladan, **ładon** cs. ládón, **liwan** cs. lívan, *fimian*; gr. ladanon, ledanon,
 líbanos (od nazwy drzewa „liban” cedr libański), fimián, thymíama;

omoforion, gr. omophórion („omos” ramię + „phoreo” nosić), omophoron,
 òmophortion, naphorion, maphorion; cs. *omoforij*, *omofor*, *maforij*,
nadrámienije nadrámenie, *naramnik* (niepoprawnie);

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

orlec cs.; gr. aetós, pol. pot. orlik;

Prolog cs. prológ lub prólog; gr. prólogos;

skufia cs.; gr. skuphos (kubek, miseczka), skouphía;

Sticherarion gr. (gr. „sticherá”, cs. „stichéra”, ukr. „stichíra” stychiera, hymn liturgiczny); cs. *stichirar’*, ukr. stychyrrar stichirár; pol. stychierar, stychierarz.

Trzysta dwadzieścia dziewięć haseł zostało pogrupowanych nie w układzie alfabetycznym, lecz rzeczowym w następujących kategoriach: części składowe świątyni z wyposażeniem; pozostałe elementy wyposażenia świątyni; utensylia biskupie; dystynktoria; szaty duchowieństwa Kościoła wschodniego; księgi liturgiczne (wybór); sprzęty różne.

Przekonanie E. Pokorzyny o problemach terminologicznych dzielają również autorzy innych opracowań. W opinii Elżbiety Smykowskiej, autorki serii słowniczków (2002–2008): *Ikona, Liturgia prawosławna, Prawosławni święci* oraz *Zwyczaj i obrzędy prawosławne*, „trudność tkwi w tym, że terminologia cerkiewnosłowiańska nie ma właściwie usystematyzowanych i uporządkowanych odpowiedników w języku polskim”, choć jednocześnie „terminy cerkiewnosłowiańskie funkcjonują w percepcji i świadomości prawosławia w Polsce i nie wywołują jakiegось dysonansu”³³. Stąd cechą charakterystyczną słowników Smykowskiej jest „podawanie obok terminów cerkiewnosłowiańskich ich spolszczonej transliteracji oraz zamienników z odniesieniem do terminologii cerkiewnosłowiańskiej”³⁴, a niekiedy też greckiej, np.:

chirotonia (gr. *cheirothonia*, od *cheir*, „ręka”, *teino*, „rozciągam”; cs. *rukopoloženije*, „nakładanie rąk”) [*Liturgia prawosławna*];

pawołka (ros. *pawołka*, „przykrycie”, „osłona”, „pokrowiec”) [*Ikona*];

litijnyj sosud zob. błogosławiaństwo chlebów [*Zwyczaj i obrzędy prawosławne*];

³³ E. Smykowska, *Wstęp*, [w:] eadem, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2008, s. 5.

³⁴ Ibidem.

namaszczenie św. olejem (gr. *hagias tu hagiou eleiu*; cs. *jeleopomazanije*)

[*Zwyczaje i obrzędy prawosławne*];

Niedziela Palmowa (gr. *Enksodos tu Kyriu Iesu Christu eis Hierusalem*;

cs. *Wchod Hospodien wo Ijerusalim*) [*Zwyczaje i obrzędy prawosławne*].

Nie są to więc słowniki podające określenia desygnatu w różnych językach, a zazwyczaj objaśniające w języku polskim desygnat nazwany terminem cerkiewnosłowiańskim (cs.). Hasła w języku polskim (lub spolszczone i dość dobrze w polszczyźnie funkcjonujące) stanowią mniejszość, np. *absyda*, *adoracja Krzyża Świętego*, *akatyst*, *ambona*, *anafora*, *anamneza*, *antyfona*, *antymins*, *Antypascha*, *archidiakon*, *archimandryta*, *autokefalia*. Niekiedy od terminu polskiego/spolszczonego autorka odsyła do cs., np. *aklamacja* > *aksjos*, *Liturgia Katechumenów*; *artoforion* > *daronosica*; *asterysk* > *zwiezdica*. Znaczna liczba haseł podawanych przez Smykowską ma brzmienie cs. lub wręcz rosyjskie (np. *agiasma*, *agniec*, *altar*, *anałoj*, *archierej*), niekiedy towarzyszą im odsyłacze, często różniące się tylko fonetycznie, np.: *akafist* > *akatyst*; *amwon* > *ambona*; *anamnieza* > *anamneza*; *antifon* > *antyfona*; *antifonar* > *antyfonarz*; *antimins* > *antymins*; *apsida* > *absyda*; *archidijakon* > *archidiakon*; *archijepiskop* > *arcybiskup*; *archijerej* > *archierej*; *archimandrit* > *archimandryta*.

Podobną konstrukcję – opartą na objaśnieniu desygnatu w różnych językach – posiada najnowsze wydanie o charakterze słownikowym: *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski z cytatami z tekstów biblijnych* Heleny Fediukiny (Warszawa 2014). Ma on być „dwujęzycznym słownikiem-informatorem zawierającym definicje podstawowych dla Prawosławia terminów, pojęć i realiów...”³⁵. Użyteczność *Leksykonu* byłaby większa, gdyby zawierał indeks haseł w języku polskim: porządek alfabetyczny obowiązuje w nim bowiem tylko dla języka rosyjskiego, a nieznający go czytelnik może mieć trudności z odszukaniem jednostek rozpoczynających się w każdym

³⁵ H. Fediukina, *Wprowadzenie*, [w:] eadem, *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski z cytatami z tekstów biblijnych*, Warszawa 2014, s. 7–8.

z języków od innych liter lub inną grupą spółgłoskową (np. *jagnię*, *baranek* – *агнец*; *piekło*, *otchłań* – *ад*; *chrześniak* – *крестник*; *pocho- dzący z Krety* – *критский*; *skarb* – *сокровище*; *telonia*, *indywidualny wstępny sąd w obecności aniołów i demonów* – *мытарство*; *ciało* – *плоть*; *malowidła (cerkiewne)*, *polichromia* – *роспись*; *zasnę Józef* – *благообразный Иосиф*). Umieszczenie w *Leksykonie* haseł właści- wych zdaniem autorki „polskojęzycznemu środowisku prawosław- nemu”³⁶ (m.in. *Агниец*, *аксjos*, *Дzień niebiańskiego Anioła*, *Biała Nie- dziela*, *Antypascha*, *archijerej*, *archistrateg*, *bagranica*, *raskoł*, *schima duża*, *Wprowadzenie Bogurodzicy do Świątyni*, *wozduch*, *swetilen*, ale też transkrypcje terminów rosyjskich, jak np.: *Wsienoszczno- je Bdienije*, *Bogorodizen*, *Wratarnica*, *kanawka*, *kopie*, *Służebnik*) może w niektórych wypadkach wzbudzać szereg wątpliwości. Wy- daje się też, że informacja: „w przypadku słów niesłowiańskiego po- chodzenia [wyrazy hasłowe] zawierają także kwalifikatory etymo- logiczne wyróżnione kursywą”³⁷ jest niepełna – *Leksykon* zawiera ponad dwieście jednostek z informacją *цс.* – ‘cerkiewnosłowiański’. Te – w świetle tematyki artykułu najciekawsze – skonstruowane są na kilka różnych sposobów, natomiast w części zawierającej polskie odpowiedniki haseł ten sam kwalifikator (*cs.*) znajduje się w całym słowniku tylko jeden raz:

алкать *цс.* *взалкать* *сов.* (алчущий *прич.*);

бдение *цс.* – бодрствование (в том числе в ночное время);

безсребреник *цс.* – святой (врач), лечащий безвозмездно;

крин *цс.* *лилия* – христианский символ чистоты и непорочности;

обчий *цс.* *овечий*;

матерь *цс.* *мать* – в НЗ употребляется в отношении ПБ;

праотцы *цс.* – ветхозаветные предки иисуса Христа, начиная от Адама и Евы.

razdielnoreczije *cs.* – zabieg stylistyczny używany w dawnym śpiewie cerkiew- nym, polegający na rozdzielaniu dwóch sąsiadujących spółgłosek samogłoską.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

Podkreślić jednak należy, że *Leksykon* przede wszystkim realizuje założenie ukazania „łączliwości frazeologicznej [haseł] w ramach idiomów i frazeologizmów występujących w tekstach Pisma Świętego, czyli biblijnej semantyki słowa”³⁸ – ta jego funkcja podczas lektury jest widoczna najwyraźniej.

Dwa wydane w 2007 r. w krakowskiej serii *Mysterion* polskie przekłady traktatów mistagogicznych i objaśnień liturgii prawosławnej zaopatrzone w słowniczki, których autorem koncepcji jest Georgi Minczew. Pierwszy z nich, *Słownik terminologiczny* dodany do traktatu bł. Symeona z Tessaloniki *O świątyni Bożej*, obejmuje sto haseł, terminów liturgicznych i architektonicznych zawartych w tekście źródłowym – od *agnec* do *żertwennik*, w postaci zarówno polskiej/spolszczonej (np. *ambona*, *anafora*, *antyfona*, *archimandryta*, *chryzmonamaszczenie*), jak i transkrybowanej/transliterowanej z (s/n)cs. (np. *czasosłow*, *mandia*, *mnogoletie*, *poruczy*, *służebnik*) oraz z greki (np. *euchologion*, *syntronon*, *templon*, *zeon*). Konstrukcję haseł autor objaśnia następująco: „Nie zawsze przekład cerkiewnosłowiański odpowiada znaczeniu terminu greckiego (zob. np. *hasła ołtarz*, *prestoł*, *żertwennik*). Nie podaję terminu cerkiewnosłowiańskiego w przypadku, gdy nie różni się on brzmieniem od greckiego (np. *diskos*, gr. *δίσκος* ‘dysk’; ale *ekfoneza*, gr. *ἐκφώνεσις* ‘aklamacja, zawołanie’; cs. *возглашение*)”³⁹. W ten sposób *Słownik...* podkreśla „różnice między brzmieniem i znaczeniem niektórych terminów w czasach bł. Symeona a współczesną praktyką liturgiczną”⁴⁰.

Z kolei *Słownik liturgiczny* uzupełniający polski przekład *Nowych tablic* abpa Beniamina zawiera sto osiemdziesiąt pięć haseł. Na objętość słownika wpłynęła zapewne tematyka *Nowych tablic*, znacznie szersza aniżeli liturgiczny komentarz bł. Symeona, obejmująca – poza opisem świątyni, nabożeństw, utensyliów – także wybrane teksty liturgiczne i śpiewy czy wykonywane przez celebransów gesty. Niemniej

³⁸ Ibidem.

³⁹ G. Minczew, *Słownik terminologiczny*, [w:] *Symeon z Tessaloniki, O świątyni Bożej*, przeł. A. Maciejewska, Kraków 2007, s. 95–96.

⁴⁰ Ibidem.

specyfika obu cytowanych tu wydań powoduje, że duża część tych słowników jest tożsama, ponadto przygotowano je w oparciu o niemal te same opracowania. Wszystkie hasła *Słownika...* z traktatu bł. Symeona znajdują się w słowniku do *Nowych tablic*, choć niekiedy różnią się od nich objętością (np. *troparion* i *typikon* obszerniejsze w *Nowych tablicach*), a czasem jedynie postacią graficzną (w kolejności: *O świątyni Bożej – Nowe tablice*, np. *Bema* vs. *Bima*, *Dary ofiarne* vs. *Dary Ofiarne*, *Diskos* vs. *Dyskos*, *Nabiedrennik* vs. *Nabedrennik*).

Zasada tworzenia słowników, przyjęta przez autorów pierwszego tomu pierwotnie gnieźnieńskiej, a następnie krakowskiej serii Biblioteka Duchowości Europejskiej (2004–), została zachowana w jej kolejnych tytułach⁴¹. Opracowane przez Izabelę Lis-Wielgosz *Słowniczk*i w tomie pierwszym, drugim i trzecim liczą odpowiednio: pięćdziesiąt trzy, osiemdziesiąt jeden i trzydzieści siedem haseł, w tym liczne z zakresu genologii piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego (takie jak: *akrostych*, *akatyst*, *chajretyzmy*, *ikos*, *irmos*, *kanon*, *kondak*, *oktoich*, *pochwalne słowo*, *triod*, *żywot* i in.) oraz teologii, liturgii i liturgiki prawosławnej (m.in. *liturgia*, *minea*, *omoforion*, *prosfora*, *służba*). W czwartym tomie Biblioteki Duchowości Europejskiej obok *Słownika antroponimów i toponimów* wyodrębniono liczący sto sześć jednostek *Słownik terminów liturgicznych i teologicznych* w opracowaniu Georgiego Minczewa i Małgorzaty Skowronek, gdzie obok hasła – w języku polskim lub postaci spolszczonej – podaje się jego odpowiedniki (s/n)cs. i grecki.

Wydaje się, że wszystkie omówione powyżej oraz pozostałe wymienione w wykazie opracowania słownikowe i leksykony mogą stać się w przyszłości dobrą podstawą do opracowania słownika polsko-(s/n)cs. oraz stopniowej standaryzacji terminologicznej.

⁴¹ Za wyjątkiem piątego, gdzie zrezygnowano ze słownika jako samodzielnej części na rzecz wyjaśniania wybranych terminów w komentarzach ujętych w formie przypisów pod linią: *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu*, t. I–II, red. A.E. Naumow, Biblioteka Duchowości Europejskiej, 5, Kraków 2013.

Poniżej przedstawiamy w układzie chronologicznym listę interesujących nas podręczników, gramatyk, słowników, leksykonów i słowniczków – zarówno opisanych w artykule, jak i pozostałych. Musimy jednak zaznaczyć, że może być ona niepełna, szczególnie w odniesieniu do wydań XIX-wiecznych oraz słowniczków z wydań polskich translacji tekstów źródłowych (w tym przypadku uwzględniono zasadniczo wydawnictwa seryjne), dlatego należy ją traktować jako roboczy materiał do odpowiednich szczegółowych bibliografii lingwistycznych. Przy sporządzaniu wykazu pozycji ogłoszonych drukiem systematycznie korzystaliśmy z internetowego centralnego katalogu zbiorów polskich bibliotek naukowych i akademickich (Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT: www.nukat.edu.pl). Przeważająca większość publikacji (wraz z kolejnymi ich wydaniem) została także sprawdzona *de visu*.

Polskojęzyczne podręczniki i gramatyki do nauki języka (s/n)cs.⁴²

ks. A.D. [Antoni Dobrzański] z Walawy, *Grammatyka języka starosłowiańskiego: iakiego Sławianie obrządek grecki wyznający w księgach swych cerkiewnych używają*, Przemyśl 1837.

Jan Łoś, *Wykłady gramatyki języka starosłowiańskiego (starocerkiewnego)*, cz. 1: *Fonetyka*, cz. 2: *Morfologia*, Kraków 1903 [rękopis powielany].

Jan Łoś, *Grammatyka starosłowiańska: glosownia, morfologia, składnia*, Lwów–Warszawa–Kraków 1922.

Tadeusz Lehr-Splawiński, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Poznań 1922–1923⁴³ (wyd. II: Lwów–Warszawa 1930;

⁴² W związku z postępującą cyfryzacją zasobów bibliotecznych niektóre opracowania są dostępne również w wersji elektronicznej w Internecie i mogą być wyszukiwane m.in. poprzez stronę polskiej Federacji Bibliotek Cyfrowych: <http://fbc.pionier.net.pl> [dostęp: 30.05.2021].

⁴³ Ten sam wariant podręcznika ukazał się u różnych wydawców: 1922 – „Nakładem Koła Polonistów Uniwersytetu Poznańskiego z zasiłkiem Ministerstwa W.R.I.O.P.

- wyd. III⁴⁴ ze zmienionym tytułem: *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym (głosownia – fleksja)*, Kraków 1949; wyd. IV, uzup.: Tadeusz Lehr-Splawiński, Czesław Bartuła, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym*, Wrocław–Kraków 1959; wyd. V: 1965; wyd. VI, popr. i uzup.: 1973; wyd. VII, wznowienie uzup. wyd. VI: 1976).
- Henryk Ułaszyn, *Język starocerkiewnosłowiański. Zarys gramatyki. Ćwiczenia. Teksty. Słownik*, Lwów 1928.
- Stanisław Słoński, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa 1950.
- Tadeusz Brajerski, *Język staro-cerkiewno-słowiański: podręcznik dla polonistów*⁴⁵, Lublin 1964 (wyd. II: 1966; wyd. III ze zmienionym tytułem: *Język staro-cerkiewno-słowiański: skrypt dla studentów KUL*: 1970; wyd. IV: 1973; wyd. V ze zmienionym tytułem: *Język staro-cerkiewno-słowiański*: 1976; wyd. VI: 1977; wyd. VII: 1990).
- Janusz Strutyński, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Kraków 1974 (wyd. II, popr. i uzup.: 1979; wyd. III, popr. i uzup.: 1991; wyd. IV: 1993; wyd. V: 1996; wyd. VI, popr.: 1997; wyd. VII: 1998; wyd. VIII: 1999; wyd. IX: 2002; wyd. X: 2006).
- Stanisław Bąk, *Zasady transliteracji, transkrypcji i interpretacji tekstów staro-cerkiewno-słowiańskich*, Wrocław 1975 (wyd. II: 1977).
- Józefa Kobylińska, *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego z ćwiczeniami*, Kraków 1975 (wyd. II, popr.: 1980; wyd. III, popr.: 1988, 2 rzut: 1992).
- Paweł Smoczyński, *Gramatyka opisowa języka staro-cerkiewno-słowiańskiego: przewodnik metodyczny dla słuchaczy studiów zaocznych II roku filologii polskiej i rosyjskiej*, Lublin 1975.
- Czesław Bartuła, *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego z ćwiczeniami*, Kielce 1976 (wyd. II, popr.: 1978).

czcionkami drukarni Zjednoczenia Młodzieży w Poznaniu”; 1923 – Poznań: „Fiszer i Majewski”; Warszawa: „F. Wende i sp.”; Łódź: „L. Fiszer”; Toruń: „Towarzystwo Wydawnicze Ignis” (informacje ze stron tytułowych poszczególnych wydań).

⁴⁴ Na s. 107–108 znajdują się poprawki i uzupełnienia do dwóch poprzednich wydań.

⁴⁵ Na zmiany w tytułach poszczególnych wydań wskazuje baza NUKAT. Dostępne wydania, sprawdzone *de visu*, opatrzone są tytułem *Język staro-cerkiewno-słowiański*.

- Teresa Friedelówna, Czesław Łapicz, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Toruń 1979 (wyd. II: 1983).
- Czesław Bartula, *Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej na tle porównawczym*, Warszawa 1981 (wyd. II, popr.: 1987; wyd. III: 1994; wyd. IV: 1997; wyd. V: 1998; wyd. VI: 2000, dodruk: 2001, 2. dodruk: 2003; wyd. VII: 2004, dodruk: 2006, 2. dodruk: 2008, 3. dodruk: 2009, 4. dodruk: 2011).
- Leszek Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 1984 (wyd. II, zmienił: 2006, dodruk: 2012).
- Halina Karaś, *Gramatyka języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Warszawa 1994 (wyd. II: 1998; wyd. III: 2001).
- Stanisław Strach, *Krótką gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego*, Białystok 1994 (wyd. II, uzup.: Hajnówka 1999).
- Teresa Friedelówna, Czesław Łapicz, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Toruń 1997 (wyd. II: 2003; wyd. III: 2008)⁴⁶.

Słowniki (s/n)cs.-polskie⁴⁷

- ks. Józef Lewicki, *Приручный словарь славено-польскій, или Собрание реченій славенскихъ неудобъ разумѣтелныхъ, обрѣтающихся въ книгахъ церковныхъ, на языкъ польскій толкованныхъ/Słownik słowiańsko-polski zawierający w sobie mniej teraz zrozumiałe, w księgach cerkiewnych i do nabożeństwa służących znajdujące się słowa, dla użytku duchowieństwa, wyznawców obrządku grecko-katolickiego, miłośników starożytnego języka słowiańskiego*, Lwów 1830.
- Słownik polsko-cerkiewnosłowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z poł. XIX w.*, oprac. Josyp Dzendzeliwski, red. J. Rieger, Warszawa 1987.

⁴⁶ Najnowsza pozycja z tej grupy, zawierająca też słownik: ks. mitrat Stanisław (Eustachy) Strach, *Podręczna gramatyka języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Kędzierzyn-Koźle 2021.

⁴⁷ Zob. także pozycje wymienione w: K. Wojan, *Z dziejów leksykografii polsko-rosyjskiej*, t. I: *Słowniki lingwistyczne (bibliografia za lata 1700–2015)*, Gdańsk 2016, s. 306–312.

- ks. dr Aleksy Znosko, *Mały słownik wyrazów starocerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983.
- ks. Stanisław (Eustachy) Strach, *Szkolny słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, Hajnówka 1996 (kolejne wydanie – bez informacji, że jest to wyd. II: Hajnówka 1999).
- ks. dr Aleksy Znosko, *Słownik cerkiewnosłowiańsko-polski*, adiustacja, opracowanie ortografii części cerkiewnosłowiańskiej, korekta tekstów cerkiewnosłowiańskich i ekwiwalencji znaczeniowej części polskiej słownika, uzupełnienie haseł: ks. protojerej Stanisław (Eustachy) Strach, Białystok 1996.
- Halina Wątróbska, *Słownik staro-cerkiewno-rusko – polski*, Kraków 2010.
- ks. protojerej Stanisław (Eustachy) Strach, *Składnia języka cerkiewnosłowiańskiego okresu nowożytnego z podręcznym słownikiem cerkiewnosłowiańsko-polskim*, Żąbkowice Śląskie 2012.

Słowniki i leksykony terminologiczne⁴⁸

- Eliza Małek, Jan Wawrzyńczyk, *Mały słownik terminologiczny folkloru i literatury staroruskiej*, Łódź 1991 (wyd. II, popr. i uzup., ze zmienionym tytułem: *Mały słownik terminologiczny literatury, folkloru i kultury staroruskiej*, Łódź 1995).
- Mirosława Sztolberg-Bybluk, *Podręczny słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski terminów chrześcijańskich*, Toruń 1994.
- Antoni Markunas, Tamara Uczitiel, *Terminologia kościelna. Mały słownik opisowy polsko-ukraiński i ukraińsko-polski*, Poznań 1995.
- Antoni Markunas, Tamara Uczitiel, *Лексикон христианства русско-польский и польско-русский – Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Poznań 1999.
- Antoni Markunas, Tamara Uczitiel, *Popularny słownik sakralizmów polskich i ukraińskich*, Poznań 2001.
- Ewa Pokorzyna, *Słownik terminologiczny wyposażenia świętyń obrządku wschodniego z przydatkiem ikon maryjnych*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, t. CIII, Warszawa 2001.

⁴⁸ Zob. także pozycje wymienione w: K. Wojan, *Z dziejów leksykografii polsko-rosyjskiej*, t. II: *Słowniki terminologiczne (bibliografia za lata 1803–2017)*, Gdańsk 2020, s. 45–47.

- Roman Lewicki, *Христианство. Русско-польский словарь – Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002.
- Elżbieta Smykowska, *Ikona. Mały słownik*, Warszawa 2002 (wyd. II: 2008).
- Elżbieta Smykowska, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2004 (wyd. II: 2008).
- Elżbieta Smykowska, *Zwyczaje i obrzędy prawosławne. Mały słownik*, Warszawa 2006 (wyd. II: 2008).
- Elżbieta Smykowska, *Prawosławni święci. Mały słownik*, Warszawa 2008.
- Helena Fediukina, *Leksykon terminologii prawosławnej rosyjsko-polski z cytatami z tekstów biblijnych*, Warszawa 2014.

Mistagogie i komentarze liturgiczne (słowniczk do wydań)

- Georgi Minczew, *Słownik liturgiczny*, [w:] *Nowe Tablice czyli o cerkwi, liturgii, nabożeństwach i utensyliach cerkiewnych. Objasnienia Beniamina arcybiskupa Niżnego Nowogrodu i Arzamasu (wybór)*, przeł. Ivan N. Petrov, Kraków 2007, s. 271–288.
- Georgi Minczew, *Słownik terminologiczny*, [w:] *Symeon z Tessaloniki, O świątyni Bożej*, przeł. Anna Maciejewska, Kraków 2007, s. 95–109.

Seria Biblioteka Duchowości Europejskiej (słowniczk do wydań)

- Słowniczek*, oprac. Izabela Lis, [w:] *Kult Świętego Mikołaja w tradycji prawosławnej*, wybór i oprac. Agnieszka Dejniewicz, Gniezno 2004, s. 191–129.
- Słowniczek*, oprac. Izabela Lis, [w:] *Święty Benedykt w tradycji chrześcijaństwa Zachodu i Wschodu*, wybór i oprac. Aleksander W. Mikołajczak, Aleksander Naumow, Gniezno 2006, s. 172–187.
- Słowniczek*, oprac. Izabela Lis-Wielgosz, [w:] *Franciszek Skoryna z Połocka. Życie i pisma*, wybór tekstów, przekład i oprac. Mariola Walczak-Mikołajczakowa, Aleksander Naumow, Gniezno 2007, s. 219–227.
- Słownik terminów liturgicznych i teologicznych*, oprac. Georgi Minczew, Małgorzata Skowronek, [w:] *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu Świętych Mężów*, oprac. Małgorzata Skowronek, Georgi Minczew, Kraków 2010, s. 209–213.

Wykaz publikacji powiązanych tematycznie z realizacją projektu bibliograficznego¹

- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 1)*, [w:] *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. 4, red. M. Kuczyńska, W. Stępnia-Minczewska, J. Stradomski, Kraków 2009, s. 247–273.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 2)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Rossica” 3, 2010, s. 175–193.
- I.N. Petrov (И.Н. Петров), *Кирилло-мефодиевские источники и памятники древней славянской книжности в переводах на польский язык: из истории рецепции „Palaeobulgarica/Старобългаристика” XXXV*, 1, 2011, s. 71–79.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 3)*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” LVI, 2011, s. 73–90.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 4)*, [w:] *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, t. 6, red. M. Kuczyńska, W. Stępnia-Minczewska, J. Stradomski, Kraków 2011, s. 309–325.

¹ W układzie chronologicznym.

- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z problematyki przekładu starej literatury kręgu Slavia Orthodoxa na język polski (cz. 5)*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL. Seria 7. Słowianoznawstwo” 60, 2012, s. 193–218.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Polskojęzyczne translacje tekstów kręgu Slavia Orthodoxa: o projekcie systematyzacji i dokumentacji*, „Latopisy Akademii Supraskiej” 3, 2012, s. 183–188.
- M. Skowronek, *O przekładach piśmiennictwa cerkiewnosłowiańskiego autorstwa prof. Ryszarda Łuźnego na tle innych polskich publikacji tego typu*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL. Seria 7. Słowianoznawstwo” 61, 2013, s. 117–135.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Old Church Slavonic-Polish Textbooks, Grammars and Dictionaries*, „Palaeobulgarica/Старобългаристика” XXXVII, 4, 2013, s. 3–20.
- I. Lis-Wielgosz (И. Лис-Вельгош), tłum. I.N. Petrov (И.Н. Петров), *Проблема рецепции средневековой южнославянской письменности – о переводах древнесербских текстов на польский язык*, „Scripta & e-Scripta” 13, 2014, s. 185–195.
- I. Lis-Wielgosz, [rec.]: *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu [Saints Constantine-Cyril and Methodius. Patrons of the East and the West], vol. I (pp. 254), vol. II (pp. 334), ed. Aleksander Naumow, Collegium Columbinum, Kraków 2013 [= Biblioteka Duchowości Europejskiej, 5]*, „Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe” 4, 2014, s. 306–307.
- A. Kawecka, I.N. Petrov, M. Skowronek, *Z warsztatu paleoslawisty-tłumacza: polskojęzyczne pomoce naukowe i opracowania leksykograficzne*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL. Seria 7. Słowianoznawstwo” 63, 2015, s. 147–175.
- I. Lis-Wielgosz, *Antologie w obiegu. O obecności i nieobecności staroserbских tekstów w przekładzie na język polski – uwagi ogólne*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL. Seria 7. Słowianoznawstwo” 63, 2015, s. 177–191.
- A. Kawecka, *Wybrane aspekty prawosławnego przekładu Psalterza na język polski w świetle innych źródeł*, [w:] *Retrospekcja i ochrona dziedzictwa kulturowego*, red. S. Kowalska, D. Wańka, Poznań–Kalisz 2015, s. 165–184.

- K. Krzeszewska, *Przekłady literatury ludowej Słowian Południowych na język polski w latach 1945–2010. Materiały bibliograficzne*, „Literatura Ludowa” 59, 4–5, 2015, s. 59–92.
- A. Kawecka (A. Кавецка), I.N. Petrov (И.Н. Петров), *К вопросу о православных переводах Библии на польский язык. Лингвистические аспекты*, „Slavia – časopis pro slovanskou filologii” 85, 3–4, 2016, s. 389–406.
- A. Kawecka, R. Zarębski, *Linguistic Equivalence of the Hebrew Term Eden in Slavic Translations of the Bible*, „Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe” 6, 2016, s. 43–60.
- K. Krzeszewska, [rec.]: *Хърватските бугарицици и техните български съответствия. Статии и материали [Croatian bugarštica and Their Bulgarian Equivalents. Articles and materials]*, ed. Стефана Стойкова, София 2015, pp. 152, „Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe” 6, 2016, s. 427–429.
- I. Lis-Wielgosz, „Zbiór ten nie zostanie bezużytecznym w księgarstwie ciężarem”, czyli *Narodowe pieśni serbskie wybrane i przełożone przez Romana Zmorskiego*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 7, 1, 2016, s. 165–182.
- I. Lis-Wielgosz, *Paleotypia południowosłowiańska – opis, perspektywa, przekład*, „Roczniki Humanistyczne TN KUL. Seria 7. Słowianoznawstwo” 65, 2017, s. 163–168.
- I. Lis-Wielgosz, *Przekład omówiony, czyli o statusie i funkcji paratektu (na przykładzie serii „Biblioteka Duchowości Europejskiej”)*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 8, 1, 2017, s. 37–56.
- A. Kawecka, *O historii przekładów piśmiennictwa prawosławnych Słowian na język polski*, „Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis” 37, 2, 2018, s. 117–130.
- A. Kawecka (A. Кавецка), R. Zarębski (P. Зарембски), *Езикови еквиваленти на староеврейската дума Шеол в избрани славянски преводи на Библията*, „Palaeobulgarica/Старобългаристика” 1, 2018, s. 117–135.
- I. Lis-Wielgosz (И. Лис-Велгош), *Проблемът за преводите на старобългарски и старосръбски текстове на полски език*, „Palaeobulgarica/Старобългаристика” 1, 2019, s. 62–80.

Wykaz publikacji powiązanych tematycznie z realizacją projektu bibliograficznego

- I. Lis-Wielgosz, *Peryferyjna obecność. Problem recepcji literatury staroserbskiej w Polsce*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 10, 1, 2020, s. 147–171.
- K. Krzeszewska, *Polskie przekłady bułgarskiej literatury ludowej po II wojnie światowej i ich recepcja*, [w:] *Странстващи идеи по пѣтищата на хумани-таристиката. Изследвания по фолклористика, културна антропология и славистика в чест на доц. д-р Катя Михайлова*, т. II, София 2021, s. 677–694.

Indeks tłumaczy tekstów kręgu *Slavia Orthodoxa* na język polski

- Anonim/NN* 13, 64, 65, 136, 137, 178, 237, 240, 245, 263, 267, 274, 277, 281
- Bartula Czesław** (1924–2013) 110, 299, 441, 442, 459, 460
- Bielowski August** (Augustyn) (1806–1876) 116, 117, 268, 269, 275, 290, 291, 293, 294, 296–300
- Bondaruk Konstanty ks.** (* 1953) 140, 196
- Borowik S.** 105
- Boym Benedykt Paweł** (1629–1670) 44
- Bożerianow Michał ks.** (1911–1946) 58, 71, 101, 138, 233, 234, 243
- Brodziński Kazimierz** (1791–1835) 295
- Brückner Aleksander** (1856–1939) 269, 294, 295, 298
- Brzozowska Zofia Aleksandra** (* 1986) 15, 57, 61, 63, 74, 75, 99, 100, 104, 127, 132, 232, 257, 260, 261, 263, 267, 277, 278
- Buczyński Grzegorz** 295
- Cierniak Urszula** (* 1964) 114
- Dąbek-Wirgowa Teresa** (1933–1999) 60, 71, 81, 90, 91, 100, 105, 106, 115, 120, 126, 131, 253–256, 258–260, 264–266, 270–274, 278, 314, 315, 328, 329, 349, 351
- Dąbrowski Dariusz** (* 1965) 256
- Dądela Marek** 137
- Dejnowicz Agnieszka** 57, 66, 137, 255, 264, 318, 386, 388, 417, 462
- Dubowicz Jan** († 1646) 43
- Fedecki Ziemowit** (1923–2009) 270, 296
- Gajek Jan Sergiusz** (* 1949) 55, 135, 302
- Galatowski Joannicjusz** († 1688) 26, 34, 45, 74, 105
- Gałązka Wojciech** (* 1947) 58, 59, 78, 79, 126, 314, 315, 386
- Gapska Dominika** 275
- Godebski Cyprian** (1765–1809) 267, 268, 292
- Goranin Edward** 117, 256, 257, 298
- Grabowski Bronisław Tadeusz** (1841–1900) 33, 292, 295, 302
- Gromnicki Tadeusz** (1851–1939) 301

- Hryniewicz Waław (1936–2020) 75, 76, 92, 117, 257
- Jakimiszyn Anna 263, 267
- Jakóbiec Marian (1910–1998) 26, 270, 292, 293, 294
- Jakubowski Wiktor (1896–1973) 57, 61, 66–69, 118, 133, 261, 266, 279, 298, 348
- Jarco Jan (1942–2012) 66, 80, 95, 126, 273
- Jemieljanuk Anna 260
- Jusupović Adrian (* 1982) 256
- Kamieńska Anna (1920–1986) 56, 75, 130, 263
- Kawecka Agata (* 1978) 254, 258, 266, 267, 272, 448, 463–465
- Kempfi Andrzej (1934–?) 80, 92, 110, 115, 118, 242, 245, 279
- Kijewska Anna 258
- Klinger Jerzy (1918–1976) 103
- Koneczny Feliks (1862–1949) 298
- Kopysteński Zachariasz († 1627) 32, 134
- Kornhauser Julian (* 1946) 110, 111, 313, 383
- Korwin-Szymanowski Franciszek (1930–1988) 119
- Kotkowski Julian (1824–?) 116, 297
- Kotwiczowa Wanda 55, 126, 315, 316, 349, 377, 378
- Kotyń Beata 81, 91, 265
- Krańczuk Gabriel o. 135–137, 139, 140
- Kraśniński Adam Stanisław bp (1810–1891) 269, 293
- Kreczmer Jan (fl. ok. 1648) 44
- Kreuz-Rzewuski Leon (Lew) († 1639) 34, 40, 43
- Kuczyńska Marzanna (* 1962) 15, 20, 29, 59, 61, 67, 69, 74, 76, 79, 90, 99, 104, 105, 107, 120, 125, 128, 130, 136, 138, 178, 238–241, 246, 259, 265, 275, 285, 331, 358, 386, 463
- Kuffel Józef (* 1965) 59, 120, 249
- Kulesza Jan Alojzy (1660–1706) 49
- Lachocka Julia († 2001) 81
- Lachocka-Marek Halina 81
- Lehr-Splawiński Tadeusz (1891–1965) 62, 258, 274, 275, 301, 302, 328, 432, 436, 437, 440–442, 458, 459
- Linde Samuel Bogumił (1771–1847) 295, 399
- Litwiniuk Jerzy (1923–2012) 94, 95, 97
- Łapski Eustachy (Ostap) (1926–2012) 74, 93, 97, 108–110, 119, 131
- Ławreszuk Marek (* 1979) 12, 70, 102
- Łepki Bohdan (1872–1941) 268, 269, 294
- Łopalewski Tadeusz (1900–1979) 346
- Łopatowicz Jan 136, 138
- Łużny Ryszard (1927–1998) 57, 59, 60, 67–70, 75, 77, 80, 81, 92, 96, 102, 115, 118, 126, 133, 236, 258–262, 264–267, 272, 273, 278, 290, 298, 328, 329, 332, 339–353, 386, 464
- Melnyk Marek (* 1967) 57, 121–124
- Michałowska Aleksandra 103, 271
- Minczew Georgi (* 1955) 15, 55, 56, 60, 61, 112, 258, 314–318, 330, 349, 359, 388, 417, 456, 457, 462
- Misijuk Grzegorz ks. (* 1943) 12, 138, 140, 245, 371
- Mohyla Piotr (Euzebi Pimin) (1597–1647) 26, 34, 42, 47, 57
- Mokry Włodzimierz (* 1949) 21, 25, 27, 59, 63, 75, 90–92, 98, 103, 109, 110, 113, 125, 130, 131, 257, 258, 262, 263, 266, 267
- Mokrzycka Agata (* 1977) 273, 278
- Nabielak Ludwik (1804–1883) 293
- Narbutt Olgierd (1920–2012) 103

- Naumow Aleksander E. (* 1949) 15, 27, 28, 30, 34, 55, 56, 59–61, 64, 65, 69, 71–74, 76–79, 82–91, 95, 96, 98, 99, 107–112, 113, 115, 119, 125–132, 136, 139, 177, 178, 181, 182, 188, 191, 193–195, 197, 198, 200, 202–204, 207–209, 215, 219–221, 223, 224, 226, 236–240, 242, 243, 245, 249, 250, 254, 255, 263, 265, 266, 270–272, 274, 276, 281, 302, 315–318, 327–329, 331–335, 337, 338, 340, 341, 349, 351, 353, 358, 360, 377, 378, 386, 388, 389, 391–393, 417, 457, 462, 464
- Nieckula Franciszek (1937–2010) 237
- Nodzyńska Ludmiła 261
- Obrębska-Jabłońska Aleksandra (1901–1994) 270, 291, 292, 296
- Ogicki Dmitrij P[iotrowicz] († 1994) 222
- Ohilewicz Pachomiusz (1624–1686) 45
- Orłowski Nepomucen (fl. ok. 1748) 50
- Paciorek Antoni ks. (* 1945) 60, 263, 274, 302
- Paner Anna (* 1955) 278
- Paprocki Henryk ks. (* 1946) 56, 58, 59, 64, 66, 70, 71, 80, 99–101, 103, 110, 112, 114, 129, 131, 140, 142–177, 179, 181–184, 186, 188, 190, 192–198, 201, 202, 208, 211, 213–215, 219, 223–225, 227, 228, 232, 237–239, 241–250, 252, 279, 286, 335, 353, 368–371, 392–394, 396, 397, 399, 400, 402, 404, 406, 407
- Petrov Ivan N. (Jan Pietrow) (* 1978) 29, 30, 59, 120, 178, 245, 246, 257, 264, 272, 331, 356, 359, 386, 448, 462, 463, 464, 465
- Pietkiewicz Krzysztof (* 1950) 77
- Pietkiewicz Piotr 235
- Pietrow Jan 178 zob. Petrov Ivan N.
- Pietruszewski Jacek 97
- Piętka Roman (Ryszard) (1937–2011) 57, 64, 70, 101, 135, 138, 139, 179–232, 238, 251, 252, 353, 368–370
- Pilipowicz Włodzimierz 57, 121–124
- Pociej Hipacy (1541–1613) 26, 34, 93, 105
- Podgórzec Zbigniew (1935–2002) 57, 63, 80, 92, 95, 96, 125, 132, 133, 237, 286
- Pospiszil Agnieszka 106
- Rubinkiewicz Ryszard SDB ks. (1939–2011) 55, 253, 256
- Rutka Teofil (1622–1700) 34, 46, 49
- Sambor Aleksander 107
- Sarwa Andrzej Juliusz (* 1953) 268, 271, 291, 296
- Serczyk Władysław Andrzej (1935–2014) 57, 96, 133
- Sielicki Franciszek (1923–2001) 19, 20, 117, 118, 256, 257, 259, 264, 289, 296, 298, 332, 340, 341, 390
- Siemaszkiewicz Eugenia (1932–2014) 68, 69
- Siemiński (Siemiński) Lucjan (1807–1877) 268, 290, 292
- Skowronek Małgorzata (* 1977) 55, 56, 60, 71, 100, 104, 105, 112, 253–255, 259, 260, 266, 267, 272–277, 279, 285, 315, 317, 318, 330, 349, 358, 386, 388, 417, 448, 457, 462–464
- Smotrycki Melecjusz (1577–1633) 26, 34, 39, 355, 434
- Solak Elżbieta (* 1962) 119
- Stebelski Ignacy (1748 – ok. 1805) 50

Indeks tłumaczy tekstów kręgu Slavia Orthodoxa na język polski

- Stępnia-Minczewska Wanda (* 1952) 178, 245, 299–301, 463
- Strach Stanisław (Eustachy) (* 1957) 64, 81, 136–142, 180–194, 196, 197, 199–222, 224–229, 233, 237, 238, 241, 243, 244, 246, 250–252, 285, 336, 353–365, 367, 445–450, 460, 461
- Stradomski Jan (* 1974) 31, 34, 45, 78, 79, 90, 93, 104, 106, 109, 134, 136, 138, 270, 276, 286, 386, 463
- Suszko Henryk (* 1949) 117, 256, 257, 298
- Szepliński Błażej (* 1990) 130
- Szokalski Jerzy (* ok. 1950) 92
- Tchórzewski Andrzej (* 1937) 97
- Tronina Antoni (* 1945) 256, 260, 270, 272
- Trybusiewicz Janusz († 1997) 93–95
- Tułowicka M. 98
- Tuwim Julian (1894–1953) 269, 270, 292, 294, 296
- Wagilewicz Jan Dalibor (1811–1866) 116, 117, 269, 275, 294, 298, 299, 301
- Walczak-Mikołajczakowa Mariola (* 1965) 30, 56, 82–89, 107, 131, 318, 388, 393, 417, 462
- Wątor-Naumow Teresa 55, 64, 65, 79, 104, 114, 132, 137, 315, 316, 349, 377, 378
- Willman-Grabowska Helena (1870–1957) 66
- Wolski Jan Mikołaj (* 1986) 15, 56, 71, 81, 91, 100, 103, 107, 111, 114, 128, 130, 134, 255, 259, 265, 286
- Wójcicka Urszula (* 1949) 80
- Wójtowicz Marian (* 1940) 56, 65, 73, 80, 90, 95, 98, 112, 114, 115, 116, 118, 124, 125, 127, 129, 133, 134, 280–285
- Wyrwich Hanna 98
- Wyszomirski Tadeusz 135, 136, 141, 176, 199, 202, 251

Indeks rzeczowy

Nazwy gatunków, nabożeństw, ksiąg oraz pojęcia liturgiczne

- akatyś 13, 47, 51, 52, 77, 81–83, 106, 107, 112, 126, 135–140, 238–241, 316, 341, 454, 457
- akrostych 82, 83, 106, 107, 119, 120, 126, 130, 131, 457
- alleluja 140, 177, 180–182, 185, 192, 193, 195–199, 201, 202, 206, 208, 211, 215, 216, 219, 222, 225, 227, 229–232, 244, 251, 252
- anafora 42, 156, 454, 456
- anatemy 47, 71, 279
- antyfona 42, 46, 181, 182, 190, 195, 197, 199, 202, 208, 225, 227, 242, 454, 456
- Apokalipsa 47, 253, 260, 265, 266, 271, 342, 343 zob. też Objawienie, Widzenie
- apokryf, -iczny 13, 55, 91, 103, 104, 253–256, 258–260, 263, 264, 266, 267, 270–272, 315, 317, 330, 343, 345, 349, 351, 352
- bogorodczen 42, 217, 239, 359, 455
- chronografia 50, 265, 386
- czasosłow(iec) 32, 98, 128, 141, 162, 176, 452, 456 zob. też horologion
- dogmatyk 141, 142, 199, 357
- doksologia 141
- dziękczynienie 80, 142
- egzorcyzm 158, 159
- eksapostilarion 110, 112, 242
- ekshortacja 279
- elogium 92
- eotinon 110, 112, 242
- euchologion 56, 80, 100, 103, 131, 142–175, 177, 241, 244, 456
- Ewangelia 30, 34, 67, 73, 74, 91, 101, 105, 111, 227, 234, 242, 256, 264, 270, 334, 438, 440
- godzina kanoniczna 141, 176
- heksameron 99, 100 zob. też sześćo-dzień
- homilia 13, 39, 41, 45, 47–49, 67, 76, 92, 351
- horologion 141, 162, 176, 177, 452 zob. też czasosłow(iec)
- hymn 42, 48, 50, 51, 70, 82, 83, 102, 115, 135–138, 141, 181, 182, 188, 191, 193–195, 197, 198, 200, 202–204, 207, 208, 215,

- 219–221, 223, 224, 226, 242, 341, 453
- hymnografia 33, 34, 40, 44, 69, 99, 107, 128, 333, 358, 359, 422
- idiomelosy 100
- ikony Matki Bożej 113, 114, 139
 Częstochowska 139
 Iwierska 139
 „Kielich Nieupijający” 139
 „Szybko Spełniająca Prośby” 139
 „Wybawienie z powodu nieszczęść cierpiących” 139
- ikos 13, 64, 65, 77, 82, 112, 125, 136, 137, 195, 204, 238–241, 358, 457
- ipakoj 219
- irmos, hirmos 42, 45, 199, 359, 448, 457
- jutrznia 40, 42, 44, 46, 47, 75, 82, 107, 120, 140, 141, 165, 176, 177, 193, 199, 220, 227, 229, 239–242, 244, 245, 252
- kanon 13, 38, 40, 44, 46, 47, 50, 56, 64, 65, 70, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 90, 91, 100, 102, 106, 107, 115, 119, 120, 123, 125, 128–132, 160, 168–170, 173, 177–179, 181, 182, 198, 199, 217, 236, 239–241, 243, 245, 246, 279, 280, 313, 316, 325, 328, 359, 382, 385, 386, 436, 439, 444, 457
- kanon(-y) (postanowienia soboru) 32, 38
- kathisma, katyzma 107, 119, 359 zob. też s(i)edalen
- kolofon 71–73, 77, 78, 89, 98, 99, 113, 127, 128, 132, 236, 265, 270, 271, 331
- kondak, kondakion, kontakion 13, 76, 77, 107, 111, 112, 128, 137, 138, 140, 176–232, 236, 238–242, 249–252, 357, 358, 457
- korespondencja 25, 96
- kronika 25, 32, 42, 43, 50, 85, 104, 106, 117, 118, 255–257, 297, 298, 345, 351, 387
- lament 42, 43, 67, 74, 108 zob. też płacz
- latopis 20, 25, 45, 50, 70, 90, 116, 117, 256, 257, 285, 296–298, 302, 345, 351, 464
- list(-y) 11, 38, 41–45, 68, 69, 77, 87–89, 93, 96, 109, 116, 117, 133, 262, 266, 271, 303, 343, 440 zob. też posłanie, suplika
- litia 40, 90, 165, 172, 183, 196, 197, 202, 205, 221, 222, 229, 238–241, 246
- liturgia 13, 29, 32, 33, 35, 40, 42, 44–46, 51, 59, 70, 80, 99–103, 110, 112, 129, 131, 140, 142–177, 179, 181–184, 186, 188, 190, 192–198, 201, 202, 208, 211, 213–215, 219, 223–225, 227, 228, 232, 234, 237, 239, 241–249, 286, 333, 336, 354, 355, 357, 359, 360, 367–371, 393, 407, 453, 454, 456, 457, 462
- menologion 47, 57, 107, 176, 177, 179–232, 251, 252, 369
- mineja 25, 32, 47, 50, 71, 73, 448
- modlitwa 13, 35, 44, 45, 47, 51, 52, 58, 59, 63, 70, 71, 74–79, 81–83, 91, 92, 96, 101–103, 110, 111, 113, 120, 132, 135, 137–144, 146–169, 171–173, 175, 177, 179, 211, 233–238, 244–246, 249, 250, 252, 253, 258, 315–317, 335, 345, 353, 384, 385, 432, 447
- moleb(i)en 51, 52, 80, 100, 131, 162, 168–172, 177, 238
- mowa pochwalna 41, 90, 108, 109 zob. też słowo pochwalne

- nabożeństwo 12, 13, 50, 52, 61, 107, 119, 120, 122, 140, 176, 177, 238–241, 243, 244, 248, 261, 369, 370, 447, 456, 460 zob. też oficjum
- napis 65, 80, 90, 95, 98, 104, 112, 114, 115, 116, 118, 124, 125, 127, 129, 133, 134, 280–285, 382
- nieszpory 107, 119, 176, 193, 229, 239–242 zob. też wieczernia
- nomokanon 32, 134
- Objawienie 46, 198, 199, 272 zob. też Apokalipsa, Widzenie
- obrzęd 45, 100, 123, 143–167, 171–176, 241–243, 245, 248, 333, 336, 357, 390, 391, 453, 454, 462
- oficjum 12, 34, 90, 180, 181, 184, 186, 188–190, 193, 194, 197, 199, 203, 205, 206, 210, 211, 214, 215, 217, 218, 220, 224–226, 242, 358 zob. też nabożeństwo
- oktoich 32, 40, 44, 72, 73, 78, 110, 112, 113, 128, 176, 231, 242, 243, 457
- opowieść 43, 59, 61, 67, 68, 91, 104, 114, 118, 254, 256, 259–262, 264, 273, 293, 302, 307, 315, 328, 342, 344, 345, 348, 349 zob. też słowo
- panichida 174, 175, 243
- pateryk(on) 32, 43, 261, 262, 344
- pieśń Cherubinów 243
- placz 75, 86, 97, 104, 258, 262, 295, 382 zob. też lament
- pobłogosławienie 146–151, 153–158, 162–166, 171, 172, 175
- pochwała 74, 78, 90, 92, 99, 104, 234, 263, 315, 346, 382
- poemat 80, 100, 129, 131, 168, 169, 243, 264, 268, 269, 291–293, 295
- pogrzeb 100, 108, 123, 173–175, 192, 241, 276
- pomiannik 234, 243
- posłanie 38, 42, 47, 70, 79, 81, 105–107, 261, 262, 344 zob. też list(-y)
- posłowie 62, 71–73, 77, 78, 83–89, 95, 96, 98, 99, 112, 113, 118, 127, 132, 236, 265, 271, 316, 320, 322, 324, 331, 412–415, 418, 424, 426
- pouczenie 63, 76, 113, 118, 125, 133, 250, 264, 351
- powieczcze 46, 47, 176, 244
- prokimen 42, 138, 140, 141, 177, 180–182, 185, 192, 193, 195–199, 201, 202, 206, 208, 211, 213, 215, 219, 222, 225, 227, 229–232, 244, 251, 252
- proskomidia 70, 102, 244
- przedmowa 59, 69, 71, 72, 77, 78, 84–87, 91, 93, 95, 99, 110, 111, 121, 126, 128, 132, 243, 315, 317, 319, 320, 322, 331, 384, 412–414, 421–424, 426, 434, 436, 438, 444
- przeniesienie relikwii 41, 43, 201, 207, 212, 213, 219, 220, 223, 225, 227, 228, 246, 264, 265
- przywilej 113
- Psałterz 30, 59, 66, 69, 71–73, 78, 86, 99, 114, 129, 132, 244, 254, 265, 393, 394, 398, 406, 407, 439, 440, 444, 464
- rozesłanie 140, 177, 244, 252
- sakrament 51, 121–123, 142–144, 241, 245, 368
- s(i)edalen, sedalan 40, 42, 65, 77, 182, 183, 193, 198, 207, 226, 239–241, 359 zob. też kathisma
- sławnik 180, 183–185, 188–190, 200, 203, 218, 220–222, 224, 228, 358
- słowo pochwalne 65, 90, 105, 109, 270, 351, 457 zob. też mowa pochwalna

Indeks rzeczowy

- słowo 12, 15, 42, 43, 49, 55, 57, 60, 63–68, 70, 74–81, 90–92, 94, 95, 96, 98, 100, 103–105, 107, 109, 111, 112, 114, 115, 118, 119, 125–127, 129, 130, 132, 133, 137, 163, 178, 237, 253–255, 258–262, 265–273, 276, 278, 281, 286, 291–294, 296, 315, 316, 321, 328–330, 334, 344, 348, 349, 351, 357, 377–379, 382, 385, 389, 413, 421, 427, 448, 456, 457, 460 zob. też opowieść
- służba 12, 13, 42, 61, 64, 65, 70, 76, 77, 90, 91, 111, 114, 119, 125, 129, 130, 132, 152, 157, 193, 198, 207, 209, 240, 245, 246, 316, 386, 457
- spowiedź 40, 80, 97, 122, 168, 233, 235, 245, 448
- stichera, stichira 64, 65, 74, 76, 82, 90, 91, 114, 119, 129, 130, 132, 141, 180–194, 196, 197, 199–215, 217–222, 224–229, 238–242, 245, 246, 285, 358, 380, 385
- strofa(-y) 13, 111, 138, 188, 214, 239–241, 246, 331, 359
- stugław 286
- suplika 68, 69, 77, 344 zob. też list(-y)
- swetilen, svetilan 40, 44, 77, 187, 455
- synaksarion 32, 39, 48, 107, 246, 247, 249
- synodyk (synodykon, synodikon) 71, 279, 286
- sześcidzień 100 zob. też heksameron
- śpiew na komunię 180–182, 192, 193, 195–197, 199, 201, 202, 206, 208, 211, 215, 217, 219, 222, 226, 227, 229–232
- testament 276
- tetraevangelium 112, 113, 271
- ton 1 64, 65, 76, 82, 91, 114, 119, 129, 137, 141, 179–184, 186, 188, 191, 193–195, 197, 199–210, 212, 213, 217–221, 223–228, 230–232, 239–242, 251, 252, 448
- ton 2 46, 64, 76, 82, 83, 107, 129, 131, 132, 141, 179–201, 203–207, 209–232, 239–242, 249, 251, 252, 285
- ton 3 46, 76, 83, 91, 107, 138, 141, 180, 181, 184–198, 200–207, 209, 211–215, 217–224, 226–229, 231, 232, 240–242, 249, 251
- ton 4 65, 77, 119, 130, 132, 137, 138, 141, 180–232, 239, 240, 242, 249–251
- ton 5 46, 65, 91, 141, 184–186, 189, 201, 202, 206, 211, 216, 218, 219, 224, 229, 231, 239, 241, 242, 251
- ton 6 46, 76, 141, 179–181, 183–185, 187, 189, 194, 195, 197–200, 202, 203, 206, 207, 211, 214, 216, 217, 219–221, 223, 225, 226, 228, 229, 231, 232, 239, 241, 242, 251
- ton 7 64, 142, 182, 192, 201, 211, 213, 219, 225, 226, 230–232, 242, 251, 252
- ton 8 46, 65, 77, 125, 129, 130, 137, 140, 142, 180, 182–193, 195–201, 203–206, 208–210, 212, 213, 215–222, 224, 225, 227–232, 239, 240, 242, 249, 252
- translatio 41 zob. przeniesienie relikwii
- trebnik 32, 40, 44, 47, 57, 99, 121, 236
- trefologion 46, 47
- triodion 32, 46, 73, 127, 140, 177, 246–249, 271, 457
- troparion (tropar) 13, 15, 81, 90, 128, 137, 138, 140, 141, 176, 177, 179–233, 235, 236, 238–242, 246, 249–252, 357, 359, 457 zob. też bogoroditzen
- typikon 176, 243, 457

- uwielbienie 81, 137, 138
- Widzenie 272, 313 zob. też Apokalipsa,
Objawienie
- wieczernia 40, 44, 46, 47, 107, 120, 140,
165, 177, 219, 239, 240, 244, 245,
252 zob. też nieszpory
- żywot 13, 42, 43, 49, 50, 61, 62, 67–69,
76–81, 107, 114, 117, 119, 120,
125–127, 130, 132, 136, 193,
238, 250, 264, 270, 273–278,
299, 302, 315–317, 344, 345,
351, 457
- krótki (prologowy) 13, 273–278
obszerny 277, 278, 439

Nazwy osobowe (wybór)

Objaśnienia skrótów: bp – biskup; metr. – metropolita; męcz. – męczennik, męczennica; patr. – patriarcha; św. – święty, święta; wielkomęcz. – wielkomęczennik, wielkomęczennica.

- 7 Młodzieńców męczenników z Efezu 186, 225
- 9 Męczenników z Czyzku 212
- 10 Męczenników z Krety 195
- 32 Męczenników z Meliteny 188
- 40 Męczenników z Sebasty 206
- 42 Męczenników z Amorium 206
- 70 Apostołów 198, 209, 212, 216
- Abercjusz św. 186
- Abramiusz św. 187
- Acepsymas św. 187
- Acyndyn św. 187
- Agata św. męcz. 202, 203
- Agatonika św. męcz. 185, 228
- Aggeusz prorok św. 194
- Agrypina św. męcz. 219
- Aitalas św. 187
- Aleksy Człowiek Boży św. 207
- Alipiusz Słupnik św. 191
- Ambroży bp Mediolanu św. 193
- Amfilochiusz bp Ikonium św. 191
- Ampliasz św. 187
- Ananiasz Apostoł z 70 św. 184, 194
- Anastazja św. męcz. 187, 195
- Anastazy Pers św. 200
- Andronik św. męcz. 185, 215
- Andrzej Apostoł Pierwszy Powołany św. 136, 192
- Andrzej bp Krety św. 13, 45, 50, 64, 186, 220
- Anisja (Anysja) św. męcz. 197
- Anna prorokini św. 202
- Antypas bp Pergamonu św. 210
- Apelles św. 187
- Archip Apostoł z 70 św. 204
- Aretas św. 186
- Arseniusz Wielki św. 76, 205, 213
- Artemiusz św. 186
- Artemon św. męcz. 210
- Arystarch Apostoł z 70 św. 210
- Atanazy bp Aleksandrii św. 41, 66
- Atanazy Wielki abp Aleksandrii św. 39, 47, 212
- Auksencjusz św. 204
- Ba(k)chus św. męcz. 184
- Barbara św. wielkomęcz. 192
- Barlaam Chutyński św. 41, 188
- Batu-chan 261
- Bazyli bp Parios św. 210
- Bazyli metr. Amazji św. męcz. 211
- Bazyli Wielki św. 41, 47, 49, 70, 71, 102, 158, 197, 201, 222, 234

- Bazyli z Ancyry św. męcz. 208
 Benedykt z Nursji św. 179, 207, 330
 Błażej bp Sebasty św. męcz. 203
 Bogurodzica 19, 51, 52, 78, 80, 82, 129, 131, 135, 136, 139, 140, 156, 168, 169, 173, 179–181, 184, 190, 193, 196, 208, 220, 223, 226, 227, 229, 243, 260, 261, 265, 266, 271, 315, 342, 343, 357, 385, 451, 455
 Bonifacy św. męcz. 194

 Charyton św. 183
 Charytyna św. męcz. 184
 Chryzant św. męcz. 208
 Cyprian św. 184
 Cyriak św. 183
 Cyryl bp Aleksandrii św. 41, 48, 66, 74, 217, 234
 Cyryl patr. Jerozolimy św. 39, 41, 45, 48, 208

 Daniel prorok św. 87, 194
 Daniel Słupnik św. 193
 Daria św. męcz. 208
 Dionizy Areopagita bp Aten św. 184
 Domnika św. 199
 Dorymedont św. 182
 Duch Święty 39, 45, 47, 49, 94, 102, 126, 155, 169, 170, 179, 232, 233, 235, 246
 Dymitr z Salonik św. 115

 Efreem Syryjczyk św. 41, 48, 79, 114, 201, 236
 Epistema (Epistymia) św. męcz. 188
 Erast Apostoł z 70 św. 189
 Eudocja św. męcz. 205
 Eufemia św. męcz. 182, 221
 Eufrozyna św. 50, 80, 183, 267, 268
 Eustachy Placyda św. wielkomęcz. i towarzysze 182, 183
 Eustracjusz św. 194

 Eutychiusz (Eutychos) patr. (abp) Konstantynopola 209

 Filemon Apostoł z 70 św. 89, 190, 194
 Firs św. (Tyrsus) 194
 Fokas bp Synopy św. męcz. 183, 223

 Gabriel Archanioł 109, 208, 221, 334
 Gabriel Zabłudowski św. męcz. 211
 Galaktion św. męcz. 188
 Gerazym (Gerasym) znad Jordanu św. 205, 206
 Gordiusz św. 198
 Grzegorz bp Agrygentu św. 191
 Grzegorz bp Armenii św. męcz. 183
 Grzegorz z Nyssy św. 47, 48, 199

 Hermes Apostoł z 70 św. 209
 Herodion Apostoł z 70 św. 209
 Hieroteusz bp Aten św. 184
 Hilarion Wielki św. 186
 Hiob Sprawiedliwy 85, 213
 Hipacy bp Gangry św. 209

 Ignacy bp Antiochii św. 195, 201
 Irenarch św. męcz. 191
 Irena św. męcz. (5 V) 213
 Irena św. męcz. i towarzyszek Agapia i Chionia (16 IV) 210
 Iwan Ryłski św. 78, 97, 178, 273
 Izajasz prorok 90, 213, 255, 272
 Izydor z Peluzjum św. 202

 Jakub Apostoł św., brat św. Jana 87, 99, 185, 186, 196, 212
 Jakub Pers św. 191
 Jakub syn Alfeusza św. 185
 Jan Apostoł i Ewangelista św. 87, 136, 183, 212, 213
 Jan Damasceński św. 41, 46, 48, 82, 192
 Jan Jałmużnik patr. Aleksandrii 189
 Jan Kalibita św. 200

Indeks rzeczowy

- Jan Klimak św. 209
Jan Kormiański św. 136
January bp Benewentu św. męcz. i to-
warzysze 211
Jan uczeń Grzegorza Dekapolity św. 210
Jazon Apostoł z 70 św. 212
Jeremiasz prorok 50, 86, 212
Jerzy Chozebita św. 199
Jerzy z góry Maleos św. 209
Jerzy Zwycięzca św. wielkomęcz. 211
Jezus Chrystus 71, 74, 83, 84, 86, 92,
96, 103, 106, 122, 128, 131, 136,
141, 154, 156, 161, 170, 173,
181, 184, 194–199, 202, 223,
225–227, 230, 232, 235, 248,
256, 334, 361
Joannicjusz Wielki św. 188
Jozafat Kuncewicz św. 34, 106, 189, 242
Józef Hymnograf św. 46, 209
Józef św. męcz. 187
Julianna z Nikomedii św. 195
Justyna św. 216

Kalistrat św. 183
Karp św. męcz. 185, 216
Katarzyna Aleksandryjska św. wielko-
męcz. 191
Klemens bp Ancyry św. 201
Klemens Ochrydzki św. 108, 109, 240,
273
Klemens papież rzymski św. 191, 246
Konon św. męcz. 206
Konstantyn-Cyryl św. 44, 47, 49, 60,
71, 72, 79, 106, 108, 111, 119,
134, 245, 258, 259, 265, 266,
272, 274–276, 301, 302, 315,
317, 318, 331, 349, 352, 386,
388–390, 407, 417, 420, 422,
439, 457, 464
Konstantyn Presławski 110, 111, 315,
317
Kornelisz Setnik bp św. męcz. 182
Kosma bp Majumy św. 185
Kosma i Damian św. św. 138, 187, 220,
341
Krzysztof św. męcz. 214
Ksenia Petersburska św. 201, 275
Ksenofont św. 201
Kwadratus Apostoł z 70 św. męcz. 183,
206

Leon bp Katanii św. 204
Leon (Lew), papież rzymski św. 42, 44,
204
Leucjusz (Leukiusz) św. 194
Linus Apostoł z 70 św. 188, 198
Longin Setnik św. męcz. 186
Lucjan św. męcz. 185
Ludmiła św. 238

Łukasz Apostoł i Ewangelista św. 186

Makary Egipski św. 200
Maksym Wyznawca św. 40, 44, 200,
226
Malachiasz prorok 198
Marcin papież rzymski św. 40, 210
Marcjan św. 186
Maria Egipcjanka św. 209
Marta, matka Symeona św. 179, 220
Martynian św. 203
Martyriusz św. 186
Mateusz Apostoł i Ewangelista św. 190,
438, 440
Matrona z Tesaloniki św. męcz. 189
Maura św. męcz. 212
Melania Rzymianka św. męcz. 197
Melecjusz bp Antiochii św. 203
Menas św. męcz. 40, 189, 193
Merkury Smoleński św. 191
Merkury św. wielkomęcz. 191
Metody Apostoł Słowian św. 41, 55, 59,
60, 71, 72, 79, 81, 106, 108, 111,
115, 117, 119, 134, 138, 178,
214, 218, 237, 242, 245, 250,
258, 259, 265, 266, 272, 274–

Indeks rzeczowy

- 276, 290, 291, 299, 301, 302,
317, 318, 328, 331, 349, 352,
355, 386, 388–390, 407, 417,
420, 422, 439, 440, 441, 457, 464
Męczennicy Podlascy św. św. 138, 238
Męczennicy Wileńscy św. św. 138
Męczennicy z Nikomedii św. św. 197
Michał Archanioł 82, 96, 180, 188, 254,
271, 343, 358
Michał metr. kijowski św. 183
Młodziankowie zabici przez Heroda
św. św. 197
Mnisi-męczennicy z klasztoru św. Saby
św. św. 208
Mucjusz (Mocjusz) św. męcz. 214
- Nahum prorok św. 192
Nektariusz św. 137
Neonilla św. 187
Nestor św. 41, 43, 116–118, 187, 291,
296, 302
Nicefor św. męcz. 203, 207, 216
Nicetas św. męcz. 40, 182, 209, 216
Nina św. 200
- Olga św. 57, 74, 99, 118, 221, 267, 277,
278, 285, 295, 297, 344
Olimpas Apostoł z 70 św. 189
Onezyfor św. męcz. 188
Onufry św. 77, 217
Ozeasz prorok 186
- Paisjusz mnich św. 59, 119, 120, 137,
249
Pamfil św. męcz. 204
Pantelejmon (Pantalejmon, Pante-
leimon) św. wielkomęcz. 224,
236
Papilas św. męcz. 185
Paraskewa-Petka Tyrnowska św. 81,
224, 246, 265, 285
Paweł Wyznawca św. 188
Paweł z Teb św. 200
- Pelagia św. męcz. 185, 212, 213
Piotr patr. Aleksandrii św. 191
Polieukt św. 199
Polikarp bp Smyrny św. 205, 261, 262
Pompejusz św. męcz. 210
Porfiriusz św. męcz. 188, 205
Potapiusz św. 193
Probus św. męcz. 185
Proklus patr. Konstantynopola św. 190,
221
Pudens Apostoł z 70 św. 210
- Rodion Apostoł z 70 św. 189
Roman Śpiewak (Melodos) św. 184
Rypsymia św. 183
- Sabacjusz św. męcz. 182
Saba Dowódca św. męcz. 211
Sabinus Egipcjanin św. męcz. 207
Sawa Serbski św. 132, 137, 181
Sebastian św. męcz. 194
Sergiusz św. męcz. 184
Sofoniasz prorok 192
Sofroniusz patr. Jerozolimy św. 126,
206, 351
Sozypater Apostoł z 70 św. 212
Stachys św. 187
Stefan Deczański św. 91, 132, 178
Stefan Nowy św. męcz. 191
Stefan św. męcz. 65, 112, 137, 187, 196,
225
Sylwester papież św. 40, 44, 50, 197,
198
Symeon bp Jerozolimy św. męcz. 210,
212
Symeon sprawiedliwy 202
Szymon Zelota Apostoł z 70 św. 214
- Tarach św. męcz. 185
Tarazjusz patr. Konstantynopola 45,
205
Tatiana św. 199, 200, 203
Tekla św. męcz. 183

- Teodora męcz. (Teodozja Morozowa) 67, 68, 260, 344
Teodor Naznaczony św. 196
Teodor Włosienica św. 210
Teodor z Sykeos św. bp 211
Teodot bp Cyrenii św. 205, 215
Teodozy Cenobiarcha św. 199
Teodozy Pieczerski św. 261
Teofilakt metr. Nikomedii św. 206
Teoktyst z Cucumo św. 83, 131, 169, 198
Terencjusz św. męcz. 187, 210
Tomasz Apostoł św. 184, 248
Trofim Apostoł z 70 św. 182, 210
Tryfon św. męcz. 202
Tymoteusz Apostoł z 70 św. 200
Tymoteusz męcz. 212
Tytus Cudotwórca św. 209
Warus św. męcz. 186
Wiktor św. męcz. 189
Wincenty św. męcz. 189
Włodzimierz św. 133, 138, 222, 278, 344
Zenobia św. 187
Zenobiusz św. 187

Nazwy świąt i wspomnień

- Boże Narodzenie zob. Narodzenie Pańskie
Narodzenie Pańskie 40, 47, 195, 196, 244, 448
Niedziela Adoracji Krzyża św. 246
Niedziela Antypaschy 164, 248
Niedziela niewiast niosących wonności 247
Niedziela o paralityku 247
Niedziela o Samarytance 247
Niedziela o ślepcu 247
Niedziela o Tomaszu 247
Niedziela Palmowa 232, 454
Niedziela Pięćdziesiątnicy 164, 248
Niedziela po Teofanii 199
Niedziela przed Podwyższeniem Krzyża św. 181
Niedziela przed Teofanią 198
Niedziela Świętych Praojców Pana 193
Niedziela Wszystkich Świętych 232, 246
Objawienie Pańskie 46, 198, 199
Obrzezanie Pańskie 197
Odejście św. Jana Teologa 183
Pierwsze i drugie odnalezienie głowy św. Jana Chrzciciela 205
Poczęcie przez św. Annę Bogurodzicy 193
Poczęcie św. Jana Chrzciciela 183
Podwyższenie Krzyża Pańskiego 182
Poświęcenie bazyliki Zmartwychwstania w Jerozolimie 182
Przemienienie Pańskie 41, 225, 226
Przeniesienie do Konstantynopola Obrazu Jezusa 227
Przeniesienie relikwii św. Apostoła Bartłomieja i św. Apostoła Tytusa 228
Przeniesienie relikwii św. Jana Złotoustego 201
Przeniesienie relikwii św. męczennika Filipa metropolity moskiewskiego 220
Przeniesienie relikwii św. męczennika Ignacego Bogonosiciela 201
Przeniesienie relikwii św. Mikołaja Cudotwórcy z Miry w Licji do Bari 213

Indeks rzeczowy

- Przeniesienie relikwii św. ojca naszego Atanazego Wielkiego, patriarchy Aleksandrii 212
- Sobota po Bożym Narodzeniu 196
- Sobór (Synaksis) św. Bogurodzicy 196
- Sobór św. chwalebnego proroka i Przednika Jana Chrzciciela 199
- Sobór św. Archanioła Gabriela 208
- Sobór św. św. Siedemdziesięciu Apostołów, uczniów Pana naszego 198
- Spotkanie Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa (Spotkanie Pańskie) 202
- Święto Opieki Matki Bożej 184
- Święto Złożenia Szaty Matki Bożej w Blachernach 220
- Uczczenie czcigodnych okowów św. wspaniałego apostoła Piotra 200
- Wigilia Podwyższenia Krzyża św. 182
- Wigilia Przemienienia Pana naszego Jezusa Chrystusa 225
- Wigilia Spotkania Pana, Boga i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa 202
- Wigilia Teofanii 198
- Wigilia Wprowadzenia Najświętszej Bogurodzicy do świątyni 190
- Wigilia Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy 226
- Wprowadzenie Matki Bożej do świątyni 178, 190, 455
- Wspomnienie ukazania się na niebie znaku Krzyża w Jerozolimie 213
- Zaśnięcie Bogurodzicy 227
- Zmartwychwstanie Pańskie 100, 103, 139, 163, 236, 250, 251
- Znalezienie relikwii św. św. męczenników w dzielnicy Konstantynopola zwanej Eugenios 205
- Zwiastowanie Bogurodzicy 208

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

CERANEUM

Jednym z podstawowych składników historii recepcji piśmiennictwa kręgu *Slavia Orthodoxa* w Polsce jest rozwijana na przestrzeni wieków – z różną dynamiką – twórczość przekładowa. Jej całościowy opis oraz szczegółowa analiza wymaga zebrania, zaprezentowania i skomentowania danych bibliograficznych na temat istniejących tłumaczeń przedmiotowego piśmiennictwa. Temu właśnie poświęcony jest kolejny tom „Series Ceranea”.

Bibliografia uwzględnia teksty powstałe i/lub funkcjonujące w kręgu Słowiańszczyzny obrządku wschodniego między schyłkiem IX a XXI wiekiem, które zostały przełożone na język polski z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, oraz redakcji (odmian lokalnych) języka cerkiewnosłowiańskiego. Opisem objęto zarówno utwory, których autorstwo jest możliwe do określenia, jak i piśmiennictwo anonimowe. Bibliografii towarzyszy kilkanaście analityczno-opisowych studiów szczegółowych.

Series
— CERANEUM —

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

wydawnictwo.uni.lodz.pl
ksiegarnia@uni.lodz.pl
(42) 665 58 63

ISBN 978-83-8220-414-8

9 788382 204148

Książka dostępna również
jako e-book